T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KUR'AN'DA İBRAHİM (A. S.)

(DOKTORA TEZİ)

Hazırlayan :
Ahmet İYİBİLDİREN

Danışman
Doç. Dr. Abdülbâki TURAN

KONYA — 1990

İ Ç İ N D E K İ L E R

İ K İ N C İ   B Ö L Ü M

Ü Ç Ü N C Ü   B Ö L Ü M

D Ö R D Ü N C Ü   B Ö L Ü M

B E Ş İ N C İ   B Ö L Ü M

G İ R İ Ş

A-İNSANIN YARATILIŞ GAYESİ

İbrahim(a.s.),Allah'ın İnsanlara gönderdiği bir elçidir.Bütün peygamberlerin, bu arada İbrahim peygamberin Allah tarafından görevlendirilmelerinin insanın yaratılış gayesiyle yakından ilgisi vardır. Genelde risalet ve nübüvvetin, özel olarak da İbrahim(a.s.)'in peygamberliğinin daha iyi anlaşılabilmesi için insanın hangi gaye için yaratıldığının doğru bir şekilde tesbit edilmesi gereklidir.

İnsanlık tarihi boyunca çok küçük bir azınlığı teşkil eden ateistler dışında bütün din ve inanç mensupları varlık aleminin yaratıcısının Allah Tealâ olduğunda müttefiktirler.Hepsi Allahü Zülcelali âlemlerin Rabbi ve varlık aleminin yaratıcısı olarak bilirler.Ancak ayrılıklar ve ihtilaflar bundan sonra başlar.Bazıları Allah Teala'ya mülk ve saltanatında yardımcı ve ortaklar izafe ederken, bir kısmı da O'nu her türlü yardımcı ve ortaktan tenzih ederler.

Varlık âleminin tarihinde insanın yaratılışı önemli bir dönüm noktasıdır.Bu sebeple insanın yaratılışı ile ilgili olarak Kur'ân-ı Kerim'de geniş açıklamalar vardır.[1] Meselenin bu yönü konumuzla ilgili olmadığı için üzerinde durmayacağız.Ancak madem ki insan Allah'ın yarattığı bir varlıktır,o halde onun yaratılış gayesi de ancak O'nun tarafından bilinir ve tayin edilir.Kâinatta mevcut herşeyin mutlaka bir varlık sebebi vardır.Bir makinenin imal ediliş gayesini nasıl ki imal edicisi bilirse, insanın yaratılış gayesinin de yaratıcısı tarafından tayin edilmesinden daha tabii ne olabilir?

Aslında insanın da kendi yaratılış gayesini araştırması gerekir. Onu diğer yaratıklardan ayıran önemli hususiyetlerden birisi de bu-

---

1 2 Bakara:30-38; 4 Nisa:1; 7 A'raf:11,12; 15 Hıcr:26,28,29; 23 Mü'minun:11-14; 38 Sâd:71-74; 39 Zümer:6; 40 Mü'min:67; 55 Rahman:14; 71 Nuh: 14-18; 76 İnsan:1,2; 77 Mürselat:20-23; 95 Tîn:4-6.

dur.O, mücerret bir yemek-içmek için mi dünyaya geldi,yoksa oyun ve eğlence için mi? Veya doğarken kopardığı çığlıklarla, ölürken çektiği ızdırap ve inlitiler arasında geçen kısa bir hayat için mi? Veyahut da yeryüzünde bir müddet gezip dolaşması sonra tekrar aslına dönüp toprak olması için mi?

Bütün bunların hiç bir anlamı yoktur.İnsana verilen akıl ve irade gibi üstün meziyetler insanın daha yüce hedefleri gözetmesini gerekli kılmaktadır.Bu hedefleri de yaratıcısı belirleyip göstermiştir:

"O(Rab) ki (her şeyi) yarattı,düzene koydu.O(Rab) ki, (her şeyin biçimini,özelliğini, ve süresini) belirleyip hedefini gösterdi.[2]"

Mevdûdî bu âyetlerin tefsirinde şunları söyler:

"Bu âyete göre yaratılan her şeyin, yaratıcısı tarafından belirlenen bir hedefi ve görevi vardır.Allah sadece hâlık(yaratıcı) değil, aynı zamanda hâdi(yol gösterici)dir.Ateş,yakmak içindir.Su, canlılara hayat kaynağıdır.Bitkiler Allah'ın emrine uyarak köklerini toprağın derinliklerine salarlar ve Allah'ın onlara gıdalarını verdiği yere kadar köklerini uzatırlar.Daha sonra da dal budak salarak Allah'ın müsaade verdiği ölçüde meyvelerini verirler.Böylece kendilerine verilen görevi ifa etmiş olurlar.

İnsanoğlu için de iki türlü yol gösterme söz konusudur.Birisi insanın tabii olarak sürdürdüğü hayatı ile ilgilidir.Örneğin her çocuk doğumundan hemen sonra süt emmeyi öğrenir.Göz,kulak,kalb ve mide gibi organlar birden bire ve tabii olarak kendi fonksiyonlarını icra etmeye başlarlar.İnsan bizzat kendisi idrak etmese de, istese veya istemese de bu organlar kendilerine yüklenen görevlerini ifa ederler.Çünkü onların çalışmaları insanoğlunun iradesine bağlı değildir.Allah insanı çocukluğundan ergenliğine,olgunluğundan yaşlılığına kadar sürekli bir değişim içine sokar.Bu değişim de insanın elinde değildir.Bu değişim insanın iradesiyle ilgili olmadığı için onun iradesi olmasa da bu değişiklikler yine de vukubulacaktır.

Buraya kadar anlatılanlar insanın şuurunun dışında cereyan eden bir yönlendirme ve yol göstermedir.İkincisi insanın aklı ve

---

2 87 A'lâ:2,3.

zihinselhayatı ile ilgilidir.Bunun mahiyeti insanın iradesi dışında cereyan eden olaylardan oldukça farklıdır.Çünkü insanoğluna bu sahada geniş bir özgürlük tanınmıştır.Bu sahada birincisinden olduğundan daha farklı bir yol gösterme söz konusudur.Dolayısıyla insanoğlu ne kadar karşı çıkarsa çıksın, Allah her varlığa fıtratına uygun bir yol göstermiştir.İnsana geniş bir özgürlük vermiş olmasına rağmen yine de ona istikametini tayin edebilmesi için bir yol göstermemiş olması mümkün değildir.[3]"

İnsanın aklı, zihni ve iradesi, davranışları ve inançlarına yön verir.Her ne kadar Allah(c.c.) bu sahada geniş bir özgürlük vermiş ise de iyi ve kötü davranışların ne olduğu, hangi tür inanç ve anlayışın hak,hangilerinin bâtıl olduğunun tesbit ve tayininde de Allah(c.c) insanı yalnız bırakmamıştır.İnsanları peygamberler vasıtasıyla bu konuda aydınlatmış ve doğru yolu bulması için onlara gerekli bilgileri göndermiştir.

"Biz insanı katışık bir nutfeden yarattık, imtihan etmek için onu işiten ve gören kıldık.Biz ona yolu da gösterdik.Ki ya şükreden olur veya nankörlük eden.[4]"

Bu veya buna benzeyen bazı ayetlerden[5] insanın imtihan için yaratıldığını anlamaktayız.İmtihanın sağlıklı ve adaletli olabilmesi için Allah(c.c.) hertürlü imkanı ve ortamı yaratmıştır.İnsanın bu imtihandan başarılı çıkması için gerekli yol göstericilik de yapılmıştır.

"Biz ona eğri ve doğru iki yolu açıklamadık mı?[6]"

İnsana verilen göz ve kulak[7] da onun yolunu bulması içindir.Allah insanlara gidecekleri yolları çeşitli şekillerde ve çeşitli vasıtalarla göstermiştir.Her insana verilen akıl ve idrakin yanında insanın içinde ve fıtratında mevcut olan ahlak duygusu insanın yolunu bul-

3 Tefhimü'l-Kur'an,VII,95.
4 76 İnsan:2,3.
5 67 Mülk:2; 11 Hûd:7; 2 Bakara:155.
6 90 Beled:10.
7 76 İnsan:2

ma ve doğrultma vasıtalarındandır.Ayrıca her insanın içinde Allah tarafından verilen vicdan(nefs-i levvâme)[8] denilen bir şey vardır ki her hal ve konumda kötülük yaptığı zaman onu ikaz eder.Öte yandan gerek insanın kendi vücudu ve gerekse etrafında,yerlerde ve göklerde bulunan sayısız alametler,bütün bunların bir yaratıcı olmadan mümkün olamıyacağını anlatır. Ayrıca insan aklı ve mantığı da gerçek adaletin bu dünyada gerçekleşmesinin mümkün olamıyacağını kabul ederek kıyamet ve ahiretin bu dünyada yerini bulmayan ceza ve mükafaatların sahiplerini bulması için gerekli olduğunu itiraf eder. Bütün bunlar Allah'ın insanlara yol gösterme vasıtalarıdır ve insanların hidayeti bulması içindir. Ayrıca Allah Teâlâ onlara apaçık bir şekilde doğru yolu göstermek için peygamberler ve kitaplar[9] göndermiş ve şükretmenin,küfür ve dalâletin yolunu ve bu iki yoldan birini takibedenlerin âkıbetlerinin ne olacağını açık açık bildirmiştir. Peygamberlerin ve kitapların getirdiği talimatlar açık ve dolaylı bir şekilde , sayısız biçimde dünyanın her tarafına yayılmıştır.Yani hiçbir topluluk Allah ve âhiret düşüncesinden veya iyi ile kötü arasındaki ayırımdan habersiz değildir.

Kur'ân-ı Kerim Adem'i yaratmadan önce Allah'ın meleklerle yapmış olduğu bir muhavereyi naklederken onlara "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım"dediğini haber verir.[10] Kur'an'ın bu ifadesine göre insan yeryüzünde Allah'ın emirlerini infaz ve tebliğle görevli bir halifesidir. İşte Allah'ın insana verdiği bu hilafette yapacağı ilk şey Rabbini hakkıyle bilmek ve O'na O'nun istediği şekilde kulluk etmektir. Çünkü Allah(c.c.) buyuruyorki:

"Allah yedi göğü ve yerden de onların mislini yaratandır.Emri bütün bunların arasına durmadan iner.Allah'ın (bunları yaratması ve emrinin daima inip durması) hakikaten herşeye kaadir olduğunu, ilmiyle hakikaten herşeyi kaplamış olduğunu bilmeniz içindir.[11]"

Böylece âyet-i kerime göklerin ve yerin yaratılış gayesinin Allah'ı bilmek ve tanımak olduğunu açıkça ifade etmektedir.

Başka bir âyet-i kerimede Allah(c.c.) şöyle buyuruyor:

---

8 75 Kıyamet:2.
9 Ebussuud,IX,70,143.
10 2 Bakara:30
11 65 Talak:12.

"Ben cinleri de,insanları da (başka bı ... 'luk edin.Si-
.a kulluk etsinler diye yarattım.Ben onlarda ...
(yemek) yedirmelerini de istemiyorum.Şüphesi ... 'tan sakı-
kuvvet sahibi Allah'ın kendisidir.[12]"

Yûnüs suresinde de yerlerin ve gökleri ... -ka
sinin Allah olduğu ifade edildikten sonra "O
.uyurulmaktadır.

O halde bütün bu âyetlerden anladığımız insanın yaratılışındaki yegâne amacın onun Allah'a kul olması ve yalnız O'na ibadet etmesidir[14]. Zaten bütün peygamberler de insanı bu amaca sevketmek için gönderilmiştir.

---

12 51 Zâriyat:56-58.
13 10 Yûnus:3
14 İbadet sadece mücerret tapınma anlamını taşımaz İbadetin daha derin ve şümullü bir anlamı vardır.Lügatte ibadet ve ubûdiyet(kulluk),itaat anlamına gelmektedir.es-Sıhah'da ise ibadetin aslı itaat ve boyun eğmek olarak geçmektedir.el-Muhassas'da buna ilaveten şunlar ifade edilmektedir:Kölenin efendisine olan itaat ve bağlılığı bu deyimden alınmıştır.İbadet,boyun eğmek,itaat kelimeleri birbirine yakın anlamları ihtiva ederler.

Şeyhul-İslam İbnü Teymiyye ibadete daha derin ve geniş bir nazarla bakmakta ve onu tahlil ederek basit unsurlarına ayırmaktadır.Böylece ibadetin lügatteki aslî manası yanında -ki o itaat ve boyun eğiştir-, bir de İslamda ve diğer bütün dinlerde oldukça büyük önemi olan ve onsuz ibadetin -Allah'ın emrettiği şekilde- gerçekleşmiyeceği yeni bir unsur daha eklemektedir ki, o da "sevgi" unsurudur.İşte bu hissî ve vicdani unsur olmadan Allah'ın yaratılış gayesi kıldığı, peygamberler gönderip,kitaplar indirdiği ibadetin gerçek anlamı tahakkuk etmez.

Anlam itibarıyle ibadette esasolan mutlak itaattir.Ancak Allah tarafından insanlığa emredilen ibadet aynı zamanda hem itaat, hem de sevgi anlamına gelir.Sevgisiz itaat veya itaatsiz sevgi asla ibadet değildir.Mesela bir insana "düşmanlık" duygusuyla boyun eğen bir kimse ona "ibadet etmiş" sayılmadığı gibi, bir insanın kendi çocuğunu veya birdostunu sevdiği gibi mücerret bir sevgi ile herhangi bir şeyi sevip fakat ona boyun eğmeyen bir kimse de sevdiği şeye ibadet etmiş sayılmaz.Bunun için bunlardan yalnız birisi Allah'a ibadet için yeterli değildir.Hatta Allah'ın bir insana herşeyinden daha sevgili ve onun nezdinde herşeyden daha üstün olması, O'ndan başka karşısında küçülmeye, boyun eğmeye ve derin bir sevgiye layık hiç bir şeyin olmaması gerekir. Çünkü Allah'tan başka kendisine sevgi duyulan ne varsa hepsinin sevgisi boş, O'nunemri dışında itaat edilen herşeyin büyüklüğü bâtıldır.(Bu bilgiler Yusuf el-Kardâvî'nin İslam'da İbadet diye terceme edilen eserinden alınmıştır.)

"Nuh'u da kavmine gönderdik:-Ey kavmim,Allah'a kulluk edin.Sizin O'ndan başka tanrınız yoktur,dedi[15]."

"Andolsun ki,biz her ümmete Allah'a kulluk edin, tâğuttan sakının, diye tebliğat yapması için bir peygamber gönderdik[16]."

"Senden önce hiç bir peygamber göndermedik ki ona:Benden başka tanrı yoktur,Bana kulluk edin, diye vahyetmemiş olmayalım[17]."

B-NÜBÜVVET VE RİSALET

Allah Teâlâ insanı yarattıktan sonra onu yeryüzünde başıboş ve sorumsuzluk içinde bırakmamıştır[18]. Ona peygamberler vasıtasıyla sorumluluklarını hatırlatmıştır. Yaratılış gayesinin gerçekleşmesinde peygamberlere önemli bir görev verilmiştir.Bunun için nübüvvet ve risaleti tanımakta fayda vardır;

Lisanü'l-Arab'ta[19] NEBİ kelimesinin Allah'tan haber veren manasına geldiği bildirilmiştir. Bu kelime feîl vezninde ve fâil manasındadır.İbnu Berri'ye göre ise feîl vezninde ve müf'il manasındadır. Münzir manasına gelen nezîr, mü'lim manasına gelen elîm gibi. en-Nihaye'de ise bu kelime ile ilgili olarak şunlar vardır:

Bu kelime nebe'den mübalağa için fâil manasına feîl vezninden gelir.Çünkü Nebi Allah'tan haber verir.Hemzeli olması da hemzesiz olması da câizdir.

Bu kelimenin nebâvet kelimesinden müştak olduğu da söylenir.O zaman da manası yüksek ve yüce olan şey demek olur.Peygamberlere nebi diye isim verilmesinin sebebi de onların diğer insanlardan daha yüksek ve yüce bir makama sahip olmalara sebebiyledir[20]. Kur'an İdris(a.s.)'dan söz ederken(ورفعناه مكانا عليا)"Onu yüce bir yere yükselttik[21]" buyurur.

Lisanü'l-Arab'ta bu kelime ile ilgili olarak ayrıca şu bilgiler vardır:Nebi, yeryüzünde kendisiyle yol bulunan alemlerden bir alemdir.

---

15 7A'raf:59
16 16 Nahl:36
17 21 Enbiya:25
18 75 Kıyame:36
19 Lisanü'l-Arab,III,561,562
20 Râğıb,Müfredat,734
21 19 Meryem:57.

Bazıları nebi kelimesinin de bundan müştak olduğunu söylerler. Çünkü nebîler Allah'ın mahlukatının en yüce olanlarıdır ve onlarla hidayete ulaşılır.[22]

Nebîler Allah'ın kendi yarattığı kulları içinden seçtiği[23], ve vahyine mazhar kıldığı müstesna kişilerdir.

"Nübüvvet:Allah ile akıl sahibi insanlar arasında onların ihtiyaçlarının karşılanması için yapılan elçiliktir"[24]. O,"Allah'ın dilediği kullarına verdiği bir nimettir.Nübüvvet mertebesine hiç kimse ne ilmi ile, ne de keşfi ile ulaşamaz.Veya kendi özel kabiliyeti sayesinde bu payeye hak kazanamaz.Bu mertebe nebînin ne vücudundan, ne de boyundan bosundan dolayı verilmez.Hatta nebî kendisinin nebî olduğunu bile önceden bilmez.Nebîlik ancak AllahTeâla'nın ona nebi olduğunu ve kendisini peygamber yaptığını kendisine bildirmesiyle tahakkuk eder."[25]

Rasul kelimesine gelince,bu kelime gönderilen elçi manasına gelir ve hem müennes, hem müzekker,hem müfred,hem de cemi' için kullanılır. (إنّا رسول رب العالمين)"Biz âlemlerin Rabbi'nin elçisiyiz"[26] âyetinde müfred kelime cemi' manasında kullanılmıştır.Rusül(رُسُل) ve ersül(أَرْسُل) kelimeleriyle de cemi' haline getirilebilir.Rasul:Allah Teâla'nın insansanlar arasından seçtiği ve onların amel edecekleri bir şeriatla gönderdiği ve Allah'ın bu şeriatini insanlara tebliğ eden kişidir.[27]

Nebi ve Rasül kelimelerine bakıldığında bunların manalarının birbirine yakın olduğu, hatta aynı manaya geldikleri anlaşılır. Ancak aralarında umum,husus farkı vardır.Alimler de bu iki kelime arasındaki farkları araştırmışlar ve eserlerinde zikretmişlerdir.Bu tesbitlerin en şumüllüsü şudur:Allah'dan bir haber getiren kimse eğer bu haberi başkalarına tebliğle de emrolunmuşsa o hem nebîdir,hem rasüldür.Eğer tebliğle emrolunmamışsa o sadece nebîdir,rasül değildir.O halde rasül kelimesi nebiden daha umûmîdir.Risalet nübüvvetin mertebelerinden bir bir mertebedir.Her rasûl aynı zamanda nebidir,fakat her nebi rasül değildir[28].

---

22 Lisanü'l-Arab,III,573.
23 6 En'am:124; 3 Âl-i Imran:33; 16 Nahl:121; 22 Hac:75.
24 Mu'cemü'l-Vasît,II,903.
25 Fethu'l-Bârî,VI,361.
26 26 Şuarâ:16
27 Mu'cemü'l-Vasît,I,345
28 İbnü Ebi'l-Izz el-Hanefî,Şerhu'l-Akideti't-Tahaviyye,103;Sâbuni,en-Nübüvvetü ve'l-Enbiya,13.

Bu tariflerden anladığımıza göre İbrahim(a.s.) hem nebidir, hem de rasül.Allah(c.c.) ona hem vahy yoluyle haber vermiş, hem de insanları Allah'ın bildirdiği şeylere inanmaları için davetle ve tebliğle emrolunmuştur.

Peygamberlerin hepsi aynı derecede değildirler.Bazıları bazılarından daha üstün bir meretebeye sahiptirler. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de şöyle denilmektedir: "İşte biz rasüllerden kimini kiminden üstün kıldık."[29] "Andolsun biz nebilerden kimini kiminden üstün kıldık[30]" Kur'an'ın peygamberler içinde ülü'l-azm diye isimlendirdikleri vardır ki bunlar bütün peygamberlerin derece ve mertebe yönünden en önde gelenleridir ve Allah tarafından çok daha fazla övgüye layık görülmüşlerdir.Şu âyet-i kerimede Rasûlullah(s.a.) in cihadında ve sabrında ülü'l-azm peygamberlerin yolundan gitmesi emredilmektedir: "O halde sen de ülü'l-azm peygamberlerin sabrettikleri gibi sabret..."[31]

Onlara ülü'l-azm denilmesinin sebebi, azimlerinin kuvvetli, ibtilalarının şiddetli, cihadlarının zor ve meşakkatli olması sebebiyledir.Onların içinde Nuh(a.s.) gibi uzun seneler, hatta nesiller boyu insanları hidayete çağırdığı halde kendisine iman edilmiyen, bela ve musibetlere 950 sene gibi uzun bir ömür sabredenler vardır.[32]

İbrahim(a.s.) da ülü'l-azm peygamberlerdendir.O da davet yolunda sayısız sıkıntı ve işkencelere maruz bırakılmıştır. O kadar ki kavmi onu davasından vazgeçiremediğinden onu yanan ateşin içine atmışlardır.Fakat Allah(c.c.)'ın emriyle ateş onu yakmamış, serinlik ve selamet olmuştur.[33]

C-PEYGAMBERLERİN ÖZELLİKLERİ

Peygamberlerin en önemli görevi Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara ulaştırmak,onları Allah'ın razı olduğu fiillere yöneltmek, hoşlanmadığı fiillerden uzaklaştırmak ve bu yolda insanlara güzel bir örnek olmaktır. İnsanların kendilerini kolayca örnek alabilmeleri içinAllah,peygamberleri meleklerden veya insan dışı başka varlıklardan değil, insan soyundan seçmiştir.Allah Teâla peygamberleri, hiç bir zaman günah işleyemiyen[34], gece gündüz Allah'ı tesbih eden ve gözle gö-

29 2 Bakara:253.
30 17 İsra:55
31 46 Ahkaf:35
32 29 Ankebut:14; 11 Hûd:40
33 21 Enbiya:51-69
34 66 Tahrim:6; 21 Enbiya:20

rülemeyen meleklerden peygamber göndermiş olsaydı bu varlıkları insanlar nasıl örnek alacaklardı? Şayet buna rağmen müşriklerin istedikleri gibi Allah,peygamberi melek cinsinden göndermiş olsaydı bile insanların onları görüp anlayabilmeleri için yine de insan suretinde göndereceğini haber veriyor[35]. Başka bir ayet-i kerimede de Allah Taala peygamberin melekten değil de insandan gönderilişini şöyle izah ediyor:

"Zâten kendilerine hidayet geldiği zaman insanları doğru yola gelmekten alıkoyan şey hep: Allah bir insanı mı elçi gönderdi? demeleridir.De ki: Eğer yeryüzünde (insanlar gibi) uslu uslu yürüyen melekler olsaydı elbette onlara gökten bir meleği elçi gönderirdik."[36]

Peygamberlerin en önemli özelliklerinden birisi onların son derece güvenilir ve doğruluktan şaşmayan, asla yalan söylemeyen insanlar olmalarıdır.Eğer onların yalan söylemek gibi kötü bir huyları olsaydı onların Allah'dan vahiy yoluyla getirdikleri bilgileri insanlar tereddütle karşılar ve inanmazlardı.Öte yandan yalanın çok çirkin bir huy olduğu herkes tarafından kabul edilmiştir.Böyle çirkin bir fiili bir peygamberin işlemesine müsaade etmiyeceğini Allah(c.c.) şöyle haber veriyor:

"Eğer peygamber bazı laflar uydurup bize iftira etseydi, onun iflahını keser ve şah damarını koparırdık.Hiç biriniz de buna engel olamazdı."[37]

Kur'an-ı Kerim, peygamberlerin doğruluklarına iki önemli belge getirir: Bunlardan birincisi onların peygamber olmadan önce de içinde yaşadıkları topluma emniyet ve güven telkin etmiş olmaları ve bütün insanların, onların daha peygamber olmadıkları dönemde dahi doğruluklarına şehadet etmeleri; ikincisi peygamberlerin davaları uğruna sayısız sıkıntılara katlanmalarına,çeşitli bela ve musibetlerle karşılaşmalarına rağmen hiç bir maddi ücret istememeleri ve menfaat peşinde koşmamalarıdır:

"De ki, eğer Allah dileseydi onu size okumazdım ve onu size hiç bildirmezdi.Ben ondan önce aranızda bir ömür boyu kalmıştım(da böyle

---

35 6 En'am:9
36 17 İsra:94,95.
37 69 el-Hâkka:44-47.

bir şey yapmamıştım), hiç düşünmüyor musunuz?"[38]

Peygamberler herhangi bir konuda söz verdikleri zaman sadâkatlerinın bir gereği olarak bu sözü mutlaka yerine getirirler. İbrahim (a.s.) da babasının affı için dua etmeye söz vermiş ve babasının bir Allah düşmanı olduğu kesin olarak ortaya çıkıncaya kadar da sözünde durmuş, babası hakkında istiğfar etmiştir.[39]

Peygamberlerden yalan sözlerin sudûru caiz olsaydı onların ismet ve emanet sıfatlarına da halel gelirdi.Üstelik Cenâb-ı Hak onların doğruluklarını teyit için ellerinden mucizeler zuhur ettiriyor ve âdeta: "peygamberlik iddiasında bulunan şu kulum iddiasında samimidir, doğrudur" demiş oluyor.[40]

Peygamberler doğru oldukları kadar emanet ehlidirler de. Allah'ın emir ve yasaklarını eksiksiz ve fazlasız olarak insanlara ulaştırırlar:

"O peygamberler Allah'ın gönderdiği emirleri duyururlar, Allah'dan korkarlar ve O'ndan başka kimseden korkmazlar. Hesap görücü olarak Allah yeter."[41]

" Bir peygamberin ganimet malını gizlemesi(emanete hıyanet etmesi)asla doğru olmaz. Kim emanete hıyanet eder, aşırırsa kıyamet günü aşırdığını boynuna yüklenip getirir."[42]

Bu son âyetten peygamberlerin adaleti de gerçekleştirdiklerini, adaleti gerçekleştirebilmeleri için de emin olmalarının zaruri olduğunu anlıyoruz.

Peygamberler de bulunan emanet sıfatı ile tebliğ sıfatının birbirleriyle yakın ilişkisi vardır. Her peygamber kendisine Allah tarafından yüklenen risalet ve dâvet görevini tebliğle mükelleftir. Hiç bir peygamber kendisine indirilen şeylere ne bir harf ekler, ne de bir harf eksiltirler. Olduğu gibi tebliğ ederler. Aksi takdirde emanete hıyanet etmiş olurlar. Bu sebeple pek çok âyetin "de ki..." ibaresiyle başladığını görürürüz ki bu, peygamberin kendisine indiri-

38 10 Yunus:16.Bu konuda ayrıca bak: 11 Hûd:29,51; 26 Şuarâ:106-109; 10 Yunus:72 âyetlerine ve daha başka âyetlere bakılabilir.
39 9 Tevbe:114.
40 Bilmen,Ömer Nasuhi,Muvazzah İlm-i Kelam Dersleri,200.
41 33 Ahzab:39
42 3 Al-i Imran:161.

leni ümmetine tebliğ eden bir ifade tarzıdır.Paygamber(s.a.) bu emrin gereği olarak onu olduğu gibi ümmetine aktarmıştır. Halbuki peygamber (s.a.) ilahi emirleri "de ki.." tabirini söylemeden de akatarabilir ve maksat onunla da hasıl olurdu. Ancak peygamber oderece emindir ki Rabbi'nin sözlerini hiç bir değişikliğe uğratmadan tebliğ etmektedir. Bu husus bile onların risaletin tebliği konusunda son derece emin olduklarının çok çarpıcı bir delilidir.[43] Üstelik onlar davet yolunda ölümle karşı karşıya kaldıkları zaman bile tebliğ görevlerinden taviz vermemişlerdir. Hz.İbrahim'in ateşe atılması, İsa(a.s.)'ın çarmıha gerilmek istenmesi davalarından vazgeçmelerine sebep olmamıştır.

Peygamberlerin bir özelliği de onların insanların en akıllısı ve zekisi olmalarıdır. Böyle oldukları için insanları ikna etmek üzere en kuvvetli delilleri getirmişler ve onları ikna ve ilzam için en güzel mücadeleyi vermişlerdir. Hz.İbrahim'de ve onun kavmine ve Nemrud'a karşı getirdiği delillerde bunun en güzel örneğini görmekteyiz.

Peygamberlerin Kur'an âyetlerinden tesbit edebildiğimiz bazı özellikleri de şunlardır:

Allah Teâlâ bütün peygamberlere hem ilim, hem de hikmet vermiştir. İlim,vahyî bilgidir.Hikmet ise çok şümullü manaları içinde taşır. Bu manaların içinde teori ve pratik bütünlüğü de vardır.[44] ki bunun karşılığı bu günkü tabirle teknik ve medeniyettir. Tarihe göz atıldığında peygamberlerin teknik ve medeniyetin öncüleri oldukları görülür. Nuh(a.s.) son derece modern ve korkunç bir tufana dayanabilen gemiyi yapmıştır. Dâvud(a.s.) demiri ilk kullanan ve ona şekil verendir.Süleyman(a.s.) bakır sanayi ve rüzgardan istifadeye dayanan deniz ticaretinde çok ileri idi.[45] İnsanlığın ilimde, kültürde, fende,ahlak ve maneviyatta yükselmesi ve yücelmesi peygamberler sayesinde olmuştur . Peygamberler olmasaydı insanlık âlemi koyu bir vahşet ve cehalet içinde kalırdı.[46]

---

43 Sâbûnî, en-Nübüvvetü ve'l-Enbiya,46,47.
44 Mukâtil ve İbnu Kuteybe hikmeti ilim ve amel olarak tarif etmişlerdir.Bunun günümüz lisanında karşılığı teori ve pratik bütünlüğüdür. Bak: Kurtubî,XVI,108; Hak Dini Kur'an Dili,II,916.
45 21 Enbiya:80
46 Bu konuda daha fazla bilgi için Ebu'l-Hasen Ali el-Hasenî en-Nedvî-nin en-Nübüvvetü ve'l-Enbiya isimli eserine bakılabilir.

Peygamberlerin sahip oldukları özelliklerden birisi de onların hüküm sahibi olmalarıdır.Hz.Yusuf'a ilim ve hüküm verildiği zikredilir.[47] Hüküm kelimesi hem yargı, hem de otorite manasına gelir. Allah (c.c.) onlara halkın işlerinde adaletle hükmetsinler diye kudret, iktidar ve bilgi vermiş tir.

Peygamberler, davranışları, fizikî yapıları, söz ve yaşayışlarıyla karşılarındaki insanları son derece etkileyici bir kişiliğe sahiptirler. Bu sebeple bu etkinin tesiri altında kaldığı halde inat ve hasetlerinden dolayı bir türlü inanmayanlar ve inanmamakta direnenler peygamberleri büyücülükle itham etmeye kalkmışlar ve onların etkilerini bu yolla kırmaya çalışmışlardır.[48]

"Allah melekleri, kullarından dilediği kimseye kendinden bir ruh ile 'benden başka tanrı olmadığına dair uyarın ve benden korkun' diye gönderir."[49] meâlindeki âyette peygamberlere Allah'tan melek vasıtasıyla verilen bir ruhtan söz edilmektedir."Ruh, burada bir peygamberin hem sözle hem de amelle görevini îfa edebilmesi için ona bahşedilen 'peygamberlik ruhu' anlamına gelir. Çünkü insanın ruhu ile fiziksel hayatı arasında nasıl bir ilişki varsa, bu ruhla peygamberin görevi ve onun ahlakı arasında da aynı tür bir ilişki vardır."[50]

Ruh kelimesi türkçede de bazı kelimelere izafe edilerek bir şeyin özü,özelliği ve hakikatı manasına kullanılır. Kahramanlık ruhu, vatanseverlik ruhu,birlik ve beraberlik ruhu vs. gibi.

Peygamberlerin hissi güçleri, Allah'ın bir vergisi olarak,diğer insanlardan çok daha kuvvetlidir.Hz.Yâkub, oğlu Yusuf'un gömleği Mısır'dan yola çıkartıldığı vakit aralarında çok uzun bir mesafe olmasına rağmen oğlu Yusuf'un kokusunu almıştır.[51]

Peygamberler son derece sabırlı insanlardır.Kendilerini yalanlıyanların yalanlamalarına ve onların eziyetlerine karşı Allah'ın yardımı kendilerine gelinceye kadar sabrederler:

"Senden önce de peygamberler yalanlanmıştı. Yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine sabrettiler.Nihayet onlara yardımımız yetişti. Allah'ın kanununu değiştirebilecek kimse yoktur."[52]

---
47 12 Yusuf:22
48 21 Enbiye:3
49 16 Nahl:2
50 Tefhimü'l-Kur'an,III,13
51 12 Yusuf:94
52 6 En'am:34.

Bütün peygamberlerin hayatı sabrın ve fedakarlağın örnekleriyle doludur. Sabır ve fedakarlık olmadan başarıya ulaşmanın mümkün olmadığı da Allah'ın bir kanunudur:

"Yoksa siz, sizden önce gelip geçmiş kavimlerin başlarına gelenler size de gelmeden cennete gireceğinizi mi zannediyorsunuz? Onlara öyle yoksulluk, öyle sıkıntılar dokunmuştu, öylesine sarsılmışlardı ki, nihayet peygamber ve onunla birlikte inananlar 'Allah'ın yardımı nezaman?' diyecek olmuşlardı."[53]

Kur'an, peygamberlerin salih,[54] seçilmiş,[55] yumuşak kalbli[56] olduklarını ve diğer insanlardan üstün olduklarını[57] haber vermektedir. Bu özelliklerin başka insanlarda da bulunması mümkün olmakla birlikte onlar bu vasıflara mutlaka sahiptirler ve hem de en ideal şekliyle bu özellikleri taşırlar.

Ç-PEYGAMBERLERİN MASUMİYETİ

Peygamberleri diğer insanlardan ayıran en önemli özelliklerden bir tanesi de onların "İsmet"[58] sıfatına sahip olmalarıdır. Onlar gizli ve açık her türlü mâsiyetten, kişilik bozukluğuna delalet edecek her türlü kötü huydan ve bozuk davranıştan beridirler. Eğer onlar masiyet ve günah işlemiş olsaydı, mâsûmiyetlerine aykırı bir davranışta bulunsalardı insanların da aynı yolda hareket etmeleri gerekirdi. Çünkü diğer insanların onları örnek almaları emredilmiştir. Halbuki AllahTeâla hiçbir zamankullarının günah işlemelerini emretmez. Binaenaleyh peygamberlerden gerek bi'setlerinden önce, gerekse bi'setlerinden sonra asla küfür, ısyan ve günah-ı kebâir sâdır olmamıştır. Düşük karakterliliğe delalet etmeyen bazı küçük hataların sehven sudûru ise câiz görülmüştür.[59]

İleriki bölümlerde de teferruatlı bir şekilde inceleyeceğimiz gibi hz. İbrahim'in, peygamberlerde bulunması gereken mâsumiyet vasfına aykırı gibi görülen bazı ifade ve davranışlarının iyi anlaşılabilmesi için bu konunun üzerinde müstakil olarak durmayı uygun gördük.

---

53 2 Bakara:214.
54 6 En'am:85; 21 Enbiya:86-
55 6 En'am:87
56 19 Meryem:58
57 6 En'am:86
58 İsmet A-Sa-me kökünden gelir. Asame korudu, engelledi manasına gelir. İsmet, gücüyettiği halde kişiyi günah işlemekten ve günaha meyletmekten alıkoyan ilahi bir melekedir. Bak: Mu'cemü'l-Vasît, 612.
59 Bilmen, Ömer Nasuhi, Muvazzah İlmiKelam Dersleri 53.

Kurtubî, ismet kelimesinin lügat manasından hareketle "bu vasıf, sahibinin günah işlemesine mani olduğu için bu lafızla ifade edilmiştir"[60] der. İsmetin şer'î manası Allah Teâla'nın peygamberleri günaha düşmekten, haramları işlemekten koruması demektir. Bu özellik Allah'ın peygamberlerden başka hiç kimseye vermediği bir nimettir.

Akıl ve nakil de peygamberlerın masum olmalarının zaruretini kabul etmektedir.Hâşâ hırsız bir peygamber, zâni bir peygamber, yol kesici bir peygamber nasıl düşünülebilir? Böyle olsalardı onlara nasıl tâbî olunurdu? Onların yolundan gitmeyi ve onları örnek almayı Allah hiç emreder miydi?[61]

Ohalde peygamberlerin hayatının temiz bir hayat olması, her hareketlerinde ve sözlerinde hidayet nurunun harlaması gerekir.

Allah Teâlâ peygamberleri fazlü keremiyle korumuş ve onlara bilmedikleri şeyleri öğretmiştir. Böylece onların hata ve günaha düşmelerini önlemiştir;

"Allah'ın sana lutfu ve merhameti olmasaydı, onlardan bir gurup seni saptırmaya yeltenmişti. Onlar sadece kendilerini saptırırlar sana hiçbir zarar veremezler. Allah sana kitabı ve hikmeti indirmiş- ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir." [62]

Kur'an'da Hz. Peygamber(s.a.)'e hitaben "senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetmesi için"[63] âyetinde ve; "(ey peygamber) kendi günahların ve mü'min erkek ve kadınların günahları için istiğfar et"[64] âyetinde günah tabiri "zenb" kelimesiyle ifade edilir.Zenb ile "ism" mahiyet itibarıyla farklıdırlar.[65] Ohalde peygamberlerden sudur etmesi muhtemel olan zenbler onların masumiyetlerine halel getirmez.

Peygamberlerin peygamberlik görevi kendilerine verilmeden önce de ismet vasfına sahip olup olmadıkları konusu âlimler arasında münakaşa edilmiştir.[66] Bazılarına göre ismet sıfatı onların bi'setinden önce de sonra da sabittir.Çünkü onların kişiliklerinin gelişme-

60 Kurtubî,IX,184.
61 Sâbûnî,en-Nübüvvetü ve'l-Enbiya,55
62 4 en-Nisa:113
63 48 Feth:2
64 47 Muhammed:19
65 Kılıç,Sadık,Kur'anda Günah Kavramı,126
66 Bu münakaşalarla ilgili bilgiler Sâbûnî'nin ag.eserinden alınmıştır.

sinde bi'setten önceki yaşayış ve davranışları da müessir olmuştur. Kişiliğin müsbet yönde gelişmesi için önceki davranışlarının da olumlu olması gerekir. Bu sebeple Allah Teâlâ peygamberlerini insanların en saf ve temiz olanlarından seçmiş ve küçüklüklerinden itibaren koruma altına almıştır. Hz. Musa(a.s.)'ın hakkında "(Ey Musa senin sevilmen) ve benim nezaretimde yetiştirilmen için kendi sevgimi lutfettim"[67] ayetinden de anladığımıza göre Allah Teâlâ ileride peygamberlikle görevlendireceği kişiyi daha küçüklüğünden itibaren her türlü tehlikeye karşı sonderece hikmetli bir şekilde korumuştur.[68]

Aynı tür ilahî korumanın örneklerini diğer peygamberlerde de görmekteyiz. Hz. Yusuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılması ve oradan geçen bir ticaret kervanının onu kuyudançıkarıp Mısır melikine satması bunun tipik bir örneğidir. Hz. İbrahim'in de doğumundan sonra rivayetlere göre Musa(a.s.)'ınkine benzer hadiseler başından geçmiş ve Allah onu da Nemrud'un erkek çocuk katliâmından kurtarmıştır. Bu konuya ileride temas edilecektir.

Hz. İbrahim'in, çocukluğunda babasının yaptığı putları yine babasının zoruyla pazara götürdüğünü ve onlarla pazarda müşterilere karşı "bunlar yemezler, içmezler, faydaları da yok, zararları da yok" diyere inceden inceye alay ettiğini de rivayetlerden öğreniyoruz.[69]

Diğer bir gurup âlimler ise ismet sıfatının peygamberler için sadece peygamberlik görevinden sonra gerekli olduğunu söylemişlerdir. Çünkü insanlar onlara nübüvvetlerinden önce tâbi olmakla mükellef değildirler. Onlar nübüvvetden önce diğer insanlar gibidirler. Bununla

---

67 20 Tâhâ: 39

68 Musa(as.)'ın annesi Fir'avnın, diğer erkek çocuklar gibi kendi oğlunu da öldürmesinden endişe ediyordu. Bu yüzden yukarıdaki âyette belirtilen ilahi işarete uyarak oğlunu denize veya Nil nehrine bıraktı. Karısı Âsiye ile bahçesinde gezinen Fir'avn, suda gördüğü sandığı çıkarttırıp içindeki çocuğu görünce şaşırdı, hemde âyette belirtildiği gibi Allah'ın Musa'ya bir lütfu olarak çocuğa karşı garip bir sevgi hissi duydu. Hz. Musa'nın kız kardeşi, kardeşinin ne olduğunu sorup araştırırken bir süt annesi arandığını öğrendi. Bunu fırsat bilerek Fir'avnın sarayına gitti. Onlara kendi annesini tavsiye etti. Musa, bulunan süt hiç birini kabul etmezken kendi aannesinin sütünü kabul ettib Bu hadise Allah'ın peygamberlerini küçüklükten itibaren koruduğu görüşünde olanların bir delilidir. Allah peygamberlerini nasıl ki maddi tehlikelerden koruyorsa, manevi kir mesabesinde olan günah ve mâsiyetten do korumuştur, diyorlar.

69 Bak: sh.35

beraber onların seciye ve karakterleri ma'siyet ve günah işlemeye , kötü yollardan gitmeye müsait değildir.

Abdurrahman Habenneke'nin el-Akidetü'l-İslamiyye ve Üsüsüha isimli kitabında bu konuda şunlar yazılıdır:

"Peygamberelen nübüvvetle görevlendirilmezden önce şu iki durumda bulunurlar:

1-Onlar, ya henüz herhangi bir şeriatle mükellef olmamışlardır. Bu durumda masumiyet onlar hakkında gerekli değildir. Çünkü ma'siyetler ve şer'a muhalif davranışlar şeriatın vürûdundan sonra söz konusudur. Halbuki o henüz mükellef olmamıştır.Bu durumda ismet vasfının olup olmaması bir şeyi değiştirmez.

Ancak peygamberin yüce fıtratı, kalbinin temizliği,ruhunun inceliği ve aklının sağlamlığı onun ahlakıyla,davranışlarıyla ve aklı selimin kabul edemiyeceği kötülüklerden uzak durmasıyla kavmi arasında çok güzel bir örnek olmasını gerektirir.

2-Veya onlar kendilerinden önce gelen bir peygamberin şeriatıyla mükellefdirler -ki amcası İbrahim(a.s.)'a kendi nübüvvetinden önce tâbi olan Lût(a.s.) ve Musa(a.s.)'dan sonra gelip ona tâbi olan Benî İsrail peygamberleri böyledirler-.Böyle durumda olan peygamberlerin gerek küçük, gerekse büyük günahlardan mâsum olmalarının gerekip gerekmediğine dair kesin bir delil sabit olmamıştır. Fakat onların nübüvvetden önceki sîretlerinin de gerek büyük, gerekse küçük günahlara diğer insanların hepsinden daha uzak kaldıkları bilinen bir gerçektir.

Şayet onlardan nübüvvetten önce ufak tefek şeyler vâki olmuşsa bile bu tür şeyler zelle kabilinden şeyler olup onların yüce fıtratlarına ve temiz karakterlerine herhangi bir zarar vermez ve daha sonra alacakları önemli görevlere de halel getirmez. Bu tür zellleler de onları diğer insanların ilah seviyesine yükseltme sapıklığına düşmelerini, onlara bir takım ulûhiyet vasıflarını yakıştırmalarını önlemek ve onların da diğer insanlar gibiAllah'ın bir yaratığı olduklarını ispat etmek içindir.[70]

Alimlerin kavillerinden çıkartılacak en doğru görüşün özeti şudur: Bütün peygamberlerin nübüvvetten sonra büyük ve küçük her türlü

---

70 Habenneke,Abdurrahman,el-Akîdetü'l-İslamiyye,1106.

ların yolundan gitmeyi nasıl emrederdi? Onlar ısmet vasfına sahip olmasalardı biz onların hertürlü fiil ve davranışlarında onlara tâbi almakla, onları örnek almakla emrolunmazdık.

Ancak bazı şer'înaslarda yer alan ve bazı peygamberlerin günah işlediklerine ve şer'a muhalif davranışlarda bulunduklarına delalet eden ifadelere gelince bunlar aşağıdaki vecihlere tevcih edilebilir:

Birincisi bunlar asla ma'siyet sayılmazlar ve hılâfı evlâ cinsinden şeylerdir.[76]

İkincisi bunlar ma'siyet değil ancak ictihat hatasıdır.

Üçüncüsü bunlar ma'siyet olsa bile nübüvvetten önce vâki olmuş olabilirler.

Kur'an'daki bu ifadelerin hepsine yukarıdakiler gibi veya onlara benzer makul yorumlar getirilebilir. Hz.İbrahim ile ilgili de zâhiren ma'siyet zehabını uyandıran haberler vardır. Bunların izahı da ileride yeri geldiği zaman yapılacaktır.

Bu konuda son olarak şunu söyleyelim ki, "müslümanların büyük ekseriyeti ister nübüvvetten önce olsun, ister nübüvvetten sonra olsun, onların büyük günahlardan masum oldukları hususunda hemfikirdirler. Hatta çocukluk dönemlerinde bile, ebeveynlerine uyarak kâfir olmaları câiz görülmez, onlar mü'mindirler, Allah'ı bilirler."[77]

D-PEYGAMBERLERİN GÖREVLERİ

İnsan aklı tek başına hayır ve şerri ayırdetmeye kâfi değildir. Çünkü öyle önemli ğaybî konular vardır ki, insanın bu konuları vahyî bilgi olmadan öğrenmesi ve tanıması mümkün değildir. Hatta bu ğaybî meseleler insanın hem bu dünyada, hem de ebedî hayatında mutluluğuyla ve kurtuluşuyla doğrudan ilgilidir. Bunların başında da ulûhiyet ve âhiret konuları gelir. İnsan Allah'ı nasıl tanıyacaktır? O'nun sıfatları nelerdir? O'na nasıl ibadet edecektir? Meleklerin mahiyeti ve görevleri nelerdir? İnsanı öldükten sonra nasıl bir hayat beklemektedir? Bütün bunların bilinmesi insan için hayatî bir ehemmiyet arzeder. Allah Teâla bu konularda insanın yolunu aydınlatmak için peygamberlerini gö-

76 Hılâfü'l-Evlâ: Daha uygunu varken peygamberin kendince daha uygun gördüğü başka bir davranışta bulunmasıdır.
77 Şerhu'l-Mevâkıf,567; Kitâbü'l-Müsamera,196

ların yolundan gitmeyi nasıl emrederdi? Onlar ısmet vasfına sahip olmasalardı biz onların hertürlü fiil ve davranışlarında onlara tâbi almakla, onları örnek almakla emrolunmazdık.

Ancak bazı şer'înaslarda yer alan ve bazı peygamberlerin günah işlediklerine ve şer'a muhalif davranışlarda bulunduklarına delalet eden ifadelere gelince bunlar aşağıdaki vecihlere tevcih edilebilir:

Birincisi bunlar asla ma'siyet sayılmazlar ve hılâfı evlâ cinsinden şeylerdir.[76]

İkincisi bunlar ma'siyet değil ancak ictihat hatasıdır.

Üçüncüsü bunlar ma'siyet olsa bile nübüvvetten önce vâki olmuş olabilirler.

Kur'an'daki bu ifadelerin hepsine yukarıdakiler gibi veya onlara benzer makul yorumlar getirilebilir. Hz.İbrahim ile ilgili de zâhiren ma'siyet zehabını uyandıran haberler vardır. Bunların izahı da ileride yeri geldiği zaman yapılacaktır.

Bu konuda son olarak şunu söyleyelim ki, "müslümanların büyük ekseriyeti ister nübüvvetten önce olsun, ister nübüvvetten sonra olsun, onların büyük günahlardan masum oldukları hususunda hemfikirdirler. Hatta çocukluk dönemlerinde bile, ebeveynlerine uyarak kâfir olmaları câiz görülmez, onlar mü'mindirler, Allah'ı bilirler."[77]

D-PEYGAMBERLERİN GÖREVLERİ

İnsan aklı tek başına hayır ve şerri ayırdetmeye kâfi değildir. Çünkü öyle önemli ğaybî konular vardır ki, insanın bu konuları vahyî bilgi olmadan öğrenmesi ve tanıması mümkün değildir. Hatta bu ğaybî meseleler insanın hem bu dünyada, hem de ebedî hayatında mutluluğuyla ve kurtuluşuyla doğrudan ilgilidir. Bunların başında da ulûhiyet ve âhiret konuları gelir. İnsan Allah'ı nasıl tanıyacaktır? O'nun sıfatları nelerdir? O'na nasıl ibadet edecektir? Meleklerin mahiyeti ve görevleri nelerdir? İnsanı öldükten sonra nasıl bir hayat beklemektedir? Bütün bunların bilinmesi insan içinhayatî bir ehemmiyet arzeder. Allah Teâla bu konularda insanın yolunu aydınlatmak için peygamberlerini gö-

76 Hılâfü'l-Evlâ: Daha uygunu varken peygamberin kendince daha uygun gördüğü başka bir davranışta bulunmasıdır.
77 Şerhu'l-Mevâkıf,567; Kitâbü'l-Müsamera,196

revlendirmiştir. Böylece insanlar bu dünyada işledikleri fiillerden dolayı Allah Teâla kendilerini âhirette hesaba çekerken her hangi bir mazeret ileri süremiyeceklerdir.[78] Bu açıdan baktığımızda peygamberlerin görevlerini şu şekilde tesbit edebiliriz:

1-Sâdece Allah'a Kulluğu İnsanlara Öğretmek:

Peygamberlerin ilk ve en önemli görevi insanları tek Allah inancına çağırmak ve onlara sadece Allah'a kul olmayı öğretmektir:

"Senden önce hiç bir peygamber göndermedik ki ona:Benden başka tanrı yoktur,bana kulluk edin, diye vahyetmiş olmayalım"[79]

"Andolsun biz 'Allah'a kulluk edin, tâğuttan kaçının' diye her millete bir peygamber gönderdik.Allah onlardan bir kısmını doğru yola iletti, onlardan bir kısmı için de sapıklığa düşmek hakoldu".[80]

2-Allah'ın İsteklerini İnsanlara bildirmek:

Allah Teâla bu kainatı yarattıktan sonra onunla ilişkisini kesmemiştir.Kendi yarattığı insanları da başıboş ve sorumsuz bir vaziyette bırakmamıştır.Allah,kâinatı yarattıktan sonra arşını istiva ederek işleri evirip çevirmektedir.[81] Kâinatta ki her zerrede ilahi idare ve tasarrufun hâkimiyeti mevcuttur. İlâhî idarede peygamberlere önemli bir görev verilmiştir. Bu görev Allah'ın isteklerini insanlara ulaştırma görevidir. Allah Teâlanın kâinatı idare mekanizması içinde kâinatın en şerefli yaratığı olan[82] insana ulaştırılmasını istediği emir ve yasakları vardır. Bunları tebliğ edecek bir mübelliğ mutlaka gereklidir. İnsanların bu emir ve yasakları kolayca alabilmeleri ve anlayabilmeleri için mübelliğin de kendi cinslerinden olması icabetmektedir. İşte peygamberler bu tebliğ görevini eksiksiz ve engüzel şekilde yerine getirmişler hatta bu uğurda çok büyük sıkıntılar ve eziyetlerle karşılaşmış olmalarına rağmen hiç birşeyden çekinmemişler ve korkmamışlardır:

"O peygamberler Allah'ın gönderdiği emirleri tebliğ ederler.Allah'tan korkarlar ve O'ndan başka hiç kimseden korkmazlardı.Hesap görücü olarak Allah yeter."[83]

---

78 4 Nisâ:169
79 21 Enbiya:25
80 16 Nahl:36
81 10 Yunus:3
82 17 İsra:70
83 33 Ahzab:39

"Ey peygamber ,Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan Allah'ın elçiliğini yapmamış olursun.Allah seni insanlardan koruyacaktır.Doğrusu Allah kafirler topluluğuna rehberlik etmez."[84]

3-İnsanlara Rehberlik Etmek Örnek Olmak:

Peygamberlerin diğer bir görevi insanlara rehberlik etmek ve onları doğru yola sevketmektir. Bu bütün peygamberlerin en önemli vazifelerinden birisidir. Şu âyet-i kerimede Hz.Musa'nın kavmine gönderilişi anlatılmaktadır: "Andolsun biz,Musa'yı da 'Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar,onlara Allah'ın günlerini(geçmiş milletlerin başlarına gelen olayları) hatırlat!' diye âyetlerimizle birlikte göndermiştik. Şüphesiz bunda sabreden, şükreden herkes için âyetler(ibret verici işaretler)vardır."[85]

Peygamberler,insanları cahilliğin karanlığından bilginin aydınlığına çıkarmak,Allah'ın yoluna sevketmek için görevlendirilmişlerdir. İnsanların Allah yoluna yönelmeleri ve hidayeti bulmaları ancak Allah'ın izniyle olacaktır.[86]

Allah ve âhireti arzulayan ve Allah'ı hiç hatırdan çıkarmayan kişilere en güzel şekilde örnek olmak[87] da peygamberlerin görevidir. Onlar bütün insanlığın örnek alacağı önder şahsiyetlerdir. Böyle oldukları için Allah Teâla onlara itaat edilmesini ve onlara uyulmasını emretmiştir.[88]

4-İnzar ve Tebşir:

Kur'an-ı Kerim'in pek çok yerinde peygamberlerin "inzar" ve "tebşir" için gönderildiği zikredilir. Onlar ilâhî mesaja inanan ve bu mesaja uygun bir şekilde hallerini düzeltenleri itaatin güzel sonuçlarıyle müjdelemişler; yanlış düşünce ve hareketleri benimseyenleri de isyanın kötü sonuçlarıyla korkutmuşlar ve uyarmışlardır.[89] Müjdeledikleri Allah'ın rahmeti, korkuttukları ise Allah'ın azabıdır.[90]

---

84 5 Mâide:67
85 14 İbrahim:5
86 14 İbrahim:1
87 33 Ahzab:21
88 4 Nisa:64; 6 En'am:90
89 4 Nisa:165,166; En'am:48,49;18 Kehf:56; 5 Mâide:19; 7 A'raf:188; 22 Hac:49; 2 Bakara:213.
90 5 Mâide:19.

"Biz elçileri sadece müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak gönderiyoruz.Kim inanır ve kendini düzeltirse, onlara korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir. Ayetlerimizi yalanlayanlara da yaptıkları fenalık yüzünden azab dokunacaktır."[91]

İnsanlığın yaratılışı ve ölümünden sonrasının ne olacağı da bizim için tamamen ğayb olan bir konudur. Bu ğaybin perdesini Allah Teâla peygamberleri vasıtasıyla aralamıştır. Bu iki konunun iyi bilinmesi insanın saâdeti ve şekavetiyleyakından ilgilidir.

5-Şeytanın Tuzaklarına Karşı İnsanı Korumak:

Allah Teâla insanı yarattıktan sonra meleklerin ona secde etmelerini emretmişti. Hepsi bu emre itaat edip secde ederek insanın üstünlüğünü kabul ettiler, ancak İblis kibir ve gururunun esiri olarak bu emre itaat etmedi.Allah'ın bu emrine karşı geldiği için Allah'ın lanetine uğradı. İblis bunun intikamını almak için kıyamete kadar insana düşman olmaya ve onun hilafete layık olmadığını isbat etmek için onu hidayetten uzaklaştırmaya karar verdi.[92]

İşte Kur'an ne zaman şeytandan ve onun tuzaklarından söz etmişse, hemen onun yanında insanı bu tuzaklardan koruyacak risalet ve ilâhî hikmetlerden bahsetmiştir.[93]

Bu sebepledir ki şeytanlar en çok peygamberlerin görevini engellemeye çalışırlar. Veya peygamber insanlara Allah'ın âyetlerini okuduğu zaman şeytan, dinleyenlerin kafasına şüphe ve itiraz tohumları atarak onların mesajı algılamalarını engellemek ister.[94] Bu da peygamberlerin davalarının hak olduğunu gösterir.

6-Yaratılışta Verilen Sözü Hatırlatmak:

Adem(a.s.)'ın yaratılmasından sonra kıyamete kadargelecek bütün beşeriyetin nefisleri bir yerde toplanarak Allah'ın ulûhiyetin kabul ettiklerine dair bir söz alınmıştır. Kıyamet günü bu söz kendilerine belge olarak sunulacak ve "bizim ilâhî tekliflerden haberimiz yoktu" şeklinde mazeret ileri sürmelerinin kapıları kapatılacaktır.[95]

Yaratılışta verilen bu sözü insanın kendisi bu dünya hayatında hatırlamasa bile kıyamette hatırlayacaktır.Çünkü bellek ve vicdandan

---

91 6En'am:48,49
92 2 Bakara:34-36;7 A'raf:12-18; 15 Hıcr:28-39
93 2 Bakara:257-260,268,269
94 22 Hac:52
95 7 A'raf:172.

silinip bilinçaltına yerleşen bu hadisenin hâtırası kıyamette bilinçüstüne çıkartılacaktır.[96]

İşte peygamberler bilinçaltında mevcut olan bu bilgileri hatırlatarlar. Bundan dolayı Kur'an-ı Kerim peygamberler için "hatırlatıcılar" tabirini kullanır.[97]

7-Beyân:

Peygamberlerin bir görevi de Allah tarafından kendilerine indirilen zikri insanlara beyan etmektir.[98] Beyan, tebliğden farklı bir görevdir. Tebliğde zikrin aynen ulaştırılması vardır. Beyân ise bu zikrin insanlara açıklanarak ulaştırılmasıdır.

8-Adaletin Tesisi:

Peygamberler yer yüzünde adaletin tesis edilmesiyle de görevlidirler.[99] Adaleti yeryüzünde gerçekleştirmeleri için Allah onlara beyyineleri, kitabı ve mizanı indirdiğini haber vermektedir.[100]

9-Ahirette Şâhitlik:

Nihayet peygamberlerin ahiretteki görevi de kendi ümmetleri hakkında şahitlik etmektir. Peygamberlerin getirdikleri esasları değiştiren ve inkar edenler âhirette muhakeme edilecekler, peygamberler de onların aleyhinne şahitlik edeceklerdir. Son peygamber Hz.Muhammed(s.a) de bütün peygamberlerin lehinde şahitlik ederek onları tasdik edecektir:

"Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz, seni de onlara şahit olarak gösterdiğimiz zaman halleri nice olacak!?"[101]

Buharî'nin rivayetine göre Rasûlullah(s.a.) İbnu Mes'ud'dan kendisine Kur'an okumasını istemiş, onun: "O sana indirildiği halde ben mi sana okuyacağım?" demesi üzerine, "Evet onu başkasından dinlemek hoşuma gidiyor" buyurmuştur. İbnu Mes'ud bundan sonrasını şöyle anlatmaktadır: Nisa sûresini okudum. "Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz zaman.." ayetine geldiğimde Rasulullah, "şimdilik yeter" dedi. Bir de baktım ki gözlerinden yaşlar boşanıyordu.[102]

---

96 Yaratılışta verilen bu sözün bellek ve vicdandan silinip bilinçaltına yerleşmesinin sebebi ve bunun izahı hakkında bak: Tefhimü'l-Kur'an, II, 106 vd.
97 Age, II, 107
98 16 Nahl: 44
99 57 Hadid: 25
100 Kitab, Mizan ve Beyyine kelimelerinin manaları hakkında tefsir kitaplarına bakılabilir.
101 4 Nisa: 11
102 Buharî, Tefsiru'l-Kur'an, 9.

BİRİNCİ BÖLÜM: İBRAHİM (a.as.)'IN HAYATI

A-İSMİ VE NESEBİ

B-DOĞUMU, ÇOCUKLUĞU VE ÖMRÜ

C-YAŞADIĞI ÇAĞ

BİRİNCİ BÖLÜM: İBRAHİM(a.s.)'IN HAYATI

A-İSMİ VE NESEBİ

a) İSMİ:

Kur'an'da "İbrahim" şeklinde geçen bu ismin aslı arabça değildir.[1] Ancak arabçaya hangi yabancı dilden girdiği konusunda muhtelif görüşler vardır.

Zebidî'ye göre[2] kelimenin aslı Süryanice olup Eb(أَبّ) ve Rahîm (رَحِيم) kelimelerinden meydana gelir ve "merhametli baba" demektir.[3] Ahmed el-Berâ el-Emîrî ise kelimenin aslının İbranîce'den geldiğini ve Eb(اب) ile Râhâm(رَاهَام) kelimelerinden mürekkeb olduğunu yazıyor.[4] Râhâm, arabçada cumhur, cemaat, topluluk manalarına geldiğine göre[5] onun bu iddiasında da çelişki vardır.

Tevratta önce Abram[6], sonraları Abraham[7] şeklinde geçen bu kelimenin manasının ne olduğunu şu ifadelerden anlıyoruz:"Artık adın Abram çağırılmayacak, fakat adın Abraham olacak, çünkü seni bir çok milletlerin babası ettim."[8] Bu ifadelerden anlaşıldığına göre Abram adının Abraham'a çevrilmesinin sebebi, Abraham kelimesinin milletlerin babası manasına gelişidir.

"Tevratta açıklanan'Milletlerin babası' şeklindeki mana, dil araştırmacıları tarafından kabul görmemektedir. Çünkü Sümer dilinde bu manayı ifade eden kelime Abraham değil, Ab-Hamun'dur. Abraham'dan Ab-Hamun'a dönüşü sağlayacak bir etimoloji ise mümkün değildir."[9]

---

1 Lisanü'l-Arab,XII,48.
2 Zebîdî,Tâcü'l-Arus,III,200.
3 Eğer kelimenin aslı Zebîdi'nin dediği gibi Süryanice ise Eb ve Rahîm kelimelerinden gelmesi söz konusu olamaz Çünkü bu ikisi de Arabçadır.
4 Ahmed el-Berâ el-Emirî,İbrahim(a.s.) ve Da'vetühu Fi'l-Kur'an,27.
5 Tertibü'l-Kâmusu'l-Muhit,II,403.
6 Tekvin;XI,26.
7 Tekvin,XVII,6
8 Tekvin,XVII,6.
9 Ş.Kuzgun,Hz.İbrahim ve Haniflik,23(L.Woolley'den naklen)

Abbas Mahmud el Akkad ise İbrahim ismine daha değişik bir yorum getirmekte ve şunları söylemektedir:

"İbrahim kelimesi dinî bir doğuşu haber veren isimlerdendir. Çünkü müreccah manaya göre bu kelime Allah dostu(habibullah)manasını ifade eder. Eskiden Süryaniler aile reislerinin ismini taptıkları ilaha mecâzen veriyorlardı. Aile reisine de bazan Eb, bazan da Ammi(عمّ) diyorlardı.Ammi kelimesi bu manaya daha yakındır. Çünkü bir adam saygı duyduğu birisine "Yâ Ammâhü" diye seslenir. 'Imrân ve İbrâm isimleri de buradan gelir. Her ikisi de el-Amm ve el-Eb kelimeleriyle, muhabbet manasına gelen Râm'dan mürekkebtir.Büyük bir ihtimalle İbrâm kelimesi değişikliğe uğrayarak İbrahim şekline gelmiştir.ki Habibü'l-İlah'dan bedeldir. O da İbrahimi'in babasının puthanede taptığı puttur."[10]

Bizim kanaatimize göre bütün bu izah ve yorumlar birer zorlamadan ibarettir. Çünkü aslı_nın Arabça olmadığında ittifak edilen bir kelimeyi Arabça bir takım kelimelerin manalarıyla izah etmek mümkün değil

Öte yandan tevhidin sembolü olan bir peygamberin isminin puthanedeki bir puttan alındığı iddiası ise bilimsellikten uzak olduğu gibi peygamberlerin masumiyeti prensibine de aykırıdır.Yukarıda da izah ettiğimiz gibi peygamberler davetleriyle çelişen vasıflardan ve çirkinliklerden de Allah tarafından korunmuşlardır. Bu isim konusunuda isabetli olan izah şekli onun aslını değişik kelimelerde aramak değil, hiç bir şekilde değişikliğe uğramadan zamanımıza kadar gelen Kur'ân'ın bildirdiği İbrahim kelimesini olduğu gibi kabul etmektir.

İbrahim(a.s.), isminin dışında değişik lakablarla da anılmıştır. Bunlaradan bazıları Ebu'l-Beşer, Ebu'l-Enbiya, Şeyhu'l-Enbiya, Halilullah,Halilü'r-Rahmandır.

Hadislerde beşeriyetin üç atasından söz edilmiş ve bunlar Adem, Nuh ve İbrahim şeklinde sıralanmıştır.[11] Kur'an'da da "Babanız İbrahim "[12] tabiri geçmektedir.

---

10 Abbas Mahmud el Akkad, İbrahim Ebu'l-Enbiya,293(Ahmed el-Berâ el-Emirî'nin ag. eserinden nakledilmiştir.)
11 Buhârî,Enbiya,10; Ebû Dâvut,Sünnet,20.
12 22 Hac:78.

Şeyhu'l-Enbiya[13], Ebu'l-Enbiya[14] gibi tabirler de hadislerde geçmektedir. Çünkü tarih boyunca süregelen tevhid mücadelesinin bayraktarlığını hep peygamberler yapmışlar ve İbrahim peygamber de bu mücadelenin öncüsü ve en önde gelen ismi olmuştur.O, aynı zamanda kendisinden sonra gelen bütün peygamberlerin de atasıdır. Bütün Benî İsrail peygamberleri onun neslinden gelmiştir. Biliyoruz ki İsrailoğullarının bütün peygamberleri Ya'kub(a.s)'ın soyundandır.Yâ'kub da Hz.İbrahim'in oğlu İshak'dan torunudur. Nübüvvet ağacı Hz.İbrahim'den neşvü nemâ bulmuş ve nihayet Rasûlullah(s.a.)'de son bulmuştur.Hz.Muhammed de onun oğlu olan Hz.İsmail'in neslinden gelmiştir. Ebu'l-Enbiya tabiri bu gerçeği ifade içindir.

Kurân-ı Kerim bu konuyu şu şekilde dile getirir:

"Biz O'na(İbrahim'e) İshak'ı ve (torunu) Ya'kub'U armağan ettik. Peygamberliği ve kitapları da onun soyundan gelenlere verdik.."[15]

Gerçekten de dört mukaddes kitab olan Tevrat,Zebur, İncil ve Kur'-n-ı Kerim hep onun neslinden gelen peygamberlere verilmiştir.[16]

b) NESEBİ:

O, İbrahim ibn Azer'dir.Kur'an-ı Kerim'de onun nesebi ile ilgili olarak bundan ötesi zikredilmez. Müslim ve gayri müslim tarihçiler onun nesebi hakkında daha fazla bilgiye ulaşmak için Tevrat'a müracaat ederler.Fakat İbrahim'in dedelerinin isimlerinin tesbitinde bazı ihtilaflar vardır. Büyük bir ihtimalle bu ihtilafların sebebi Tevrat'ın eski metinlerinden yapılan muhtelif tercemelr esnasında bu isimlerin farklı okunuşlarından kaynaklanmış olabilir. Tarihi kaynaklardan öğrendiğimize göre İbrahim(a.s.)'ın Nuh'a kadar uzanan soy kütüğü şu şekildedir:

"İbrahim b.Târeh[17] b.Nâhûr b.Sârûğ b.Erğû b.Fâliğ b.Abir b.Şâleh b.Kaynan b.Erfahşez b.Sâm b.Nuh".[18]

---

13 Rasulullah(s.a.) birgün Kâbeye girdiğinde müşriklerin Hz.İbrahim ve Hz.İsmail'in resimlerini yaptıkların ve onlarla fala baktıklarını gördü.Bunun üzerine onlara dedi ki: Allah bunları kahretsin,bizim şeyhimiz İbrahim falcılık yapmazdı. Bak:Buharî,Enbiya,8

14 Sâbûni, en-Nübüvvetü ve'l-Enbiya,135.

15 29 Ankebut:27

16 İbnu Cerir et-Taberi,Tarih,I,221,el-Bidaye ve'n-Nihaye,I,167; Afif Abdülfettah et-Tabbara,Mea'l-Enbiya,105

17 Babasının ismi konusundaki tartışmalar bundan sonraki bölümdedir.

18 İbnu Cerir et-Taberî,Tarih,I,233; el-Kâmil Fi't-Tarih,I,94; el-Bidaye ve'n-Nihaye,I,139.

c-BABASI:

Kur'an-ı Kerim'de[19] ve sünnette[20] İbrahim'in babasısının ismi Âzer olarak geçer. Bazı tarihçiler[21] ise onun babasının Tevrat'da[22] geçtiği şekliyle Târeh olduğunu rivayet ederler. İbrahim'in babasının Târeh olduğu kanaatini taşıyan âlimler de Azer isminin geçtiği Kur'an âyetini çok çeşitli şekillerde te'villere yönelirler. Hatta bunu fırsat bilen bazı İslam düşmanı müsteşrikler de Kur'an'a hata isnad etmeye, onu töhmet altına almaya yeltenirler. İslam Ansiklopedisinin ilgili bölümün yazarı Wensck de bunlardan biridir. Halbuki Kur'an'ın dışındaki bütün semâvî kitapların önemli ölçüde tahrifata uğradığı bilinen bir gerçektir. Bu sebeple Tevrat'da geçen bu ismin ne derece hakikatı yansıttığı mechuldür. Buna rağmen bazı müslüman âlimler ve müfessirler her iki mukaddes kitaptaki bu farklılığın telifi ve izahı sadedinde ilmî ve makul izahlar yapmışlardır. Dolayısıyla Kur'an'a ve İslam'a karşı bilimsel tarafsızlık tavrını hiç bir zaman gösteremiyen ve her fırsatta onlara saldırmayı marifet sayan batılı müsteşriklerin iddialarının bilimsel bir değerinin olmadığı ortadadır.

وإذ قال ابراهيم لابيه آزر[23] âyetinin te'vilinde müslüman âlimler farklı farklı görüşler ortaya attıkları için Hz. İbrahim'in babasının ismi konusunda da ihtilaf etmişlerdir. İbnü'l-Cevzî bu âyette geçen Azer kelimesi hakkında dört görüş zikreder:[24]

Birincisi: Azer, İbrahim'in babasıdır.

İkincisi: Azer bir put ismidir.

Üçüncüsü : Bu kelime bir isim değil, kötü bir vasfı ifade eder. Ve iki türlü manası vardır: Bunlardan birisi muavvic(sapık, eğri) demektir ki Hz. İbrahim ona, haktan saptığı için böyle hitabetmiştir. İkinci olarak da bu kelime muhtî(hata eden) manasına gelir ki Yâ muhtî demek istemiştir.[25]

---

19 6 En'am:74
20 Fethu'l-Bâri, VI, 387
21 İbnu Haldun, Tarih, II, 58, 59
22 Tekvin, XI, 27
23 6 En'am:74
24 Zâdü'l-Mesîr, III, 70, 71; Bu konuda ayrıca bak: İbnu Cerir et-Taberî, VII, 158; İbnu Kesir, II, 149, 150; Hak Dini Kur'an Dili, III, 1964; en-Neccâr, Kasasü'l-Enbiya, 70-73
25 Tâcü'l-Arus, III, 13.

Dördüncüsü: Azer, İbrahim'in babasının ismi değil, lakabıdır. Bazan bir adamın ismi değil de lakabı daha çok meşhur olur ve ismi yerine lakabı kullanılabilir.

Tâcu'l-Arûs müellifi ez-Zebîdî bu konuda şunları da söyler:[26] "Âzer, İbrahim'in amcasının ismidir. Kur'ânı Kerim'de ve arab geleneklerinde amcaya da baba denildiğinin örnekleri vardır[27]. İbrahim'in asıl babası ise Târeh'tir."

Âzer kelimesinin bir put ismi olduğu görüşünü Taberî ,Mücahid'den gelen zayıf bir rivayete istinad ettirmektedir.[28] Buhârî şârihi İbnü Hacer ise bu rivayetin senedinin zayıf olduğunu söylemektedir.[29]Arab dilinin kaideleri yönünden de bu kelimenin bir put ismi olamıyacağını Taberi kendisi ifade etmektedir.[30] Çünkü bir ismin istifham harfinden sonra gelen bir fiil sebebiyle nasbedilmesi caiz değildir.

Âzer kelimesinin kötü bir vasfı ifade için kullanıldığını söylemek de doğru değildir. Çünkü bu tür ifadeler bir peygamberden babasına karşı sâdır olabilecek şeyler değildir. Özellikle İbrahim(a.s.) gibi babası tarafından "Ey İbrahim, eğer sen benim tanrılarım hakkında ileri geri konuşmaktan vazgeçmezsen yemin ederim seni taşlarım, defol git karşımdan"[31] diye tehdit edildiği halde, "Selam sana, senin için Rabbim'den mağfiret dileyeceğim,Çünkü O bana çok lütufkârdır."[32] diye cevap veren bir peygamberin babasına karşı -hele hele onu hakka ve hakikate davet ederken- böyle aşağılayıcı kelimeleri kullanması düşünülemez.

Âzer'in İbrahim'in babasının ismi değil, lakabı olduğunu veya Yakub(a.s.)'ın nasıl İsrail diye diğer bir ismi varsa, onun da Âzer ve Târeh diye iki ayrı ismin sahibi olduğunu Muhammed b. İshak,Kelbî,Dahhak ve Mukatil gibi müfessirler söylemektedir.[33] Ancak bu görüşü destekleyen naklî bir delil mevcut değildir.

---

26 Tâcü'l-Arûs,III,13

27 Bakara sûresi 133. âyette Yakub(a.s.) ölmeden hemen önce oğullarına "benden sonra kime kulluk edeceksiniz?" diye sorduğunda "senin tanrın ve babaların İbrahim,İsmail ve İshak'ın tanrısı olan tek Allah'a kulluk edeceğiz" dedikleri anlatılır.Âyetin zahirinden İsmail(a.s.)'ın Yakub'un babası olduğu anlaşılır.Halbuki Yakub,İshakın,o da İbrahim'in oğludur.İsmail ile İshak kardeş olduklarına göre İsmail Yâkub'un amcasıdır.

28 İbnü Cerir et-Taberî,VII,159

29 Fethu'l-Bârî,VIII,383

30 İbnu Cerir et-Taberî,VII,159

31 19 Meryem:46

32 19 Meryem:47

33 Kurtubî,VII,22.

Amcaya da baba denilebileceğinden hareketle Azer'in İbrahim'in babası değil ,amcası olduğunu iddia edenlerin Tefsiri Mazharî'nın müllifi Senâullah Dehlevî,Fahrüddinn er-Râzî,Zerkânî ve İbnü'l-Münzir gibi müellifler olduğunu,,Celalüddin es-Süyûtî'nin de İbnü Abbas'tan böyle bir rivayeti naklettiğini Peygamberler Tarihi Ansiklopedisi'nden öğreniyoruz.[34] Ancak âyeti kerimede geçen (لأبيه)[35] kelimesini (لعمه)şeklinde te'vil etmek, lafza her hangi bir karine olmaksızın zâhirinin dışında başka bir mana vermek ve hiç bir delil olmaksızın hakikatten mecâze yönelmek olur. Eğer sarih nasları bu şekilde te'vil edecek olursak, lafızların manalara delaletini ibtal etmiş oluruz.Üstelik konu ile ilgili aşağıdaki âyet-i kerimelerde bütün karineler lafızdan kastedilen mananın mecaz değil hakikat olduğuna işaret etmektedir:

"İbrahimin babası için istiğfar etmesi, sadece ona yaptığı bir vaadden ötürü idi.(senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim diye söz verdiği için ona dua etmişti).Fakat onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca ondan uzak durdu."[36]

Yine aynı şekilde Meryem[37], Enbiya[38], Şuarâ[39], Sâffat[40], Zuhruf[41] ve Mümtehine[42] surelerindeki ilgili âyetlerin hepsinde İbrahim'in daima babasını tevhide davet ettiğini görürüz.Eğer En'am suresi 74.âyeti mecaza hamledecek olursak,bütün bu âyetlerdeki "baba" kelimelerini de sebepsiz ve karinesiz olarak mecaza hamletmemiz ve "amca"şeklinde anlamamız gerekecektir ki o takdirde gereksiz ve mesnetsiz bir tekellüf meydana gelmiş olacaktır.

Bazıları da Âzer kelimesinin okunuşu ile ilgili olarak çeşitli kıraat vecihleri nakletmişler ve bunların her biri için değişik yorumlar getirmişlerdir.[43] Bu rivayetlerin de sağlam senetleri mevcut değildir, hatta bunlar şâzz olma vasfını bile kazanamıyacak derecede zayıftırlar.

---

34 Peygamberler Tarihi Ansiklopedisi,II,113
35 6 En'am:74
36 9 Tevbe:114

37 19 Meryem:41-50
38 21 Enbiya:51,52
39 26 Şuarâ:69-86
40 37 Sâffat:73-77
41 43 Zuhruf:26,27
42 60 Mümtehine:4
43 Kurtubî,VII,23.

Kıraat âlimleri arasında menkul ve bilinen en sahih kıraat şekli bu kelimenin "Âzera" veya "Âzeru" olarak okunmasıdır.[44] Madmum okunması münâdâ olduğundan dolayıdır ve alem oluşunun en açık delilidir.

Abdüllatif Zebîdî tarafından telif edilen ve Kâmil Miras tarafından "Sahih-i Buharî Muhtasarı ve Tecrid-i Sarih Tercemesi" olarak dilimize şerhedilerek çevirilen eserde "Rasûlü Ekrem Efendimizin Muhterem Ebeveyninin Necat ve Necâbetleri" şeklinde bir başlık açılarak Peygamberimizin atası olan İbrahil(a.s)'a ve onun babasının itikadî durumuna da temas edilmiş ve şunlar söylenmiştir:

"Silsile-i Neseb-i Muhammedî arasında İbrahim (a.s.)'ın pederi Âzer'in Kur'an'da sûre-i En'am'da esnama taabbüdüne dair olan kayıt ve işaret de mûcib-i şüphe ve tereddüt olmamalıdır. Silsile-i Neseb-i Muhammedî arasında siyah bir halka zannedilen Azer'in esnama taabbüdü, tarihi tetkikata istinad ederek diyebiliriz ki, nûr-u Muhammedî'nin vâlide-i İbrahim'e intikalinden sonradır.Hatta tarihî tetkikat bazı ulemanın: Âzer, İbrahim Peygamberin babası değildi,amcası idi, Mecâzen âyet-i kerimede baba tabir buyurulmuştur, sûretinde kavâid-i edebiyyenin pek müsait olduğu bir tevcihe de lüzum yoktur.Âzerin oğluna karşı muhalif bir cephe alması, İbrahim'in ilân-ı nübüvvetinden sonra olduğu muhakkaktır. Fütûhât-ı İlâhiye gibi bir çok tefsîrî eserlerde bunun bu babdaki şüphelere karşı bir 'cevab-ı hasen' diye tavsîf edilerek bu tarîhî hakikate müstenid olmasına mebnîdir..."[45]

Hz.İbrahim(a.s.)'ın babasının ismi etrafındaki bütün bu ihtilafların sebebi iki şeye dayanır: Bunlardan birincisi nesebcilerin rivayetleridir. İkincisi de ehli kitabın kaynaklarında varid olan şeylerdir.

Nesebçilerin sözlerine pek fazla güvenmek doğru değildir. Çünkü bilhassa eski neseb âlimleri .sahip oldukları bilgileri sağlam ve bilimsel yollarla tesbit etmemişlerdir. Bu sebeple içlerinde birbiriyle çelişkili ve sahih olmayan çok şeyler bulunmaktadır. İbnü Sa'd, Tabakât'ında İbnü Abbas'a isnaden şu haberi rivayet etmektedir: "Rasulullah (s.a.) kendi nesebini sayarken Muad b.Adnan b. Üded'den öteye geçmez ve 'nesebçiler yalan söylemişlerdir' derdi.Arkasından da (Âd'ı,Semud'u, Res halkını ve bu arada pek çok nesilleri -inkarları yüzünden helak etti-)[46] âyetini okurdu"[47]

---
44 en-Neşr fi'l-Kıraati'il-Aşr,II,250
45 Tecrid-i Sarih Tercemesi,IV,546.
46 25 Furkan:38.
47 İbnu Sa'd,Tabakat,I,28.

Ehli Kitabın kaynaklarına ve kitaplarına güvenmek ve onların verdikleri bilgilere kesin nazarıyla bakmak ise asla doğru değildir. Hele hele bu bilgiler Kur'an'a ve Sünnete muhalefet ediyorlarsa onlara nasıl itimat edilebilir? Halbuki Allah Teâla Kur'an-ı Kerim'i kendisinin dışındaki semâvî kitablar üzerinde müheymin ve gözetleyici olarak tavsif etmektedir:

"Sana da kendisinden önceki kitapları doğrulayıcı ve onları kollayıp koruyucu olarak bu kitabı gerçekle indirdik."[48]

O halde bu konudaki gerçek bilgi, muharref Tevrat'ın ve ehli kitabın verdiği bilgi değil, her bakımdan ilâhî korunma altına alınmış olan Kur'an'ın verdiği bilgidir.

Buharî'nin rivayet ettiği ve İbrahim(a.s.)'ın babasının isminin de tasrih edildiği şu hadis de onun babasının isminin Târeh değil, Âzer olduğu görüşünü takviye etmekte ve doğrulamaktadır:

Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bu hadiste Rasulullah(s.a.) şöyle buyurmaktadır: "İbrahim (a.s.) kıyamet günü, yüzü gözü toz toprak içinde ve perişan bir vaziyette olduğu halde babası Âzer ile karşılaşacaktır. Babası ona, artık bu gün sana isyan etmeyeceğim, diyecek..."[49]

İbrahimi'in babası Âzer Babil Ülkesinde Ur şehrinin ileri gelenlerindendir. Din ve dünya işlerinde kendisine danışılan ve sözü dinlenen bir kişidir. Ebû Hayyan tefsirinde Âzer'in, neccar, müneccim ve mühendis olduğu, Nemrud'un da yıldızlara ve hendeseye karşı merakı olması hasebiyle onun nezdinde teveccüh ve ikbale mazhar olduğu zikredilmektedir. Diğer başka rivayetlerden onun bir put imalatçısı ve satıcısı olduğunu da öğrenmekteyiz.[50]

B-DOĞUMU, ÇOCUKLUĞU VE ÖMRÜ

a) DOĞUM YERİ:

Kur'an-ı Kerim Hz.İbrahim'in doğduğu yer hakkında herhangi bir

48 5 Mâide:48
49 Fethu'l-Bârî,VI,387; Tecrid-i Sarih Tercemesi,IX,108,109.
50 Bu konuda daha fazla bilgi için aşağıdaki kaynaklara bakılabilir: Alûsî,Rûhu'l-Meânî,VII,194 vd; Reşid Rıza,el-Menar,VII,537 vd; Şevkânî,Fethu'l-Kadir,II,133vd; F.er-Râzî,XIII,37 vd; Ahfeşi'l-Evsat, Meâni'l-Kur'an,II,278; Hak Dini Kur'an Dili,III,1965.

bilgi vermez. Kur'an kıssalarının genel özelliğidir bu. "Kıssadaki zaman ve mekan unsurlarına fazla önem verilmez. Zira olayların ibret gayesine hizmet etmeyen ayrıntılarına girmek, zaman ve mekan unsurlarına fazlaca yer vermek, kıssaların delâletlerine, yani işaret etmek istedikleri şeye gölge düşürebilirdi. Bu sebeple Kur'an kıssaları önemsiz ayrıntılardan, zaman ve mekan kayıtlarından uzak olarak sırf iş ve olay açısından insanlığa hükmeden esaslara ışık tutan ve muhataplarını mükemmel insan tasavvurlarına yükselten bir üslub içerisinde gerekli bilgileri sunar."[51]

İbrahim(a.s.)'ın doğum yeri ve doğum tarihi gibi konuları da bu üslub içerisinde bulmak mümkün değildir. Kur'an'ın bilgi vermediği bu konuda ihtilaflı bilgilerin olması da tabiidir. Bazılarına göre O, Ehvaz yöresinin Sus şehrinde doğmuştur. Bazılarına göre de babası Kûfe'nin banliyölerinden Kûsa denilen bir köydendir. Mücâhid bu ikinci görüştedir. Hz. İbrahim'in de bu köyde dünyaya geldiği söylenilmiştir. Ebû Hayyan tefsirinde Azer'in Harran ahalisinden olduğu görüşü de nakledilmiştir. Mu'cemü'l-Büldan'da üç ayrı Kûsa'dan söz edilir: Bunlardan birisi Bâbil'de, diğeri Sevâdı'l-Irak'da, üçüncüsü de Mekke'dedir. Irak Kûsa'sı da ikidir.: Kûse't-Tarîk, Kûse'r-Ruba, İbrahim'in doğduğu yer burasıdır, denilir. Bunların ikisi de Bâbil'dedir. Hz. İbrahim burada ateşe atılmıştır.[52]

Nemrud'un saltanat mahallinin Bâbil şehri olduğunu tarihi bilgilerimize dayanarak biliyoruz. O halde İbrahim (a.s.)'ın doğum yeri ile ilgili rivayetlerin en sahihinin, onun Bâbil'de dünyaya geldiğini haber veren rivayet olduğunu söyleyebiliriz.[53] Onun Irak'da Ur şehrinde dünyaya geldiğine dair bilgilerle bu rivayeti te'lif etmek de mümkündür.

İbnü Sa'd onun Hürmüzcerd(هرمزجرد) 'de doğduğunu rivayet etmiştir.[54] İbnü Abbas'dan ise onun Dımeşk'ın Berze karyesinde dünyaya geldiği, bu karye'nin Kasyon dağında bulunduğu rivayet edilmiştir. İbnü Asâkir bu son rivayete bir ta'lık yaparak demiştir ki:"Sahih olan, onun Babil'de doğduğudur. Dimeşk'in Berze karyesine nisbeti yeğeni Lût'a yardım etmek için buraya gelmesi ve burada namaz kılması sebebiyledir."[55]

---

51 Necati Öner, Kur'an'a Göre Hz. Musa, Fir'avn ve Yahudiler, 38.
52 Hak Dini Kur'an Dili, III, 1965.
53 Tecrid-i Sarih Tercemesi, IX, 106.
54 İbnu Sa'd, Tabakat, I, 46.
55 İbnü Cerir et-Taberî, Tarih, I, 233.

Mevdûdî Hz.İbrahim'in Irak'da Ur şehrinde doğduğunu, ateşe atılıp kurtulduktan sonra Harran'a gittiğini ifade eder.[56]

"Folklorik mahiyetteki rivayetlere göre Hz.İbrahim Urfa şehrinde ateşe atılmıştır. Aynı rivayetler bu gün H alilürrahman camisinin havuzundaki balıkların zamanında Hz.İbrahim'ın askerleri olduğunu, Nemrud'un askerlerinin İbrahim'in sürüsünü kaçırmaları üzerine havuzdaki balıkların insan şekline girerek Nemrud'un askerleri ile savaştıklarını, savaştan sonra ise tekrar balık haline dönerek havuza geri döndüklerini efsanevî bir tarzda haber vermektedir.

Arkeolog Wolley'e göre İbrahim'in doğduğu Ur şehri ile Urfa şehrini birbirine karıştırmamak gerekir. Bu iki şehrin isim benzerliği sun'îdir. İbrahim'in doğduğu Ur şehri Sumerlerin Ur şehridir. Tarihçi Eupomus, eserinde bu şehirden Kamerina şehri diye bahsetmektedir. Urfa, tarihinin hiç bir devrinde Ur ismi ile anılmamıştır.Wolley'e göre Urfa ile Harran arası 20 km kadardır. Eğer İbrahim'in ateşe atıldığı yer Urfa olsaydı bu kadar yakın bir mesafede bulunan Harran'a gelişi için göç tabirini kullanmamak gerekirdi. Bu kaçıştan göç olarak bahsedildiğine göre terkedilen yer Urfa değil, Basra Körfezinin yakınlarındaki Ur şehridir."[57]

Hal böyle olunca Hz.İbrahim'in Urfa'da doğduğunu yazan Asrın Tefsiri'nin de bilimsel belgelere değil, efsanevî ve bölgesel söylentilere istinad ettiği anlaşılır.

b)DOĞUM TARİHİ

Elimizde İbrahim(a.s.)'ın doğum tarihini kesin olarak tayin eden sağlam bir belge bulunmamaktadır. Çünkü Kur'an ve Sünnette bu konuya da yer verilmemiştir.Ancak tarihçiler bazı mukayeseler ve takdirler yapmak suretiyle bu konuda bazı tahminî bilgiler vermektedirler.

İbnü Hişam'ın rivayetine göre , Nuh(a.s.)'ın vefatı ile İbrahim (a.s.)'ın arasında peygamber olarak Hûd(a.s.) ile Sâlih(a.s.) vardır. Bu aradaki fasıla 1143 senedir. İbrahim ile Hûd arasında da 630 senelik bir fasıla olduğu bildiriliyor.İbrahim'in tevellüdü ile Tufan arasında da 1263 senelik bir fasıla vardır.[58]

---

56 Mevdûdî,Tefhimü'l-Kur'an,I,97.
57 Ş.Kuzgun,Hz.İbrahim ve Haniflik,52.
58 Tecrid-i Sarih Tercemesi,IX,107.

Bugün tarihçilerin pek çoğu İbrahim(a.s.)'ın yaşadığı asır olarak M.Ö.19. ve 20. asrı gösterirler.Ancak işin doğrusunu Allah bilir.Allah Teala da bize bu konuda herhangi bir bilgi vermemiştir.

c)DOĞUMU VE ÇOCUKLUĞU

İbrahim'in doğumuyla ilgili olarak bazı kaynaklarda Kur'an'da mesnedi bulunmayan ve olaya efsanevî bir renk katan rivayetler vardır. Bu rivayetlerden birine göre Nemrud b. Ken'an zamanında müneccimler ve kâhinler kendisine gelerek içerisinde bulundukları sene bir erkek çocuk dünyaya geleceğini ve bu çocuğun insanların dinini değiştireceğini, Nemrud'un helâkinin ve saltanatının sona ermesinin de bu çocuğun elinde gerçekleşeceğini haber verirler. Bir başka rivayete göre de Nemrud rüyasında bir yıldızın doğduğunu ve bu yıldız doğunca hem güneş hem de ayın söndüğünü, ikisinin de ışıklarından eser kalmadığını görür ve korku ile uyanır. Gördüğü rüyayı tâbir etmeleri için hemen sihirbazlar ve kâhinlerini çağırır. Onlar bir erkek çocuğun doğacağını ve buçocuğun peygamber olup onun saltanatını temelinden yıkacağını haber verirler. Bunun üzerine Nemrud o sene, o bölgede doğacak bütün erkek çocukların öldürülmesini emreder.Erkeklerin kadınlarına yaklaşmalarını yasaklar ve her on erkeğin başına kendi adamlarından güvendiği bir kişiyi gözcü olarak koyar. Bunlar erkekleri kadınlarının temizlik günlerinde engelleyecekler, hayız günlerinde serbest bırkacaklardır.[59]

Bu konudaki rivayetler şu şekilde devam eder:

İbrahim'in babası Âzer bir gün eve döndüğünde hanımını hayızdan temizlenmiş olarak bulur.Ancak Nemrud'un görevlendirdiği kişi bu durumu henüz bilmemektedir. Azer hanımıyla birleşir.Hanımı İbrahim'e hamile kalır. Aradan günler, aylar geçer.Doğum günü yaklaşır ve doğum sancıları başlar.

İbrahim'in annesi doğacak çocuk erkek olursa öldürürler korkusuyla evinden ve insanlardan uzak bir yerde çocuğu dünyaya getirir.Bezlere sarıp sarmaladıktan sonra onu suyu çekilmiş bir nehir yatağına bırakır.Sonra eve dönerek durumu kocasına haber verir. İbrahim'in babası hemen evden çıkarak onu bulunduğu yerden alır ve onu bir mağaraya gizler. Yırtıcı hayvanlardan korumak için kapısını bir kaya parçası ile kapatır.

İbrahim'in annesi zaman zaman oraya gelir ve çocuğunu emzirirdi.

---

59 Sa'lebî,Kasasu'l-Enbiya,57-59; el-Kâmil fi'tarih,I,94,

Denildi ki ne zaman çocuğunun yanına varsa onu parmaklarını emer vaziyette bulurdu. Çocuğun parmaklarına bakınca birisinden su,birisinden süt, birisinden bal,diğerinden de yağ emdiğini görürdü.İbrahim(a.s) gizlendiği yerde sadece on beş gün kaldı. Bu on beş günde büyüdü serpildi ve genç delikanlı oldu. Eve dönünce babası fazlasıyla sevindi.[60]

Bu rivayetlerin İsrailiyat kokusu taşıdığını söylemeye gerek duymuyoruz. Evet,bazı peygamberlerin doğumu esnasında ve doğumundan sonra bir takım hârikulâde şeylerin olduğunu biliyoruz ve İbrahim'in doğumu esnasında da bu tür olayların olabileceğini inkar etmiyoruz. Ancak kabul edilebilir ilmî bir yoldan rivayet edilmedikleri müddetçe bunların gerçek olup olmadığı nasıl tesbit edilecektir? Üstelik yukarıdaki gibi uydurma ve düzme olduğu açıkça hissedilen bir haberin İsrailiyattan olduğunu anlamak pek o kadar zor değildir. Herhalde bu tür haberlerle Hz.Musa'nın da ceddi olan İbrahimi'in doğumu, Musanın doğumuna benzetilmek istenmiştir. Kıssacılar da bu tür malzemeleri bol bol kullanmak suretiyle sıradan ve kültürsüz dinleyicilerin gönüllerini etkilemişler ve kendilerine meylettirmişlerdir.

Hz İbrahim'in çocukluğu ve gençlik yılları ili ilgili olarak da Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i Nebevîde gereksiz ayrıntılara temas edilmez. Bu, Kur'anin genel metoduna da uygundur. Çünkü Kur'an'ın maksadı tarihi ve biyografik bilgi vermek değildir. O,kıssalardaki ibret tablolarını gözler önüne serer. Ancak bazı İslam alimleri Hz. İbrahim'in çocukluğunda babasıyla arasında geçen bazı hadiselere eserlerinde temas ederler:

İbrahim'in babası bir put imalatçısıdır.Kavminin taptığı putları imal etmektedir. Yapmış olduğu putları pazarlarda satması için oğlu İb - rahim'e verir. İbrahim bunları götürür ve "şu faydası ve zararı olmayan şeyleri kim alacak?! " diye bağırır. Tabii ki ondan kimse bir şey almaz. Daha sonra satılık putları nehrin kenarına götürererk, başlarını suya sokar ve "haydi için, için!" der. Bütün bunları kavminin içinde bulunduğu sapıklıkla alay etmek ve tanrı diye taptıkları putların acizliğini ortaya koymak için yapar.[61]

---

60 Sa'lebî,Kasasu'l-Enbiya,58,59.
61 İbnü Cerir et-Taberî, XI,481-483; elKâmil Fi't-Tarih,I,96

Bu hadise, Hz.İbrahim'in,ileride risalet görevini yüklenecek bir şahsiyetin çocukluğundan itibaren davranışlarıyla bunun ipuçlarını verdiğini bize göstermektedir.Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâla "Andolsun biz, önceden İbrahim'e rüşdünü vermiştik. Zaten biz onun olğun bir insan olduğunu biliyorduk."[62] buyurmuştur. Rüşd, kişinin doğru yolu bulma kabiliyetidir. İbrahim(as.)'a çocukluğundan itibaren bu kabiliyet verilmiş ve Allah tara fından risalet görevine hazırlanılmıştır. İçerisinde yaşadığı toplum ve yakın çevresi cehaletin karanlığında olduğu halde, İbrahim küçük yaşına rağmen Allah'ın verdiği rüşd sayesinde tevhidin aydınlığına girmiştir.

ç)ÖMRÜ VE VEFATI

İbnü Sa'd,Ebû Hüreyre'den naklen,İbrahim (a,s.)'ın 120 yaşında iken sünnet olduğunu, bundan sonra da 80 sene daha yaşadığını[63] zikreder. Bu haber eğer sahih ise İbrahim(a.s.)'ın 200 sene yaşadığını gösterir. Ancak bu,İbrahim (a.s)'ın 80 yaşında sünnet olduğunu bildiren Müslim[64] rivayetiyle çelişmektedir. Müslim rivayetinde İbrahim (a.s)'ın sünnetten sonra kaç yıl daha yaşadığı zikredilmediği için toplam ömrünü mezkur rivayete göre tesbit etmek mümkün değildir.

Mes'ûdî,İbrahim(a.s)'ın 175 yaşında iken Şam'da vefat ettiğini bildirir.[65]

Tevrat'a göre Hz.İbrahim 175 yaşında iken,[66] İslam tarihi kaynaklarına göre 200 yaşında iken[67] Hebrun'da vefat etmiştir. Abdülvehhab Neccar, Tevrat'an aldığı bilgilere dayanarak İbrahim'in 175 yıl yaşadığını, 86 yaşında iken İsmail'e, 100 yaşında iken de İshak'a baba olduğunu, dolayısıyle İsmail ile 89, İshak ile 75 yıl ömür sürdüğünü yazar.[68]

L.Woolley ise ortalama insan ömrünün her devirde aynı olduğu, gerek İbrahim, gerekse diğer peygamberlerin ömürlerinin eski kaynak-

62 21 Enbiya:51
63 İbnü Sa'd,Tabakat,I,47.
64 Müslim,Fezâil,151; Buharî,İsti'zan,51
65 Mes'ûdî,Mürûcu'z-Zeheb,I,46
66 Tekvin,XXV,6
67 İbnü Sa'd,Tabakat,I,48; İbnü Kesir,el-Bidaye,I,174; İbnü Cerir et-Taberî,Tarih,I,312
68 A.Neccar,Kasasü'l-Enbiya,78.

larda bu kadar uzun gösterilmesinin, ya aynı ismi taşıyan dede ve torunun ömürlerinin birleştirilmesinden veya o devirde kullanılan takvimin bugünkünden farklı olmasından kaynaklandığını iddia ediyor. Şaban Kuzgun da L.Woolley'in bu ikinci görüşüne iştirak ettiğini söylüyor.[69]

Ancak L.Woolley'in bu görüşüne iştirak etmek mümkün değildir. Çünkü Kur'an'da Nuh (a.s.)'ın 950 sene yaşadığı zikredilir[70] ve bu kadar uzun bir ömrü takvim farklılığıyla da izah etmek mümkün değildir.

Hz.İbrahim'in ömrü hakkında kaynakların verdiği bilgilerin hangisinin kesinlik ifade ettiğine dair elimizde sıhhatli bir bilgi olmamakla beraber onun 175 ile 200 yıl arasında yaşadığını tahmin edebiliriz.

Siyer ve tarihçilerin anlattığına göre Allah Teâlâ İbrahim (a.s.)ın ruhunu kabzetmek istediği zaman ölüm meleğini ihtiyar bir pîri fâni şeklinde ona gönderir. İbrahim ona yolda yürürken rastlar. Binmesi için merkebini verir ve evine misafir ederek önüne yemek koyar. Bakar ki ihtiyar lokmaları ağzına değil, gözüne ve kulaklarına götürmektedir. Gördüğü manzara İbrahim'i hayrete düşürür ve sebebini sorar. Adam, yaşlılıktan, diye cevap verir. Yaşını sorar.İhtiyarın cevabından kendisinin ondan iki yaş küçük olduğunu anlar. İhtiyara, senin yaşına geldiğim zaman ben de senin gibi mi olacağım? der.İhtiyar, evet, diye cevap verir. İbrahim(a.s.) bu hadise üzerine,"Yâ Rabbi ben isteyinceye kadar benim ruhumu alma" diye dua eder. Nihayet zamanı gelince Allah'tan ruhunu kabzetmesini ister,ölüm meleği gelir ve İbrahim(a.s.)'ın ruhunu alır.[71]

İbnü'l-Esir bu haberi tenkid sadedinde şunları söyler: "Bence bu olayı ihtiyatla karşılamak gerekir. Çünkü İbrahim(a.s.) kendisinden iki yaş veya daha fazla büyük bir kimseyi anlayamayacak bir çağda değildir. İki yüz sene yaşayan bir kimse nasıl olur da kendisine yaşça bu kadar yakın olan bir kişiyi bilemez? Halbuki Nuh(a.s.) çok daha fazla yaşadığı halde, bu hikayede sözü edilen şahsin başına gelenlerin hiç birisibaşına gelmemiştir.[72]

---

69 Ş.Kuzgun,Hz.İbrahim ve Haniflik,87,88.
70 29 Ankebut,14.
71 Sa'lebî, Kasasü'l-Enbiya,77; İbnü Cerir et-Taberî,Tarih,I,312.
72 İbnü'l-Esir,el-Kâmil fi't-Tarih,I,123.

İbnü'l-Esir'in tenkidi yerinde ve haklıdır. Zaten siyer ve tarihçilerin verdiği bu haberin güvenilir bir senedi de bulunmamaktadır. Kaldı ki bütün peygamberler bunaklık ve delilik gibi fizîkî ve rûhî ârazlardan korunmuşlardır. Hiçbir peygamberde böyle şeylerin izi dahi görülmemiştir.

İbrahim (a.s.) öldükten sonra Kudüs mülhâkâtından Habrun kasabasında bir mağaraya defnolunmuştur. ve mezkur kasaba bugün onun adına izafetle "Halilürrahman" adıyla anılır.[73] İbrahim(.s.)'ın defnedildiği mağaranın adı el-Mekfîle'dir. Hanımı Sâre de daha önce vefat ettiğinde buraya defnedilmiştir.[74]

C-YAŞADIĞI ÇAĞ VE YAŞADIĞI ÇEVRENİN DİNİ VE SOSYAL DURUMU

Kur'an-ı Kerim'de anlatıdan şekliyle İbrahim(a.s.)'i ve onun verdiği mücadeleyi anlamak için yaşadığı asrın ve içinde bulunduğu toplumun dini ve sosyal yapısını iyi tanımak gerekir. Rivayetlere göre İbrahim Peygamberin doğum yeri olarak kabul edilen Ur kentinde yapılan arkeolojik çalışmalar o dönemin gerçek şartlarını öğrenmemizi kolaylaştırmış bulunmaktadır. İngiliz bilim adamı Sir Leonardo Woolley bu araştırmaların sonucunu 1935'de Londra'da yayınladığı "Abraham" adlı kitabında toplamıştır. Son dönemin Pakistanlı âlimlerinden Ebu'l-A'la el-Mevdûdî "Tefhimü'l-Kur'an" isimli tefsirinde ve "Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi" olarak türkçeye çevrilen bir başka eserinde bu araştırmanın bazı bölümlerini nakletmiştir. Konumuza ışık tutması açısından Mevdûdî'nin nakletiği bu bölümü aynen iktibas etmekte yarar görüyoruz[75]:

"Bugün bilginlerin İbrahim Peygamberin yaşadığı dönem olarak kabul edilen M.Ö.2100 yıllarında Ur'un nüfusunun 250.000 hatta 500.000 olduğu tahmin edilmektedir. O zaman Ur gelişmiş bir endüstri ve iş merkeziydi. Bir yandan ticaret mallarını Pamir ve Nilgiri gibi uzak yerlerden kendine çekerken, bir yandan da Anadolu ile ticarî ilişkilerde bulunuyordu. Başkenti olduğu devletin sınırları günümüz Irak'ının kuzeyine uzanıyordu. Halk çoğunlukla el işçisi(zanaatkâr) ve mes-

---

73 Tecrid-i Sarih Tercemesi,IX,108
74 A.Neccar,Kasasu'l-Enbiya,110; Sabunî,en-Nübüvvetü ve'l-Enbiya,174.
75 Mevdûdî,Tefhimü'l-Kur'an,I,496.

lekten tüccardı.Arkeolojik kalıntılardan okunan çağın yazıtları, materyalist bir hayat görüşüne sahip olduklarını göstermektedir; Hayatlarının ana amacı servet yığmak ve eğlenmekti. Faiz alıp verirlerdi ve bütünüyle dünya işlerine dalmışlardı. Birbirlerine şüpheyle bakarlar ve en ufak sorunlardan dolayı hemen mahkemeye koşarlardı. Tanrılarına olan duaları genellikle uzun hayat, zenginlik ve işlerinde başarı dilemekten ibaretti. Halk üç sınıfa ayrılıyordu:

1-Amelu: Bu sınıf din adamları, devlet memurları ve askerlerden oluşuyordu.

2-Nuşkenu: Tüccarlar,zanaatkârlarve çiftçiler bu sınıfa dahildi.

3-Ardu: Bunlar da kölelerdi.

Amelu sınıfının özel ayrıcalıkları vardı; hem medenî hukuk,hemde ceza hukuku alanında diğer insanlardan daha fazla haklara sahiptiler ve hayatlarıyla mülkleri kutsal ve kıymetli tutulurdu. İbrahim Peygamberin gözlerini açtığı kentin ve toplumun durumu buydu işte. Talmud'a göre kendisi amelû sınıfına dahildi ve babası devletin en önde gelen görevlilerindendi.

Ur'da yapılan kazılarda ortaya çıkarılan tabletlerde 5000 tanrının adı geçmektedir. Her kentin kendisine özgü tanrısı ve baş tanrı, ya da kent tanrısı kabul edilen ve kendisine diğerlerinden daha çok saygı gösterilen özel bir tanrısı vardı. Ur'un kent tanrısının adı 'Nennar'(Ay Tanrısı)dı.ve bu tanrının adıyla sonraki çağların bilginleri bu kente 'Kamerina' da demişlerdir. Bir diğer büyük kent, sonradan Ur'un yerine başkent yapılan 'Larsa'idi; buranın baş tanrısının adı 'Şemeş'(Güneş Tanrısı)di. Bu baş tanrıların altında, çoğunlukla yıldızlarla gezegenlerden ve bir kaçı da yeryüzü nesnelerinden seçilen çok sayıda küçük tanrılar vardı. Halk daha önemsiz şeyler için yaptıkları duaların bu küçük tanrılarca karşılık verildiğine inanırdı. Tüm bu gök ve yer tanrı ve tanrıçalarının putlar halinde sembolleri dikilmişti ve dua vs. tapınmalar bu sembollerin önünde yapılırdı.

Nannar putu Ur'da en yüksek yerde bir tepe üzerinde yapılmış büyük bir tapınakta korunuyor ve yanında karısı Ningil'in kutsal yapısı mâbed bulunuyordu. Nannar'ın tapınağı bir saray gibiydi. Her gece farklı bir kadın tapınıcı oraya giderek bu putun gelini olurdu.

Böylece tapınakta tanrıya adanmış kalabalık bir kadın topluluğu oluşmuştu, bunların durumu âdeta din fahişeliği şeklindeydi. Bâkireliğini tanrı adına feda eden kadın çok saygın görülürdü. Her kadının kurtuluşa ermesi için ömründe bir kez tanrı yolunda bir başka erkeğe kendini teslim etmesi gerektiği şeklinde ortak bir inanç vardı. Bu din fahişeliğinden en çok yararlananların da bizzat erkek din adamları olduğu açıktır.

Yalnızca bir tanrı değildi 'Nannar'; Ülkenin en büyük toprak ağası, en büyük tüccarı,en büyük zanaatkârı,ve siyasal hayatın baş yöneticisiydi. Çok sayıda bahçe, ev ve tarla adanmıştı tapınağına çünkü. Bu kaynaklardan gelen gelirin yanında, çiftçiler, toprak sahipleri ve tüccarlar da mısır, süt, altın, kumaş vs.den oluşan adaklarını tapınağa getirirlerdi. Tabii ki bunlara bakacak kalabalık bir gurubun varlığı gerekiyordu.

Tapınak adına çok sayıda atölye çalıştırılıyor ve geniş düzeyde bir iş çeviriliyordu. Tapınakta adalet yüksek mahkemesi kurulmuştu ve yargıçları oluşturan din adamlarının hükümleri tanrının hükümleri kabul ediliyordu. Kral hanedanı da egemenliğini gerçek egemen Nannar'dan alıyordu.Kral ülkeyi onun adına yönetiyordu ve bu bakımdan tanrılık mertebesine yükselmiş olup kendisine diğer tanrılar gibi tapınılıyordu.

İbrahim Peygamber zamanında Ur'a egemen bulunan hanedan, M.Ö. 2300'de doğuda Susa'ya,batıda Lübnan'a uzanan geniş bir imparatorluk kurmuş bulunan Ur-Nammu'dan geliyordu. Hanedan Ur-Nammu nedeniyle Nammu adını almıştı.İşte Arabçada buna Nemrud denmiştir. İbrahim Peygamberin hicretinden sonra bu hanedan ve bu ulus ardı arkası kesilmez felaketlere uğradı.Elamlılarca Ur'un yıkılması,Nannar putuyla birlikte Nemrudun da ele geçirilmesiyle yıkılış hızlandı. Elamlılar Ur'a egemen olarak Larsa'da yönetimlerini kurdular. Son darbebir arap hânedanı yönetiminde güçlenen ve hem Ur'u hem de Larsa'yı kontrolüne geçiren Bâbil'den geldi. Bu yıkılışın sonucunda Ur halkı kendilerini yıkım,utanç ve tahripten kurtaramıyan Nannar'a olan inançlarını bıraktılar.

Bu ülke halkının, hicretinden sonra İbrahim Peygamberin öğretilerine ne tür bir cevap verdiği konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değilse de, M.Ö.1910 da Bâbilkıralı Hammurabi'nin yaptığı kanunlar, nübüvvet yol göstericiliğinin doğrudan ve dolaylı etkilerini taşır. Bu kanun, tümünün üzerine kazındığı bir sütun M.S.1902 de bir Fransız arkeolog tarafından çıkarılmış ve 1903'de C.H.W. John tarafından "En Eski Hukuk Kodu" adıyla İngilizceye çevrilip yayınlanmıştır. Bu kanunla Musa Peygamberin Kanununun çoğu ilke ve ayrıntıları genelde birbirine benzerdir...."

"Çağımızın araştırma ve incelemelerinin neticeleri doğruysa, Hz. İbrahim'in kavmi için şirk sadece dini bir inanç veya putperestlere mahsus bir ibadet şekli değildi; aynı zamandazbu milletin bütün siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatı bunun üzerine kurulmuştu. Buna karşılık Hz.İbrahim'in tevhid ili ilgili daveti sadece putpereslerin ibadet şeklini ve inancını değil, aynı zamanda hükümdarların tanrısal sıfatlarını, hâkim sınıfın imtiyaz veüstünlüklerini, rahip ve din adamlarının menfeatini,kısacası ülkenin siyasî, ekonomik ve sosyal yapısının tümünü etkileyecek nitelikte idi. Hz.İbrahim'in davetini kabul etmek, toplumu temelden değiştirmek demekti...."[76]

Görüldüğü gibi o devirde insanların tanrı diye taptıkları putların çoğu yıldızdır. Tarihi kaynaklar yıldızları putlar yaparak onlara tapan din mensuplarına "Sâbiiler" ismini vermişlerdir. Müfessir Elmalı Hamdi Yazır Sâbiilik ve Sâbiilerle ilgili olarak tefsirinde geniş açıklamalarda bulunmuştur.[77] Sâbiiliğin menşei ve tarihî seyri ile ilgili ayrıntılar bizim konumuzun dışındadır. Ancak şu kadarını söyleyelim ki bunlar bağlı oldukları dinlerini Şit(a.s.)'a kadar dayandırırlar.Fakat Sâbiiler zamanla bozularak içerisine birtakım bid'atlar ve sapıklıklar karışmış ve nihayet CenabI Allah bunlara İbrahim(a.s.)'ı göndermiştir.

Bu sebeple Şehristanî el-Milel ve'n-Nihal isimli eserinde İbrahim(a.s.) zamanında meşhur olan fırkaları iki kısma ayırır: Sâbiilik ve Haniflik.[78]

---

76 Mevdûdî, Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi,I,424.
77 Elmalılı,Hak Dini Kur'an Dili,III,1752.
78 Şehristânî, el-Milel ve'n-Nihal,II,35.

Sâbiilere Kur'an-ı Kerim'de üç yerde işaret edilir. Bunlardan birinde Yahudilir ve Hristiyanlardan sonra zikredilir:"Şüphesiz iman edenler; yahudiler, hristiyanlarve Sâbiiler, bunlardan kim ki, Allah'a ve âhiret gününe inanır, iyi bir iş yaparsa elbette onlara Rableri katında mükafaat vardır, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir."[79] İkincisinde yahudiler ve hristiyanların ortasında[80]; üçüncüsünde ise yahudiler, hristiyanlar ve mecusilerle birlikte zikredilir ve bunlardan şirk koşanlar hakkındaki hükmün kıyamet gününde verileceği hatırlatılır.[81]

Ayetlerden de anladığımıza göre Sâbiilerin de muvahhid olanları olduğu gibi müşrik olanları da vardır.

Zaten İbrahim'in kavminin de diğer putperestler gibi Allah'ı tanıdığını fakat O'na ulaşmak için putları aracı koyduğunu anlıyoruz. İbrahimi'in kavmiyle tartışmasına işaret eden âyetten sonra "İman edip, imanlarına zulmü karıştırmayanlar..."[82] âyeti de bu hakikate işaret eder.

İbrahim'in kavmi her ne kadar yıldızlara ve onların sembolü olan putlara tapıyorlarsa da onlarda "âlemlerin Rabbi" inancının da mevcut olduğunu anlıyoruz. Çünkü İbrahim'in kavmine "âlemlerin Rabbi hakkında zannınız nedir?"[83] diye sorması bunu gösteriyor.

Tarihçiler, Kur'an'da sözü ediler Sâbiilerle İbrahim Peygamberin yaşadığı bölge olan Harran ve Irak Sâbiileri arasında ilgi kuruyorlar ve Sâbiileri ikiye ayırıyorlar: Bunlardan biri Hanif Sabiiler ki bunlar İbrahim(as)'ın davetini işittikten sonra ona tâbi olanlardır. Diğeri ise Müşrik Sâbiilerdir ki bunlar gerçek Sâbiilikten uzaklaşmışlar ve yıldızlara inanır olmuşlardır.[84] Şeyhü'l-İslam İbnü Teymiyye Kur'an'da sözü edilen Sâbiilerin mü'min oldukları görüşündedir.[85]

Müşrik Sâbiiler âlemin bir yaratıcısı olduğuna inanırlar, fakat

---

79 2 Bakara:62
80 5 Maide:69.
81 22 Hac:17.
82 6 En'am:80-82
83 37 Sâffât:87
84 Ahmed el-Berâ el-Emirî,İbrahim(a.s.) ve Da'vetühû Fi'l-Kur'an,42.
85 İbnü Teymiyye,el-Cevabü's-Sahih,II,62.

ona ulaşmak ve ona dua etmek için bir vasıtaya muhtaç olduklarını söylerler. Onlara göre bu vasıta Rûhanîlerden olması gerekir. Çünkü Rûhanîler kutsaldırlar, temizdirler ve Allah'a yakındırlar. Fakat Rûhânilerin bizzat kendileriyle irtibat kuramadıkları için bir kısmı bu Ruhânîler için heykeller ve tapınaklar yaparak onlara taptılar. Gökteki yıldızların ve gezegenlerin her birinin bu Rûhanîleri temsil ettiğini zannederek onlar adına tapınaklar yaptılar. Gezegenleri tanımaya ve öğrenmeye çalıştılar. Bunlar vasıtasıyle rûhanilere, rûhanîler vasıtasıyla da Allah'a yaklaşacaklarına inanirlar. Bunlara ashabü'l-heyâkil veya yıldızperestler de denilir. Bir kısmı da dediler ki bu yıldızlar ve gezegenler, doğarlar, batarlar, bazan görünürler, bazan gizlenirler. O halde bunların müşahhas timsallerini yapalım, daima gözümüzün önünde dursunlar. Bu putlar vasıtasıyla heykellere; onlar vasıtasıyle rûhânîlere, rûhâniler vasıtasıyle de Allah'a yakın olalım dediler.[86] "Biz bunlara sadece Allah'a yakın olmak için tapıyoruz"[87], "Bunlar bize Allah katında aracılarımızdır"[88] dediler. Bunlara da putperestler veya şahısperestler denilir.[89]

İbrahim'in içinde yaşadığı toplumun dinî ve sosyal durumu ana hatlarıyla bu şekildedir. İbrahim'in davet ettiği yüce hakikatler ve tevhidî anlayış ile o insanların yaşadığı cahiliyet arasında çok büyük uçurum vardır. İbrahim Peygamberin getirdiği teklifler tek Allah'a inanmayı ve sadece O'na kul olmayı, O'nun dışındaki bütün ilahları ve putları inkarı öngörüyordu. Fakat bu teklifi kabul ettikleri takdirde bütün sosyal ve siyasal yapı değişecek, dolayısıyle çıkarları mevcut anlayışa ve inanışa bağlı olanların çıkarları temelinden sarsılacaktı.

---

86 Şehristânî,el-Milel ve'n-Nihal,II,64 vd.
87 39 Zümer:3
88 10 Yunus:18
89 Sâbiiler hakkında daha geniş bilgi için Ş.Kuzgun'un Hz.İbrahim ve Haniflik isimli eseriyle Prof. Dr.Hüseyin Atay tarafından arabçaya çevirilerek neşredilen İbnü Meymun'un Delâletü'l-Hâirîn isimli kitabının 584. sahifesine bakılabilir.

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

PEYGAMBERLİĞİ VE DAVETİ

A-PEYGAMBERLERİN DAVETİNİN ORTAK ÖZELLİKLERİ

B-HZ.İBRAHİM'İN PEYGAMBERLİĞE HAZIRLANIŞI VE Bİ'SETİ

C-HZ.İBRAHİM'İN DA'VETİ

I-DA'VETİN ESASLARI

II-İBRAHİM DİNİ VE SAHİFELER

III-DAVETİN SAHASI VE METODU

a)BABASINI DA'VETİ

b)KAVMİNİ DA'VETİ

c)NEMRUD'U DA'VETİ

İKİNCİ BÖLÜM

A-PEYGAMBERLERİN DAVETİNİN ORTAK ÖZELLİKLERİ

Kur'an-ı Kerim bütün peygamberlerin davetinden sıkşık örnekler verir. Hz.Adem ile başlayan hakkı tebliğ görevi ve tehidi yerleştirme mücadelesinin bütün peygamberlerde kesintisiz bir şekilde devam ettiğini görmekteyiz. Hz. İbrahim'in daveti de bu halkanın bir bölümünü teşkil eder.

Bilindiği gibi peygamberleri hakkı tebliğ etmek ve yeryüzünde onu hâkim kılmak üzere insanlar arasından seçip görevlendiren bizzat Allah Teâla'ır. Onların sergiledikleri dâvet ve çağırdıkları âkîde, kendi zekalarının veya gayretlerinin bir ürünü değildir. Cenab-ı Hak,risalet için seçtiği peygamberlerini, görevlerini sıhhatli bir şekilde yapabilmeleri için hususi surette yetiştirmiş ve tebliğe hazır hale getirmiştir.[1] Bu sebeple onların gerek tebliğ ettiği esasların muhtevasında gerekse tebliğ ve mücadeledeki metodlarında pek çok müşterek nokta bulunmaktadır.

Peygamberlerin tebliğ ettikleri esasların neler olduğunu ve davetlerinin muhtevasını genel hatlarıyla onların görevleri bahsinde izah etmiştik. Burada sadece onların davette takip ettikleri metoda ve metodlarındaki müşterek noktalara kısaca temas etmeye çalışacağız.[2]

a-<u>Davete Esastan Başlama:</u>

Bütün peygamberler davetlerine önce esastan başlamışlar ve her şeyden önce insanları Allah'ın varlığını ve birliğini kabule çağırmışlardır. Şüphesiz peygamberlerin gönderilmesine ihtiyaç duyulan her zemin ve zamanda içtimaî, ahlakî, ekonomik ve kültürel problemler had safhaya ulaşmıştır. Peygamberler bu problemlerin hiç birisini davalarına basamak yapmamışlar ve bunları ön plana çıkararak halledeceklerini ilân etmemişlerdir. Bunlar esas meselenin ve problemin doğurduğu ayrıntılardır. Buproblemlere el atmış olsalardı belki muvaffak olurlardı, fakat problemin biri halledilirken diğeri çözümsüz kalabilirdi. En önemlisi bütün problerin kaynağı olan tevhidden uzaklaşma ve Allah'ın hâki-

---

1 A.Önkal,Rasulullahın İslam'a Davet Metodu,29.

2 Bu konudaki bilgiler Ahmet Önkal'ın Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu isimli eserinden özetlenerek alınmıştır.

kimiyetine başkaldırma hastalığı ihmal edilmiş olurdu. Bu sebeple bütün peygamberler insanları öncelikle sadece Allah'a kul olmaya ve her türlü putları inkara davet etmişlerdir.[3]

b-Gizli Davet:

Gizli davet, peygamberlerin davetlerinin başlangıcında başvurdukları bir yoldur. Çünkü tevhidin münkirlere arzedilmesinde çıkarlarının zedeleneceğinden korkan çevrelerin kaba kuvvete baş vurarark veya çeşitli yollarla bu daveti engelledikleri görülmüştür. Peygamberlerin, inananların, hatta bizzat davetin kendisinin hayatî tehlikeye maruz kalmaları durumunda açıktan tebliğin hiç bir faydası olmayacağı için peygamberler gizli davet yolunu tercih etmişlerdir. Peygamberlerin davetinde bunun pek çok örneği vardır. Mesela Hz. Nuh: "Onlara gizli gizli söyledim"[4] buyurmaktadır. davete ilk önce yakın çevrelerinden başlamalarının bir sebebinin de dış tehlikelerden korunmak düşüncesi olduğu söylenebilir.

c-Açıktan Davet:

Tehlike ve endişeler zail olduğu zaman artık davet izhar olunmalı ve hiç kimseye "peygamberlerin getirdiği bilgilerden olmadığı" mazereti bırakılmamalıdır. Yine Hz.Nuh: "Sonra ben onları en yüksek sesimle çağırdım. Sonra da onları ilan ederek davet ettim."[5] demektedir.

ç-Davette Hicret:

Kavminden gördüğü eziyetler, davetin neşri imkanının tamamen ortadan kalkmış olması hicreti zorunlu kılar ve tebliğ görev hicret edilen yeni mekanda devam eder.[6]

d-Hikmetle Davet:

Cenab-ı Hakkın Hz. Muhammed(s.a.)'e: "İnsanları Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et ve onlarla en güzel şekilde mücadele et"[7] buyurarak onun hareket tarzını tesbit ettiğine nazarla aynı usül ve yolların diğer peygamberler tarafından da uygulandığını söyleyebili-

---

3 Bu hususla ilgili örnekler için bak: 7 A'râf:59,65,73,85,11 Hûd:50, 61,84; 16 Nahl:36; 21 Enbiya:25; 23 Mü'minûn:23,31,32.
4 71 Nuh:9
5 71 Nuh:8,9.
6 Bu konudaki geniş açıklamalar "Diğer Peygamberlerde Hicret" bölümünde yapılmıştır.Bak: s.109.
7 16 Nahl:125.

riz. Hikmet, beyyine, burhan, delil[8] ve hüccetlere mebni, akla ve düşünceye hitabetme olup Cenab-ı Hakk'ın peygamberlerine bahşettiği bir lütuftur. En'am:89. âyetinde Allah Teâlâ bütün peygamberlere hikmet verdiğini beyan eder. "Onlar, kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik verdiğimiz kimselerdir."

e-Güzel Öğüt:

Belli silsileler halinde sıralanan deliller ve belgeleri değerlendirebilecek kültür seviyesine sahip olmayanları ve peşin fikirli kişileri ikna etmek için onların anlayabilecekleri daha başka metodlara da müracaat etmek gerekir. Bu yollardan birisi de onlara güzel güzel öğütler vermek, yerine göre korkutmak, yerine göre müjdelemektir. İnzar ve tebşir bütün peygamberlerin davetinde müşterek bir metoddur.[9]

f-Mücadele ve Münakaşa:

Kalblerine Cenab-ı Hakkın mühür vurduğu imansızlar, her türlü delil ve beyyineyi gördükten sonra da diretenlere karşı peygamberler bu metodu uygulamışlardır.Mesela Hz.İbrahim bir gün kafirlerden geri kalarak putbaneye girmiş ve elindeki balta ile putların hepsini kırmış, sadece en büyük putu bırakarak baltayı onun boyhuha asmıştır. Müşrikler İbrahim'den zaten şüphelenmektedirler ve hemen kendisini sorguya çekerler. İbrahim'in cevabı gayet yerindedir ve düşündürücüdür:"Bilakis şu büyükleri yapmıştır. Eğer konuşuyorlarsa soruverin bunlara!" Herkes kendi nefsine yönelir ve asıl zalimlerin kendileri olduklarını itiraf eder.[10] Fakat yine de iman etmezler ve İbrahim ateşe atılır.

Allah'ın lütfu ve keremiyle ateşten kurtulan İbrahim, kendisini ilah ilan eden Nemrud'un huzurunda: "Benim Rabbim hem diriltir, hem öldürür." derken Nemrud: "Ben de öldürür ve diriltirim"demektedir ve iddiasını isbat etmek için getirdiği iki kişiden birisini öldürtüp,diğerini salıvermiştir. Böyle azgın bir müşrike kelimeleri ve harfleri boğazına tıkayacak bir cevap gereklidir ve Hz.İbrahim en güzel cidalle gerekeni yapar ve"Allah güneşi doğudan getiriyor, haydi onu sen de batıdan getir." deyiverir. Artık kafir,,donakalmıştır ve verilecek hiç bir cevabı yoktur.[11]

8 Zemahşerî,Keşşaf,II,435; Kâsımî,Mehâsinü't-Te'vîl,X,2877.
9 Bak:s.20
10 21 Enbiya:58-67
11 2 Bakara:258.

g-Yumuşak Davranış ve Tatlı Söz:

Yumuşak davranış ve tatlı söz insan kalbine etki eden, onu rikkat ve harekete getiren mühim bir psikolojik unsurdur. Firavun gibi azılı bir müşrik ve sapığı İslama davetle Hz.Musa ve Hz.Harun'u görevlendiren Cenab-ı Hak onlara takibedecekleri metodu şu şekilde belirlemiştir: "Ona yumuşak söz söyleyin, olaki nasihat dinler, yahut Allah'tan korkar".[12] Görüldüğü gibi tanrılık iddiasında bulunan birkişinin dinleyip, Allah'tan korkması ümidi aancak yumuşak söze bağlıdır.

Hz.Peygamberin muvaffakiyetini de Cenab-ı Hak onun yumuşak davranmasına bağlamaktadır: "Allah'ın rahmetinden dolayı,ey Muhammed, sen onlara yumuşak davrandın, eğer kaba ve katı kalbli olsaydın şüphesiz etrafından dağılır, giderlerdi."[13] Kur'an İbrahim(a.s)'ın sıfatlarını bize bildirirken de: "İbrahim cidden yumuşak huylu, yüreği yanık, kendisini tamamen Allah'a vermiş bir zat idi."[14] demektedir.

h-Sert Davranış:

Dik kafalı, iyilik ve güzellikten anlamayan tiplere nasihat ve deliller fayda vermiyebilir.Bunlar kendi hallerine bırakıldıkları zaman da etraflarına zarar verebilirler. Böylelerine anlayacakları dilden hafif bir tehdit ve sert davranış gereklidir. Hz.Süleyman, "güçkuvvet sahipleri, çetin savaş erbabı"olmakla böbürlenen[15] Sebe' idarecilerine ve melikesine İslama davet mektubu gönderir. Mektupta besmeleden sonra "Sakın bana başkaldırmayın ve müslüman olarak bana gelin"[16] ifadeleri vardır. Bu kesin bir emirdir, aksi davranışta neticeyi düşündüren sertliktedir. Fakat melike bir süre hediye ile Hz.Süleymanı oyalamak ve ölçmek ister. Hz.Süleymanın onun elçisine cevabı son derece sert ve vurucudur: "Siz bana mal ile yardım etmek mi istiyorsunuz? İşte Allah'ın bana verdiği nimetler size verdiğinden daha hayırlıdır. Belki siz hediyenizle böbürlenirsiniz. Dön onlara! Andolsun önüne geçemiyecekleri ordularla onlara gelir, onları hor ve hakir oldukları halde oradan çıkarırım."[17] Bu sert ifade ve Süleyman(a.s.)'ın daha başka güç gösterileri karşısında Belkıs Hz.Süleymanın yanında müslüman olmaktan başka çare bulamamıştır.[18]

---

12 20 Tâhâ:43,44.
13 3 Al-i Imran:159
14 11 Hûd:75.
15 27 Neml:33.
16 27 Neml:31
17 27 Neml:36,37.
18 27 Neml:38-44

i-Sabır:

Hz.Adem'den bu yana bütün
ruz kalmışlar, işkence görmüşle
tutulmuşlardır. Fakat bütün bu
yırmamıştır. Bu konuyla ilgil Kı
sadece iki tanesini misal olsun
ki peygamberler de yalanlanmışt
tıldıkları şeye karşı sabretmiş
sizin başınıza gelmeden cennete
ve onunla beraber mü'minler 'Al
darlığa ve zorluğa uğramışlardı.
yakındır."[20]

apıklık yolunu seçmek-
e âyetleri uzun u-
er;Mucize is-
Allah'ın
tmele-
ev-

k-Mu'cize:

Bütün peygamberlerin davetlerinde müşterek bir nokta olarak mucizenin mevcudiyetini görmekteyiz. Rasulullah(s.a.) buyururlar:"Peygamberlerden hiç bir peygamber yoktur ki beşeri imana getirecek bir mucize,bir âyet ona verilmiş olmasın."[21] Öyle anlaşılıyor ki bütün peygamberlerin davetinde gerektiğinde inanmıyan inatçı münkirlere karşı meydan okuyarak,bir benzerini getirmelerini talep ederek onları aciz bırakmak üzere Cenab-ı Hakk'ın izniyle hârikulade hadiseler icra etmek başvurulan bir yol olarak gözükmektedir.

Ancak nübüvvetin yegane gayesi ve delilinin mucize olduğunu söylemek doğru değildir.[22] Hal böyle olmakla beraber mucizenin gayesinin yukarıda belirtilenle de sınırlı değildir. Kur'an âyetlerinden anladığımıza göre mucizenin hem bizzat o mucizeyi gösteren peygamber, hem davete muhatap olan münkirler, hem de daveti kabul eden mü'minler yönünden önemli fonksiyonları vardır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

1-Peygamberlerin Allah ile ilişkisi olağanüstü bir düzeydedir. Sıradan bir mü'min görevlerini yapmak için gerçekliği kendi gözleriyle görmeye ihtiyaç duymayabilir. Peygamberlerin ise başkalarına gerçeği

---

19 6 En'am:34
20 2 Bakara:214.
21 Buharî,İ'tisam,1; Müslim,İman,239; İbnü Hanbel,II,341,451.
22 Tecrid-i Sarih Tercemesi,IX,283,285.

tam bir gönül rahatlığı i ... e bile sapıklık yolunu seçmek-
riyle görmeleri gerekir. ... e, böylece âyetleri uzun u-
laydır. Çünkü peygamberl ... dir.
vardır.[23] Hz.İbrahim'in A ... de getirirler:Mucize is-
sini istemesi ve kuşlar ... nmayanlara Allah'ın
ni bu şekilde anlıyabi

2-Peygamberler dü ... ların iman etmele-
güç ve desteğe sahip o ... ollardan ve çev-
rette korunup gözetili ... ve kendileri-
Allah'ın ilmi ve kudr ... an imtiha-
yapacakları saldırıla
ların bu saldırıların ... ni böy-
rı hiç kimsenin bilemiye ... çı-
re ulaştırılır. Bu lütuf ve yardımlardan ...
zeler de bazan peygamberleri düşmanlarından koruyacak bir s...
rak verilir.Hz.İbrahim'in Nemrud'un ateşinden mucizevi bir şekilde kurtulması, Hz.Musa'nın Firavun'a gönderilirken kendisine "asa" ve "yed-i beyzâ"(beyaz el)'nın verilmesi bunun en çarpıcı misalidir. Hz.Musa Mısır'a dönerken daha önce orada başından geçen ve bir kişinin ölümüyle neticelenen olayı Firavun ve adamlarının hatırlayarak kendisine bir kötülük yapacaklarından korkmaktadır. Tur dağında peygamberlikle görevlendirilip kendisine bu iki mucize verilince ona şöyle denildi: "Ey Musa! Dön gel, korkma; şüphesiz güvende olanlardansın."[25]

3-Mucizeler insanları sınamak için gösterilir. Mucizeyle karşı karşıya kalan insanlar iki guruba ayrılırlar: Bir kısmı mucizede Allah'ın kudretini hissedip teslim olanlardır.Mucize bunların imanlarını artırır. Diğer bir kısmı ise mucizeyi gözleriyle gördükleri halde inat ve kibirleri yüzünden çeşitli bahanelerle ve yorumlanla mucizenin Allah'dan olduğunu reddedenlerdir. Mucize böylelerinin de isyan ve azgınlıklarını artırır. Hem de onların hangi yolda oldukların gösterir. mucizelere rağmen inkarlarında direnenler suçluluklarıın kanıtlamış olmaktadırlar. Gerçeği gösterecek âyetler olmadığından değil, kendileri

23 Mevdûdî, Tefhimü'l-Kur'an,I,179.
24 2 Bakara:260
25 28 Kasas:31.

bu âyetleri görmek istemediklerinden bile bile sapıklık yolunu seçmektedirler. "Suçluların yolu belli olsun diye, böylece âyetleri uzun uzun açıklarız."[26] âyeti de buna işaret etmektedir.

4-Mucizeler, beraberlerinde müeyyideleri de getirirler; Mucize istedikleri halde mucizeyi gördükten sonra hala inanmayanlara Allah'ın azabı geliverir.[27]

5-Allah'ın dilemesi olmadıkça hiçbir mucize insanların iman etmelerine kafi gelmez. Bu sebeple Allah, kafirlerin olağan yollardan ve çevrelerindeki sayısız âyetlere bakarak gerçeğe ulaşmalarını ve kendilerini değiştirmelerini istemiştir. İnsanın yaratılış gayesi olan imtihanın gerçekleşmesi de ancak bu şekilde olacaktır.[28]

Peygamberlerin davet metodları içerisinde mucizelerin yerini böylece izah ettikten sonra kısaca da olsa onların davetlerine karşı çıkanların müşterek özelliklerine temas ederek bu konuyu kapatalım:

1-Bütün peygamberlere karşı çıkanların hemen hepsi "peygamber de bizim gibi bir insandır" demişlerdir. Kur'an onlara önceki peygamberlerin de insan cinsinden gönderildiğini söyleyerek cevap vermiştir.[29]

2-Kör taklit neticesinde babalarının dininden ve yolundan ayrılmak istememişlerdir.[30]

3-Peygamberlerin davetine ilk planda toplumun ezilmişleri ve haksızlığa uğramış insanları iman etmişlerdir. Çünkü peygamberlerin mesajları, haksızlığı ve zulmü ortadan kaldıracağına dair onlara ümit v vermiştir. Bu da şımarık zenginlerin ve zorba zalimlerin tepkisine sebep olmuştur.[31]

4-Siyasî otoriteyi ellerinde tutanlar da peygamberlere karşı çıkmışlardır. Çünkü peygamberlerin getirdikleri esaslara göre iktidarlarını devam ettirmeleri halinde teb'alarını istedikleri gibi idare etmeleri ve sömürmeleri mümkün değildir. Bu sebeple peygamberleri, Allah'a

---

26 6 En'am:55
27 17 İsra:59; 40 Mü'min:78
28 6 En'am:111
29 7 A'raf:63,69; 10 Yunus:2; 11 Hûd:27-31; 12 Yusuf:109; 13 Ra'd:38; 14 İbrahim:10,11; 16 Nahl:43; 17 İsra:94,95; 18 Kehf:110; vs.
30 11 Hûd:27,62; 14 İbrahim:10 vs.
31 18 Kehf:28; 11 Hûd:27-31; 6 En'am:52; 15 Hıcr:88; 34 Sebe:34 vs.

karşı yalan düzerek otoriteyi ele geçirmek isteyen kişiler olarak halka empoze etmişlerdir. Hz.İbrahim'le Nemrud'un,Hz.Musa ile Firavun'un mücadelesinde bunu açıkça görmek mümkündür.[32]

B-HZ.İBRAHİM'İN PEYGAMBERLİĞE HAZIRLANIŞI VE Bİ'SETİ

Hz.İbrahim'in peygamber olarak ne zaman görevlendirildiğine dair elimizde delil sayılabilecek kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu konuda söylenenler ve yazılanlar birer zan ve tahminden öteye gidememektedir.Zaten bildiğimiz gibi Kur'ân-ı Kerim olayların kronolojik yönüne hiç temas etmez. Önemli olan peygamberlerin getirdikleri mesaj ve bu mesaji insanlara kabul ettirmek için yaptıkları mücadeledir. Kur'an okuyanların dikkati olayların bu yönüne çekilerek hidayet ve kurtuluşları için gerekli bilgiler onlara sunulmuştur.

Hz.İbrahim'in puthaneye girip putları kırması ve baltayı büyük putun üzerine asarak "İşte büyükleri,belki o kırmıştır, eğer konuşuyorsa sorun ona" demesini çocukluğunda ve bi'setinden önce meydana gelmiş bir hadise olarak görenler ve onun bu şekilde davranmasının da korkudan dolayı olduğunu söyleyenlerin bu iddiasının, -bu olayın daha mâkul ve değişik yorumları olduğu müddetçe[33] -mümkün değildir. Çünkü iddia sahiplerinin elinde Kur'an'dan ve sünnetten herhangi bir delilleri bulunmamaktadır.

Aynı şekilde Hz.İbrahim'in yıldızlara, aya ve güneşe bakarak bunların her birisi için sırayla "İşte benim Rabbim" demesini, bu nesnelerin gökyüzünde kaybolmalarından sonra da ulûhiyetlerini inkar etmesi ve tek Allah'a yönelerek bütün şirk koşulan şeyleri reddetmesinin de çocukluğunda cereyan etmiş bir hadise olduğunu söyleyenler bulunmaktadır. İleride daha geniş bir şekilde izah ettiğimiz gibi her iki olayın da onun peygamberliğinden önce cereyan ettiğini söylemek için

---

32 10 Yunus:78; 23 Mü'minûn:24,35; 26 Şuarâ:24-28; 2 Bakara:259. Günümüzde de en saf İslâmî davranışları ve çalışmaları dahi "din istismarı" olarak nitelendiren ve karalamaya çalışan çıkar çevreleri ve güç odaklarıyla peygamberlere karşı çıkan iktidar sahipleri ve varlıklı kişilerin ne kadar birbirine benzedikleri ortadadır.

33 Bak: s.77 ve 95.

elde herhangi bir aklî ve naklî delil bulunmamaktadır. Aksine, konularla ilgili âyetlerin tamamı bir bütün olarak gözden geçirilip incelendiği takdirde her iki olayın da onun peygamberlik ve davet görevinin en önemli merhalelerinden olduğu anlaşılacaktır.

Şu halde Hz.İbrahim'in kaç yaşında iken ve nasıl peygamber olduğunu bilimsel olarak tesbit imkanına sahip bulunmamaktayız. Ancak "Andolsun biz, önceden İbrahim'e de rüşdünü vermiştik. Zaten biz onun olgun bir insan olduğunu biliyorduk."[34] âyetinden hemen sonra babasını ve kavmini tevhide davetinin anlatılması onun çok genç yaşta tebliğ görevine başladığına bir işaret sayılabilir.

Her peygamber gibi Hz.İbrahimi'in de Allah tarafından özel olarak nübüvvet için yetiştirildiği ve hazırlandığı muhakkaktır. Rivayetler doğru ise onun bir mağarada dünyaya gelerek Nemrud'un katliâmından kurtulması, saraya en yakın bir adamın oğlu olmasına rağmen resmî din ve ideolojiden tamamen uzak bir itikada sahip olarak yetişmesi hep ilâhî korumanın ve terbiyenin bir neticesidir. Bu husus "Andolsun biz onu dünyada iken süzüp seçtik"[35] "Biz İbrahim'e göklerin ve yerlerin melekûtunu gösterdik"[36] "Andolsun biz ona önceden rüşdünü verdik"[37] gibi âyetler de onun Allah tarafından ileride yükleneceği önemli göreve hazırlandığına ve ilâhî bir metodla yetiştirilip terbiye edildiğine işaret etmektedir.

C-HAZRETİ İBRAHİM'İN DAVETİ

I-DAVETİN ESASLARI:

Hz.İbrahim'in davet ettiği esasların en önemlilerini şu şekilde özetliyebiliriz:

1-Sadece Allah'a kul olmak ve O'ndan korkmak, O'na şükredip O'na yönelmek:

Allah Teâla Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyuruyor:

"İbrahim'i de gönderdik. Kavmine dedi ki:Allah'a kulluk edin.Ondan korkun.Bilirseniz, bu, sizin için daha hayırlıdır. SizAllah'tan başka

---

34 21 Enbiya:51.
35 2 Bakara:130.
36 6 En'am:75
37 21 Enbiya:51.

bir takım putlara tapıyorsunuz. Yalan uydurup (onlara tanrı, şefaatçi gibi) asılsız sözler söylüyorsunuz. Sizin Allah'tan başka taptıklarınız size rızık vermezler. Siz rızkı Allah'ın katında arayın. O'na tapın ve O'na şükredin. Hepiniz O'na döndürüleceksiniz. Eğer yalanlarsanız, sizden önceki ümmetler de yalanlamışlardı. Rasûle düşen, açıkça duyurmaktır."[38]

İbrahim(a.s) kavmini Allah'a ibadet etmeye ve O'ndan sakınmaya çağırıyor. Çünkü bu onlar için hem dünyada hem de âhirette daha hayırlıdır. Bir şeyin mâbud olabilmesi için O'nun her bakımdan mükemmmel olması gerekir. Veya kendisine mâbud gözüyle bakanları yaratmış olması gerekir ki yaratıklar yaratıcıyı mâbud edinmekle Ona olan şükran borcunu ifa etmiş olurlar. Veya istikbalde O'nun ceza ve mükafaatıyla karşı karşıya kalınacağının bilinmesi gerekir. Veyahut da O'na mâbud gözüyle bakanların rızkını, yaşamaları için gerekli imkanları sağlamış olması gerekir. Bu özellikler İbrahim(a.s.)'ın kavminin taptığı putlarda mevcut değildir. Bu vasıflara sadece Allah Teâla sahiptir. İbrahim (a.s.)'ın bu gerçeği kavmine şu şekilde belirttiğini görüyoruz:

"(Sizin taptıklarınız) benim düşmanımdır. Sadece âlemlerin Rabbi benim dostumdur. Beni yaratan ve bana yol gösteren O'dur. Bana yediren ve içiren O'dur. Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur. Beni öldürecek ve sonra diriltecek O'dur. Ceza günü hatamı bağışlaycağını umduğum da O'dur."[39]

2-Şirki Terketmek ve her türlü putperestliğe karşı çıkmak:

Allah Teâla Hz.İbrahim'e Beytü'l-Haram'ı inşa etmeyi talim ettiği zaman bu beytin inşa gayesini de beyan ediyor ve Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamasını, Beytini tavaf edenler ve içerisinde namaz kılanlar için orayı temiz tutmasını emrediyor:

"Bir zamanlar İbrahim'e Beyt'in yerini açıklamış ve ona şöyle emretmiştik: Bana hiç bir şeyi ortak koşma ve tavaf edenler, ayakta duranlar, rükû ve secde edenler için evimi temizle"[40]

---

38 29 Ankebût:16-18. Bu âyetlerin tefsiri bk.bk:İbnü Cerir et-Taberi, XX,88; İbnü Kesir,III,407; Kurtubî,XIII,335; F.er-Râzî,XXV,43; Ebu's-Suud,VII,34

39 26 Şuarâ:77-82. Bu âyetlerin tefsiri bk.bak.:İbnü Cerir et-Taberî, XIX,53; İbnü Kesir,III,337; Ebussuud,VI,248; Kurtubi,XIII,108.

40 22 Hac:26. Bu konuda sahife: 142 'deki "Beytin İnşaası ve Hacca Çağrı bölümüne bakılabilir.

Kur'an-ı Kerim, Hz.İbrahim putları kırdıktan sonra kavmine söylediklerini de şöyle anlatır:

"Peki, dedi, siz Allah'ı bırakıp da size hiç bir fayda ve zarar vermiyen şeylere mi tapıyorsunuz? Yuh size ve Allah'tan başka taptıklarınıza!.Kafanız çalışmıyor mu sizin?!"[41]

Babasına ve kavmine taptıkları putların bâtıl olduklarını anlatırken aralarında şu konuşma geçer:

"Babasına ve kavmine neye tapıyorsunuz? demişti.Putlara tapıyoruz, onlara kulluk ediyoruz,dediler. Peki, dedi, siz dua ettiğiniz zaman onlar işitiyor mu? Yahut size fayda veya zarar verebiliyorlarmı? Hayır, amababalarımızın böyle yaptıklarını gördük, dediler. Şimdi görüyor musunuz siz ve eski atalarınız neye tapıyorsunuz?"[42]

İbrahim(a.s.) putların hiçbir şeyi bilmediklerini, çağrılara ve dualara cevap vermediklerini, onların duymayan cansız varlıklar olduklarını fayda ve zarara da kaadir olmadıklarını söyleyerek putperestliğin çıkmazını ve hiçbir aklî dayanaktan yoksun olduğunu ifade etmiştir. Onlar ise babalarından böyle gördüklerini söyleyerek kör bir taklid içinde olduklarını itiraf etmeşlerdir.[43]

3-İslam ve Haniflik:

Necran Hristiyanları ile Yahudî bilginleri Rasulullah'ın huzurunda toplanmışlar ve tartışıyorlardı. Yahudû bilginleri İbrahim(a.s.)'ın yahudî olduğunu, Hristiyanlar ise onun hristiyan olduğunu iddia ediyorlardı. Bunu üzerine şu âyet-i kerime nazil oldu: "İbrahim ne yahûdi, ne de hristiyandı; O yönünü Allah'a dönen(hanif) bir müslümandı. Müşriklerden değildi."[44]

Bu âyet-i kerime İbrahim(a.s.)'ın dininin İslam olduğunu, yönünü şirke değil, tevhide çevirdiğini beyan etmektedir.[45]

---

41 21 Enbiya:66,67. Bu âyetlerin tefsiri için bak:İbnü'l-Cevzî,Zâdü'l-Mesir,V,365; Hâzin,Lübâbü't-Te'vil fî Meâni't-Tenzil,III,243,244.
42 26 Şuarâ:70-76
43 Bu âyetlerin tefsiri hk.bak:İbnü Cerir et-Taberi,XIX,539 İbnü Kesir, III,337; Ebussuud,VI,248; Kurtubî,XIII,108;:Zâdü'l-Mesir,VI,127.
44 3 Al-i Imran:67, Hanif kelimesi ileride Hz.İbrahim'in Örnek Şahsiyeti bölümünde izah edilecektir.Bk.:s.183
45 Bu âyetin tefsiri hk bak: İbnü Cerir et-Taberi,III,217; İbnü Kesir, I,372; Zâdü'l-Mesir,I,402; Kâsimî,Mehâsinü't-Te'vil,IV,863.

İbrahim'in İslam dini üzere olduğunu şu duasından da anlıyoruz:[46]

"Ey Rabbimiz! Bizi sana teslim olanlardan kıl, neslimizden de sana teslim olan bir ümmet çıkar."[47]

Bu konu şu âyet-i kerimede daha açık bir şekilde belirtilmiştir: "Rabbi ona 'İslam ol' dediği zaman o hemen 'âlemlerin Rabbine teslim oldum' demişti. İbrahim bunu kendi oğullarına da vasiyet etti. Yakub da:'Evlatlarım! Allah sizin için o dini (İslamı) seçti. O halde sadece müslümanlar olarak ölünüz' dedi."[48]

Allah Teâla İbrahim(a.s.)'a İslamı emrediyor. İbrahim de bu emre icabet ettiği gibi kendi zürriyyetinin de İslam üzere devam etmesini ziyadesiyle arzu ediyor ve onlara bunu vasiyet ediyor.Evlatlarına Allah Teâla'nın kendileri için bu dini seçtiğini bildiriyor, dolayısıyla ondan ölünceye kadar ayrılmamalarını istiyor.[49]

4-Kafirlerden Teberri Etmek ve Küfürde devam Ettikleri sürece onlarla dost olmamak:

İbrahim(a.s.) kafirlerle ve müşriklerle her türlü dostluk ilişkilerini kesmiştir. Kendisine tâbi olanları da bu şekilde eğitmiştir.Onlar en yakınlarıyla dahi şirk üzere bulundukları için ilişkilerini kesmişler ve onlara karşı nefret duyguları taşımaya başlamışlardır. Bu olumsuz duyguları onlar tek Allah inancına dönünceye kadar devam ettirmekte kararlıdırlar;

"İbrahim'de ve onlarla beraber olanlarda sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır. Onlar kavimlerine demişlerdi ki: Biz sizden ve sizin, Allah'dan başka taptıklarınızdan uzağız.Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allah'a inanıncaya kadar aramızda sürekli bir düşmanlık ve öfke belirmiştir."[50]

---

46 Bu ve benzeri âyetleri,Hz.İbrahim'in dininin "Hanif" ismini taşıdığına delalet eden Bakara : 135. ayeti ile birlikte düşünecek olursak Haniflik ile İslamiyetin temelde aynı esaslara dayandığını anlayabiliriz.

47 2 Bakara:128.

48 2 Bakara:131,132.

49 Bu âyetlerin tefsiri hk.bak:İbnü Kesir,I,185; Kâsimî,Mehasinü't-Te'vil,II,263

50 60 Mümtehine:4. Bu âyetin tefsiri hk.bak:İbnü Kesir,IV,348; Zâdü'l-Mesir,VIII,235; Kâsimî,Mehasinü't-Te'vil,V,5765.

II-İBRAHİM DİNİ VE SAHİFELERİ

Acaba Hz.İbrahim'in müstakil bir dini ve şeriatı varmıdır? Tevrat,İncil ve Kur'an gibi ona da semâvî bir kitap inmiş midir?

Kur'an âyetleri bu sorunun cevabını bulmakta bize ışık tutmaktadır. Cenab-ı Hak buyuruyor:

"Allah'a, bize indirilen, İbrahim'e,İsmaile,İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilene....inanırız, deyin."[51]

O halde İbrahim'e inzal buyurulan bir takım şeyler vardır.

Yine Cenab-ı Hak "Sizden öncekilere farz kılındığı gibi oruç size de farz kılınmıştır"[52] buyurmaktadır."Sizden öncekiler" ifadesi Hz. Adem'den günümüze kadar gelmiş geçmiş bütün peyğamberleri ve ümmetlerini kapsar. O halde İbrahim(a.s.)'ın dininde oruç da vardır. Bir hadisi şerifte de Hz.İbrahimin her ayın üç gününde oruç tattuğu bildirilmektedir.[53]

Kur'an-ı Kerim'de İbrahim ile İsmail'in namaz kıldığına dair açık beyanlar vardır.[54] Mesela bunlardan Enbiya suresi 73. âyette "Biz onları emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık ve onlara hayırlı işler yapmayı, namazkkılmayı ve zekat vermeyi vahyettik." buyurulmaktadır. Ayetteki "onlara" zamirinin mercii İbrahim,İshak ve Yakub'tur. O halde İbrahim'in dininde hem namaz, hem de zekat vardır. "Biz İbrahim ve İsmail'e tavaf edenler, ibadete kapananlar, rükû ve secde edenler için evimi temizleyin diye emretmiştik"[55] âyetindeki ifadelerden de İbrahim'in namazında rüku' ve secde gibi rükünlerin mevcut olduğunu anlıyoruz.

İbrahim'in dininde namaz ibadetine bağlı olarak temizlik de çok önemlidir. Hemen hemen bütün tefsir kitaplarında zikredilen ve İbrahim'in insan vücudunda uyguladığı on temizlik vardır.Bunlar: 1-Mazmaza(ağıza su vermek), 2-İstinşak(buruna su vermek), 3-Bıyıkları kısaltmak, 4-Saçları taramak, 5-Misvak ile ağız ve dişleri temizlemek, 6-Koltuk altlarını temizlemek, 7-Kasıkları temizlemek, 8-Tırnakları kesmek,

---

51 2 Bakara:136
52 2 Bakara:183
53 İbnü Kesir,el-bidaye,I,118.
54 19 Meryem:37-40; 21 Enbiya:73; 2 Bakara:125.
55 2 Bakara:125.

9-İstinca(abdest bozduktan sonra temizlenmek), 10-Sünnet olmak.[56]

Hz.İbrahim'in oğlu İsmail ile Kâbe'yi inşa ettiklerinde Allah'ın emriyle bütün insanları hacca çağırdıklarını ve Cebrail'in nezaretinde bütün hac menasikini ifa ettiklerini yine kaynaklardan öğreniyoruz.[57]

Kurbanın da Hz.İbrahim'den bize intikal eden bir sünnet olduğunu biliyoruz.

Yukarıda zikri geçen âyetlerden anladığımıza göre Hz.İbrahim'in getirdiği din ile Hz.Muhammed'in dini tam bir uygunluk gösterir. İslamın beş temel esas üzerine bina edildiğini biliyoruz. İbrahim'in dininde de bu beş esasınaynen mevcut olduğunu görüyoruz.Zaten şu iki âyet-ı kerimede de onun bir din ve şeriat getirdiğini ve bütün insanların bu dine uymaları gerektiği belirtiliyor[58]:

"Hangi insan din yönünden iyilik edici olarak yüzünü Allah'a teslim edip dosdoğru İbrahim dinine tâbi olandan daha güzel olabilir?Allah İbrahim'i dost edinmişti"[59]

"Allah size, dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğini,İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye etteğini şeriat(hukuk düzeni) yaptı. Şöyle ki:Dini doğru tutun(Allah'ın birliğine inanın ve O'nun gönderdiği hükümlere teslim olun ve hurafeler karıştırıp dini bozmayın) ve onda ayrılığa düşmeyin.(İşte Allah'ın gönderdiği bütün dinlerin temeli budur.) Fakat kendilerini çağırdığın(bu) şey, Allah'a ortak koşanlara ağır geldi.Allah dilediğini kendine seçer(O'na)yöneleni kendine iletir."[60]

Son âyet-i kerimeden İbrahim'in getirdiği din ile Nuh'a,Musa'ya, İsa'ya ve Muhammed(s.a.)'e indirilenin aynı olduğunu da anlıyoruz. Bu beş peygamber ülü'l-azm peygamberlerdir ve her biri bir şeriatı tebliğ ve ikame ile görevlidirler. Ancak hepsinin getirdiği din temel esaslarda birlik içerisindedirler. Bu esaslar, tevhid, namaz, oruç, zekat, hac,salih amellerle Allah'a yaklaşmak, doğruluk, ahde vefa, emaneti yerine getirmek, sılayı rahim, zinanın haramlığı, hırsızlığın haramlığı gibi evrensel esaslardır. Ancak bu esasların uygulanmasında her

---

56 Şehristanî,el-Milel ve'n-Nihal,II,249.
57 İbnü İshak,Sîre,79; İbnü C rir et-Taberi,Tarih,I,262.
58 Hz.İbrahim'in müstakil ve orijinal bir din getirdiğini ve bu dinin adının Haniflik olduğunu Ş.Kuzgun,İbrahim ve Haniflik isimli eserinde genişçe izah ediyor.
59 4 Nisa:125.
60 42 Şûra:13

peygamberin şeriatinde cüz'î farklılıklar olabilir. Söz gelimi namaz ve oruç her dinde farz kılınmıştır, ama kıble tüm şeriatlerde aynı değildir. Bunun yanısıra namazın ve orucun erkânı da farklıdır.Örneğin diğer şeriatlerde oruç otuz gün olarak farz değildir. Hırsızlık bütün dinlerde haram kılınmıştır ama hırsızlık yapanlara verilen ceza bütün peygamberlerin dininde aynı değildir. Meselâ Hz.İbrahim'in dinine göre, hırsızlık yapan kimse,ceza olarak, malını çaldığı kişiye köle yapılırdı. Hz.Yusuf'un kardeşleri de İbrahim'in dinine mensup oldukları için Yusuf(a.s.) bu dine göre hükmetti ve kardeşini yanında alıkoydu.[61]

İbrahim'e inen müstakil bir semâvî kitap varmıdır? sorusuna gelince Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifler İbrahim'e indirilenden kitap olarak değil "sahifeler" olarak söz ederler ve osahifelerde bulunan bazı şeyleri naklederler. Necm suresinin aşağıda meâlini vereceğimiz âyetlerinde Hz.Musa'ya ve çok vefalı Hz.İbrahim'e indirilen sahifelerinde bulunan ilâhi hükümlerden nakiller yapılır:

"Yoksa kendisine [62] haber mi verilmedi: Musa'nın sahifesinde yazılı olan ve çok vefalı İbrahim'in sahifesinde yazılı olan şu gerçekler ki, hiç bir günahkar başkasının günah yükünü yüklenmez. İnsana çalışmasından başka bir şey yoktur ve çalışması da yakında görülecektir. Sonra da ona tastamam karşılığı verilecektir. Ve sonunda senin Rabbine varılacaktır. Güldüren de O'dur,ağlatan da O'dur. Öldüren de O'dur, yaşatan da O'dur. O yarattı iki çifti:Erkeği, dişiyi, atıldığı zaman nutfeden. Şüphesiz tekrar yaratmak da O'na aittir.Zengin eden de O'dur,varlıklı eden de O'dur.Şi'ra yıldızının Rabbi de O'dur.[63] O helak etti önce gelen Âd'ı.Semud'u da helâk etti, geriye hiçbir şey koymadı.

---

61 12 Yusuf:75

62 Bu âyet Kureyş'in ileri gelenlerinden Velid b.Muğira'ya işaret etmektedir.İbnü Cerir et-Taberî'nin rivayet ettiğine göre bu şahıs İslamı kabule meyletmiştir.Onun diğer müşrik bir arkadaşı bundan haberdar olunca ona gidip şöyle der:"Duyduğuma göre sen atalarının dinini terkedip Muhammedin dinini seçecekmişsin.Sen eğer ahiret azabından çekiniyorsan, bana bir miktar para ver, ben senin yerine ahirette azab çekerim." Velid arkadaşına inanıp,İslamı kabulden vazgeçer. Vâdettiği paranın bir kısmını arkadaşına vermekle birlikte gerisini ödemez. İşte burada bu olaya işaret edilerek müşriklerin âhiret hakkındaki saçma düşünceleri vurgulanmıştır.Bak:İbnü Cerir et-Taberî, XXVII,41; Kurtubî,XVII,111.

63 Şi'ra yıldızı arabların taptığı bir yıldızın adıdır.Bak:Kurtubî,XVII, 114.

Önceden de Nuh kavmini helak etmişti. Çünkü onlar zulmetmiş ve azmış idiler. Altı üstüne getirilen şehirleri (Lût kavminin oturduğu bölgeri) devirip yıktı. Onları neler kapladı, neler (Ne acı azablar çöktü onların üstüne)."[64]

Hz. İbrahim'e 10 sahife indirildiğini Hz. Peygamberin Ebû Zer (r.a.) tarafından nakledilen şu hadisinden öğreniyoruz:

Ebâ Zer, Rasullullah(s.a.)'e soruyor: "Ey Allah'ın Rasûlü, Allah Teâla kaç tane kitap inzal buyurdu?" Rasullullah şöyle cevap veriyor: "Yüz dört kitap: Allah azze ve celle Adem(a.s.)'e 10 sahife, Şît(a.s.)'a elli sahife, İdris(a.s.)'a otuz sahife, İbrahim(a.s.)'a da 10 sahife indirmiştir ve Tevrat, İncil, vZebur ve Kur'an'ı da inzal buyurmuştur." Ebu Zer devamla diyor ki, "İbrahim'in sahifeleri nedir? yâ Rasulallah!" dedim. "Hepsi emsal idi" buyurdu.[65]

Ebû Zer diyor ki, "Yâ Rasulallah Allah Teâla'nın sana indirdiği şeylerden senin elinde olanlarda İbrahim'in ve Musa'nın elinde olanlardan herhangi bir şey varmı?" diye sordum. Rasulullah şöyle cevap verdi: "Evet yâ Ebâ Zer, oku: قد افلح من تزكى: Doğrusu mutluluğa ermiştir arınan ve Rabbinin adını anıp namaz kılan. Ama siz dünya hayatını üstün tutuyorsunuz. Oysa âhiret daha iyi ve daha süreklidir. Bu (hüküm) elbette ilk sahifelerde de vardır: İbrahim'in ve Musa'nın sahifelerinde.."[66] Rasulullah daha sonra İbrahim'in sahifelerindeh Ebû Zerre bir misal okudu%

"Ey zorba, mübtela ve mağrur melik! Ben seni dünyayı birbirine yığasın diye göndermedim. Velâkin mazlumun duasını benden reddedesin diye gönderdim. Çünkü ben mazlumun duasını kâfir de olsa reddetmem. Ve aklına karşı mağlup olmadıkça âkile gerekir ki üç saati ola: Bir saatinde Rabbına münacaat ede ve bir saatinde nefsini muhasebe ede ve yap-

---

64 53 Necm:36-54. Buraya kadar olan âyetlerİbrahim'in ve Musa'nın sahifelerinde de olan hükümlerdir. Bak: Kurtubî, XVII, 114.

65 İbnü Cerir et-Taberî, Tarih, I, 212, 213; İbnü'l-Esir, el-Kamil fi't-Tarih, I, 124; F.er, Râzî, XXXI, 149; es-Süyûtî, ed-Dürrü'l-Me'sur, VI, 341; İbn Hanbel, IV, 107. Abd ibn Humeyd, İbnü Merdûyeh ve İbnü Asâkir'in Ebû Zer'den rivayet ettikleri benzer bir hadiste ise Hz. Adem'e indirilen 10 sahifeden söz edilmemiş, bunun yerine Hz. Musa'ya Tevrat'tan önce on sahifenin indirildiği ifade edilmiştir. Bak: Hak Dini Kur'an Dili, VIII, 5768.

66 87 A'lâ:14-19.

tığını Allah'ın düşüne. Ve bir saatinde de yiyeceği ve içeceği için yalnız kala helalinden,(helalinden ihtiyacını karşılaya, çünkü bu, diğer saatler için yardımcı ve hazırlık olur.)[67] Ve akıllı kişi ancak üç şey için yola çıkmalı: Ahiret Azığı, yaşayışını sürdüreceği mal-meta ve haram dışı zevkler. Yine akıllı kişiye gerekir ki zamanını gözetlesin, işihi sağlam tutsun, dilini korusun. Çünkü kelamını amelinden sayan kimse az söyler, meğer ki faydası ve manası olsun."[68]

A'lâ suresindeki إن هذا لفى الصحف الاولى "Doğrusu bu hükümler ilkssahifelerde vardır."[69] âyetinde sözü edilen "bu hüküm" ibaresinin sûredeki hangi ayetleri kapsadığı konusunda çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Katâde ve İbnü Zeyd kastedilenin bir önceki âyet olan "Ahiret ise daha hayırlı ve devamlıdır" âyeti olduğu görüşündedirler. Çünkü demişlerdir, bütün semâvî kitaplar âhiretin dünyadan daha hayırlı ve devamlı olduğunu ifade etmişlerdir. Hasen, bundan maksadın bütün semavi kitaplar olduğunu söylemiştir. el-Kulenî, Ebû Zer hadisine istinaden قد افلح'dan sûre sonuna kadar olan âyetlerdir, demiştir. İkrime bunun surenin tamamı olduğunu İbnü Abbas'tan rivayet etmiştir. Dahhak ise bunun İbrahim ve Musa'ya indirilen kitaplara işaret olduğunu ve kitapların bizzat ayınlarının değil manalarının murad edildiğini söylemiştir.[70] Bir görüşe göre de "bu" zamirinin işaret ettiği,Kur'an'ın mazmunudur. Yani Kur'an-ı Kerim genel olarak manasıyla evvelkilerin sahifelerinde mevcuttur. Fakat bu görüşü kabul etmek mümkün değildir. Çünkü Kur'an kendi asrındaki ve daha sonraki asırlardaki insanlara hitabetmiştir.. Ve Rasulullah'ın hayatında yeni zuhur eden olayların hükümlerini beyan etmiştir. O halde Kur'an-ı Kerim'in daha önceki asırlarda muhtelif lisanlarla ve muhtelif lafızlarla aynen indiği nasıl söylenebilir?![71] Bize göre de tercihe şayan olan Ebu Zer hadisiyle de desteklendiği için "evvelkilerin sahifelerinde de mevcut olan bu hükümler"le kastedilen

---

67 Parantez içindeki kısım,Abd ibnü Humeyd ve İbnü Merdûyeh rivayetlerinde mevcuttur.Bak:Hak Dini Kur'an Dili,VIII,5769.
68 İbnü Cerir et-Taberi,XXX,100; Kurtubî,XX,25; Bursevî,Rûhu'l-Beyan, X,411; Hak Dini Kur'an Dili,VIII,5768,5769.
69 87 A'lâ:18
70 İbnü Cerir et-Taberî,XXX,100,101; Kurtubî,XX,24,25; Ruhu'l-Beyan,X X,411.
71 Ahmet el-Berâ el Emirî,İbrahim(a.s.) ve Da'vetühu Fi'l-Kur'an,69.

mananın suredeki قد أفلح'dan sonraki âyetler olduğudur. Çünkü İbrahim ve Musa'nın suhuflarında sadece hikmetli sözler, meseller ve mav'ıza-lar mevcuttur. Kur'an'da olduğu gibi hukûkî konular yoktur. هذا zamirinin yakına göndermenin daha münasip olacağı gerekçesiyle Taberî de bu görüşu kabul etmiştir.[72]

III-DAVETİN SAHASI VE METODU

a)BABASINI DAVET:

Kur'an-ı Kerim pek çok yerde İbrahim(A.s.) ile babası ve kavmi arasında geçen konuşmaları nakleder. Bazı yerlerde sadece İbrahim ile babası karşı karşıya getirilir vea aralarında geçen konuşmalar aktarılır. Bu sebeple biz önce onun babasını nasıl davet ettiğini ve nasıl bir uslub ve metod kullandığını anlatacağız. Daha sonra kavmine yapmış olduğu çagrıları ve onlara uyguladığı metodu, aralarında geçen konuşmaları zikredeceğiz.ve Nemrud'la aralarında geçen tartışmalarla konuyu bitireceğiz.

İbrahim'in davetinde babası çok önemli bir yeri tutar. Kur'an İbrahim(a.s)'ın çağrılarını her anlatışında onun ilk önce babasına seslendiğini nakleder. Bu onun babasını şirkten kurtarmak için çok çaba sarfettiginin bir delilidir.

Ibrahim(a.s.) ile babası arasında geçen konuşmalar bize aynı zamanda peygamberî bir metodun da nümunesini sunar: Davetçi evvela kendi yakınlarından işe başlamalıdır. Çunkü herkesten önce insanın kendi yakınları onu tasdike kendisini tanımayanlarıdan daha müsaittirler.Bunlar davaya kazanıldığı takdirde bunlan vasıtasıyla çevreye kısa zamanda yayılmak mümkün olacaktır. Öte yandan insanın yakın çevresi kendisini desteklemez, yardımcı olmazsa, uzak çevre ve diğer muhataplar, güvenip inanmazlar, itimat gösterip bağlanmazlar. Ayrıca kişi her şeyden önce kendi ailesinden sorumludur.[73] Öncelikle onları tehlikelerden ve cehennem azabından korumak ister.

İbrahim'in babasını davetinde tüm hakikat davetçileri için son derece faydalı ve ibretli dersler vardır. Davetçi kendisinden yaşça

---

72 İbnü Cerir et-Taberî,XXX,101.
73 A.Önkal,Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu,207.

büyük yakınlarına mesajını hangi üslub ile iletecektir? İbrahim ile babası arasında geçen konuşmalar bunun en güzel örneğidir. İbrahim hem bir peygamber, hem de son derece yumuşak ve müşfik bir evlattır. Azer, müşfik peygamberin müşrik ve katı kalbli babasıdır. Şirk üzerine kurulu bir toplumda imtiyazlı bir yere sahiptir, iktidara yakınlığı ile bilinir. Oğlunun söylediği ve çağırdığı şeyler onun bütün inançlarına, duygularına ve değer yargılarına aykırıdır. Kur'an-ı Kerim-de bu iki baba-oğul arasında geçen konuşma ve tartışmalar şu şekilde aktarılır:

"Ey Muhammed! Kitapta İbrahim'e dair anlattıklarımızı da an; O şüphesiz çok doğru bir peygamberdi. Babasına demişti ki: -Babacığım, işitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir şey kazandırmayacak olan şeylere niçin tapıyorsun? Babacığım, doğrusu, sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Bana uy, seni düzgün bir yola ileteyim. Babacığım, şeytana tapma; Çünkü şeytan, Rahman'a isyan etmişti. Babacığım ben sana Rahman'-dan bir azabın dokunmasından korkuyorum ki böylece sen şeytanın dostu olarak kalırsın. Babası: -Ey İbrahim, sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer (onları hakkında ileri geri konuşmaktan) vazgeçmezsen andolsun seni taşlarım. Uzun bir süre benden uzaklaş, git, dedi. İbrahim:-Selam sana(Allah hayrını versin)! dedi, senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim. Çünkü o bana karşı çok lütufkardır. Sizden de Allah'tan başka yalvardıklarınızdan da ayrılıyor ve yalnız Rabbim'e yalvarıyorum. Umarım ki Rabbim'e yalvarışımda (sizin gibi) mahrum kalmam(istediklerimden mahrum bırakılmam.) İbrahim onları Allah'dan başka taptıklarıyla başbaşa bırakıp gidince ona İshak ve Yakub'u bahşettik ve her birini peygamber yaptık."[74]

Bu âyet-i kerimelerin müslümanların Habeşistan'a hicret etmeye mecbur kaldıkları günlerin arifesinde nazil olduğunu[75] göz önünde bulunduracak olursak, Hz.Peygambere "Kitapta İbrahim'e dair anlattıklarımızı da an" emrini ve bu âyetlerin ifade ettikleri manayı daha iyi anlarız. Mekkeli müşrikler bir taraftan İbrahim'in soyundan geldikleriyle öğünüp onun dininden olduklarını iddia ederken bir taraftan da İbrahim'in kavmi ve babası gibi putlara tapıyorlardı.[76] Kureyşli müş-

74 19 Meryem:41-50.
75 Kurtubî,XI,72,73.
76 İbnü Kesir,III,123.

riklere ataları İbrahim'in babasını putlara ibadetten nasıl vazgeçirmeye çalıştığı ve buna mukabil babası ve yakınları tarafından nasıl hicrete mecbur bırakıldığı anlatılacak, kendilerinin de tıpkı babası ve kavminin İbrahim'e yaptığını yaparak Muhammed'e inananları hicrezorladıkları; böylece İbrahim'in soyundan gelmekle ve yolundan gitmekle öğünen Kureyş'in aslında ona karşı gelen ve kötülük yapanların yolundan gittikleri bu âyetlerle ifade edilmiştir.

Yukarıdaki âyetler aynı zamanda Hz.İbrahim'in babasını tevhide davetinde takibettiği yolu ve onu ikna etmek için ortaya koyduğu delilleri veciz bir şekilde nakletmektedir.

Hz.İbrahim sözüne "Ey babacığım" diye başlamış ve her cümlesinin başında da bu hitabı tekrarlamıştır. Bu,baba-evlat arasında yaratılışta mevcut olan sevgi ve şefkat duygularını harekete geçirerek hitabedenin daha bir dikkatle dinlenmesi ümidinin bir gereği olduğu kadar müşrik de olsa bir babaya karşı takınılması gereken edebin de nebevî bir örneğidir. "Ey babacığım" ifadesi şiddetli bir sevginin ve babasının putperestliği sebebiyle karşılaşacağı cezadan korumak ve onu doğruya yöneltmek arzusunun bir delilidir. "Ey babacığım, Rahman'dan bir azâbın sana dokunmasından korkuyorum"[77] diyerek sözlerini bitirmesi de onun bir evlat olarak kendisinin iyiliğni içtenlikle arzu ettiğine delalet eder.[78]

F.er-Râzî, Hz.İbrahim'in böyle bir hitabı seçmesinin sebeplerini şu şekilde izah eder:

Birincisi, anne babaya iyilik yapması Cenab-ı Allah tarafından emredilmiştir.[79] Onları dine ve gerçeğe yöneltmek ise iyiliklerin en büyüğüdür. Bunu yaparken edebe riayet edilir ve rıfk ile muamele edilirse bu daha da güzel olur. İşte İbrahim bunu yapmıştır.

İkincisi, başkalarını hakikate yönlendirenlerin son derece yumuşak ve lütufkâr olmaları gerekir. Çünkü sözlerini sert bir şekilde ifade edecek olurlarsa bu, dinleyenin uzaklaşmasına ve yüz çevirmesine

77 19 Meryem:45.
78 F.er-Râzî,XXI,226,227.
79 23 İsrâ:170.

sebep olur. Hz.İbrahim de rıfk ile muamele yolunu seçmiştir.

Üçüncüsü Ebû Hureyre'nin Rasulullah'dan rivayet ettiği şi hadistir:

"Allah Teâla İbrahim'e vahyetti ki: Sen benim halilim(dostum)sin. Kâfirlerle bir arada iken dahi senin ahlakın güzeldir, iyiler sınıfına dahil olursun. Benim hükmüm, ahlakı güzel olan kimseyi arşımın altında gölgelendireceğim ve onu civarıma yaklaştıracağım şeklinde geçmiştir."[80]

Hz.İbrahim babasını ikna etmek için onun taptığı şeylerin tapılmaya layık olmadıklarını isbat eden aklî deliller ortaya koymuştur. "Babacığım, işitmeyen, görmeyen ve sana hiç bir şey kazandırmıyacak olan şeylere niçin tapıyorsun?" cümlesinde ortaya konulan gerçekleri akl-ı selimin reddetmesi mümkün değildir. O bununla putların ilah olmalarını engelleyen vasıflarını hatırlatmıştır: İlah, huzurunda boyun eğilen, saygı duyulan ve ta'zim gösterilen bir varlık olmalıdır. Buna da ancak her türlü nimeti bahşeden Allah Teâla layıktır. Putların böyle bir gücü yoktur ki ibadete layık olsunlar. Üstelik onlar kendilerine itaat edeni veya isyan edeni dahi ayırdedecek güce de sahip değildirler. Çünkü işitmezler ve görmezler. Halbuki bir ilahın her şeyi bilmesi, kulun da bundan emin olması gerekir ki ona dua edebilsin ve isteyeceğini ondan istesin. Putlar dua edenin duasını bile işitemiyeceklerine göre onlardan başka hangi nimet ve fayda beklenebilir ve nasıl onlara saygı ve ta'zim gösterilebilir? Halbuki işiten, faydalı ve zararlıyı görebilen, görmeyen veduymayandan daha üstündür. İnsanoğlu işitme ve görme özelliğine sahip olduğu için putlardan daha üstündür. O halde üstün olanın kendisinden daha aşağı mertebede olana boyun eğmesi nasıl layık olur? Bu putlar herhangi bir zarara ve faydaya da kaadir olmadıklarına göre onlardan hangi faide umulacak veya hangi zararlarından korkulacaktır ki bunlara boyun edilsin ve ibadet edilsin. Kaldı ki bunlar kendilerini bile korumaktan âcizdirler.[81]

Bunlar muhataba tesir edecek özelliğe sahip son derece güçlü gerekçelerdir. Kavminin içerisinde putperestliğin en ateşli savunucularından olan, hatta rivayetler doğru ise put imal edip satan ve Şeh-

---

80 F.er-Râzî,XXI,227.
81 F.er-Ràzi,XXI,224.

ristanî'nin verdiği bilgiye göre[82] yıldızlara ve yıldızların insanların kaderleri üzerinde tesirine inanan bir toplumda bu konularda kavminin en bilgililerinden olduğu rivayet edilen Azer'e oğlu İbrahim sanki şunu demek istemiştir: "Sen bütün gücünü sarfettiğin, bütün ilmini kullandığın, hatta gök cisimlerinin putlarını yapacak kadar ileri gittiğin halde onlara hiçbir şeyi ne duyurabildin, ne de gösterebildin. Üstelik sen duyma ve görme özelliklerine sahip olduğun, faydaya ve zarara muktedir olduğun içinonlardan fıtraten derece yönünden daha üstünsün. Sendeki semâvî özellikler onlardan daha açık bir şekilde görülmektedir. Hayret, kendi elinle kendine mâbud yapıyorsun ve kendi yaptığını kendinden üstün tutuyorsun!"[83]

Burada akla şöyle bir soru gelebilir: İbrahim'in babası ve kavmi bu putların gerçekten her şeyi yaratan manasına bir ilah olduklarına mı inanıyorlardı? Yoksa onları, bu âlemi idare ettiklerine inandıkları yıldızların birer sembolü olarak görüyorlardı da yıldızlara ta'zimi bu semboller vasıtasıyle mi yapıyorlardı? Veya Allah katında itibarlı olduklarına itikat ettikleri bir takım büyük zatların put şeklinde timsalini yapıp onlara perestij ederek Allah'a yaklaşmak mı istiyorlardı?

Fahrüddin er- Râzî de tefsirinde bu soruları sorduktan sonra onların ağaçtan yontulmuş putların yerleri ve gökleri yaratamıyacaklarını zaten bildiklerini, böyle bir şeye inananın deli olması gerektiğini, aklî ehliyeti olmayana da deliller göstermenin bir faydasvermeyeceğini söyleyerek birinci ihtimalin imkansızlığını ifade ediyor.[84]

---

82 Şehristanî,el-Milel ve'n-Nihal,II,109.

83 age. Şehristânî'nin bu yorumu Kur'an ayettleri ile İbrahim'in kavminin dinîni ve itikadîdurumu arasında bağ kurduğu için Ahmed el-Berâ el-Emirî tarafından tenkid edilmiştir(Bak:İbrahim (a.s.)ve Da'vetühu fi'l-Kur'an,74) O Kur'an'ın bu tür alakalardan bağımsız olarak ve sadece nakle ve lügavî delaletlere dayanarak anlaşılması ve yorumlanması taraftarıdır. Ancak sahih olup olmadıkları tesbit edilmemekle beraber İbrahim'in babasının Şehristanî'nin tanımladığı özelliklere sahip olduğuna dair rivayetler kaynaklarda mevcuttur. (Azer ile ilgili bilgiler için bak:s.27)

84 F.er-Râzî,XXI,224,225.

Kur'an'ın müşriklerle ilgili olarak verdiği bilgilerden de anlıyoruz ki hiçbir müşrik yerlerin ve göklerin yaratıcısının Allah olduğunu inkar etmiyor.[85] Ancak onlar putları kendileri ile Allah arasında kendilerini Allah'a yaklaştırıcı bir aracı ve şefaatçi olarak görüyorlar ve inanıyorlar.[86] Bu sebeple onlara ibadet ediyorlar. Bu şekildeki sapık bir inancın çeşitli tezahürlerinin olması da tabiidir. Kimisi Allah ile kendileri arasındaki aracının yıldızlar olduğuna inanarak onları put edinir, kimisi de büyük zatların timsallerini ve heykellerini yaparak onlar vasıtasıyla Allah'a ulaşılacağına inanır. İbrahim(a.s.)'ın babası ve kavmi de muhtemeldir ki bu nevi bir şirk üzerinde bulunuyorlardı.

Hz.İbrahim babasının taptığı şeylerin ilah olmayacaklarına ve onlara tapmanın doğru olmayacağına dair mantıkî delillerini sıraladıktan sonra onu ikna etmek için "ey babacığım, sana gelmeyen bir bilgi bana geldi, bana uy, seni doğru yola eriştireyim".[87] diye sözlerine devam etti. İbrahim ,bu sözleri bir önceki âyette söylediklerinden hemen sonra mı söyledi, yoksa bunu bir başka celsede mi söyledi? bunu bilemiyoruz. Fakat anladığımız şu ki İbrahim babasını hakikate yöneltmek için her türlü ikna yollarınaabaşvurmuştur.

Bu ifadelerinden de anlıyoruz ki İbrahim burada da babasına karşı son derece nazik davranmıştır. Ondan çok daha bilgili olduğu ve babasının koyu bir cehalet bataklığında yüzdüğünü bildiği halde onu cehaletle itham etmemiş, sadece onda olmayan bilgilere sahip olduğunu, onun bilmediği şeyleri bildiğini, boşuna konuşmadığını ince bir üslubla ifade etmiştir.[88] Aksine bir davranışın muhatabını duygusal bir tavır almaya sevkedeceğini bilmektedir. Çünkü muhatabı onun babasıdır. Yaşça ondan büyüktür. Hayat tecrübesi ve bilgisinin oğlundan fazla olduğuna inanmaktadır. Onu ürkütmemek için İbrahim bildiği şeyleri kendisine nisbet etmedi ve "sana gelmeyen bilgiler bana geliyor" dedi. Bilgilerin kendisine geldiği kaynak Allah Teâla'dır.[89] Böylece

---

85 Bu konuda bak: 29 Ankebût:61,63; 31 Lokman:25; 39 Zümer:38; 43 Zühruf:9,87
86 39 Zümer:9; 10 Yunus:18.
87 19 Meryem: 43
88 Ebussuud,V,267
89 İbnü Kesir,III,123; Sâbûnî,Safvetü't-Tefâsir,VIII,43.

İbrahim kendisinin Alah'ın bir peygamberi olduğunu da söylemek istiyordu. Şüphesiz İbrahim'in babası şirk içerisinde olmakla beraber Allah'a da inanıyordu. Sâffât sûresinde İbrahim'in babasına ve kavmine: "Âlemlerin Rabbi hakkında zannınız nedir?"[90] Onun hakkında ne düşünüyorsunuz? diye sorması ve ona "Rahman'ın azabının dokunacağından" korktuğunu söylemesi[91] babasının da Allah'a inandığını gösterir. İbrahim kendisine Allah'tan birtakım bilgilerin geldiğini söylemekle, kendisine tâbi olursa Allah'a tâbi olacağını anlatmak istemiştir. "Bana tâbi ol ki seni dümdüz bir yola ileteyim" derken kasteddiği de Allah'ın yolu olan sırat-ı müstekîmdir.[92]

Daha sonra İbrahim babasına "Ey babacığım şeytana ibadet etme, çünkü şeytan, Rahman'a isyan etmişti."[93] demek suretiyle biraz tafsilata girmiş, yaratılışın başlangıcında şeytanın insana düşmanlığı yüzünden Rahman'a karşı gelişini veciz bir şekilde hatırlatmıştır. Peygamberin bir vazifesi de insanları şeytanın tuzaklarına karşı uyarmaktır.[94] Malumdur ki Azer şeytana tapmıyordu ve onu ilah da aedinmemişti. O putlara tapıyordu. Putlara tapması da şeytanın bir vesvesesi ve kandırması sonucudur. Kısaca şeytan insanı Allah'ın yolundan uzaklaştırmak için öyle istiyordu.[95] Kim ki bir şeye ma'siyet konusun da itaat ederse ona tapıyor demektir.[96] Babası da putlara tapmakla şeytana itaat ediyor ve ona kul oluyordu.[97]

İbrahim babasına "şeytana itaat etme" derken bu nehyinin sebebini de "çünkü şeytan Rahman'a isyan etmiştir"diyerek izah ediyor. Burada Allah'ın başka bir isminin değil de Rahman isminin seçilmesi Allah'ın sonsuz lutfuna işaret içindir. Gerçekten, Rahman olan Allah rahmetini Azer'den de esirgememiş ve ona her türlü nimetinden bol bol vermiştir. O halde nasıl olur da kendisine sayısız nimetleri lutfeden Rahman'a isyan eden şeytana itaat eder?[98] Şüphesiz âsiye itaat

---

90 37 Sâffat:87.
91 19 Meryem:45.
92 Kurtubî,XI,111; Sâbunî, Safvetü't-Tefâsir,VIII,42.
93 19 Meryem:44.
94 Bak: Peygamberlerin Görevleri s.21.
95 7 A'raf:16,17.
96 Kurtubî,XI,111.
97 Ebussuud,V,267; Zâdü'l-Mesir,V,235; İbnü Kesir,III,123
98 Ahmed el-Berâ el-Emirî,İbrahim ve Davetühû fi'l-Kur'an,75.

eden de âsidir ve her kim ki âsidir, o kendisine verilen nimetlerin geri alınmasına ve layık olduğu cezaya çarptırılmasına müstehaktır.[99]

İbrahim, en güzel deliller ve en tatlı sözlerle babasını hakikate çağırdıktan sonra belki yanlış yoldan döner diye onu korkutmayı da ihmal etmemiş, bunu yaparken de son derece ince bir üslup kullanarak başına geleceklerden kendisinin endişe ve korku duyduğunu şu şekilde ifade etmiştir: "Ey babacığım, ben sana Rahman'dan bir azabın dokunmasından korkuyorum ki böylece sen şeytanın dostu olarak kalırsın."[100]

Bazı müfessirler İbrahim'in "...sana azabın gelmesinden korkuyorum diye yumuşak bir üslup kullanmasından onu babasına karşı tehditkar bir tutum takınmadığına ve "mutlaka Allah'ın azabına uğrayacaksın" gibi bir kesinlik ifadesi kullanmaktan kaçındığına hamlediyorlar.[101] Çünkü korku kesinlik ifade etmiyen bazı emareler ve karineler sebebiyle kötü bir durumun meydana gelmesinden bir kimsenin endişe duyması anlamını ifade eder. Taberî ise aksi görüştedir ve خوف "Korku" kelimesinin علم :"bilmek" manasına almakta ve deli olarak da: فخشينا أن يرهقهما طغيانا وكفرا "Çocuğun onları onları azdırmasından ve inkara sürüklemesinden korkmuştuk"[102] âyetini getiriyor.[103] Ferra da bu görüşü kabul ediyor.[104] Ancak İbrahim(a.s.) babasının küfür üzere öleceğini kesin olarak bilmiş olsaydı bu görüşe belki katılabilirdik. Halbuki böyle bir şey söz konusu değildir. Çünkü onun küfür üzere olduğu ve bu hal üzere öldüğü kesinleşinceye kadar hakkında istiğfar etmiştir.[105] Küfür üzere öleceğini önceden kesin olarak bilseydi babasına istiğfar etmezdi. Kehf sûresinde geçen ayete bu meseleyi kıyas etmek de doğru olmaz. Çünkü o sözü söyleyen Hızır(a.s.)'dır ve çocuğu öldürdükten sonra söylemiştir. Onun öldürme fiilini mutlaka Allah'tan aldığı bir emir neticesinde yerine getirdiğini düşünmek gerekir. Allah'ın ilmi ise geleceğe de şâmildir ve kesinlik ifade eder. Zaten خشينا fiilinin cemi mütekellime isnadı da buna işaret eder"[106]

99 Ebussuud,V,267; Alûsi,XVI,97
100 19 Meryem:45
101 Alusî,XVI,97
102 18 Kehf:80
103 İbnü Cerir et-Taberî,XVI,68.
104 Ferrâ,Meâni'l-Kur'an,II,169.
105 60 Mümtehine:4
106 Ahmed el-Bera el-Emirî,İbrahim (a.s.) ve Da'vetühü fi'l-Kur'an,86.

Ayette geçen عَذَابٌ kelimesinin tenvini azlık da ifade eder, çokluk da. Her ikisine de ihtimali vardır. Âlûsî, bu kelimenin Rahman'a izafesi sebebiyle azlık manasına delalet ettiğini, rahmâniyetin azabta şiddetli olmamayı gerektirdiğini söylemiştir.[107] Ancak Ebussuud aksi görüştedir. Çünkü der, burada Rahman isminin açıkça belirtilmesi rahmaniyetin azaba mani olmayacağını hissettirmek içindir.[108] Bu âyette İbrahim(a.s.)'ın babasını Allah'ın azabıyla korkutarak şirkten vazgeçirmeye çalıştığını göz önüne getirecek olursak bu kelimenin az bir azaba değil çok bir azaba delalet ettiğini anlamak daha doğru olacaktır. Çünkü suçluyu basit şeylerle korkutmak onu suçundan vazgeçirmez ve o suçu işlemeye devam ettirir. Cezanın caydırıcılık özelliğine sahip olması hukukun bir gereğidir.

"Böylece sen şeytanın dostu olarak kalırsın" demekle İbrahim babasına, dünyada şeytana itaat ederek ona dost olanların âhirette şeytanın âkıbetine düşeceğini ve onun gibi azab çekeceğini hatırlatmak içindir. Yoksa âhiretteki bir dostluk söz konusu değildir. Çünkü dünyada bir biriyle dost olan bütün kâfirler âhirette başlarına gelenlerden birbirlerini sorumlu görecekleri için hep düşman haline geleceklerdir.[109]

Hz.İbrahim'in bu kadar uğraşmasına ve babasını yanlış yoldan çevirmek için elinden gelen her şeyi yapmasına rağmen onun cevabı ne oldu? Bunu da Kur'an bize şöyle haber veriyor:

"Babası Azer şöyle dedi:Ey İbrahim, sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer (onlar hakkında ileri geri konuşmaktan) vazgeçmezsen andolsun seni taşlarım. Uzun bir süre benden uzaklaş git."[110] dedi.

Acaba Âzer,oğlu İbrahim'in davetini niçin kabul etmedi? Onu bu olumsuzluğa iten etkenler nelerdi?

Eğer Hz.İbrahim'in yaşadığı toplumun sosyal ve kültürel durumunu ve Âzer'in bu toplum içerisindeki mevkiini hatırlayacak olursak bu soruların cevabını verebiliriz.

---

107 Alûsî,XVI,97.
108 Ebussuud,V,267.
109 " O gün Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dost olanlar birbirine düşman olur."43 Zühruf:67; "İbrahim şöyle demişti: Dünya hayatında Allah'ı bırakıp aranızda putları muhabbet vesilesi kılmıştınız.Sonra kıyamet günü birbirinize küfreder ve karşılıklı lanet okursunuz."29 Ankebut:25.
110 19 Meryem:46

Azer,bütün müesseseleriyle şirk üzerine kurulu bir toplumda önemli bir yere sahiptir. Toplumun önde gelenlerinden ve iktidara yakın olanlardandır. İbrahim'in davetini kabul edecek olursa toplum içerisinde itibarını ve mevkiini kaybedeceğinden korkmaktadır. Bu, daveti kabulünü engelleyen önemli bir faktördür.

İkincisi,karşısındaki davetçi hernekadar saygı ve hürmette kusur etmiyorsa da nihayet oğludur. Toplumun alışılagelmiş gelenek ve görenekleri babanın oğula değil oğulun babaya tâbi olmasını ve itaat etmesini gerektirir.

Üçüncüsü, rivayetlere göre Âzer, geçimini put imal edip satarak temin etmektedir. İbrahim'in söylediklerini kabul edecek olursa işini de kaybedecektir.

Dördüncüsü , her yeniliğe karşı çıkmayı adet edinen taklitçilik hastalığıdır. Nitekim bir başka âyette bu noktaya da işaret edilmekte ve şöyle denilmektedir: "İbrahim babasına ve milletine, nelere tapıyorsunuz? demişti. Putlara tapıyoruz, onlara bağlanıp duruyoruz, demişlerdi. İbrahim, çağırdığınız zaman sizi duyarlar veya size bir fayda ve zarar verirler mi? demişti. Onlar ise cevap olarak: Hayır ama, babalarımızı da bu şekilde ibadet ederken bulduk, demişlerdi"[111]

Âyetlerden anlaşılıyor ki oğlunun getirdiği son derece ikna edici delil ve belgelere rağmen babası mukabil deliller ortaya koymak gereğini bile duymamıştır. Üstelik oğlunun her cümlesinin başındaki "babacığım" hitabına ve son derece saygılı ve kibar üslûbuna karşı babalık otoritesine güvenerek son derece sert, kaba ve tehditkâr bir tavır takınmıştır. "Babacığım" hitabının karşılığı "Evladım" olması gerekirken "Ey İbrahim" diye ismiyle hitabetmiştir. "Benim ilahlarım" diyerek putlara sahip çıkmış ve onlara son derece bağlı olduğunu göstermiş, "vazgeçmezsen seni taşlarım"[112] diyerek oğlunun bu konuda tekrar konuşmasına dahi tahammül edemiyeceğini ifade etmiş, hatta "uzun müddet benden uzaklaş, git" diye huzurundan kovmuştur. İbra-

---

111 26 Şuara:70-74. Taklitçilik hastalığının her devirde peygamberlelerin karşısına çıktığına dair Kur'an'da pek çok örnek vardır.Bak: 2 Bakara:170; 5 Mâide;104; 31 Lokman:21 vs.

112 Racm kelimesinin manası konusunda çeşitli görüşler vardır.Bu kelime sövmek,tardetmek,dövmek ve taşlamak gibi manalara geldiği ifade edilmişse de taşlamak manası daha zahirdir ve tardetmek manasını da içine alır ki daha sonra gelen "benden uzaklaş"ifadesi de bunu teyid eder.Bak:F.er-Râzî,XXI,228.

him'le babasının bu konuşmaları, bir mü'min ile bir kafirin ahlak ve karakterini mukayeseli bir şekilde gözler önüne seren bir ibret levhasıdır.

Hz.İbrahim babasının bu sert ve kaba tutumu karşısında hiç öfkelenmemiş, edep ve terbiyesinden hiç bir şey kaybetmeden aynı saygı üslubu içerisinde "Selam sana,senin için Rabbim'den mağfiret dileyeceğim."[113] demiştir. Bu bir nevi mütarekedir.[114] Kendisiyle mücadeleye girmeyeceğinin ifadesidir. Kötülüğe karşı iyilikle mukabelede bulunmaktır. Çünkü kötülük yapana mükabil, kötülüğü terketmek de iyiliktir.[115] Ve bu ifadeler mü'minlerin cahillere nasıl davranacaklarının güzel bir örneğidir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de "Rahman'ın kullarına cahiller bir laf atarlarsa 'selam', derler."[116] buyurulur. Başka bir âyette: "Mü'minler boş söz işittikleri vakit ondan yüz çevirirler.Bizim işlediğimiz bize, sizin işlediğiniz sizedir,size selam olsun, câhillerle ilgilenmeyiz, derler."[117] ifadeleri geçer.[118] Bunlar mü'minlere anlayışsız ve kaba cahillere karşı nasıl bir tavır takınmaları gerektiğini gösteren ilâhî ölçülerdir. Bir peygamber olan İbrahim'in davranışı da pek tabiidir ki bu ölçüye uygun olacaktır.

İbrahim bununla da iktifa etmemiş ve devamla: "Senin için Rabbim'den mağfiret dileyeceğim, çünkü O bana karşı çok lütufkârdır."[119] diyerek kurtuluşu için dua edeceği va'dinde bulunmuştur.

Kafir için istiğfar etmek, onun küfür üzere ölmesi tebeyyün etmeden önce onun hidayeti için dua etmek manasına gelir ki bu câizdir. Ancak küfrü tebeyyün ettikten sonra câiz değildir.[120]

Hz.İbrahim babası için uzun bir süre istiğfar etmiştir. Hatta Şam'a hicret ettikten sonra ve Mescidü'l-Haram'ı inşa edinceye kadar istiğfara devam etmiştir. Oğlu İsmail ile İshak'ın doğumundan sonra dahi babasına istiğfar etmiş ve dua ederken "Ey Rabbimiz! Hesap görülecek günde beni, anamı-babamı ve mü'minleri bağışla"[121] diye dua et-

---

113 19 Meryem:47
114 Ebussuud, V,268
115 Alûsî,XVI,100.
116 25 Furkan:63
117 28 Kasas:55
118 İbnü Kesir:III,123
119 19 Meryem:47
120 Ebussuud,V,268; Alûsî,XVI,100.
121 14 İbrahim:41.

miştir. Müslümanlar da islamın başlangıcında bu konuda İbrahim(a.s.) a uyarak müşrik akrabaları ve dostları için dua etmişler, ta ki "Cehennemlik oldukları anlaşıldıktan sonra, akraba bile olsalar müşrikler için mağfiret dilemek peygambere ve mü'minlere yaraşmaz. İbrahim'in babası için mağfiret dilemesi, sadece ona verdiği bir sözden ötürü idi. Allah'ın düşmanı olduğunu anlayınca ondan uzaklaştı"[122] ayetleri nazil olunca bu işten vazgeçtiler.[123] Bu âyetten Hz.İbrahim'in de daha sonra babasına istiğfardan vazgeçtiğini anlıyoruz.[124]

Artık İbrahim(a.s.) babasının davetine icabet etmeyeceğini kesin olarak anlamıştır. Babasına kendisinden ve kavminden ayrı kalacağını, onlardan ve ilah olarak zannettiklerinden uzaklaşacağını ve ortağı olmayan Rabbine duaya yöneleceğini söylemiştir. Rabbine karşı da son derece edeb ve tevazu içerisindedir: "Rabbime yalvarışımda mahrum kalmayacağımı umarım"[125] sözü bu edeb ve tevazuun bir ifadesidir.[126] Aynı zamanda onların ilahlarına yalvarışlarında mahrum kaldıklarına da ta'rizdir.[127]. Hz.İbrahim'in babasından ve kavminden uzaklaştıktan sonra Allah ona mükafaat olarak onlardan hayırlısını vermiştir. Evlatlar lutfetmiş, soyundan peygamberler göndermiş ve kıyamete kadar sevgi ve saygı ile anılmasını nasip etmiştir. Ne güzel mükafaat!

b)KAVMİNİ DAVETİ

Cenab-ı Hakk'ın Kur'an-ı Kerim'de Hz.Muhammed'e "Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et ve onlarla en güzel şekilde mücadele et."[128] buyurarak insanları İslam'a davette nasıl bir yol izleyeceğini gösterdiğini daha önceki bölümlerde zikretmiştik.[129]

122 9 Tevbe:113,114
123 Mü'minlerin kafirler için istiğfar etmesinin caiz olmadığını şu ayetten de anlıyoruz:"Sizin için İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda güzel bir örnek vardır.Ancak İbrahimin babasına 'Andolsun ki senin için mağfiret dileyeceğim.Ancak sana Allah'dan gelecek herhangi bir şeyi savunmaya gücüm yetmez' sözü bu örneğin dışındadır."Bak:60 Mümtehine:4.
124 İbnü Kesir,III,124
125 19 Meryem:48
126 Ebussuud,V,269; F. er-Râzi,XXI,229.
127 age.ler
128 16 Nahl:125
129 Bak: s.46,47

Allah'ın Hz.Muhammed'e gösterdiği bu yolu bütün peygamberlere olduğu gibi Hz.İbrahim'e de gösterdiği muhakkaktır. Hz.İbrahim'in kavmini davetinde bu Kur'ânî metodu safha safha uyguladığını aşağıdaki âyet-i kerimelerden açık bir şekilde tesbit etmemiz mümkündür:

Allah Teâla şöyle haber veriyor:

"Andolsun biz daha önce de İbrahim'e doğru yolu bulma kaabiliyetini vermiştik, zaten biz onun olgun bir insan olduğunu biliyorduk. Babasına ve kavmine demişti ki, sizin şu karşısında tapınıp durduğunuz heykeller nedir? Babalarımızı onlara taparken bulduk(da onun için biz de onlara tapıyoruz), dediler. Doğrusu siz de, babalarınız da apaçık bir sapıklık içine düşmüşsünüz, dedi. Dediler ki, sen bize gerçeği mi getirdin(ciddi misin), yoksa şaka mı ediyorsun? Hayır, dedi, Rabbiniz göklerin ve yerin Rabbi'dir ki, onları yaratmıştır. Ben de buna şahitlik edenlerdenim. Allah'a yemin ederim ki siz ayrıldıktan sonra putlarınıza bir tuzak kuracağım! Nihayet İbrahim onları param parça etti, yalnız onların büyüğünü bıraktı; belki ona müracaat ederler diye. Döndükleri zaman:Bunu tanrılarımıza kim yaptı? muhakkak o zalimlerden biridir, dediler. Onları diline dolayan bir genç işittik, kendisine İbrahim deniliyormuş, dediler. O halde,dediler, onu hemen insanların gözü önüne getirin, belki şahitlik ederler. İbrahim gelince ona:ey İbrahim, bunu tanrılarımıza sen mi yaptın? dediler. İbrahim: Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır, haydi onlara sorun; eğer konuşuyorlarsa! dedi. Bunun üzerine kendi vicdanlarına dönüp(kendi kendilerine): Siz(var ya), zalim insanlar kendinizsiniz, dediler. Sonra tekrar eski tartışmalarına döndüler: Sen bunların konuşmadığını pekâla biliyorsun, dediler. İbrahim:Öyleyse, dedi,Allah'ı bırakıp da hiçbir şekilde size ne fayda, ne de zarar veremiyecek olan putlara ne diye taparsınız? Size de, Allah'ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeylere de yuh olsun! Hiç mi akletmiyorsunuz?"[130]

Yukarıdaki âyetler Hz.İbrahim'in kavmini davetinden bir sahneyi bizlerin ibret nazarlarına arzediyor. Bu âyetlerin tefsiriyle ilgili müfessirlerin görüşlerini nakletmeden önce İbrahim ile kavmi arasında geçen bu hadisenin tahlilini yaparak onun davetinde izlediği yolu tesbite çalışalım:

---

130 21 Enbiya:51-67.

SORULAR CEVAPLAR

Hz.İbrahim, babasını ve kavmini inançlarının yanlışlığı konusunda ikna etmek ve onları tevhidî çizgiye getirmek için önce onlarla diyaloga girdi. "Nedir şu karşısında tapınıp durduğunuz heykeller?"[131] diye sorarak münakaşayı onların vereceği cevaba göre yönlendirmeyi planladı. Kendi davasının hak, onlarınkinin bâtıl olduğuna inancı tam olduğu için karşısındakilerin vereceği cevabın da temelsiz olacağını biliyordu. Onların kendi cevaplarıyla kendi davalarının çürüklüğünü ortaya koymak daha kolay olacaktı. Nitekim İbrahi'in sorusuna "Biz babalarımızı bunlara taparken gördüğümüz için tapıyoruz" diyerek inançlarının ve davranışlarının gerçek bilgiye değil, taklide dayandığını itiraf etmişlerdir. İbrahim "Siz de,babalarınız da apaçık bir sapıklık içerisindesiniz" diyerek taklitçiliğin kendilerini sapıklığa sevkettiğini ifade etmiştir.

Dikkat edilirse İbrahim,karşısındakilere hemen va'z ve nasihate başlamamıştır veya anlatmak istediği gerçekleri onlaratakrire tevessül etmemiştir. Bu yol, dinleyenlerin kalbini ona kulak vermekten alıkoyabilirdi. O,muhataplarıyla karşılıklı konuşmayı ve münakaşayı tercih etmiştir. Belki daha önce kavmine hikmetli sözler ve güzel öğütlerle de çağrı da bulunmuştur. Kur'an'da bunun örneklerini de görürüz. Bu sahnedeki karşılıklı konuşmaların da sorulu ve cevaplı bir münakaşaya şahit oluyoruz. "İyi düzenlenmiş güzel bir sual davetçinin arzu ettiği cevabın muhataptan elde edilmesini sağlayabilir. Böylece davetçi onlardan aldığı cevabı onların aleyhinde bir delil olarak kullanır ve kendi sözleriyle onların yanlışlarını ve davalarının geçersizliğini ortaya koyar."[132]

İbrahim'in buna benzer sorulu ve cevaplı konuşmasını başka âyetlerde de görüyoruz.:

"Onlara İbrahim'in haberini oku: Babasına ve kavmine, neye tapıyorsunuz? demişti. Putlara tapıyoruz ve onlara kulluk ediyoruz, dediler.Şimdi gördünüz mü neye tapıyorsunuz,siz ve eski atalarınız?"[133]

---

131 Ayette geçen "timsal" kelimesi taştan yontulan veya madenden dökülen ve üzerindebir mahlukun şekli kazınan heykel manasına gelir. Timsal, sanem ve vesen kelimeleri lügatte aynı manaya kullanılmaktadır. Bak:Mu'cemü'l-Vasît,s. Ancak sanem, madenden yapılana, vesen ise taş ve ağaçtan yontulana denilmiştir.Bak: Kâmus Tercemesi.

132 Ahmed el-Bera el-Emirî,İbrahim(a.s.) ve Da'vetühû,82.

133 26 Şuarâ:69-76.

İKNA VE İLZAM

Mücadele ve münazarada muhatabı ikna etmek kadar onu ilzam ederek davasından vazgeçirmek gayesi de vardır. İşte İbrahim babasına ve kavmine "siz de atalarınız da apaçık bir sapıklık içerisindesiniz" demek suretiyle bir münakaşada söylenecek en ağır sözü söylemiştir. Doğrusu kavmi onun bu kadar ileri gidebileceğini tahmin etmediği için "sen gerçek mi söylüyorsun, yoksa bizimle şaka mı ediyorsun?" demişlerdir. Onlar kendi inançlarının doğruluğundan o derece emindiler ki bunların sapıklık olduğunu söylemenin ciddi olacağını hayal bile edemiyorlardı.

Hz.İbrahim onları konunun ciddiyetine böylece çektikten sonra esas davasını anlatabilirdi: "Hayır, şaka etmiyorum, sizin Rabbiniz hem göklerin hem yerin Rabbi'dir ki onları yaratmıştır. Ben de bunlara şehadet edenlerdenim." diyerek onları basit bir gözlemle tevhidi anlamaya çağırmıştır.

Hz.İbrahim, her türlü ikna yolunu kullanmıştır. Hatta davetini reddedenlere, daha önceki peygamberleri reddedenlerin başlarına gelenleri hatırlatmıştır: "Siz yalanlamışsanız, sizden öncekiler de yalanlamışlardı."[134] demiştir. Şüphesiz kavmi daha önceki peygamberleri inkar edenlerin başlarına gelenleri biliyordu ki aynı âkıbetle karşılaşacaklarını böylece ima ediyordu. Onlara rızık verenin Allah olduğunu ve neticede O'na döneceklerini[135] Allah'a kulluk ettikleri ve O'ndan sakındıkları takdirde kendileri için daha hayırlı olacağını söylüyordu.[136]

SÖZDEN EYLEME GEÇİŞ

Bütün bu ikna yollarını denediği halde netice alamadığını görünce onların davalarının çürüklüğünü ve inançlarının temelsizliğini somut bir delil ile ortaya koymaya karar verdi. Artık sözden fiile yöneldi. Diliyle değiştirmeye muvaffak olamadığı kötülüğü eliyle değiştirmeye karar verdi. Çünkü kavmi ona icabet etmiyordu. En açık delillerini dahi kabul etmiyordu. "Burada davetçiler için bir ders vardır: Eğer söz fayda vermiyorsa eyleme geçilmesi gerekir. Ancak bu konuda son derece dikkatli olmak gerekir ve bu hareketin daha büyük

----

134 29 Ankebut:18.
135 29 Ankebût:17.
136 29 Ankebût:16.

bir kötülüğe sebep olmayacağından emin olunmak gerekir."137

VE KIRILAN PUTLAR

İbrahim'in niyeti onların olmadığı bir zamanda mabede girip putlarını kırmak ve böylece onların kendilerini dahi korumaktan âciz varlıklar olduklarını onlara göstermekti. O zaman Keldânî kavmi senede bir gün toplanıp kendilerine göre bayram yaparlardı. O gün gelince halk şehrin dışında bir yere bayram yapmak üzere toplanırlar ve şehirde kimse kalmazdı. Yine böyle bir bayram günü Azer İbrahim'e Ey İbrahim sen de bizimle beraber bayramımıza iştirak edersen bizim dinimizi mutlaka beğenirsin, dedi. İbrahim de onlarla beraber çıktı. Ancak bir müddet yol aldıktan sonra kendisini yere atarak "ben hastayım" dedi. Böylece onlardan geri kaldı ve mabede gelerek putları kırdı ve baltayı da büyük putun boynuna astı. Büyük putu kırmamıştı. Maksadı kendisine müracaat ettiklerinde delilini izah ederken onu kullanacaktı.[138]

Kavmi bunu daha önceki davranışlarına da dayanarak İbrahim'in yaptığına karar verdi ve ona insanların gözünün önünde muhakeme ederek ibret verici bir ceza vermek istediler. İbrahim de bunu istiyordu. Çünkü böylece davetini büyük kitlelere ulaştıracak ve onlara putperestliğin saçmalığını isbatlıyacaktı.

İbrahim getirildi ve"bu hareketi sen mi yaptın?" diye soruldu. O: "Hayır, dedi, şu büyükleri yapmıştır,onlara sorun eğer konuşabilirlerse!" diye cevap verdi.

İbrahim'in maksadı onlara yalan söylemek değildi. Bu cevabıyla yapmak istediği, putların kendilerini korumaktan âciz olduklarını, hatta çaresizlikleri sebebiyle konuşamadıklarını göstermekti.

Bir kimse tartışma esnasında karşı tarafın görüşünün geçersizliğini gündeme getirmek için saçma bir söz ortaya atabilir. Bununla yapmak istediği "Benim bu sözümü saçma buluyorsanız -ki öyledir- sizin görüşünüzün de bundan farkı yoktur" demektir.

Nitekim İbrahim "Büyükleri yapmıştır. Onlara sorun, eğer konuşabilirlerse" diyerek onların aklına ve vicdanına seslenmesi derhal tesirini göstermiş ve Kur'an'ın ifadesine göre "içlerinden, hakikaten

---

137 Ahmed el-Berâ el-Emiri,İbrahim (a.s.) ve Da'vetühû,84.
138 İbnü Cerir et-Taberî, Tarih,I,238.

siz haksızsınız" diyerek kendilerini suçlamışlardır. Fakat düşüncelerini saptıran inatçılık ve cehalet yüzünden hemen eski görüşlerine dönmüşler ve "Sen de biliyorsun ki bunlar konuşmazlar" demişlerdir. Böylece putların âcizliğini de bir bakıma itiraf etmiş oldular. Hz. İbrahim işte bu noktada şirke karşı öldürücü darbesini indirmiş ve "Peki siz Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar vermeyen şeylere mi tapıyorsunuz? Yuh olsun size ve Allah'tan başka taptıklarınıza! Hiç mi aklınızı kullanmıyorsunuz siz?!" demiştir.

İbrahim onları bu şekilde susturup ilzam edince kavmi yine de kendisine inanmamış, üstelik onu ateşe atmak suretiyle cezalandırmak istemişlerdir.

İbrahim putları kendisi kırdığı halde "belki şu büyükleri yapmıştır" demesinin bir yalan olup olmadığı, onun bu davranışının masûmiyete halel getirip getirmeyeceği konusunda çok çeşitli münakaşalar yapılmıştır. Biz bu konudaki görüşlere geçmeden önce yukarıdaki âyetlerle ilgili olarak tefsir kaynaklarında zikredilen bazı bilgileri de aktarmak istiyoruz.

"Biz daha önce İbrahim'e rüşdünü verdik"[139] âyetindeki "rüşd" kelimesinin anlamı çok geniştir:

1-Rüşd kelimesi nübüvvet manasına gelir. "Zaten biz onu biliyorduk"[140] sözü bunun delilidir. Çünkü Allah istikbalde görevini hakkıyle yerine getireceğini bildiği kimselere nübüvveti verir.[141]

2-Rüşd, hidayettir.[142] Dünya ve âhirette iyilik yollarını bulmaktır.[143] Vahiy ile hasıl olan bir hidayettir ve peygamberlere verilir.[144]

3-Rüşd, ilahî kanunları uygulayarak ümmetini ıslah etme iktidarıdır.[145]

---

139 21 Enbiya:51
140 21 Enbiya:51
141 F.er-Râzî,XXII,179.
142 Kurtubî,XI,296.
143 F. er-Râzî,XXII,180.
144 Ebussuud,VI,72.
145 Ebussuud,VI,72.

Allah Teâla İbrahim'i daha çocukken hakikat bilgisine ulaştırdı.[146] Ve peygamber olmadan önce doğru yolu ona gösterdi.[147] Onun ileride kendisine gelecek nübüvvet görevine ehil olacağını ve kendisini haliliyet mertebesine yükseltecek bir mekarimi ahlaka sahip olacağını biliyordu.[148]

"Biz daha önce İbrahim'e rüşdünü verdik." âyetindeki "daha önce"(من قبل)'den murat:

a)Musa ve Harun'dan önce;[149]

b)Bülûğundan önce ve çocukluğunda;[150]

c)Ademin sulbünde iken[151] denilmiştir. Ancak daha önceki âyetlerde[152] Musa ve Hârûn'dan söz edilmesi birinci görüşü teyid etmektedir.

"Sizin şu tapınıp durduğunuz heykeller nedir?"[153]sözü ârifane bir tecâhüldür[154]ve onun rüşdünün de delilidir.[155] Aslında bunların ağaçtan ve taştan yapılmış putlar olduğunu o da bilmektedir. Bununla onların tapmaya değer şeyler olmadığına işaret etmiştir, "Heykeller" diyerek onların tanrı olmadıklarını ifade etmiştir.[156] İbadet ve tapınmayı عكف A-ke-fe kelimesiyle ifade ederek,devamlı bu putlarla ilgilenmelerinin çirkinliğini ortaya koymuştur.[157] Çünkü عكف A-ke-fe kelimesi abanıp durmayı, devamlı olarak üzerine eğilmeyi ifade eder.[158]

Onların"babalarımızı bunlara tapar bulduk"[159] demeleri İbrahim'e karşı davranışlarını izah edecek başka makul bir delil bulama-

---

146 İbnü Kesir,III,181. İbnü Kesir, İbrahim'in mağaradan çıkarken yıldızlara ve mahlukata bakarak hakikati bulduğu yolundaki rivayetlerin tamamının isrâiliyyattan olduğunu söyler ve reddeder.

147 Zemahşerî,Keşşaf,II,575.
148 Mehâsinü't-Te'vîl,XI,427.
149 İbnü Cerir et-Taberî,XVII,27.
150 F.er-Râzî,XXII,180.
151 F.er-Râzî,XXII,180.
152 21 Enbiya:48,49.
153 21 Enbiya:52
154 Ebussuud,VI,72; Alûsî,XVI,59
155 Fi Zilali'l-Kur'an,X,147.
156 age.X,147
157 Ebussuud,VI,72.
158 Fi Zılâli'l-Kur'an,X,148.
159 21 Enbiya:53.

dıkları içindir.."Bu cevap, ruhların ve akılların donuk ve ölü kalıplar içerisinde sıkışarak katılaşmasının ifadesidir. Bunun karşısında imanın hürriyeti, düşünce ve tefekküre yöneliş ve eşya ve olayları taklidî bir açıdan değil tahkîkî bir açıdan değerlendiriş.vardır."[160]

"Siz ve atalarınız apaçık bir sapıklık içerisindesiniz"[161] demekle İbrahim, peşinden gidenler ne kadar çok olursa olsun bunun bir bâtılı hak haline dönüştüremiyeceğini beyan etmiştir.[162]

İbrahim'e sordukları "ciddi misin, yoksa şaka mı ediyorsun?"[163] sorusu hakikî ve zâhirî manada bir soru değil, bir hayret ve onun söylediğini kabul edememe ifadesidir.[164]

İbrahim'in "Hayır,Rabbiniz göklerin ve yerin Rabbidir ki onları yaratmıştır. Ben de buna şahitlik edenlerdenim" demesi.ya onları, putları Rab edinmek şeklindeki inançlarından vazgeçirmek, veya kendisinin bu meselede ciddi olduğunu delilleriyle göstermek içindir.[165] Birinci ihtimal daha kuvvetlidir ve o zaman ayetin manası "Hayır, sizin ilahınız verabbınız hiçbir şeyi işitmeyen ve görmeyen bu taşlar değil, gökleri ve yeri yaratan Allah'tır" demek olur.

İbrahim göklerin ve yerin yaratılışına şahit olmadığı halde bunların Allah tarafından yaratıldığından son derece emin olduğu için "*Ben buna şahitlik ederim*" diyor.[166] Veya iddiasını delille isbata muktedir olduğunu ifade etmek istiyor ve sanki onlara şunu demek istiyor: "Ben sizin gibi değilim ki isbat edemiyeceğim bir şeyi size söylüyeyim. Halbuki siz kendi görüşünüzü isbat etmekten aciz durumdasınız, bu sebeple babalarımızdan böyle gördük, demekten başka birşey yapmıyorsunuz."[167]

"Vallahi siz dönüp gittikten sonra sizin putlarınıza bir tuzak kuracağım"[168] sözünü kendi kendine söylemiş olabilir. Bu takdirde kim-

---

160 Fi Zılali'l-Kur'an,X,147
161 21 Enbiya:54.
162 F.er-R^azî,XXII,181.
163 21 Enbiya,155.
164 Ebussuud,VI,73.
165 age,VI,73; Mehâsinü't-Te'vil,XI,4280
166 Fi Zılâli'l-Kur'an,X,148.
167 F.er-Râzî,XXII,182.
168 21 Enbiya:56.

se duymamıştır ve herhangi bir tedbire lüzum görmemişlerdir. Veya muhtemeldir ki zayıf ve hasta oldukları için onunla beraber geride kalanlardan biri bu sözü duymuştur ve bu kişi,olayın suçlusu aranırken onu ihbar etmiştir. Nitekim Süddî ve Kelbî'den gelen rivayetler bu ihtimali teyid ederler.[169]

Nihayet yukarıda da anlatıldığı gibi İbrahim kimsenin olmadığı bir zamanda mabede girer ve büyük put hariç diğer putları kırar. Rivayete göre o sırada mabette yetmiş tane put vardır. En büyük put kapıya doğru yönelik olup altından yapılmıştır, gözleri mücevherdendir. Geceleri ışık saçar.[170] Büyük putu kırmayışının sebebi ona müracaat etmeleri içindir.

"Ayetin orijinalinde geçen ve ona manasına gelen إِلَيْهِ deki hû zamiri büyük puta veya Hz.İbrahim'e işaret edebilir. Birinci durumda onların puta tapıcılığının ne kadar aptalca olduğunu anlamaları için gizli bir alay ifade eder, çünkü büyük putu küçüklerin kırıp parçalayamıyacağı açıktır. İkinci durumda olay hakkında kendisine gelip soracaklarını ve onlarla bu saçma inançlarıyla ilgili ciddi bir konuşma fırsatı elde edeceğini düşünen Hz.İbrahim kastedilmiş olur."[171]

İbrahim'i halkın huzuruna getirmeleri hem onun suçuna şahitlik etmeleri -belki içlerinden gören veya duyan olmuştur diye- hem de ona verilecek cezayı görerek müşahede etmelerini temin ve böylece bundan sonra işlenecek bu tür fiillerin önünü almak içindir. "لعلهم يشهدون"[172] ifadesi her iki manayı da içinde taşımaktadır.[173]

İbrahim'e "bunu ilahlarımıza sen mi yaptın?"[174] diye sorduklarında o, "belki şu büyükleri yapmıştır"[175] diye cevap verince kavmi "kendi içlerinden hakikaten siz zalimlersiniz"[176] itirafında bulundular.Bu âyet beş türlü manayı da mütehammildir:

---

169 F.er-Râzî,XXII,182.
170 Ebussuud,VI,75 . Yine rivayete göre putların önüne bayrama giderken kendileri dönünceye kadar bereketlensin diye yemek koymuşlardı.
171 Tefhimü'l-Kur'an,III,285.
172 21 Enbiya:61.
173 F.er-Râzî,XXII,174; Zâdü'l-Mesir,V,359.
174 21 Enbiya:62.
175 21 Enbiya:63.
176 21 Enbiya:64.

1-Konuşmayan varlıklara ibadet ettikleri için kendilerine zulüm isnad ettiler.

2-İlahlarını korumasız bir şekilde bırakıp gittikleri için kendilerini bu şekilde itham ettiler.

3-Büyüğü varken küçüklerine ibadet ettikleri için kendilerini ayıpladılar.

4-Balta büyük putta asılı olduğu halde İbrahim'i itham ettikleri için böyle dediler.

5-Putlara sormaları gerekirken İbrahim'e sordukları için kendilerinin haksız olduklarını bir an düşündüler.[177]

Ne varki bu silkiniş ve uyanış fazla sürmedi. Bu bir anlık bir parıltı idi. Ardından da tekrar karanlık bastırdı.[178]

Burada davetçilerin alacağı önemli dersler vardır: İlim ve mantık, delil ve belge her insana geçerli olacak bir silah değildir. Öyle insanlar vardır ki hakkı bilirler fakat yine de ondan yüz çevirirler, doğruyu görürler, fakat yine de ona yönelmezler. Nefislerinin, gurur ve kibirlerinin oyuncağı olurlar. Şüphesiz ilim ve mantık, delil ve burhan bir davetçinin sahip olması gereken en kuvvetli silahlardır. Fakat bunlar tek başına kafi değildir. O zaman şairin şu sözü geçerlidir:

السيف اصدق انباء من الكتب - في حده الحد بين الجد واللعب

"Kılıç, kitaplardan daha doğru haber verir.
Onun ağzında şaka ile ciddiyet arasındaki sınır vardır."[179]

Kur'an-ı Kerim'in bir başka yerinde Allah Teâla Hz. İbrahim ile kavmi arasında geçen konuşmaları şu şekilde hikaye eder:

"İbrahim bir zamanlar babasına şöyle demişti: Siz nelere kulluk ediyorsunuz? Allah'tan başka uydurma tanrılar mı istiyorsunuz? O halde âlemlerin Rabbi hakkındaki zannınız nedir, sizin? İbrahim yıldızlara bir göz attı ve ben hasteyım, dedi. Bunun üzerine onu bırakıp gittiler. O da gizlice onların putlarının yanına sokuldu ve (oraya konmuş yemekleri görünce): Yemiyormusunuz? Hem neden konuşmuyorsunuz? dedi. Sonunda üzerlerine yürüyüp kuvvetle vurdu. (Ve onları kırıp

177 Z'adü'l-Mesir, V, 364.
178 Fi Zılali'l-Kur'an, X, 151.
179 Ahmed el-Bera el Emirii İbrahim (a.s.) ve Da'vetühû, 87.

döktü).Putperestler döndüklerinde putları param parça vaziyette görünce koşarak İbrahim'e geldiler(Neden putları kırdığını sordular). İbrahim onlara: Yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz? Oysa ki sizi de yapmakta olduklarınızı da Allah yaratmıştır, dedi. Onun için bir bina yapın ve derhal onu ateşe atın, dediler. Böylece ona bir tuzak kurmak istediler. Fakat biz onları alçaklardan kıldık."[180]

Bu âyetlerde de Hz.İbrahim'in putları kırma hadisesi canlandırılıyor. Ancak Enbiya sûresinde zikredilen karşılıklı konuşmalar burada tekrar anlatılmıyor.

İbrahim: "Siz nelere tapıyorsunuz, Allah'ı bırakıp da uydurma tanrılar mı ediniyorsunuz?"[181] diyerek tuttukları yolu takbih ediyor[182] ve hemen arkasından"âlemlerin Rabbi hakkında zannınız nedir?"[183] diye tekrar soru sorarak Allah ile karşılaştıkları zaman putlara tapmaları sebebiyle başlarına gelecek cezaya dikkat çekiyor.[184] Kur'an-ı Kerim bu surede onların İbrahim'e verdikleri cevabı ve aralarında geçen konuşmayı bırakarak, doğrudan, gelecek sahnenin beyanına geçiyor.

Yukarıda da anlatıldığı gibi İbrahim'i de bayram yaptıkları yere götürmek isterler. Fakat o yarı yolda: "yıldızlara bir göz attı ve ben hastayım dedi.Onlar da onu bırakıp gittiler."[185]

İbrahim'in yıldızlara göz atması ve hasta olduğunu söylemesi de, tıpkı putları kendisi kırdığı halde büyük putun üzerine atması gibi çeşitli yorumlara ve şüphelere sebep olmuştur. Bunların izahı bu bölümün sonunda yapılacağı için tekrar ilgili âyetlere dönüyoruz:

Onların kendisini bırakıp gitmelerinden sonra İbrahim gizlice putların yanına gitti. Baktı ki önlerinde, bereketlensin diye bıraktıkları meyveler ve yemekler duruyor. Hemen alaylı bir ifade ile[186]

---

180 37 Sâffat:85-98.
181 37 Sâffat:85.
182 İbnü Kesir,IV,12; F.er-Râzî,XXV,147.
183 37 Sâffat:87.
184 "Âlemlerin Rabbi hakkında zannınız nedir?" diye sormasından onların âlemlerin Rabbine inandıkları hatta âhirette hesabın varlığını kabul ettiklerini anlayabiliriz. Ancak putlara da ibadet ettikleri ve onları aracı olarak gördükleri için inançlarında çarpıklık vardır.
185 37 Sâffat:90
186 Kurtubî,XV,94; F.er-Râzî,XXV,148.

sordu:"Hani niye yemiyorsunuz?"[187] Putların cevap veremiyeceklerini biliyordu. Bu defa Hz.İbrahim öfke ile ve hiddetle "Ne oluyor size konuşmuyorsunuz?"[188] dedi. "Bu normal bir ruh hâletidir. İnsan iç yüzünü bildiği, işitemiyeceği, konuşamıyacağından kesinlikle emin bulunduğu bir şeye hitabederken içini öfke,sıkıntı gibi hisler kaplar. Gerçi İbrahim'in asıl öfkesi ve hışmı bu putlara değil, bunların gerisindeki insanlara idi."[189]

Nihayet "üzerlerine yürüyüp kuvvetle vurdu"[190], onları paramparça etti. Daha sonra kavminden insanlar koşarak kendisine geldiler ve hemen onu sorguya çektiler. İbrahim kin ve öfke dolu insanların karşısında tek başına bulunmasına rağmen hiçbir korkuya ve heyecana kapılmadan onlara gerçeği haykırdı:

"Yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz? Halbuki sizi de, yaptıklarınızı da yaratan Allah'tır."[191]

"Şu açık ve sade söze rağmen adamlar gaflet ve öfkelerinden kurtulamadıkları için Hz.İbrahim'i dinlemediler. Zaten bâtılın, hakkın arı duru sesine kulak verdiği ne zaman görülmüştür? Kavmin ileri gelen yönetici kadrosu korkunç taşkınlığını sürdürüyordu: 'Onun için bir bina yapın da alevli ateşe atın onu' dediler.'[192]

Bu da demir ve ateş mantığıdır ki, taşkın ve azgınların hüccet ve delilden âciz kaldıklarında başvurdukları tek mercidir. Halkın güçlü, halis ve apaçık sözü onları sıkıştırınca, demire taşa başvurmaktan başka yapacakları yoktur.

'Bunun üzerine ona bir tuzak kurmak istediler. Biz de tuttuk kendilerini daha alçak duruma düşürdük.'[193]

Kulların kuracakları tuzak nerede kalır Allah dilerse? Ne kadar taşkın, ne kadar zalim, ne kadar saltanata ve büyük byardımcılara sahip olurlarsa olsunlar Allah'ın nusret ve inayeti ihlaslı kullarını

---

187 Kurtubî,XV,94; F. er-Râzî,XXV,148.
188 37 Sâffat:91.
189 37 Sâffat:92
190 Fi Zılâli'l-Kur'an,XII,327.
191 37 Sâffat:93. Ayette "kuvvetle vurdu" manası ضَرْبًا بِالْيَمِينِ kelimeleriyle ifade ediliyor.Yemin, sağ el manasına gelir, insanın en kuvvetli organı sağ eli olduğu için ondan kinayedir.Yemin mîsak manasına da gelir, İbrahim'in putları kıracağım diye ettiği yeminden kinayedir.Yemin adalet manasına da gelir,putların kırılması adaletin yerini bulmasıdır.Bak:Kurtubî,XV,95; F.er-Râzî,XXV,148.
192 37 Sâffat:95,96.
193 37 Sâffat:97.

kuşattıktan sonra ne yapabilir o cılız ve zayıf adamlar?"[194]

Gerçekten Allah'ın nusrat ve inayeti zalimlerin İbrahim'e kurdukları ateş tuzağını serinlik ve esenlik haline getirdi.[195]

Bundan sonra İbrahim(a.s.) ne yaptı? Kavmini her türlü yollarla tevhide çağırdığı halde onlar şirkte ısrar ettiler ve onu reddettiler. Üstelik onu öldürmek suretiyle tebliğine mani olmaya çalıştılar. Artık İbrahim'in hicret etmekten başka yapacağı bir şey yoktur. Hicret edecek ve onlarla her türlü dostluk ilişkilerini kesecektir. Nitekim "Ben Rabbim'e gideceğim"[196] diyerek hicrete karar verir. Hicret aynı zamanda kavmi ile ilişkilerinin kesildiği ve onlardan teberri ettiği ânın başlangıcıdır:

"İbrahim'de ve onunla beraber bulunanlarda[197] sizin için güzel bir örnek var: Onlar kavimlerine demişlerdi ki: Biz sizden ve sizin Allah'tan başka taptıklarınızdan beriyiz. Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allah'a inanıncaya kadar sizinle bizim aramızda sürekli bir nefret ve düşmanlık olavcaktır."[198]

İBRAHİM'E VERİLEN İLAHÎ HÜCCETLER

İbrahim'in kavmini davetinde lisanî ve fiilî her türlü metodu uyguladığını görüyoruz. Aşağıdaki âyetlerde ise hissî ve aklî delilller getirerek kavmini hikmetle doğru yola çağırdığını görmekteyiz. Bu delil ve hüccetleri âyette de belirtildiği gibi kavmine karşı kullansın diye Allah bizzat kendisi göstermiştir:

"Böylece biz İbrahim'e yakînen inananlardan olması için semâvât ve arzın melekûtunu gösteriyorduk. Üzerine gece basınca bir yıldız gördü; Budur Rabbim, dedi. Yıldız batınca, batanları sevmem, dedi. Ayı doğarken görünce: Budur Rabbim,dedi. O da batınca: Rabbim bana doğru yolu göstermeseydi elbette dalâlete düşen kimselerden olurdum, dedi. Güneşi doğarken görünce: Budur Rabbim, bu daha büyük,dedi.(O da)batınca dedi ki: Ey kavmim ben sizin Allah'a ortak koştuğunuz şey-

---

194 Fi Zılâli'l-Kur'an,XII,328.
195 Bu konu ile ilgili daha geniş açıklamalar için bak:İbrahim'in Ateşle İmtihanı bölümü, s.159
196 37 Sâffat:99
197 Bu ifadeden Hz.İbrahim'in kavmi içinde davetinden etkilenip ona inanan bir cemaatin oluştuğunu anlayabiliriz.
198 60 Mümtehine:4.

lerden uzağım. Ben yüzümü tamamen, gökleri ve yeri yoktan varedene çevirdim ve ben O'na ortak koşanlardan değilim. Kavmi onunla tartışmaya girişti. İbrahim onlara dedi ki: 'Beni doğru yola iletmiş iken Allah hakkında benimle mi tartışıyorsunuz? Ben sizin O'na ortak koştuğunuz şeylerden korkmam. Rabbim ne dilerse o olur. Rabbim'in ilmi herşeyi kuşatmıştır. Hâlâ öğüt almıyormusunuz? Hem siz Allah'ın size hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri Ona ortak koşmaktan korkmuyorsunuz da ben nasıl sizin O'na ortak koştuğunuz şeylerden korkarım? Bu iki taraftan hangisi güvende olmaya daha layıktır: Ben mi siz mi? İnananlar ve imanlarına zulmü karıştırmayanlar... İşte korkudan emin olmak onların hakkıdır ve onlardır doğru yolda olanlar. İşte bunlar, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz hüccetlerimizdir. Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Şüphesiz Rabbin hikmet sahibidir, bilendir."199

Yukarıdaki âyetleri anlarken hataya düşmemek için üzerinde herkesin ittifak ettiği temel prensipleri göz önünde bulundurmak icabeder. Bu prensipleri peygamberlerin özellikleri ve görevleri bahsinde izah etmiştik. İbrahim herşeyden önce bir peygamberdir. Peygamberler insanlar arasından husûsî surette seçilerek yetiştirilen kişilerdir. Bu sebeple hayatlarının hiçbir döneminde bilhassa tevhid gibi temel bir konuda mâsûmiyetlerini ihlal edecek en ufak bir söz ve davranışta bulunmaları düşünülemez. Peygamberlerin dışındaki insanlarda görebileceğimiz deneme yanılma yoluyla gerçeği bulma ve bu yolda bazı iç sıkıntıları yaşayarak bir hükme varma gibi çabalara peygamberlerin ihtiyacı yoktur. Çünkü onlar daima ilâhî terbiye ve kontrol altında bulunurlar ve peygamber olduktan sonra da vahyin yol gösterici ışığında yürürler. Vahiyle doğrudan ilişkili olmayan insanlar deneme-yanılma ve tefekkürlerinde her zaman gerçeğe varamazlar..Pek çok zaman yanıldıkları, hatta dalâlete düştükleri görülmüştür. Bazı filozoflar bunun en bâriz örnekleridir.

Allah Teâla'nın Hz.İbrahim'den hikaye ettiği ve yıldıza,aya, güneşe bakarak "İşte benim Rabbim" diye telaffuz ettiği sözünü hangi makamda söylediği konusunda çok çeşitli yorumlar yapılmıştır. Tercih edeceğimiz yorumu tesbit etmemizde bize yol göstermesi için ilgili âyetlerin tefsirine mukaddime sadedinde bu izahı yapmayı uygun gördük.

---

199 6 En'am:75-83.

SEMÂVÂT VE ARZIN MELEKÛTU

Meâlini verdiğimiz âyetlerin birincisinde[200] Allah Teâla Hz.İbrahim'e yakînî bir ilme sahip olması için semavât ve arzın melekûtunu gösterdiğini haber veriyor. Bu âyet, kendisinden sonraki âyetleri, bilhassa Hz.İbrahim'in "işte bu benim Rabb'im" sözünü hangi makamda söylediğini anlamamıza da bir ipucu veriyor.

İbrahim'e gösterilen melekût nedir? Melekûtün hangi manalara gelebilecegi konusunda ortaya atılan görüşleri şöylece sıralayabiliriz:

1-Melekût, mülk ve hükümranlık demektir. Kelimenin köküne eklenen (و) vav ve (ت) tâ harfleri mübalağa içindir.

2-Melekût, semavât ve arzın arasında bulunan bütün yaratıklardır.

3-Melekût, semâvât ve arzda bulunan hayret ve hayranlık uyandıran bütün husûsiyetlerdir.

4-Melekût, ay, güneş, yıldızlar, ağaçlar ve denizlerdir.

5-Denildi ki Allah Teâlâ Hz. İbrahim'e gökler âlemini açtı ve İbrahim'in arş ve kürsi de dahil orada ne varsa hepsini gördü. Arzı da açtı ve onuniçinde olan herşeyi gördü.[201]

Melekût kelimesine verilen bütün bu manalararasında yakın bir ilgi vardır ve hepsi de birbirini tamamlar mahiyettedir. Biz bu manalardan hareketle melekûtu kâinatta Allah'ın varlığına, birliğine, sonsuz güç ve kudretine delalet eden âyetler olarak anlayabiliriz. Düşünen, tefekkür eden ve ibretle etrafına bakan herkes bu âyetlerden kendisini tevhide götürecek kadarını görmesi mümkündür. Ancak İbrahim(a.s.)a gösterilen âyetler şüphesiz çok daha fazla ve muazzamdır. Çünkü o bir davanın savunucusudur. Savunacağı davada muhataplarına karşı çok daha güçlü delillere sahip olmak mecburiyetindedir. Zaten âyetin sonundaki "kesin bir bilgi sahibi olması için" şeklindeki kayıt da buna işarettir. "yakîn sahibi kimse, her türlü şek ve şüpheden uzak bir ilme sahip olandır."[202]

Hz.İbrahim semâvât ve arzın melekûtunu görme organı ile mi yoksa basiret ve kalb gözüyle mi gördüğü konusunda Kur'an-ı Kerim'de açık

---

200 6 En'am:75.

201 İbnü Cerir et-Taberî,VII,171; İbnü Kesir,II,159; F.er-Râzî,XII,42; Kurtubî,VII,23; Zâdü'l-Mesîr,III,71.

202 Mu'cemü'l-Vasît,II,1066.

bir işarete rastlamıyoruz.[203] Hz.İbrahim'in melekût âleminin sırlarına hangi yolla vâkıf olduğu konusunda Kur'an'danve hadisten delaleti kat'î bir bilgiye sahip olmadığımız ve bu konuyu bilmenin veya bilmemenin bize kazandıracağı bir şey bulunmadığı için tevakkuf etmeyi uygun görüyoruz. Ancak şu kadarını söyleyebiliriz ki hangi yolla olursa olsun Allah Teâlâ Hz.İbrahim'e melekût âleminin sırlarını göstermiş ve peygamberini davetinde güçlü kılacak yakînî bilgilerle donatmıştır.

YILDIZ, AY VE GÜNEŞ

Kur'an Hz.İbrahim'e semâvat ve arzın melekûtunun gösterildiğini hatırlattıktan sonra başka bir olayın anlatımına geçiyor: Hz.İbrahim sırayla yıldıza, aya, güneşe bakıp "işte bu benim Rabbim" demesi ve yine her birinin rubûbiyetini onlarda gördüğü kusur ve eksiklimlerden dolayı reddetmesi ve sonunda da "Ben yönümü göklerin ve yerin yaratıcısına döndüm" demesi...[204]

Bu âyetlerde geçen "İşte benim Rabbim" sözünü İbrahim'in nazar ve istidlal için mi, yoksa ait olduğu anlamda mı veya başka bir makamda mı söylediği ulema arasında geniş tartışmalara sebep olmuştur: Kimine göre bu olay, beşer aklının ilahî hakikati arayıp bulmada katettiği merhaleleri gösterir. O önce yıldızları, sonra ayı, sonra güneşi Rab zannetmiş, en sonunda Allah'a ulaşmıştır.[205]

---

203 Bu konuda her iki görüşün de savunucuları vardır ve herbiri kendi görüşü için çok sayıda delil getirmişlerdir. Bilhassa F.er-Râzî'nin tefsirinde konuyla ilgili uzun bir tafsilat verilmiştir.Fakat hiçbirisi kesin bir nassa dayanmadığı ve burada zikredilmesi konuyu çok fazla uzatacağı için buraya almayı uygun görmedik.

204 6 En'am:75. Hz.İbrahim'e semavat ve arzın melekûtunun gösterilmesi ile yıldıza,aya ve güneşe bakması ayrı ayrı iki olaydır.Bak: Kurtubî,VII,25..Bu sebeple semavât ve arzın melekûtunu yıldız,ay ve güneş olarak anlamak doğru değildir.Belki Melekût kelimesinin geçtiği âyetin başındaki teşbih ve işaret zamiri sebebiyle bir önceki ayetle ilgisi vardır.Çünkü müşebbeh bih, müşebbehten sonra d değil önce geçer.

205 Fi Zılâli'l-Kur'an'ın müellifi Seyit Kutub da bu görüştedir. O bu olayı İbrahim'i fıtrî imandan şuurlu imana götüren meşakkatli bir yolculuk olarak görür.Bak:Fi Zılali'lKur'an,V,307. Şerafettin Gölcük ve Süleyman Toprak tarafından yazılan Kelam kitabında da vahiy olmaksızın aklın gücünün ne olduğu konusundaki münakaşalara atıf yapıldıktan sonra "bu hususta Hz.İbrahim'in hikayesi ilginçtir, o önce yıldızların, sonra ayın, sonra güneşin ilah olabileceğini sanmıştı, kalbine inen nur ve hidayet sayesinde ancak Allah'a ibadet edileceğini anladığından o âlemlerin Rabbine yöneldi" denilir.Bak:Ş.Gölcük,S.Toprak,Kelam,255.

Kimine göre bu sözden murad inkar ve tevbih yoluyla "Bu mu benim Rabbim?"manasına bir istifhamdır. Yani "Bu benim Rabbim değildir" demektir. Arablar bazan buna benzer şekilde istifham hemzesini hazfederler. Nitekim şu beyitte bunun örneği vardır:

لعمرك ما أدري و ان كنت داريا - شعيب ابن سهم او شعيب بن منقر

Bu beyitte geçen "Şuayb ibn Sehm" أشعيب بن سهم takdirindedir.[206]

Bazı müfessirler bu sözü Hz.İbrahim'in büluğdan önce söylediği görüşündedirler. Hatta mağarada iken söylemiştir de denilir. İbnü Cerir et-Taberî, İbnü Abbas ve Muhammed ibnü İshak'dan İbrahim'in doğumu, mağarada kalışı,ve yıldızlar, ay ve güneşe bakarak Allah'a ulaşmasıyla ilgili uzunca bir rivayette bulunur ve sonunda bu rivayeti tenkid ederek reddeder.[207]

Bir görüşe göre de âyette kısaltma söz konusudur. "Bu benim Rabbim'dir, diyorlar " takdirindedir. Bunun bir benzeri "İbrahim ve İsmail Ka'be'nin temellerini yükseltiyorlardı. Rabbimiz, yaptığımızı kabul buyur(dediler)."[208]âyetidir.Ayetin metninde (dediler) kelimesi yoktur.Fakat mananın anlaşılması için takdirinde lüzum vardır.[209]

Peygamberler hakkında uluorta konuşmayı marifet sayan Haşeviye[210]mensupları ve bazı sorumsuz ve kötümaksatlı kişiler de Hz.İbrahim'in bu sözünü istismar ederek onun hata ve günah işlediğini iddia ederler.

Şimdi bu görüşleren tenkid ve tahlilini yaparak tercih ettiğimiz görüşü bulmaya çalışalım:

Yukarıda da temas ettiğimiz gibi peygamberlerin özellikleri ve görevleriyle ilgili herkesce kabul edilen temel prensipleri ölçü olarak aldığımızda bu görüşlerden reddedilmesi gerekenler hemen ortaya çıkar. Bu ölçülere göre Hz.İbrahim'in ömrünün hangi döneminde olursa olsun bir an bile olsa Allah'ın dışında başka bir

----

206 İbnü Cerir et-Taberî,VII,163,164. Beytin manası:"Yemin ederim ki o. Şuayb ibnü Sehm mi , yoksa Şuayb ibnü Münkır mi? bilmiyorum, sen bilmiş olsan bile.."
207 İbnü Cerir,VII,164.
208 2 Bakara:127.
209 F.er-Râzî,XII,48
210 Ayet ve hadislerin zahirî manalarını alarak teşbih ve tecsime kaçan sapık bir fırkadır. Bak:Tehânevî,Keşşafü Istılahâti'l-Fünun,I,396; İslam Ansiklopedisi,V,357.

varlığı ilah olarak kabul etmesi düşünülemez.[211] Hz.İbrahim'in başından geçen bu olayı da beşer aklının ilâhî hakikati arayıp bulmada katettiği merhalelerden bir merhale olarak görmek doğru değildir. Evet, beşer aklının bu tür merhalelerden geçmesi mümkündür ve bu merhalelerden birinde küfre düşse bile daha sonraki bir merhalede gerçeği bulup imana kavuşacaktır. Ancak bir peygamberin ömrünün bir anında veya bir tefekkür merhalesinde küfre düşebileceğini veya küfür sözü söyleyebileceğini düşünmek caiz değildir. Bu kişi bir peygamber adayı ise de durum böyledir.

Hz.İbrahim'in önceleri yıldızların, ayın ve güneşin Rab olduklarını zannettiğini söylemek, ilgili âyetlerin diziliş mantığına da aykırıdır. Şöyle ki:

Hz.İbrahim, bu hadiseden önce Rabini tanıyordu. Babasına "puttları mı ilah ediniyorsunuz? Ben seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum."[212] demesi ve semâvat ve arzın melekûtunun kendisine gösterilmesi[213] bunun delilidir.Semâvât ve arzın melekûtunu görmesi onun Rabbini tanımasına kafidir. Hem bu iki olayın yıldızlar, ay ve güneşe bakıpsırayla "işte benim Rabbim" demesi olayından önce zikredilmesi de -Allahu a'lem- bu konuda başka bir anlayışı ve zannı önlemek içindir. Ayetler arasında anlamlı bir tertip hemen göze çarpmaktadır. Üstelik ilk iki olaydan sonra üçüncüye geçerken âyet فلما "felemmâ" diye başlamaktadır. Buradaki ف Fa harfi tertip içindir. Bu sebeple söz konusu olay Hz.İbrahim semâvât ve arzın melekûtuna vâkıf olarak kesin bilgiye ulaştıktan sonra cereyan etmiştir.[214] Semâvât ve arzın melekûtu kendisine gösterilip yakînî bilgiye sahip kılınan bir kimsenin artık tevhide ulaşmak için yıldızı, ayı ve güneşi kendi rabbi zannetmesi merhalesinden geçmeye ihtiyacı olabilir mi?

Ayrıca Hz.İbrahim'in gökteki ay kaybolunca söylediği "Eğer Rabbim bana doğru yolu göstermeseydi elbette dalâlete düşenlerden olurdum"[215] sözü de onun bu merhalede gerçekten Rabbini tanıdığına açıkça delalet etmektedir. Eğer aksini düşünecek olursak kendisine

---

211 Kurtubî,VII,25.
212 6 En'am:74.
213 6 En'am:75.
214 F.er-Râzi,XII,48.
215 6 En'am+77.

doğru yolu gösteren ve böylece dalâlete düşmekten koruyan Rabbinden kastının, sonraki âyette zikri geçen güneş olduğunu kabul etmek gerekir ki bunun saçmalığı ortadadır. Çünkü İbrahim henüz güneş doğmadan onun hakkında "İşte benim Rabbim" dememiştir. O halde ona doğru yolu gösteren ve sapıklıktan kurtaran şüphesiz Allah Teâlâdır. İbrahim'in kastı da başka bir Rab değil, âlemlerin Rabbi olan Allah Teâladır.

Hz. İbrahim'in bu sözü bülûğundan önce söylediği görüşünün de hiçbir mesnedi yoktur. Mağaradan ilk çıkışında söylediği iddiasına gelince İbnü Hazm bu iddiayı hurafe ve saçma olarak nitelendirmiştir. Çünkü hiç kimse bu şekilde, yani ay, güneş ve yıldızları görmeden bülüğ çağına ermez.[216] Bu sözü İbrahim mağarada iken söylemiş olsaydı hiç orada "Ey kavmim ben sizin şirk koştuklarınızdan uzağım"[217] dermiydi? Diyemezdi, çünkü mağarada ne kavmi vardı, ne de putları...[218]

O halde Hz. İbrahim'in yıldızları, ayı ve güneşi bir an bile olsa Rab olarak zannettiğini söylemek ve bu sözleri onun çocukluğuna vererek onun için mazeret imal etmek doğru değildir. Doğrusu o bu sözleri kavminin aklını vardırmak, onları düşünmeye sevketmek, putlarının güçsüzlüğünü ortaya koymak için münazara ve istidlal makamında söylemiştin. Onun maksadı hem putperestleri, hem de yıldızperestleri putlarının ve yıldızların tapılmaya layık varlıklarıolmadıklarını beyan etmektir. Daha önce de belirttiğimiz gibi[219] Hz. İbrahim'in kavmi putlara ve yıldızlara tapıyordu. Hz. İbrahim istidlal yoluyla yıldızların, ayın ve güneşin sönüp kaybolan varlıklar o oldukları için tapılmaya layık olmadıklarını güzel bir üslupla ortaya koydu. Putlardan daha parlak ve gösterişli olan bu gök cisimlerinin ulûhiyet ve rubûbiyetleri böylece çürütüldükten sonra putların ulûhiyeti de kendiliğinden çürütülmüş oluyordu.[220]

---

216 F. er-Râzi, Peygamberlerin Ma'sûmiyeti, 55.
217 6 En'am: 79
218 F. er-Râzî, XII, 48. Hz. İbrahim'in küçüklüğünde mağarada kaldığı ve doğumu ve çocukluğuyla ilgili olayları hikaye eden rivayetin israiliyât kokusu taşıdığını daha önce zikretmiştik. Bak: s. 34, 35.
219 Bak: Yaşadığı Çağ, s. 38.
220 İbnü Cerir et-Taberî, VII, 163.

Bunun bir nazar ve istidlal üslûbu olabileceğine delâlet eden pek çok delil sıralamak mümkündür:

1-Yukarıda da belirtildiği gibi Hz.İbrahim : bu sözü istifhamı inkârî kastıyle söylemiş olabilir. Ancak ihtiyaç duyulmıyarak istifham edatı düşürülmüştür.

2-Veya âyette kısaltma vardır. Nitekim bunun örneği deyukarıda zikredilmiştir.

3-Bu sözün manası "Sizin zannınıza ve itikâdınıza göre işte benim Rabbim" demektir. Tabii ki hemen akabinde bu inanışın bâtıllığını göstermek için "Ben batanları sevmem" dedi.

4-Hz.İbrahim bu sözü kavminin kendisine kulak vermelerini temin için kendisinin de aynı inanışta olduğu hissini vermek için söylemiş olabilir. Maksadı kavminin yıldızları yücelten sözlerini ibtal etmektir. Maksadını doğrudan ifade etmiş olsaydı belki de kendisini hiç dinlemiyeceklerdi. Ama hemen arkasından delilini getirerek bu inanışın butlânını ortaya koydu. Ancak böyle bir yol karşı tarafı davette başka çare kalmadığı zaman denenebilir. Bu, ikrah altında küfür kelimesi söylemeye benzer. Bir şapsın kendi hayatını kurtarmak için kalbi imanla dolu olduğu halde lisanen küfür kelimesini söylemesi nasıl caiz oluyorsa, bir topluluğu felaketten kurtarmak için peygamber de böyle bir yol deneyebilir.[221]

5-Kavmi İbrahim'i yıldızlara tapmaya çağırmış olabilir ve aralarındaki tartışma bir yıldız doğuncaya kadar devam eder. Yıldız doğunca İbrahim,işte beni çağırdığınız Rab manasına "Hâzâ Rabbî" demiş olabilir. Sonra bir müddet beklerler ve yıldız kaybolunca da "Ben batanları sevmem" diyerek onların çağrısını reddeder.[222]

Netice olarak Hz.İbrahim'in bu sözü bir münazara metodu içinde

---

221 F.er-Râzî,XII,50. F.er-Râzînin bu kıyası farklı şeyleri birbirine benzettiği için makbul bir kıyas değildir. Çünkü birincisinde ikrah edenler ikrah ettikleri şahsın yanında bulundukları müddetçe ikrah edilen şahıs bu sözü söylemektedir. Halbuki İbrahim aynı celsede imanını ifade eden kelimeleri telaffuz etmiştir.Kıyasın başka unsurlarında da benzerlik yoktur.

222 Bu konuda aşağıdaki kaynaklara bakılabilir:
İbnü Cerir et-Taberî,VII,163-164; Kurtubî,VII,25; Zâdü'l-Mesîr, III,74; F.er-Râzî,XII,49-51;Peygamberlerin Masûmiyeti,27-37; Mehâsinü't-Te'vil,VI,2374;:Ğarâibü'l-Kur'an ve Rağâibü'l-Furkan,VII, 142.

kavmine karşı delil olarak kullandığını söyleyebiliriz. Nitekim söz konusu kıssanın sonunda Allah Teâla "İşte bunlar, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz huccetlerimizdir"[223] buyurmaktadır. Hz İbrahim'in bu sözleri kendisini gerçeğe ulaştırmak için değil, kavmini tevhide çağırmak için söylediğini buradan da anlayabiliriz.

"Hz.İbrahim batıp kaybolmaları, bir halden bir hale intikal edip değişmeleri sebebiyle yıldızların ilah olmaya layık olmadıklarına istidlal etmiştir. Çünkü ilah kadîmdir, asla değişmez. Değişen varlıkların bir değiştiriciye ihtiyaçları vardır."[224]

Sonra "Ayı doğarken görünce, budur Rabbim, dedi. O da batınca Rabbim bana doğru yolu göstermeseydi elbette sapan topluluktan olurdum, dedi."[225] Rabbini bilmeyen bir kimsenin "Rabbim beni hidayet etmeseydi" sözünü söylemesi nasıl tasavvur edilebilir? Hidayetin Allah'tan olduğuna inanmak tevhidin ve marifet-i ilahiyenin en yüce mertebesidir. Bu mertebede olan bir kimseyi hakikati aramanın ilk merhalesinde görmek doğru olurmu hiç?

Hz.İbrahim'in kavmi daha önce de belirttiğimiz gibi yıldızlara ve gezegenlere de tapıyordu. Ay ve güneşi de en büyük tanrıları olarak görüyorlardı. Ur şehrinin baş tanrısı Nennar(Ay Tanrısı), Larsa şehrinin baş tanrısı da Şemeş(Güneş Tanrısı) idi.[226] Diğer tanrıların ışıklarını güneş tanrısından aldıklarına inanırlardı.[227] İbrahim güneşi doğarken görünce "budur Rabbim, bu daha büyük" dedi. O da batınca "ey kavmim ben sizin Allah'a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Ben yüzümü tamamen gökleri ve yeri yoktan varedene çevirdim. Artık ben ona ortak koşanlardan değilim" dedi.[228] Şüphesiz o, güneşin batıp kaybolacağını önceden de biliyordu. Ancak yukarıdaki sözleri kavmine söylemek için onun batmasını bekledi ki iddia ettiği davasının canlı bir delili olsun.

Hz.İbrahim kavmine karşı bu delilleri söylerken kavmi de küfür ve isyanda devam etmek için onunla durmadan tartışıyorlardı.

---

223 6 En'am:83.
224 Şehristânî,el-Milel ve'n-nihal,II,109-112.
225 6 En'am:78.
226 Bak:s.39
227 Şehristâni,age.II,122.
228 6 En'am:78,79.

Tartışmalarında "biz böyle gördük diyorlardı"[229] Çok tanrının az tanrıdan hayırlı olacağını söylüyorlardı.[230] "Tanrılarımız hakkında ileri geri konuşmaya devam edersen sana zararları dokunur,"[231] diye onu korkutmaya çalışıyorlardı.

Hz.İbrahim'in kendisini tehdit ederek tartışan kavmine verdiği cevap Allah'a teslim olan bütün mü'minleri cesaretlendirecek ve onların korkularını zâil edecek bir cevaptır:

"Beni doğru yola eriştirmişken Allah hakkında benimle tartışmaya mı kalkıyorsunuz? Ben sizin O'na ortak koştuklarınızdan korkmuyorum. Meğer ki Rabbim bir şeyi dilemiş olsun.Rabbim'in ilmi herşeyi kuşatmıştır. Hem nasıl olur da ben sizin şirk koştuklarınızdan korkarım. Siz Allah'ın hiçbir delil indirmediği şeyleri O'na ortak koşarken...İki taraftan hangisi korkudan daha güvendedir?"[232]

İmanın verdiği cesareti ve güveni başka hiçbir şey gerçekleştiremez.Mü'min herşeyini Allah'a teslim etmiş kişidir. Ne gelirse O'ndan geleceğine inanır.O bilir ki bütün mahlûkat kendisine kötülük yapmak üzere birleşseler Allah'ın kendisi hakkında takdir ettiğinden fazlasını yapamazlar.[233] Hem hiçbir şeye gücü yetmeyen âciz ilahlardan neye korksun ki?... "Bu ilahlar nasıl olursa olsun mü'min için değişen bir durum söz konusu olamaz. Bazen yeryüzünde diktatörlük kuran merhametsiz zalimler şeklinde belirir, bu ilahlar. Buna rağmen Allah'ın sonsuz kudreti karşısında gayet zayıf ve güçsüz bir varlık olmaktan öte bir değer ifade etmezler. Büyük peygamber bu sahte ilahlardan hiçbir zaman için korkmaz."[234]

Halbuki onlar Allah'tan hiç bir delil olmadığı halde O'na ortak koşmaktan korkmuyorlar.İki taraftan hangisi korkudan emin olmaya daha layıktır? Bunun cevabını da Allah Teâla verir:

"İman edip de imanlarına zulmü karıştırmayanlar...İşte korkudan emin olmak onların hakkıdır.Onlar doğru yoldadırlar.[235]

229 21 Enbiya:53.
230 38 Sâd:5
231 Onlar kendi tanrılarının çokluğuyla da onu korkutuyorlardı.Bak: Kurtubî,VII,. Hûd(a.s.)ı da kavmı aynı şekilde korkutmak istemişti.Bak: 11 Hûd:54.
232 6 En'am:80-81.
233 Tirmizî,Kıyamet,59; İbnü Hanbel,I,293.
234 FiZılâli'l-Kur'an,V,313.

emin olmak onların hakkıdır. Onlar doğru yoldadırlar."[235]

YALAN MI GERÇEK Mİ?

Hz.İbrahim'in bayram yerine giderken yıldızlara göz atıp "ben hastayım"[236] diyerek geride kalması ve putları kendisi kırdığı halde sorulduğunda "Belki şu büyükleri yapmıştır, sorun kendilerine eğer konuşabilirlerse" diye cevap vermesi, ayrıca Mısır'a gittiğinde hanımı Sâre'yi elde etmek isteyen zalim melike Sâre'yi kız kardeşi olarak tanıtması bazılarınca onun yalan söylediği şeklinde anlaşılmış, hatta bu konuda vârid olan sahih hadisler de bu anlayış sahipleri tarafından delil olarak kullanıldığı için bu konu müfessirler arasında büyük tartışmalara sebep olmuştur. İlk ikisi Hz.İbrahim'in kavmini daveti esnasında meydana gelen bu olaylarla ilgili tartışmaları konunun bütünlüğünü ihlal etmemesi arzusuyla müstakil olarak ele almayı uygun gördük.

Önce bu konuda vârid olan hadisleri zikredelim:

Ebû Hüreyre'den rivayet olunduğuna göre Rasulullah(s.a.) şöyle buyurmuştur: İbrahim(a.s.) sadece üç yerde yalan söylemiştir:Bunlardan ikisi Allah'ın zâtını ilgilendiren bir konuda -ki onlar"ben hastayım" demesi,ve "belki putları şu büyükleri kırmıştır" demesidir-, diğer yalanı da Hz.Sare'nin durumuyla ilgilidir(Hz.Sâre'yi kız kardeşim diye tanıtması)[237]

İbnü Abbas'tan rivayet edilen ve şefaat konusuyla ilgili olan bir hadiste de şu ifadeler geçer: "...Sonra İbrahim'e gelirler ve Ey İbrahim, Rabbinden bizim için şefaat dile de aramızda hükmünü versin, derler. İbrahim,ben bu makamda değilim, çünkü ben İslam konusunda üçtane yalan söyledim, artık bu gün ben kendimi düşünüyorum, diye cevap verir. Rasulullah(s.a.) şöyle buyurur: İbrahim,"ben has-

---

235 6 En'am:82. Bu âyet-i kerime nazil olunca Rasulullah'ın ashabına çok ağır geldi ve dediler ki "Hangi birimiz nefsine zulmetmezki?" Rasulullah(s.a.) buyurdu: Mesele sizin sandığınız gibi değil. Burada bahsedilen husus Hz.Lokman'ın oğluna tavsiyesinde olduğu gibidir: "Allah'a şirk koşma, çünkü şirk çok büyük zulümdür." Bak:İbnü Kesir,II,153

236 37 Sâffat:89

237 Buhârî,Enbiya,8,Nikah,12; Müslim, Fadâil,154; Ebû Davud,Talak, 16; Tirmizî,Tefsir,Enbiya Suresi.

tayım", "şu büyükleri bu işi yapmıştır", karısı hakkında "kızkardeşimdir" demekle Allah'ın dinini korumak üzere kurnazlık yapmıştır. Başka bir rivayette "Allah'a yemin olsun ki o yalan söylememiştir, sadece kurnazlık yaparak İslamı müdafaa etmiştir"buyurulur.[238]

Hadislerde açıkça görüldüğü gibi Hz.İbrahim'in üç yalanından söz edilmektedir. Halbuki yalan söylemek, peygamberler için caiz olmayan bir sıfattır. Böyle bir fiil onların ma'sûmiyetlerin ihlal eder.

Önce şunu belirtelim ki Kur'an-ı Kerim'de bu üç olaydan ilk ikisi zikredilmekle beraber bunlar hakkında yalan vasfı kullanılmamıştır. Üçüncü olay ise Kur'an-ı Kerim'de hiç zikredilmemiştir. Hz.İbrahim'in karısını "kardeşimdir" diye tanıtması olayını Kitab-ı Mukaddes'ten[239] ve yukarıdaki âyetlerden öğreniyoruz.

Şayet hadislerde Hz.İbrahim'in bu davranışları yalan olarak nitelendirilmemiş olsaydı, zâhiren yalan gibi görünen bu ifadelerin makul ve mantıkî bir şekilde tevilini yaparak yalan olmadıklarını ortaya koymak mümkün olacaktı.

A.Neccar, Şerhu'l-Isâm ale'l-Akâidi'n-Nesefiyye'den "Peygamberlerin Sıdk Sıfatı"ile ilgili ilgili olarak şu bilgileri nakleder:

"Peygamberler hakkında bu sıfatın vücûbiyeti kesin olduğuna göre onların günah işledikleri ve yalan söyledikleri hissini verenhaberlerin durumu ne olacaktır? Bu sorunun cevabı şudur: Eğer bunlar haber-i âhâd cinsinden iseler reddedilirler. Tevatür yoluyla gelmişlerse imkan dahilinde tevil edilirler. Tevile imkan yoksa ya terk-i evlaya veya bi'setlerinden önce vukuuuna hamlonulurlar. Bu konudaki âhâd haber, şöhret derecesine ulaşsın veya ulaşmasın durum aynıdır. Çünkü hatanın râvilere nisbeti, peygamberlere nisbetinden daha ehvendir."[240]

Yukarıda zikri geçen hadisler, peygamberlerin mâsumiyeti prensibine aykırı olduğu ve âhâd yollarla rivayet edildikleri için Fahrüddin er-Râzî, Mevdûdî ve Abdülvehhab Neccar gibi alimler tarafından reddedilmiştir.[241]

---

238 Buharî,Tevhid,19; İbnü Hanbel,I,295
239 Tekvin:12:12,18,19.
240 A.Neccar,Kasasu'l-Enbiya,89(Neccar bunları Şerhu'l-Isam ale'l-Akâidi'n-Nesefiyye ve Şerhu Abdü'l-Hakim es-Seyalekûtî alâ Akâidi'l-Azudiyye's.203'den nakleitiğini yazmıştır.)
241 F.er-Râzî,XXII,185;Peygamberlerin Mâsûmiyeti,68; Mevdûdî,Tefhimü'l-Kur'an,III,286; A.Neccar,Kasasu'lEnbiya,89

Şayet söz konusu hadisler sahih ise,[242] kastedilen yalan Allah'ın haram kıldığı yalan değildir. Çünkü yalanın da caiz olduğu yerler vardır. İbnü Hazm: "Her yalan ma'siyet değildir, aksine Allah'a itaat kabul edilen, söylenmesi farz ve vacib olan, terkedeni isyankar yapan yalanlar vardır. Hz.İbrahim'den sâdır olduğu rivayet edilenlerin hepsi yasaklanan cinsten değil, övülen cinsten yalanlardır" der.[243] Bir hadiste "İki kişinin arasını düzeltmek için gerçek dışı bir söz söyleyen kimse yalancı değildir"buyurulur.[244] Hz.İbrahim'in üç yalanından söz eden hadisteki "Vallahi o bunlarla sadece İslamı müdafaa etmiştir." ifadesi de onun zemmedilen ve nehyedilen bir yalanı söylemediğinin delilidir.[245] Zemmedilen ve haram kılınan yalanı şu şekilde tavsif etmek mümkündür: "Yalan, vâkıada olmayan bir şeyi onun gerçek dışı olduğunu bile bile, sırf işiteni aldatmak, onu haktan uzaklaştırmak maksadıyle haber vermektir."[246] Hz.İbrahim bu sözleriyle kavmini dalalete düşürmeyi değil, hidayete sevketmeyi kastetmiştir. Bu sebeple onun bu ifadeleri ma'sûmiyetini ihlal etmez.

Gelelim Hz.İbrahim'in bu sözlerinin teviline:

---

242 Mevdûdî bu hadislerin sahihliğini reddederken şunları söyler: "Ne yazık ki bu hadis iki aşırı görüşe sebep olmuştur:Rivayeti kutsallaştıran rivayetperest birinci gurup, sahih bir hadis böyle söylediği ve bu hadis Buharî ve Müslim'de kayıtlı olduğu için Hz.İbrahim'in gerçekten bu yalanları söylediğine(bu sözlerin gerçekten yalan olduğuna) inanırlar. Bir peygamberi yalancılıkla suçlayan bu hadisi bir kenara bırakmanın daha iyi olacağını düşünmezler. İkinci gurup ise Buharî ve Müslim tarafından kabul edilen bu hadis güvenilir olmayacağı için bütün hadisleri bir tarafa atarlar.Elbette bir veya birkaç hadis güvenilir değil diye tüm hadis malzemesinden yararlanılamıyacağını söylemek doğru değildir. Birinci görüşükabul edenler diğer aşırı guruba yönelmişler ve ravileri güvenilir olan bir hadisin metnini incelemeden kabul etmişlerdir.Oysa bir hadisin senedi sahih olsa da, metni birtakım nedenlerden ötürü sahih olmayabilir.Çünkü rivayet edilen hadisin senedi sağlam olmasına rağmen Hz.Peygamberin böyle bir sözü söylemesinin mümkün olmadığı sonucuna varılabilir.Nitekim hadis ilmine göre de bir hadis senedi itibariyle sağlam olsa dahi metni cihetiyle za'fiyet taşıyabilir".Bak:Tefhimü'l-Kur'an,III, 286. Yalanın her çeşidi ma'siyet olmadığına, hatta yerine göre gerektiğinde söylenmesi vacib olan yalanlar bulunduğuna göre Mevdûdî'ni söz konusu hadisleri reddetmek için bu kadar yoruma girmesine gerek olmadığı kendiliğinden anlaşılır.Üstelik o buhadisin metninin hangi nedenlerden ötürü sahih olmadığını söyleyememiştir.

243 İbnü Hazm,el-Fasl fi'l-Milel ve'n-Nihal,IV,6.

244 Buharî,Sulh,2; Müslim,Birr ve Sıla,101; Müsned,VI,404,406.

245 Bu konuda bak: Fethu'l-Bârî,Enbiya,8.

246.A.Neccar,Kasasu'l-Enbiya,91,92.

I-"Yıldızlara bir göz attı ve ben hastayım dedi"[247] âyetinden bazıları Hz.İbrahim'in aleyhinde iki tane şüpheyi ortaya atarlar:

a)Gereksiz yere yıldızlara baktı. Halbuki yıldızlara bakarak bir şeyi haber vermek müneccimlik olup haram kılınan bir fiildir.

b)Hasta olmadığı halde arkada kalmak için yalan yere hasta olduğunu söyledi.

Bu şüphelere şöyle cevap verilebilir:

1-"Yıldıza göz attı" ifadesi arab dilinde hakiki anlamda kullanılmayan bir deyimdir. Düşünce ve tefekküre dalan bir kimseye arab:"Nazara fi'n-Nücûm:Yıldızlara göz attı" veya "Nazara fi'l-emr:İşe baktı" der. Maksadı kişinin işe veya yıldıza bakması değil, düşünceye dalmasıdır. Buna göre âyetin anlamı:"(Kavmi İbrahim'e bayrama çıkalım deyince) düşünceye daldı ve hastayım,dedi" şeklinde olur.[248] İfadenin arab dilindeki anlamı böyle olunca, bundan ilm-i nücûma dair bir anlam çıkarmak yersiz bir zorlama olur.

2-Diğer taraftan yıldızlara bakmak ve onların hareketlerinden hastalığa veyasağlığa delalet eden hükümler çıkarmak haram değildir. Haram olan, yıldızların hastalığa ve sağlığa sebep olduğuna inanmak ve onların müessir güç olduğunu ve Allah'la beraber bu tür şeylere karar verdiklerini kabul etmektir ki böyle bir inanç küfürdür.[249] Bir de şu vardır:Cenab-ı Hak pekala İbrahim(a.s.)'a, filan yıldız çıktığında sen hastalanacaksın, şeklinde özel bir bilgi vermiş olabilir. O da yıldızlara bakarken söz konusu yıldızı görmüş ve ben hastayım, demiştir. Bunun böyle olmadığını kabul edelim, ama mümkündür ki, dönemindeki geleneğe uymuş görünerek, yıldızlara bakmış ve hasta olduğuna hükmetmiştir. Bu sonuca yıldızlar vasıtasıyla vardığı hissini vermek için kavmine böyle konuşmuştur..Durum böyle olmasa bile.[250]

3-"Hastayım" sözüne gelince, bu sözünün yalan olduğunu söylemek için onun gerçekten hasta olmadığını isbatlamak gerekir. Muhtemeldir ki o bu sözüyle kavminin putlara tapması, sapıklıkta ısrar etmeleri, ve hidayetten yüz çevirmeleri sebebiyle kalbinin ve gönlünün hüzün ve kederle dolarak hastalandığını, ruh sağlığının bozulduğunu kastet-

---

247 37 Sâffat:89
248 Lisanü'l-Arab,V,217; İbnü Kesir,IV,13; Alûsî,XXIII,102.
249 İbnü Hazm,el-Fasl fi'l-Milel ve'n-Nihal,II,7.
250 F.er-Râzî,Peygamberlerin Ma'sumiyeti,66.

miş olabilir.[251] Veya ileriki bir saatte hastalanacağı söz konusu olabilir. Söz gelimi bir kimse öğle vakti gelince devamlı sıtma nöbetine tutulursa, kendisini bir gün sonra öğle yemeğine davet eden birine bu halini kastederek ben hastayım diyebilir ve bu bir yalan değildir.[252]

II-Putları kendisi kırdığı halde kavmi tarafından sorguya çekilince "belki şu büyükleri yapmıştır, eğer konuşabilirlerse sorun onlara" demesi de çeşitli şekillerde izah edilebilir:

1-Bu bir ta'rizdir. Ta'riz, lafzın mantûkuyla değil mefhumuyla manaya delaletidir.[253] Başka bir ifadeyle ta'riz zikredilen bir şeyih zikredilmeyen bir şeye delalet ekmesidir. Ta'riz bir tarafı gösterip diğer tarafı kastetmektir. Muhatabı karşılık imkanından mahrum etmek, onu psikolojik bir işkenceye maruz bırakmak için maksadı gerçek şeklinden başka bir şekilde ifade etmektir. Bu açıdan ta'rizli söz patlamamış bir bombaya benzetilebilir.[254]

Ta'rizli bir sözden ne kastedildiği karinelerle bilinir. Mesela yaramazlık yapan bir çocuğu huyundan vazgeçirmek için orada bulunan başka bir çocuğu korkutmak bir ta'rizdir. Muhtaç bir kimsenin bir zengini ziyaret ederek "halinizi sormaya geldim" demesi ondan bir şeyler istediğine delalet eden ta'rizli bir sözdür.

Ta'riz kişiyi yalan söylemek mecburiyetinden kurtaran bir ifade tarzıdır. Bu sebeple "Ta'rizlerde yalan gibi gözüken sözden ötürü, genişlik ve rahatlık vardır"[255] denilmiştir.

Hz.İbrahim de "şu büyükleri yapmıştır" derken maksadı kendi yaptığı bir işi puta yüklemek değildir. "Sorun onlara, eğer konuşabilirlerse" ifadesinden onun maksadının kavmiyle alay etmek, sorulan bir şeye cevap bile vermekten âciz olduklarını göstererek delil ikame etmek olduğu anlaşılmaktadır.[256] Çünkü kavmi bu putlara tapıyorlar ve Allah'ı bırakıp bu putları ilah ediniyorlardı. Nitekim Hz.İbrahim bir

---

251 İbnü Kesir,IV,13.
252 F.er-Râzî,Peygamberlerin Mâsumiyeti,66.
253 Zerkeşî,el-Burhan fi Ulûmi'l-Kur'an,II,311.
254 S.Kemal Karaalioğlu,Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü,774; Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü,III,413.
255 Buhârî,Edeb,116.
256 Zerkeşî,age,II,311.

seferinde babasına:"Ey babacığım, niçin işitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir faydası dokunmayan şeylere tapıyorsun?"[260] demişti."Şu büyükleri yapmıştır" derken de maksadı kavmine "Bunlar konuşmazlar, bir şey yapamazlar" dedirtmekti ve sonra da "o halde niçin bunlara tapıyorsunuz?" diye sormaktı. Böylece onların aleyhine bir hüccet ikame edilmiş olacaktı.[261] Bu tıpkı münazara yapan iki kişiden birinin muhatabının bâtıl olan görüşünü bir başka bâtıl ile çürütmesi gibidir. Münazaracı, eğer muhatabı bir görüşte ısrar ediyorsa, ona karşı onun kolayca reddedeceği ve ısrar ettiği bâtıl görüşün benzeri bir bâtılı savunur. Muhatap bunu reddetmekle kendi savunduğu bâtıl görüşü de redditmiş olacaktır. Dolayısıyle münazaracının savunur göründüğü batıl görüş, muhatabın görüşünün de fesadına ve ibtaline sebep olacaktır.[262] Bu sebeple müçtehid imamlar kendiliğinden hakka dönsün diye hasma karşı bir bâtılı faraziye olarak ileri sürmeyi câiz görmüşlerdir.[263]

2-Hz.İbrahim'in bu sözünde takdim ve tehir olabilir. Adeta şöyle söylemiştir:"Doğrusu, şu büyükleri. Eğer konuşabiliyorlarsa sorun onlara". Söz konusu işi büyüklere yüklüyor, ama konuşmaları şartı ile. Konuşamadıklarına göre yapmış olamazlar, bu imkansızdır.

3-"Belki şu büyükleri yapmış" cümlesinde şüphe harfi olan "bel" lafzı zikrediliyor. Şüphe harfi ile söylenen söz yalan olmaz.[264]

4-Bu, onlara yöneltilmiş çok ağır bir kınamadır. Tıpkı,"Tad bakalım, hani şerefli ve değerli olan yalnızsendin."[265] âyeti gibi. Gerçekte bu sözün muhatabı perişandır., cehennemde azab içindedir. Bu her iki sözde muhatapalarının zanlarını kınamaktadır: Birinci guruptakiler putların hayır ve şer işleme gücünde olduklarını sanıyorlardı. İkinci guruptakiler ise dünyada iken kendilerini en şerefli, en değerli insanlar olarak görüyorlardı.[266]

---

260 19 Meryem:42.
261 İbnü Arabî, Ahkâmü'l-Kur'an,III,1252.
262 İbnü Cerir et-Taberi,VII,163.
263 İbnü Arabî,Ahkâmü'l-Kur'an,III,1253;,Kurtubî,XI,300.
264 F.er-Râzî,Peygamberlerin Masumiyeti,65.
265 44 Duhan:49.
266 İbnü Hazm,el-Fasl fi'l-Milel ve'n-Nihal,IV,6-8.

III-Mısır'da iken zevcesi Sâre'yi elde etmek isteyen zalim hükümdara Sâre'yi kardeşi olarak tanıtması, yukarıda da belirttiğimiz gibi Kur'an'da zikredilmeyip, hadislerde anlatılan bir olaydır. Hz. İbrahim'in bu sözden neyi kastettiği de zateh hadiste izah ediliyor: "Ben arzda ikimizden başka müslüman olduğunu bilmiyorum" İbrahim bu ifadesiyle din kardeşliğini kastetmiştir. Çünkü âyette "Ancak müminler kardeştir."[267] denilirken, hadiste de "Müslüman müslümanın kardeşidir"[268] denilmektedir.

Tecrid-i Sarih mütercimi ve şârihi Kâmil Miras İbrahim(a.s.)'ın hanımı Sâre için söylediği bu söz hakkında şu izahı yapmıştır:

"Bu hadiste ulema için işkali mûcib bir cihet varsa, o da Hz. İbrahim'in Cenab-ı Sâre'ye kardeşim demesidir. İbnü Cevzî:Bu mesele daima içimi sıkardı ve derdim ki: Hz.İbrahim kadınından hemşire ile tevriyede nasıl bir fayda mülahaza etti.Zalim bir şahsa karşı kadınım veya hemşirem demenin ne tesiri olabilir. Hatta zevcem demek daha münasipti. Çünkü hemşirem deyince, haydi bunu bana tezviç et! demesi ihtimali daha kuvvetli idi. Zevcem deyince zalimin bir şeriate mu'tekıd olması ve bu cevap üzerine sükut etmesi umulurdu. İbnü Cevzî: Bu düşünce benim gönlümü bu zalim melikin ve tebasının mecûsi olduklarını öğreninceye kadar sıktı. Mecusilerdebir kız evlenince, bunun kocası kardeşi olur ve kendisine kardeş denilmesine başkalarından ziyade hakkı bulunurdu.[269] Hz.İbrahim bu cebbarın kendi şeriatı lisanını istimal ederek ismetini muhafaza etmek istemişti. Ve hakikaten İbnü Cevzî'nin bu mütalaası, bu babta serdedilen tevcihlerin hepsinden daha isabetlidir. Yalnız bunda mûcib-i iştibah olan bircihet Mecus mezhebinin müessisi olan Zerdüşt'ün, tarihen zaman-ı İbrahim'den sonra olmasıdır. Buna da şöyle cevap veriliyor: Her kavmin mezhebi kendinden mütekaddim zamanlarda hükümran olan

---

267 49 Hucurat:10
268 Buharî,Mezâlim,3; Müslim,Birr,32; Ebû Davud,Edeb,37; Tirmizî, Hudud,3.
269 Bugün Anadolu'da kayınpedere"baba", kayınvalideye "anne" ıtlakı da buna benzer. Baba ve anne mesabesinde görülen kayınpeder ve kayınvalidenin kızı olan zevceye "kardeş" denilmesi mecâzen tasavvur olunabilir.

bir takım usûl-ü kadîmeye bina kılınmıştır. Bu İran şârii Zerdüşt de mezhebini böyle kadîm esaslar üzerine kurmuş olduğu kabul edilmelidir.[270]""

Hz.İbrahim'in bu sözünü mecaza değil, hakikate hamletsek ve gerçekten yalan söylediğini tasavvur etsek bile kabul etmek gerekir ki bu da diğer ikisi gibi ruhsat verilen yalanlardandır. Dolayısıyla masiyet ifade etmez. Çünkü öyle anlaşılıyor ki gerçeği söyleyerek Sare'yi kendi zevcesi olarak tanıtmış olsa, Sare'yi elde etmeye azmetmiş olan zalim melik melik tarafından suikaste uğrama ihtimali son derece kuvvetlidir. Muhtemeldir ki vahyî bir yönlendirme ile İbrahim böyle bir tedbire lüzum görmüş olabilir. İbrahim'in durumu mükrehin durumu gibidir.

Burada akla başka bir soru gelebilir: Bir peygamber nasıl olur da kendi hayatını kurtarmak pahasına kendi zevcesinin namusunu tehlikeye atabilir? Bu soruya verilecek cevap da şudur: Her iki durumda da yani İbrahim gerçeği söylese de veya "Sare kızkardeşimdir" diyerek hakikati gizlese de Sâre açısından tehlike ortadan kalkmamaktadır. Ancak İbrahim'in bu şekilde davranması en azından kendisi üzerindeki can tehlikesini ortadan kaldırmıştır ve bu davranış şekli bu sebepten dolayı daha müreccahtır. Kendisi için alabileceği tedbiri almış, fakat Sâre için alabileceği başka tedbir olmadığı için ihlas ve samimiyetle Allah'a tevekkül etmiştir. Allah Teâla onların samimi niyaz ve tevekküllerini karşılıksız bırakmamış ve Sare'yi mûcizevî bir şekilde bu zorbanın elinden kurtarmıştır.[271]

c) NEMRUD'U DAVETİ

Kur'an-ı Kerim, Hz.İbrahim'in başından geçen olayları ve müşriklerle olan mücadelesini naklederken herhangi bir tarih vermediği gibi Nemrud'un dahi ismini anmamaktadır. Ancak "Allah kendine hükümdarlık verdi diye İbrahim ile tartışanı görmedin mi?"[272] diye başlayan âyet-i kerimede söz konusu edilen hükümdarın Nemrud olduğu hu-

---

270 Tecrid-i Sarih Tercemesi,VI,521

271 Bu konuda daha geniş bilgi için bak: s.117, 118

272 2 Bakara:258.

susunda bütün İslam âlimleri müttefiktirler.[273]

Hz.İbrahim'in putları kırması ve kavmiyle tartışması bazı kişiler tarafından Nemrud'a bildirildi. Nemrud İbrahim'i huzuruna çağırarak tartışmaya ve mücadeleye başladı.

Kur'an-ı Kerim,"Allah, iman edenlerin velisidir. onları karanlıklardan aydınlığa çıkartır.Kâfirlerin velisi ise Tâğuttur, o da onları aydınlıktan karanlığa çıkarır."[274] âyetinden sonra bir mü'minin Allah'ın yardımıyla tağuta karşı nasıl bir muvaffakiyet gösterdiğine misal olarak Hz.İbrahim'in Nemrud'la tartışmasını nakleder:

"Allah kendisine hükümdarlık verdi diye(şımararak) Rabbi hakkında İbrahim'le tartışanı görmedin mi? İbrahim: Benim Rabbim O'dur ki hem diriltir, hem öldürür, demişti. Ben de diriltir ve öldürürüm dedi. İbrahim; Allah güneşi doğudan batıya getirir, sende onu batıdan getirsene, deyince inkar eden o adam şaşırıp kaldı. Allah zalim toplumu doğru yola iletmez."[275]

İbrahim ile Nemrud arasında geçen bu konuşmanın ne zaman vukubulduğu konusundaki rivayetler muhteliftir. Bazı rivayetlere göre İbrahim putları kırınca onu yakalayıp hapse attılar. Bir müddet hapiste kaldıktan sonra ateşe atmak üzere hapisten çıkarıp Nemrud'un huzuruna götürdüklerinde aralarında yukarıdaki konuşma vukubuldu.[276] Bazı rivayetlere göre ise İbrahim ateşten çıkınca Nemrud'un yanına götürüldü ve aralarındaki bu konuşma ozaman meydana geldi.[277] Bir başka rivayete göre ise o zamanlar bir kıtlık zuhur etmişti. İnsanlar yiyecek almak üzere Nemrud'a gelirler, Nemrud da her yanına ge-

---

273 Nemrud ibn Ken'an ibn Kûş ibn Sâm ibn Nuh. onun künyesidir. Rivayet olunduğuna göre tarihte yeryüzünün tamamına hakim olan dört hükümdar vardır. Bunlardan ikisi kafir ikisi mümindir. Kafir olanlar Nemrud ve Buhtunnasr, mümin olanlar Süleyman b. Dâvud ve Zülkarneyn'dir. Nemrud zorba ve diktatör olarak tanınır.İlk defa başına taç giyen odur. İnsanları kendisine tapmaya çağırmıştır. Bak İbnü Cerir et-Taberî, Tarih,,I,233,234; İbnü Sa'd,Tabakat,I,46-47; Sa'lebi, el-Arâis,58; Daha fazla bilgi için bak:İslam Ansiklopedisi,IX,192-194.

274 2 Bakara:257

275 2 Bakara:258.

276 Ş.Kuzgun,Hz.İbrahim ve Haniflik,45;Peygamberler Tarihi Ansiklopedisi,II,119.

277 İbnü Cerir et-Taberî,III,18.

lene "senin Rabbin kim?" diye sorar, "benim Rabbim sensin"diyenlere de yiyecek verirdi. İbrahim de bir seferinde yiyecek almak üzere diğer insanlarla onun yanına gitmişti. Nemrud aynı soruyu İbrahim'e de sordu. İbrahim "benim Rabbim dirilten ve öldürendir" diye cevap verdi ve aralarında bu tartışma çıktı. Taberî'de geçen bu rivayetin nihayetinde daha sonra Allah'ın bu zorbaya bir sivrisineği musallat ettiği ve sivrisineğin onun burnundan girerek orada 400 sene kaldığı ve Nemrud'un rahatlamak için devamlı başına vurduğu da zikredilir.[278] Ancak Hz.İbrahim'in o bölgeden hicretinden sonra Nemrud ve kavminin saltanatının fazla uzun sürmediğini de tarihi rivayetlerden anlıyoruz.Bu sebeple bu mantık dışı dörtyüz senelik sivrisinek hikayesinin de bir israiliyat uydurması olduğunu tahmin ediyoruz.

Yukarıdaki rivayetlerin hiç birisinin kesinliğine dair elde her hangi bir belge olmamakla beraber, aralarında bu tartışma çıktıktan sonra ateşe atılmış olması daha çok muhtemeldir..

"Eski çağlardan beri müşrik toplumların belli bir özelliği vardır: Bunlar Allah'ı Tanrılar Tanrısı veya EnBüyük Tanrı olarak kabul ederler, ama Onun tek olduğuna inanmazlardı. Onlar Allah'a pek çok ortaklar koşarlardı. Veya Allah'a ait sıfatları başka varlıklara da izafe ederlerdi.

Müşrikler her zaman tanrılarını iki kısma ayırmışlardır. Bunladan biri tabiatüstü bir varlıktır ki, bütün sebep ve neticelere hâkimdir. İnsanlar buna hertürlü ihtiyaç ve sıkıntılarını anlatır ve ondan çare bulmasını arzu ederler. Bu tanrı icabında tek, icabında birden çok olabilir. Birden fazla olunca,en kudretli olana diğerleri yardımcıdır. İkinci tür tanrılık politik bir hüviyet arzeder. Bu kategoriye hükümdarlar ve iktidar sahipleri girer. Bunlar siyasî, sosyal ve ekonomik yasalar çıkararak halkı kayıtsız ve şartsız kendilerine bağlarlar. Toplumun yasama, yürütme ve yargı işlerinde tek mercii kendileridir. Tasarruflarında hiç kimseye karşı sorumlu değildirler. Kendilerine izafe ettikleri bu sıfatlarla iktidar sahiplerinin çoğu kendilerini bir tanrı olarak görmüşler veya görülmüşlerdir

278 İbnü Cerir et-Taberî,III,18.

Nemrud'un tanrılık iddiası da bu türdendi. Nemrud kendisi Allah'ın varlığını inkar etmiyordu. O, gök, yer ve bütün kâinatın yöneticisi ve yaratıcısının kendisi olduğunu ileri sürmüyordu. Dünyada ve evrende her şeye hakim olduğunu da söylemiyordu. İddiası şuydu: Ur veya Irak ülkesi ve halkının mutlak hâkimi benim. Ben buranın rakipsiz hükümdarıyım. Ağzımdan çıkan sözler birer kanundur. Üzerime başka kimsenin iktidarı ve hakimiyeti yoktur. Bu itibarla beni tanrı ve hükümdar olarak kabul etmeyen her vatandaş âsî ve günahkardır.

Hz. İbrahim tek bir Allah'ı ilah olarak kabul ettiğini ilan edip bunun dışında her şeyin rablığını ve ilahlığını reddedince sadece kavminin milli din ve inançlarına ağır bir darbe indirmiyordu, bununla beraber Nemrud ve diğer hâkim tabakanın kuvvet ve iktidarına da açıkça meydan okumuş oluyordu. Zira topluma hakim olan dinî inanç ve felsefe Nemrud ve yandaşlarını ülkenin en çıkarcı zümresi haline getirmişti. Hz. İbrahim tek Allah'a davet etmek suretiyle Ur'luların tanrılarını reddettiği gibi Nemrud'un tanrısal sıfatını ve bu sıfat sayesinde sahip olduğu iktidar ve şöhretini de tehlikeye sokuyordu. Bu sebeple devlete başkaldırmak suçundan Nemrud'un huzuruna çıkarıldı.[279]

Tartışma sırasında Hz. İbrahim hayat ve ölümün Allah'ın elinde olduğunu söyleyince Nemrud, "Ben de diriltir ve öldürürüm" dedi. Rivayet olunduğuna göre Nemrud iki adam getirtmiş, birini idam edip, diğerini salıvermiş.[280] İşte gördün mü? demiştir. Aslında bu ciddi bir cevap değildir. Kibir ve inadının neticesinde öldürme ve diriltme fiilini mecazen kendisine izafe etmesidir. Bu cevapta aynı zaman da Hz. İbrahim'e karşı da bir tehdit vardır.

Hz. İbrahim hayat ve ölümün hakiki müsebbibinin Allah olduğunu sözleriyle kanıtlamıştı ama bu, inatçı zorbayı susturmaya kafi gelmemişti. Hz. İbrahim'in bundan sonraki sözleri Nemrud'u o denli köşeye kıstırmıştı ki başka bir şey ileri sürecek gücü kalmadı: "Allah güneşi doğudan getiriyor, sen de batıdan getir sene." Nemrud güneş

---

279 Mevdûdî, Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi, I, 424, 425.
280 İbnü Cerir et-Taberî, III, 18; İbnü Kesir, I, 313.

ve ayın, Hz.İbrahim'in Allah dediği tanrıya bağlı olduğunu pekala biliyordu. Fakat o, bu apaçık gerçeği kabul etmezdi, çünkü bunu kabul etmesi despotluk yönetimihden vazgeçmesi demek olurdu. Nitekim hiç bir şey söyleyemedi ve şaşkınlık içinde kaldı. Zaten "Allah zalimler güruhuna hidayet etmez."

Elmalılı Hamdi Yazır bu âyetin tefsirinde şu mütalaaları serdeder:

"...Hayat olayını yaratmanın, güneşi hareket ettirmekten daha mühim ve hayat olayının mihaniki olaylardan daha yüksek bir bürhan-ı kudret olduğunu takdir etmeyen ve onu oyuncak zannedip de hafife alan zalimler nihayet böyle semadan inen mihaniki bir tokatla mağlup edilirler..."[281]

Hz.İbrahim ile Nemrud arasında geçen bu tartışma ile ilgili bazı sualler akla gelebilir: İbrahim(a.s.) niçin yıldızları ve gezegenleri örnek göstermedi de güneşi örnek gösterdi? Niçin birinci delilini tamamlamadan ikincisine geçti?

Bu suallere şu şekilde cevap verilebilir:

Nemrud'un taraftarları yıldızların müessir bir güce sahip olduklarına inanırlar ve güneşi de en büyük ilah olarak kabul ederlerdi. Şayet Nemrud büyüklük taslayarak "Güneşi doğudan ben getiririm ve bu nizam üzere deveran etmesini de ben temin ederim" demiş olsaydı İbrahim(a.s.)'ın cevabı şu olacaktı: Madem ki bu eflâki sen idare ediyorsun o halde nasıl oluyor da senin kavmin senin dışında güneşe ve yıldızlara tapıyorlar? Hiç idare edilen ve başkası tarafından hareket ettirilen bir şey ilah olur mu? Böylece Hz.İbrahim'in bu cevabıyla kavminin yıldızları ilah olarak görme şeklindeki itikatları da batıl hale gelmiş olacaktı.[282]

İkinci suale gelince, Hz.İbrahim bir delilden diğeri intikali fasit bir intikal değildir. Çünkü İbrahim'in birinci delili melike karşı gerekli bir delildi. İbrahim(as) "Benim Rabbim dirilten ve öldürendir" derken hakiki manada öldürme ve dirltmeyi kasdetmişti.

---

281 Hak Dini Kur'an Dili,II,878.
282 Ahmed el-Bera el-Emirî,İbrahim(a.s.) ve Da'vetühu,100.

Nemrud ona bâtıl bir yolla karşı çıktı ve hapsettiği iki kişiden birini serbest bıraktı, diğerini öldürdü. İbrahim ona pekala "senin yaptığını ben de yapabilirim, gücün yetiyorsa şu serbest bıraktığını hiçbir âlet ve sebebe tevessül etmeden öldür, öldürdüğünü de dirilt bakalım da görelim" diyebilirdi. Böylece o mel'unu suşturabilirdi. Ancak kavminin kültür seviyesi hakiki manaları düşünebilecek durumda değildi. Hz. İbrahim onların meseleyi karıştırmalarından ve anlamamalarından korktu. Bu sebeple karışıklığa meydan vermeyecek başka bir delile geçti.

Aslında bu, güzel bir intikaldir. Tartışmacı dinleyenlerin anlayışına zor gelen bir söz söyler, hasmı da hile ve zihin bulandırma yoluna giderse, dinleyicilerin daha kolay anlayacağı başka bir örneğe geçebilir. "Bu bir örnekten başka bir örneğe geçmektir."[283] Çünkü huccetler birer nur misalidir. Bir hüccete, başka bir huccet ilave etmek bir kandilin yanına başka bir kandil daha koymak gibidir. Kandiller çoğaldıkça nurun ziyası artar. Bu birinci delilin za'fına delalet etmez.

İbrahim'in bir delilden diğerine intikali de böyledir. Yoksa tartışmada tutukluğuna alamet değildir. Çünkü delilinin zayıflığı ve maksadı ifadede âciz kaldığından dolayı intikal etmemiştir.[284]

283 F.er-Râzî, Peygamberlerin Mâsumiyeti, 68.
284 A.el-Bera el-Emirî, age., 100, 101.

Ü Ç Ü N C Ü   B Ö L Ü M

HİCRETİ VE HİCRETTEN SONRA GELİŞEN OLAYLAR

A-DİĞER PEYGAMBERLERDE HİCRET

B-HZ İBRAHİM'İN HİCRETİ VE SEYAHATLERİ

I-BABİL'DEN ŞAM'A HİCRETİ

II-MISIR'A GİDİŞİ VE ŞAM'A GERİ DÖNÜŞÜ

III-MEKKE ZİYARETLERİ

C-OĞLU İSMAİL VE KURBAN OLAYI

D-BEYTİN İNŞAASI VE HACCA ÇAĞRI

E-FİLİSTİN'DEKİ HAYAT

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: HİCRETİ VE HİCRETTEN SONRA GELİŞEN OLAYLAR

A-DİĞER PEYGAMBERLERDE HİCRET

Bir yerden ayrılıp başka bir yere gitmek, vatanından dışarı çıkıp başka bir beldeye yerleşmek manasına gelen[1] hicretin peygamberlerin hayatında önemli bir yeri vardır. Hicret bir peygamberin hayatında önemli bir dönüm noktasıdır. Önce şunu belirtelim ki hicret basit bir yer değiştirme veya seyahat olayı değildir. Hicret uzun süren bir mücadelenin sonunda arzu edilen başarıya ulaşamamanın doğurduğu zaruretler neticesinde gerçekleşen ve muhaciri daha önce içerisinde yaşadığı olumsuzluklardan kurtarıp yepyeni oluşlara ve başarılara sevkeden bir olaydır. Şurası muhakkaktır ki bir insan için en uygun ve güzel yer, inancını tebliğ edip o inancı doğrultusunda yaşayabildiği yerdir. İnsanları hakka çağırmakla görevli bir peygamberin davetini dinleyen ve anlayan bir topluluğu bulması ve tebliğ görevinin engelllenmemesi gerekir. Ama ne var ki, fertleri ve toplumları aynı çizgiye getirmek, aynı iman potasında eritmek her zaman mümkün olmamıştır. İman-küfür, hak-bâtıl çatışması ilk insan toplumlarından kesintisiz varolagelmiştir. Bir yandan Hak'kın yolunu tebliğ eden peygamberlerle bunlara uyan müminler topluluğu.. Öte yandan çoğu zaman cehalet, taklit ve enaniyetten kaynaklanan inkarlarıyla bâtıl yolda direnen nasibsizler...

Bu iki gurup birbiriyle anlaşamamış, inanç ve yaşayış farklarızdüşmanlığı körüklemiş ve otoriteyi, servet ve kuvveti ellerinde bulundurup peygamberlerin getirdiği tekliflerden dolayı çıkarlarının sarsılacağından, haksız kazanç kapılarının kapanacağından korkan sapık yolun bağlıları, iman davasının öncülerinin karşısına tarihin her devrinde çıkmışlardır. Peygamberler ve onlara tâbi olan insanların ısrarlı mücadeleleri, inkarcıların inadla ve zorbalıkla karşı koymaları yüzünden ilk merhalede sonuç vermemiş, inkarcılar

---

1 Mu'cemü'l-Vasît,II,982.

işi daha da ileri götürerek peygamberleri ve inananları yurtlarından çıkarmakla tehdit etmişlerdir. Devamlı tehdit, baskı, zulüm ve işkence dayanılmaz hale gelince hicret bir zaruret haline gelmiştir.

Hicreti, başka bir deyişle yurttan çıkarmayı bir tehdit aracı olarak inanmayanların peygamberlere karşı kullandıklarını Kur'an-ı Kerim şöyle ifade eder: "İnanmayanlar peygamberlerine şöyle dediler: Ya sizi yurdumuzdan çıkaracağız veya bizim dinimize döneceksiniz."[2]

Müfessir Kurtubî peygamberlerin ve inananların bu tür tehditlerle karşılaşmalarının ilâhî bir kanun olduğunu kaydeder.[3]

Gerçekten de bütün peygamberlerin hayatında bir hicret olayı vardır. Hepsi kendilerine inanmayanlar tarafından tedirgin edilip yurtlarından çıkarılmışlardır. Fakat peygamberleri yurtlarından çıkartanların da bulundukları yerdeki hakimiyetleri pek fazla uzun sürmemiştir. Pek çok peygamber de daha sonra muzaffer olarak o yerlere geri dönmüşler ve tekrar yerleşmişlerdir.[4]

Kur'an'ın şu âyeti peygamberlerle ilgili bu ilahî kanuna işaret eder;

"Neredeyse seni yurdundan çıkarmak için tedirgin edip dünyayı başına dar getireceklirdi. O takdirde onlar da senin ardından orada pek fazla kalamazlar. Bu, senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize de uygulanan bir kanundur(Peygamberleri aralarından çıkaran her millete aynı kanunu uygulayıp mahvetmişizdir). Bizim kanunumuzda bir değişiklik bulamazsın."[5]

İbrahim Peygamberin hicretine geçmeden önce yurtlarını terkeden peygamberleri ve kavimlerini tarihi geçmişleri içinde kısaca özetleyelim:

a)Hz. Nuh ve Kavmi:Nuh(a.s.) gönderildiği inkarcı kavmini Allah'tan korkmaya ve kendisine uymaya davet etmiştir Ama kavmi onu ve kendisine inananları inkar ederek küçümsemiş hatta davetinden ve söylediklerinden dolayı onu taşlayarak öldürmekle tehdit etmişti. Kendini

2 14 İbrahim:13.
3 Kurtubî,IX,348.
4 14 İbrahim:14.
5 17 İsra:76,77.

milletinin ağır baskısı ve tekzibi karşısında hisseden Hz.Nuh,Allah'a şöyle yalvarmıştı: "Artık benimle onlar arasındaki hükmünü ver Beni ve beraberimdeki inananları kurtar."[6]

Bu şekildeki bir dua, hicret isteğinin açığa çıkarılışı idi. Nuh (a.s.)'ın duası kabul edildi.[7] İnananlarla birlikte binerek ayrıldığı gemi de selamete çıktı[8] ve kavminin uğradığı tufan felaketinden de kurtuldu.

b)Hz.Lût:İnançsızlıklarının yanında ahlaksızlıklarını da en çirkin davranışlarla belli eden kavim, hiç şüphesiz Hz.Lut'un gönderildiği toplumdur. Kavminin taşkınlığı ve iffetsizliği karşısında çaresizlik içinde son derece sıkılan Lût(a.s): "Keşke size yetecek bir kuvvetim olsa veya sağlam bir yere sığınsam"[9] diyerek, kavminin dışında kendisine destek olacak bir topluluk özlemini dile getiriyordu. Bu da ancak bu sapık kavmi terketmekle mümkündü. Kavmini kendi yaptıklarının sonuçlarıyla başbaşa bırakma şu ilahî emirle gerçekleşti: "Gecenin bir bölümünde inananları al, hemen yola çıkar. Sen de arkalarından git.Hiç kimse ardına bakmasın. Emredildiğiniz yere geçip gidin."[10] Böylece Hz.Lût ve ona inananlar kurtulmuş, geride kalan ve içlerinde kendi karısının da bulunduğu kavmi uğradığı azabla helak olmuştu.[11]

c)Hz.Şuayb: Eyke halkı kendilerine Hz.Şuayb'in paygamber olarak gönderildiği, Allah'dan korkmayan, inançsız bir kavimdi. Bunun yanısıra ölçü ve tartya riayetsizlik, haksızlık, yağmacılık ve bozgunculukları yüzünden de uyarılmışlardı.

Hz.Şuayb'in inanç,ibadet, ahlak ve muamelatla ilgili tavsiyeleri kavmince umursanmadı. Küçümsenerek, itham ve ölümle tehdit edilerek yalanlandı.[12] Kavminin burnu havada kibirli insanları ona: "Ey Şuayb, seni ve yanındaki inananları mutlaka ülkemizden çıkaracağız. Ya da bizim dinimize döneceksiniz."[13] diyerek uzaklaştırma tasavvurlarını ortaya koymuşlardı.

---

6 26 Şuarâ:118.
7 21 Enbiya:76.
8 10 Yunus:73.
9 11 Hûd:80.
10 15 Hıcr:65.
11 29 Ankebût:33,34.
12 26 Şuara:176-189; 11 Hûd:91.
13 7 A'raf:88.

Hz.Şuayb'in ülkesini terkedip etmediğini bilmiyoruz ama yalanlayan inkarcı kavminin şiddetli bir sarsıntı ile yurtlarında dizleri üstü çöküp kalarak helak olduklarını öğreniyoruz.[14] Bir peygamberin din düşmanlarınca hicrete zorlandığını burada da görüyoruz.

ç)Hz.Musa:İsrailoğulları Mısır'da Firavun yönetiminin baskısı altında inliyorlar, oğulları öldürülüyor, kadınları da kendilerine hizmet için sağ bırakılıyordu.[15] Bu zulüm ve işkence ortamında Firavun ve çevresine gönderilen Hz.Musa kardeşi Hz.Harun'la birlikte onlara iman tebliğ ve telkkinine çalıştı. Mûcizeler gösterdi. Küçük bir topluluk kendisine inandı.Ama Firavun'un zulmü bu cemaatin de yakasını bırakmadı. Bir süre zor şartlar altında yaşayarak, inançlarının gereği olan namazlarını evlerini mescit yaparak kılan bu insanlar için sonunda Hz.Musa ve kardeşinin isteği üzerine Mısır'ı terketmeleri emri vahyedildi. İsrailoğulları yarılıp açılan denizden sağ salim geçerken, saldırgan Firavun ve askerleri hak ettikleri azaba çarptırılarak boğulup gittiler.[16]

B-HZ.İBRAHİM'İN HİCRETİ VE SEYAHATLERİ

Hz.İbrahim,babasını,kavmini ve Nemrud'u en etkili metodlarla tevhide ve doğru yola çağırdığı halde olumlu bir netice alamadı. Üstelik ölümle tehdit edildi, hatta ateşe atıldı.Her türlü ikna yollarını denediği, ölümü göze aldığı, atıldığı ateşin kendisini bir mûcize olarak yakmadığını herkes gördüğü halde buna rağmen kimsenin kendisini tasdik etmediğini görünce o beldede daha fazla kalmanın davet açısından faydalı olmayacağını anladı. Üstelik davetini engellemek için kendisini öldürmeye kararlı oldukları da ortaya çıkmıştı. Artık davasını tebliğ edeceği başka insanlar araması ve bulması onun risalet görevinin bir gereğidir. Bu sebeple "Rabbim'e hicret edeceğim"[17] diyerek hicrete karar verdi.

Belki gideceği yerde kendisine iman eden, davasına yardımcı olan insanlar ve topluluklar bulacaktır. Bu sebeple orada daha fazla

---

14 29 Ankebût:37.
15 7 A'raf:141.
16 10 Yunus:75-92; 2 Bakara:50; 20 Tâhâ:77,78;26 Şuarâ:52-67.
17 29 Ankebut:26; 37 Sâffât:99,100.

kalması günlerini boşuna geçirmesi anlamına gelecektir.

İbrahim'in bütün hicretleri Allah içindir ve Allah'ın emriyle gerçekleşmiştir.. O risaleti tebliğ etmek ve emaneti edâ etmek için hicret etmiştir. O, Allah'a itaatin ve kulluğun en yüksek mertebesine ulaşmak için hicretli imtihan olunmuştur. Onun hicreti kendisini "haliliyet"mertebesine ulaştıran bir imtihandır. Her hicretinde ve seyahatinde kendisini bu makama layık kılan başarılarının ve teslimiyetinin keskin çizgilerini görmek mümkündür; Karısını ve süt çağındaki biricik çocuğunu Allah'ın emriyle ekin bitmez, insan ve cin bulunmaz bir vâdiye terketmek üzere hicret etmiştir. Bir başka seferinde, ihtiyarlığında sahip olabildiği biricik oğlunu yine Allah'ın emrini yerine getirmek niyetiyle kurban etmek üzere yola çıkmıştır. Nihayet o, tevhide inanan bütün gönüllerintoplanacağı ve insanların güven içinde ibadet edecekleri Beytullah'ı inşa etmek üzere hicret etmiştir. Bütün bunların tek sebebi vardır: Allah'a itaat ve O'nun emrini yerine getirmek...

O halde Hz.İbrahim'in hicret ve seyahatleri ne iktisâdî, ne de siyasî sebeplere dayanmıyordu. Gerçi ekonomik ve politik şartların genel olarak bütün göçler üzerindeki tesirini inkar etmek mümkün değildir. Hatta İbrahim(a.s)'ı hicrete zorlayan kavmi ve çevresinin ona olan tepkisi ve inkarının temelinde de siyasi ve ekonomik çıkarlarını yitirecekleri korkusu yatmaktadır. Fakat İbrahim(a.s.)'ın durumu ve konumu çok daha değişiktir. O bir siyasi lider veya askerî komutan değildir. O, herşeyden önce bir peygamberdir. İlk ve en önemli görevi de Allah'ın emrini tebliğdir.

Seyyid Kutup, İbrahim(a.s?)'ın "...ben doğrusu Rabbim'e gideceğim, O bana yol gösterir" âyetini tefsir ederken Rabbime gideceğim sözünden onun hicrete karar verdiğinin anlaşıldığını ifade ettikten sonra şunları ilave eder:[18]

"...Bu gidiş bir hicrettir. Mekan sathında bir hicret olmaktan çok ruh çapında bir hicret. Geçmiş hayatından ne kalmışsa hepsini geride koyup,terkedip giden bir hicret. Bu hicrette babasını, kavmi-

---

18 Fi Zılâli'l-Kur'an,XII,329.

ni, ehlini, evini, vatanını ve kendisini yeryüzüne ve insanlara bağlayan herşeyi terkediş vardır. Keza kendisini alıkoyan her türlü engel ve alakayı kesip atmak vardır.

Her şeyden soyulup hafifleyerek, bütün dünya meşgalelerini bertaraf ederek, nefsini kendisine hiçbir pay ayırmadan olduğu gibi Rabbine teslim ederek O'na doğru hicret ediyor. Ve biliyor ki Hz.İbrahim, Rabbi onu yalnız bırakmayacak, Halil İbrahim'e yardım edecek ve bu suretle sırat-ı müstekîmi takibederek selamete çıkacak...

İbrahim(a.s.)'ın hicreti bir halden bir hale, bir durumdan başka bir duruma ve çeşitli alakalardan kalbin huzurunu selbetmeyen bir tek alakaya tam bir intikal ediştir. "Ben Rabbim'e gideceğim ifadesi her şeyden sıyrılıp, arınıp, tam bir ihlas, teslimiyet, emniyet ve kesinlikle yüce Mevlaya yönelmeyi ifade eder."

Seyid Kutub'un bu yorumu Rasulullah'ın "Hicreti Allah'a ve Rasûl'üne müteveccih olanın hicreti Allah'a ve Rasûlullah'adır. Hicreti eline geçireceği bir dünyaya veya nikah edeceği bir kadına müteveccih ise onun hicreti de gaye edindiği şeyedir."[19] hadisine uygundur.

Hz.İbrahim'in hicret ve seyahatlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1-İlk önce Babil'den Harran'a hicret etti.

2-Harran'da kısa bir süre kaldıktan sonra Şam'a hicret etti ve Beytü'l-Makdis'in doğusunda yerleşti.

3-Şam'dan Mısır'a gitti ve bir müddet orada kaldıktan sonra tekrar Şam'a döndü.

4-Beraberinde hanımı Hacer ve oğlu İsmail olduğu halde Şam bölgesinden ayrılarak Mekke'ye yöneldi. Allah'ın emrettiği şekilde onları ekinsiz ve insansız bir vâdiye bıraktıktan sonra Şam'a geri döndü.

5-Oğlu İsmail'i kurban etme emrini aldıktan sonra Mekke'ye tekrar gitti ve sonra Şam'a geri döndü.

6-Üçüncü seferinde oğlu İsmail'i ziyaret için Mekke'ye tekrar geldi. Onu evinde bulamadı. Oğluna imalı bir haber bırakarak karısını boşamasını tavsiye etti ve Şam'a geri döndü.

---

19 Buhârî, Bed'ül-Vahy, 1, İman, 41, Itk, 6, Menâkıbü'l-Ensar, 45; Müslim, İmâra, 155; Tirmizî, Fedâilü'l-Cihad, 16; Neseî, Taharet, 59; İbnü Mâce, Zühd, 26; İbnü Hanbel, I, 25, 43.

7-Mekke'ye dördüncü gelişide oğlunu yine bulamadı fakat bu sefer bıraktığı imalı haberle oğluna ikinci karısını tutmasını tavsiye etti.

8-Mekke'ye beşinci gelişinde oğlu İsmail ile beraber Kâbe'yi inşa etti.

Hz.İbrahim'in hicret ve seyahatlerini özetlemek gerekirse belli başlı üç noktada toplamak mümkündür:

I-Bâbil'den çıkıp Harran'dan geçerek Şam'a hicret etmesi.

II-Şam'dan Mısır'a gidişi ve tekrar Şam'a dönüşü.

III-Mekke Ziyaretleri.

Şimdi bunların ayrıntılarına geçebiliriz:

I-BABİL'DEN ŞAM'A HİCRETİ

İbrahim(a.s.)'ın doğup büyüdüğü ve risalet görevini aldığı yer Bâbil ülkesidir. Bâbil'de ozamanlar Keldânîleryaşamaktadır. İbrahim (a.s.) uzun seneler boyunca kavmini Allah'a ibadete ve putları terk etmeye çağırmıştır. Fakat onun bu davetini reddetmişler hatta en yakını olan babası bile "eğer benim tanrılarım hakkında konuşmaya devam edersen seni taşlarım, uzun süre benden ayrıl, git"[20] demiştir. Kavmiyle yaptığı münakaşalar sonucu ateşe atılmış, Allah'ın kendisini kurtarmasından sonra da oradan ayrılmaya karar vermiştir. O esnada kardeşinin oğlu Lût ile karısı Sâre'den başka inanan yoktur. Katade'nin rivayetine göre İbrahim'e Lût'dan başka inanan olmamıştır.[21]

İbrahim(a.s.) hicrete karar verdiği esnada dua ederek Allah'tan kendisine salih bir evlat vermesini istemiştir.[22] Allah'ın kendisine lutfedeceği evlatları vasıtasıyla Allah'ın davasına daha iyi yardımcı olacağını düşünmüş olabilir. Bundan da onun henüz ozamana kadar bir evlat sahibi olmadığını anlayabiliriz.

Nihayet kendisine inanan karısı Sâre ve yeğeni Lût ile birlik-

---

20 İbnü Cerir et-Taberî,XX,92.

21 37 Sâffat:100.

22 19 Meryem:46.

BEŞİNCİ BÖLÜM

HZ.İBRAHİM'İN ÖRNEK ŞAHSİYETİ

A-ŞAHSİYETİN OLUŞMASI

Kur'an-ı Kerim Hz.İbrahim'i anlatırken onun sahip olduğu vasıfları da zikreder. Bu vasıfları ifade eden özel tabirler kullanır. Mesela halil, hanif, evvah, münib,halim gibi tabirlerle onu metheder. Kur'an'da zikredilen bu tabirler onun örnek şahsiyetini tanımamıza yardım eden önemli ipuçlarıdır.

Kur'an-ı Kerim Hz.İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda bizim için güzel bir örnek olduğunu hatırlatır.[1] Aynı sûrede bu örneğin Allah'ı ve ahiret gününü arzu edenler için verildiği ifade edilir.[2]

Aynı sûre içinde arka arkaya Hz.İbrahim'den uyulması gereken bir örnek olarak söz edilmesi anlamlıdır. Hz.İbrahim insanı doğrudan Allah'a yönelmeye ve Rabbi ile kendisi arasındaki vasıtaları tamamen kaldırmaya çağırmıştır. Bu vasıtalar ne türden olurlarsa olsunlar farketmez; İster yıldızlar ve gezegenler olsun, isterse putlar ve putlaştırılmış kişiler...

Üstelik İbrahim bu davetini tek başına ve cesurca yerine getirmiştir. Bu uğurda başına gelen hiçbir musibete aldırış etmemiş ve yolundan dönmemiştir. Bütün insanlar kendisine muhalefet etse bile davasından vazgeçmemiştir. Bu hak ve hakikat yolunda büyük bir kahramanlık örneğidir ve Allah'ın râzı olduğu bir davranıştır.

Hz.İbrahim ve ona tabi olan bir avuç insan daha sonra kendi kavim ve akrabalarından ve onların taptıklarından teberri etmişler, uzaklaşmışlar ve bütün dostluk ilişkilerini koparmışlardır.

Bütün bunlar Allah'ın râzı olduğu ve örnek alınmasını istediği şahsiyetin ortaya koyduğu davranışlardır. O halde Hz.İbrahim'i ve onun şahsiyetini meydana getiren özelliklerini tanımakta zaruret vardır.

Bir insanı diğerlerinden ayıran bir takım özellikler vardır. Bu özelliklere kişilik özellikleri diyebiliriz. Kişinin rûhi ve ahlakî yapısını oluşturan bu özelliklerin bir kısmı şüphesiz onun doğuştan

---

1 60 Mümtehine:4.
2 60 Mümtehine:6.

sahip olduğu özelliklerdir. Bir kısım özellikler de aile, çevre, yaşadığı toplum, aldığı terbiye ve başından geçen olaylardan etkilenerek şekillenir ve oluşur. Doğuştan olanlara vehbî, bu ikincilere de kesbî özellikler diyebiliriz.

Hz.İbrahim şüphesiz ki Allah tarafından bir peygamber olarak seçildiği için doğuştan bu görevin gerektirdiği bazı vasıflarla bezenmiş ve daha sonra da bu görevi yerine getirecek şekilde hazırlanmıştır. Bu husus Kur'an'da açık bir şekilde beyan edilir:

"Andolsun biz onu dünyada iken beğenip seçtik, âhirette de iyilerdendir." [3]

Ayetteki "seçtik" anlamı اصطفى kelimesi ile ifade edilir. Bu kelimenin aslı bir şeyin en saf ve temiz olanının bulup çıkarılması manasına gelir.[4] Tasfiye de buradan gelir ki bir şeyi kötülüklerinden arındırıp en iyi şeklini ortaya koymaktır. Peygamberler beşer soyunun içinden ve beşerin mayasında mevcut olan kötülüklerden arındırılarak ortaya çıkartılan müstesna insanlardır. Bu ilahi arındırma peygamberin şahsiyetinin oluşmasında ilk merhaledir ve peygamberin şahsiyetindeki vehbî özelliklerin kaynağı da Adem (a.s.)'da başlayıp Hz. Muhammed(a.s.)'da en mükemmel şekliyle sona eren ilâhî ıstıfadır.[5] Nitekim şu âyet-i kerimede bu hakikate işaret edilir:

"Şüphesiz ki Allah Adem'i, Nuh'u, İbrahim âilesini ve İmran âilesini birbirinden türeyen bir nesil olarak âlemler üzerine seçip süzdü. Allah işitendir, bilendir."[6]

Hz.İbrahim'in şahsiyetinin oluşmasında başından geçen imtihanlar da önemli rol oynamıştır. O bir musibetle karşılaştığı zaman sabretmiş, Allah'a tevekkül etmiş ve teslimiyet göstermiş, Allah da buna karşılık onu her türlü bela ve musibetten koruyarak mükafaatlandırmış-

---

3 2 Bakara:130
4 Ebussuud,I,162; Hak Dini Kur'an Dili,II,1081, Râgıb, Müfredat,418.
5 Âlemde cereyan eden ıstıfa kanunu ve peygamberlerin diğer insanlardan ıstıfa edilmesi keyfiyeti hk. bak: Hak Dini,Kur'an Dili,II,1081-1092; Ali Ünal, Kur'an-ı Kerim Kavramları,
6 3 Al-i Imran:33,34.

tır. Neticede teslimiyet ve imanı daha da artarak haliliyet mertebe(sine yükselmiştir. Hz.İbrahim'in imtihanları üzerinde daha önce dur·duğumuz için daha fazla teferruata girmiyoruz.

Bütün peygamberlerin hayatında gözlem, tefekkür ve tecrübenin de önemli bir yer aldığını biliyoruz. Daha kendilerine vahiy gelmeden önce tefekkür ve gözlem yoluyla bazı ğaybî hakikatlere ulaştıklarını ve Allah'ın âyetlerini müşahede ettiklerini söyleyebiliriz. Hz.Muhammed'in zaman zaman Hira mağarasında inzivaya çekilerek tefekküre daldığını, kendisine vahiy gelinceye kadar bu durumun devam ettiğini kaynaklardan öğreniyoruz.

Kur'an'da Hz.Muhammed ile müşrikler kıyas edilirken Hz.Muhamme için "...Rabbinden apaçık bir âyet üzerinde bulunan, onu yine O'nda bir şahit izleyen..."[7] denilir. Hz.Nuh[8] ve Hz.Sâlih[9] de kendi kavimlerini hidayete çağırırlarken kendilerinin doğruluklarına kanıt olm üzere, "...Ey kavmim, söyleyin bakalım eğer ben Rabbimden apaçık bi belge üzerinde isem ve Rabbim bana kendi katından bir rahmet vermiş de bu sizin için gözardı edilmişse..." derler. Bu âyetlerden ilkinde geçen "Ondan gelen bir şahit" ve diğerlerinde geçen""Rab katından rahmet" den muradın nübüvvet ve ilâhî vahiy olduğu konusunda müfess ler müttefiktirler.[10] Ayetlerde geçen "...Rabbinden bir beyyine.." ifadesinden de peygamberlerin gözlem ve tefekkür yoluyla elde ettikleri bilgileri anlayabiliriz.

Hz.İbrahim'im hayatında ve şahsiyetinde de gözlem ve tefekkürü izlerine rastlıyoruz. Onun yıldızlar, ay ve güneşin ilahlığını ipta ederken yaptığı şey basit bir gözlemdir. Kavmini ve babasını putlara tapmaktan vazgeçirmek için "siz dua ettiğiniz zaman onlar işitiyorlar mı? Yahut size fayda veya zarar verebiliyorlar mı?"[11] demesi ve Allah'ı onlara anlatırken de "Beni yaratan ve bana yol gösteren O'(Bana yediren ve içiren O'dur. Hastalandığım zaman bana şifa veren (dur. Beni öldürecek, sonra diriltecek O'dur. Ceza günü hatamı bağışla

---

7 11 Hûd:17.
8 11 Hûd:28.
9 11HHûd:63.
10 İbnü Kesir,II,440; Kurtubî,IX,25.
11 26 Şuarâ:78-82.

cağını umduğum da O'dur."[12] şeklindeki izahı hep ondaki kuvvetli mantığın ve derin tefettürünü bir neticesidir.

ÖLÜ KUŞLARIN DİRİLMESİ

Hz.İbrahim'in öldükten sonra dirilmeyi de mûcizevî bir şekilde gözlem ve tecrübe ettiğini şu âyetten anlıyoruz:

"İbrahim de bir zaman: Yâ Rabbi ölüleri nasıl dirilteceğini bana göster demişti. Allah, inanmadın mı? dedi. İbrahim, hayır inandım, fakat kalbimin mutmain olması için istedim, dedi. Allah, kuşlardan dört tanesini yakala, onları kendine çek ve iyice tanı, sonra kesip her dağın başına onlardan birer parça koy. Sonrasonları kendine çağır, koşarak sana geleceklerdir. Bil ki Allah daima gaalip ve hikmet sahibidir."[13]

Bu olayın Hz.İbrahim'in şahsiyetindeki tesiri üzerinde durmadan önce konu ile ilgili çoğu Taberi Tefsirinde zikredilen[14] çeşitli izahları burada özetlemek uygun olacaktır:

Bir rivayete göre Hz.İbrahim, deniz kıyısında yırtıcı hayvanların ve kuşların parçaladığı ve yediği bir hayvan leşi görmüştü. Etleri çeşitli varlıkların karnına giden bu hayvanın nasıl dirileceğini gözüyle görerek kalbini tatmin etmek ister.

Başka bir rivayete göre ise Hz.İbrahim Nemrud ile münakaşasında "Benim Rabbim hem öldürür hem diriltir" deyince Nemrud da bunu ben de yaparım demiş ve bir kişiyi öldürmüş, diğer kişiyi de salıvermişti. İbrahim bunun üzerine"bu bir öldürme ve dirltme değildir" demiş ve bu meselenin aslı hem Nemrud, hem de ona bağlı olanların huzurunda ortaya çıksın diye "Ya Rabbi nasıl dirilttiğini bana göster demiştir."

Diğer bir rivayette ise Hz.İbrahim Allah'ın kendisini Halil'i (dostu) olduğunu müjdeleyince bu müjdenin bir mûcize ile teyid edil-

---

12 26 Şuara:78-82.
13 2 Bakara:260.
14 İbnü Cerir et-Taberî,III,33,34.

te yine bir Keldânî ülkesi olan Harran'a[23] doğru yola çıktı.[24] İbnü Sa'd'a göre bu esnada 37 yaşındadır.[25]

İbrahim(a.s.) Harranlılar arasında uzun süre kalmadı. Onları Allah'a imana ve yıldızlara ibadetten vazgeçmeye çağırdı. Fakat onlardan da olumlu bir cevap alamadı. Nihayet orayı da terkederek Şam'a doğru yöneldi ve Beytü'l-Makdisin doğusunda bir yere yerleşti. Beraberinde yine karısı Sâre ve kardeşinin oğlu Lût vardı. Kaynaklardaki bazı rivayetlere göre Hz.İbrahim'in Harran'a hicreti esnasında beraberinde babası da bulunmaktadır.[26] Ancak babasının kendisine iman etmediği,yemüşrik olarak kaldığı düşünülecek olursa bu rivayetleri ihtiyatla karşılamak icabeder.

İbrahim(a.s.) Irak'tan Harran'a, oradan da Şam'a hicretinin Nemrud'un ateşinden kurtulduktan sonra olduğunda ehli ilim arasında ittifak vardır.[27] Fakat bu hicreti esnasında kaç yaşında olduğu konusundaki rivayetler muhteliftir. Tevrat'ın verdiği bilgilere göre yetmiş beş yaş civarında olduğu tahmin edilmektedir.[28]

İbrahim'in Beytü'l-Makdisin doğusunda yerleştiği yer bir Filistin toprağıdır ve Ken'an diyarıdır.[29] Orada davetinin merkezi şehirleri olan Bethel, Hebron ve Beir Seb'a'yı kurdu.[30] Yeğeni Lût'u ise Lût gölünün doğusuna gönderdi.[31] Burası tarihte ahlaksızlık ve rezaletleriyle ün yapmış olan Sodom şehrinin bulunduğu yerdir.

İbrahim(a.s.) şimdiki Nablus kentinin bulunduğu yerde bir müddet kaldı.[32] Orada da davet görevine devam etti. Fakat bu uzun sür-

---

23 HARRAN Mudar diyarında bir kasabadır.Musul, Şam ve Anadolu'ya giden yolların keşiştiği yerdedir. Bir rivayete göre Hz.İbrahim'in kardeşi Hârân(هاران)tarafından kurulduğu için ona izafeten bu isimle anılmış daha sonra Harran (حرّان)şeklinde söylenir olmuştur. Rivayete göre Sâbiilerin ülkesidir. Bazı müfessirlere göre de "Onu ve Lut'u âlemlere bereketli kıldık(21 Enbiya:71)" âyetindeki bereketli yer Harran'dır. Bak:Y.el-Hamevî, Mu'cemü'l-Büldan,II,235, 236.

24 İbnü Haldun,Tarih,II,35;İbnü Sa'd,Tabakat,I,46.

25 İbnü Sa'd,Tabakat,I,47.

26 İbnü Haldun,Tarih,II,35;İbnü Sa'd,Tabakat,I,46,

27 İbnü Cerir et-Taberî,XVII,36.

28 Neccar, Kasasu'l-Enbiya,84.

29 Neccar,age,84.

30 Mevdûdî, Tefhimu'l-Kur'an,I,86

31 Mevdudî,age,I,86.

32 Neccar,age, 84.

medi. Şam yöresinde meydana gelen kıtlık ve kuraklık sebebiyle oradan ayrıldı, Mısır'a gitti. Ancak oraya gidişinin sebebi ilk planda rızk endişesi değildi. Mısır'da da davet görevine devam etmekti ve bununla birlikte Allah'ın kendisine takdir ettiği rızkı aramaktı.[33]

II-MISIR'A GİDİŞİ VE ŞAM'A GERİ DÖNÜŞÜ

Kıtlık ve kuraklığın bütün Şam havalisini ve Filistin'i kaplaması üzerine İbrahim(a.s.) beraberinde zevcesi Sâre olduğu halde Mısır'a doğru yöneldi. Sâre son derece güzel ve gösterişli bir kadındı. O sırada Mısır'da Amalika arablarının azgın ve zalim bir meliki hüküm sürüyordu.[34] Nerede güzel bir kadın görürse veya duyarsa o kadını zorla gasbederedi. İbrahim'in zevcesiyle beraber şehre girdiğini gören karaktersiz bir adam bu zorba melike gelerek onları jurnal eder.[35] Bu olay muteber hadis kaynaklarında daz zikredilir. Bu sebeple hadisenin bundan sonraki bölümünü Buhârî'den nakledelim:

"Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah(s.a) şöyle anlatmıştır: İbrahim(a.s.) bir seferinde zevcesi Sâre ile birlikte hicret etmiş bir şehre girmişti. Orada zorba meliklerden birisi vardı. Bu zalim'e:

-İbrahim en güzel kadınlardan bir kadınla şehre girdi diye bildirildi. Melik:

-Yâ İbrahim! Yanındaki kadın neyindir? diye haber gönderdi. İbrahim:

-Kardeşimdir, diye cevap verdi. Sonra İbrahim dönüp Sâre'nin yanına geldi ve :

-Sakın beni yalancı çıkarma! Ben bunlara seni kızkardeşimdir diye bildirdim. Allah'a yemin ederim ki yeryüzünde senden ve benden başka mümin kimse yoktur, buyurdu.ve Sâre'yi melike gönderdi..Melik Sâre'ye sahip olmak istedi. Sâre de abdest alıp hemen namaza durdu. Namazı müteakıp:

---

33 İbnü Haldun,Tarih,II,35; İbnü Sa'd,Tabakat,I,46.

34 Bu zalim ve zorba Firavunun adı Sinan b.Ulvan'dır.Bak:Sâbûnî,en-Nübüvvetü ve'l-Enbiya,168. Bir rivayete göre de Sâruh'tur.Bak:Peygamberler Tarihi Ansiklopedisi,II,126.Romalılar bu adamı Neksos diye tesmiye ederlerdi.Bak:Neccar,Kasasu'l-Enbiya,84. Bu adamın isminin Amr ibn İmru'l-Kays ibn Sebe olduğu da söylenir.Bak:Fethu'l-Bârî,VI,378; Umdetü'l-Kârî,XV,249.

35 el-Kâmil fi't-Tarih,I,100; İbnü Haldun,Tarih,II,35.

-Yâ Rabbi, ben sana ve senin peygamberine iman ettimse, ben kadınlığımı zevcimden başkasına ebedî muhafaza ettimse, benim üzerime şu kâfiri musallat etme! Diye dua etti. Adamın derhal nefesi boğuldu. Horlamaya, hatta ayağıyla yere vurup debelenmeye başladı. Ebû Hureyre (devamla) demiştir ki, Sâre:

-Allah'ım! Eğer bu herif ölürse bunu bu kadın öldürdü denilir, diye endişe gösterdi. Bunun üzerine adam kendisine geldi. Fakat Sâre'ye ikinci defa saldırmaya kalkıştı. O da derhal abdest alıp namaza durdu. Sonra:

-Allah'ım! Ben sana ve senin peygamberine iman ettimse, ben kadınlık şerefimi kocamdan başkasına karşı korumuşsam şu kafiri, üzerime musallat etme! diye dua etti. Herifin derhal nefesi tıkandı, horlamaya ve debelenmeye başladı. Ebû Hüreyre rivayetine devamla demiştir ki, Sâre:

-Yâ Râb! Bu herif ölürse bunu bu kadın öldürdü denilir, diye endişe ızhar eyledi. Bunun üzerine adam kendine geldi. Üçüncü defasında da aynı şekilde oldu. Bunun üzerine meliksarayındaki adamlarına:

-Siz bana insan değil muhakkak bir şeytan göndermişsiniz. Bu kadını İbrahim'e geri gönderiniz. Hacer'i de Sâre'ye veriniz, dedi. Müteâkıben Sâre İbrahim(a.s.)'a dönüp geldi ve ona başından geçenleri anlatarak:

-Bak, nasıl, Allah kafiri rezil etti, bir câriyeyi de hizmetçi verdi.[36]"

Hz.İbrahim'in hadiste de belirtildiği gibi din kardeşliğini kastederek ve niyetine alarak kendi zevcesi için "kardeşimdir" demesi ve başka bir hadiste de Hz.İbrahim'in bu ifadesiyle birlikte üç yalanından söz edilmesi âlimler arasında uzun münakaşalara sebep olmuştur. Bu münakaşaların sebebi ve mahiyetini araştırmamızın diğer bölümlerinde ele alınmıştır.[37]

İbrahim(a.s.) bu hadiseden sonra Mısır'da fazla kalmadı. Mısır'dan tekrar Filistin'e dönüp o zaman ıssız, kupkuru bir yer olan Sebu denilen yere gelmişti. Bundan sonrası Peygamberler Tarihi Ansiklopedisinde şu şekilde anlatılır.[38]

---

36 Buharî, Büyu':100,Enbiya,8; İbnü Hanbel,II,403.
37 Bak:s.101,102.
38 Peygamberler Ansiklopedisi,II,128-130.

"Hz.Sâre ve Hz.Hâcer ile birlikte bir müddet burada ikamet etti. Burada hiç su yoktu.İbrahim bir kuyu kazdı. Gayet hoş ve tatlı bir su çıkıp, çeşme gibi akmaya başladı. Zamanla bu sudan insanlar ve hayvanlar faydalandı. Rivayet edilir ki buraya yerleştikten bir müddet sonra yiyecekleri kalmamıştı.İbrahim(a.s.) yiyecek getirmek niyetiyle eline bir çuval alıp şehre gitmek üzere oradan ayrıldı. Sahraya düşüp bir müddet yol aldı.Şehir uzak olduğu gibi şehre varsa bile buğday alacak parası da yoktu. Bu halde iken çaresiz geri döndü. Ailesinin yanına geldi. Onlara teselli olsun diye elindeki boş çuvala bir miktar kum ve çakıl doldurdu. Yanlarına gelince çuvalı bir kenara koyup uyudu. İbrahim(a.s.) uykuda iken Hz.Sâre Hz.Hâcer'e çuvalı aç bakalım içinde ne var?dedi. Açınca içinde buğday olduğunu gördüler. Hemen buğdayın bir kısmını un haline getirip hamur yaptılar ve ekmek pişirdiler.İbrahim(a.s.)'ı da uyandırıp, sıcak ekmek pişirdik buyur ye, dediler. İbrahim ekmeği görünce, unu nereden buldunuz? diye sordu. Senin getirdiğin buğdaydan yaptık, dediler. Sonra İbrahim bu buğdayın Allah'ın kudreti ve ihsanı ile olduğunu anladı ve ona şükretti. İbrahim(a.s.) daha sonra bu buğdayın bir kısmını ekip biçerek rençberlik yaptığı rivayet edilir. Hz.İbrahim zamanla çok mala kavuştu. Yarım milyonu sığır olmak üzere davarları ovaları, vadileri doldurdu. Çok zengin oldu. Dualardaki Halil İbrahim Bereketi tabiri buradan gelmektedir.

İbrahim(a.s.)'ın yerleştiği Sebu, çevreden gelip yerleşen diğer insanlarla meskun hale geldi. Sonradan gelenler İbrahim'in kendi açtığı kuyudan onu engellemeye kalkıştılar. İbrahim(a.s.) buna çok üzüldü..Sebu'dan ayrılıp oraya yakın Kıst adlı yere göçtü. Onun gidişiyle Sebu'daki kuyunun suyu çekilmeye başladı. İnsanlar hatalarını anlayıp İbrahim'in geri gelmesi için ondan af dilediler. Fakat İbrahim geri dönmedi. Bunun üzerine, madem ki gelmeye razı değilsin bize dua edin de suyumuz eksilmesin, diye ricada bulundular. İbrahim (a.s.) da onlara nasihat edip dininden bazı hususları onlara öğretti. Öğrettiği şeylere sıkı sıkıya uymalarını tenbih etti. Buna uydular. Su da eskisi gibi aktı. Fakat zamanla tenbih ettiği hususlara uymadıkları ve doğru yoldan ayrıldıkları için su çekilip kuyu tamamen kurudu.

Başka bir rivayete göre İbrahim Kıst'da da bir kuyu kazdı. Malı ve davarları bütün o bölgeyi kapladı. Bu bölgede onun servetinden istifade etmeye kalmadı. Hatta İbnahim(a.s.) dört beş saatlik uzaklara giderek ikram edeceği misafirler arardı. Bundan dolayı kendisine Ebu'd-Dayfan(Misafir Babası) denilirdi.

İbrahim(a.s.) bir defasında büyük bir ziyafet vermişti. Ziyafette iki yüz tane mecûsi vardı. Ziyafette ikiyüz tane mecûsi vardı. Ziyafetten sonra mecusiler teşekkür edip kendisine bir miktar karşılıkta bulunmayı arzu ettiler. Maksatları onun bir işinde çalışmaktı. Bize ne emredersen yapalım, dediler. Sizden bir dileğim var, buyurdu. O nedir? dediklerinde , benim Rabbim'e bir kere secde etmenizi istiyorum, dedi. Onlar bunu beklemiyorlardı. Çünkü daha önce kendilerini imana çağırmış, kabul etmemişlerdi.Aralarında konuştular ve bu zatın ziyafetlerinden yararlanmak için bir kere secde eder, sonra yine kendi ilahlarımıza taparız, dediler. Kabul edip secdeye kapandılar. Bunlar secde de iken İbrahim(a.s.) "Ya Rabbi bunları hidayete saadete kavuşturmak ancak senin kudretindedir,bunlara müslümanlık nasibeyle, dedi." Duası kabul olup hepsi müslüman oldu."

III-MEKKE ZİYARETLERİ

İbrahim(a.s.) Filistin topraklarına yerleşip orada yirmi sene kaldığı halde[39] hala bir çocuğu olmamıştı. Hanımı Sâre onun evlat özlemi içinde olduğunu biliyordu.ve üzülüyordu. Ama onu kendisinin bir evlat sahibi yapması mümkün değildi. Çünkü 70 yaşını geçmişti.[40] Kocasını bir evlat sahibi yapar ümidiyle cariyesi Hâcer'i ona hediye etti. İbrahim Hacer ile evlendikten sonra İsmail dünyaya geldi. İsmail'in dünyaya gelişine hem İbrahim, hem Hacer, hem de Sâre çok sevindiler.İbrahim(a.s.), İsmail doğduğunda 86 yaşında idi.[41] Yorucu ve meşekkatli geçen bir ömür sürmüştü. Bu yaşta bir erkek evlada sahip olmak kendisini teselli etmiş, ileride kendisine yardımcı

---

39 el-Kâmil fi't-Tarih,I,102;
40 Sâbûnî, Kasasu'l-Enbiya,169.
41 age.

olacağını da düşünerek fazlasıyla sevinmişti.

Fakat Sâre'nin sevinci fazla uzun sünmedi. Her kadında olduğu gibi onda da kıskançlık duyguları uyandı.[42] Hâcer'i ve oğlu İsmail'i görmeye dahi tahammül edemezoldu. İbrahim'den onları evinden çıkarmasını ve gözünün görmeyeceği uzak bir yere götürmesini istedi. Hikmet-i ilahi de bunu gerektiriyordu ki Allah Teâla ona Hacer'i ve oğlu İsmail'i ekinsiz bir vadiye götürmesini ve yerleştirmesini vahyetti.

İbrahim, Hacer'i ve oğlu İsmail'i alarak ıssız çöllerden ve sahralardan geçirmek suretiyle Mekke'nin bulunduğu yere bıraktı. Mekke o zaman ıssız bir vâdi görünümündeydi. Hiçbir ağaç ve bitki olmadığı gibi, insanların iskânından da son derece uzaktı.

İbrahim böyle ıssız ve ekinsiz bir beldeye çocuklarını ilahî bir emrin neticesinde bırakmıştı. Çünkü hiç bir peygamberin böyle bir emir olmadan kendi öz evladını bu şekilde tehlikeli bir vâdıye terketmesi düşünülemez.

İbrahim(a.s.) oğlu İsmail ile annesi Hacer'i buraya bırakınca buranın bereketlenmesi çin şöyle dua etmişti:

"Yâ Rabbi bu beldeyi güvenli ve emniyetli bir yer yap. Halkından Allah'a ve ahiret gününe inananları çeşitli ürünlerle besle!"[43]

"Ey Rabbimiz, ben çocuklarımdan bazısını senin Beyt-i Haramıyın yanında ekinsiz bir vadiye yerleştirdim. Yâ Rabbi namazı kılsınlar diye(böyle yaptım). Artık sen de insanlardan birtakım gönülleri onları sever(onlara koşar) yap ve onları çeşitli meyvalarla besle ki(sana) şükretsinler."[44]

Buhârî bu olayı uzun bir hadisle şu şekilde nakleder:[45]

"İbnü Abbas(r.a.)'den şöyle rivayet olunmuştur:

Kadınların uzun etekli libas kullanmaları İsmail'in anası Hâcer tarafından konulmuş bir âdettir. Hâcer kıskanç kuması Sâre'den izini gizlemek için uzun eteklik giymiştir.İbrahim, Hâcer ile evlenip İsmail doğduktan sonra emzirmekte olduğu bu oğluyla beraber Mekke'ye geldi. Nihayet Hâcer'le İsmail'i Mescid-i Haram'ın bu gün bulunduğu yerin ve mescid'in yüksek birmahallindeki Zemzem kuyusunun yukarısında büyük bir ağacın yanına bıraktı. O tarihte Mekke'de hiç kimse yok-

---

42 İbnü Haldun,Tarih,II,65; Fethu'l-Bâri,VI,400.
43 2 Bakara:126.
44 14 İbrahim:37.
45 Buhari,Enbiya,9; Fethu'l-Bâri,VI,396 vd.

tu. Hatta içecek su dahi bulunmuyordu. İşte İbrahim bu ana oğulu buraya bıraktı. Yanlarına içi hurma dolu bir kap ve içi su dolu bir kırba koydu. Sonra İbrahim geldiği yere gitmek üzere geri döndü. İsmail'in anası Hacer de peşi sıra onu takibetti ve:

-Ey İbrahim, bizi bu ıssız ve hiç bir şey bulunmayan vadide bırakıp nereye gidiyorsun? Hacer bu sözlerini tekrar tekrar söylediyse de İbhim ona dönüp bakmadı. Nihayet Hacer ona:

-(Bizi burada bırakmayı) sana Allah mı emretti? diye sordu. İbrahim:

-Evet, Allah emretti!'diye cevap verdi. Bunun üzerine Hâcer:

-Öyleyse Allah bizi zâyi etmez(bizi korur, bırakmaz), dedi ve sonra geri döndü. İbrahim de ayrılıp gitti. Tâ Mekke'nin üstündeki Seniyye mevkiinde görülmeyecek bir yere varınca yüzünü Kâbe'nin olduğu yere döndürdü ve ellerini kaldırarak şu kelimelerle dua etti:

"Ey Rabbimiz! Zürriyetimden bir kısmını ekin bitmez bir vâdide senin, taarruzu haram olan, Beytinin yanında iskan ettim. İnsanlardan bir kısım kimselerin gönüllerini namaz kılmaları için zürriyetimin bulunduğu bu yere doğru meylettirip heveslendir! Onları türlü türlü meyvalarla azıklandır. Umulur ki sana şükrederler." 46

Artık İsmail'in anası oğlunu emziriyor ve kendisi de kırbadan su içiyordu. Nihayet kırbadaki su bitince hem Hâcer, hem de çocuğu susadı. Hâcer, çocuğun susuzluktan toprak üstünde sızlanarak yuvarlandığına bakmaya başladı. Fakat çocuğun bu acıklı haline bakmaya dayanamayarak kalkıp biraz öteye gitti ve o mıntıkada en yakın dağ olan Safa tepesini buldu, onun tepesine çıktı. Sonra vadiye karşı durup bir kimse görebilirmiyim diye bakmaya başladı..Fakat hiçbir şey göremedi. Bu defa Safa tepesinden indi. Vadiye varınca entarisinin eteğini topladı. Sonra müşkül bir işle karşılaşan bir insan azmiyle koştu. Nihayet vadiyi geçti Sonra Merve mevkiine geldi. Oradada biraz durdu ve bir kimse görebilirmiyim diye baktı. Fakat hiç kimseyi göremedi. Hacer bu suretle (Safa ile Merve arasında) yedi defa gitti geldi. Nebi (s.a.), bunun için insanlar Safa ile Merve arasında sa'yederler, buyurmuştur. Son defa Merve üzerine çıktığında bir ses işitti ve içinden kendi kendine:-Sus,iyice dinle! diye kulak kabarttı , sonra dikkatle dinledi. Bu sesi evvelkiler gibi bir daha işitti. Bunun üzerine

46 Buraya kadar Hz.İbrahim'in Mekke'ye ilk ziyaretidir.

Hâcer:Ey sesin sahibi, sesini duyurdun! Eğer sen bize yardım edebileceksen yardım et! dedi. Ve böyle der demez hemen Zemzem kuyusunun yerinde bir melek belirdi. O melek ayağının topuğuyla veya kanadıyla yeri kazıyordu. Nihayet su göründü. Hacer hemen suyu -başka tarafa akmasın- diye çevirdi ve havuz gibi yaptı. Hacer hem eliyle bunu yapıyor, bir taraftan da kırbasını doldurmaya devam ediyordu. Su ise avuç avuç alındıktan sonra yerinde kaynıyordu.

Rasullullah(s.a.): Allah İsmail'in anası Hacer'e rahmet etsin! O zemzemi kendi haline bıraksaydı da suyu avuçlamasaydı,muhakkak Zemzem akar bir ırmak olurdu, buyurmuştur. (İbnü Abbasrivayetine devamla) demiştir ki: Hâcer bu sudan içti. Çocuğuna (süt olup) emzirdi. Melek Hâcer'e dedi ki:

-Zâyi ve helak oluruz diye sakın korkmayınız! İşte şurası Beytullâh'ın yeridi. O beyti şu çocukla babası yapacaktır. Muhakkak ki Allah o işin ehlini zâyi etmez.

Beytullah'ın bulunduğu yer (o zaman) tepe gibi olup yerden yüksekçe idi. Uzun zaman seller sağını solunu aşındırıp götürmüştü.

Hâcer bu suretle yaşarken günün birinde Cürhümîlerden bir cemaat uğradı. Bunlar Kedâ yoluyla gelip Mekke'nin alt tarafına indiler. Cürhümîler oraya bir kuşun gelip gittiğini görmüşlerdi de :

-Hiç şüphesiz şu kuş bir suyun başında döner dolaşır. Halbuki biz de bu vadide su bulunmadığını biliyorduk! demişlerdi ve anlamak için bir iki kişiyi göndermişlerdi. Onlar da orada su bulunduğunu anlayınca dönüp gelmişler, su olduğunu haber vermişlerdi. Bunun üzerine Cürhümîler Mekke mevkiine gelmişlerdir.

İbnü Abbas(rivayetine devamla) demiştir ki:

-Cürhümiler geldiğinde İsmail'in anası da su başında idi. Cürhümîler ona:

-Bizim de gelip şuraya senin civarına inmemize müsaade edermisiniz? dediler. Hâcer de:

-Evet inebilirsiniz(Bu sudan kullanabilirsiniz). Fakat bu suda mülkiyet hakkı iddia edemezsiniz, dedi.

Onlar da bunu kabul ettiler. Ünsiyete muhtaç olduğu bir sırada Cürhümîlerin bu gelişi Hâcer'in arzusuna muvafık oldu. Cürhümiler de gelip o civara kondular. Sonra Cürhümîlerin asıl kalabalık kısmına da

haber gönderdiler. Onlar da gelip kondular. Nihayet Mekke'nin bulunduğu yer meskun bir hale geldi. Hâcer'in oğlu İsmail gençlik çağına gelmiş, yiğit bir delikanlı olmuştu. Cürhümîlerden arabçayı öğrenmişti. Artık İsmail bu delikanlı haliyle Cürhümîler arasında en sevilen bir sima olmuştu. Büluğ çağına girince Cürhümîler onu kendilerinden bir kızla evlendirdiler.[47] (Bir müddet sonra) İsmail'in annesi Hâcer öldü.[48] İsmail evlendikten sonra İbrahim, bırakıp gittiği oğlunu ve kadınınınarayarak görmeye geldi.[49] İsmail o sırada evde yoktu. İsmail'in karısına sordu. O da rızkımızı tedarik etmek üzere çıktı gitti, diye cevap verdi. Sonra İbrahim:

-Maişetiniz ne durumda, haliniz vaktiniz yerinde mi? diye sordu. İsmail'in hanımı:

-Şiddetli darlık içindeyiz, gayet fena bir haldeyiz, diye şikayet etti. İbrahim:

-Kocan geldiğinde benden selam söyle ve ona kapısının eşiğinin basamağını değiştirmesini söylediğimi ilet! İsmail geldiğinde babasının eve gelip gittiğini anlar gibi oldu. Karısına:

-Evimize gelen oldu mu? diye sordu. Oda:

-Evet, şöyle şöyle şekilde yaşlı bir kişi geldi. Bana seni sordu. Cevap verdim. Sonra maişetimizi, halimizi vaktimizi sordu. Ben

---

47 İbrahim'in, oğlu İsmail'i kurban etmek üzere geldiği Mekke Ziyaretinden bu hadiste söz edilmemiştir.

48 Hâcer öldüğünde 90 yaşında idi. ve Hıcr'de defnolundu. Bak: Tecrid-i Sarih Tercemesi, IX, 124. Hâcer bütün Buhârî nüshalarında Acer diye geçer. Kendisi asil bir aile kızı idi. Buharî şarihlerinden İbnü Kuteybe'nin beyanına göre Hâcer'in babası Kıbt meliklerindendi. Taberî' de Hâcer'in Mısır meliklerinden birisinin karısı olduğunu ve kocasının, kendisinin esir edildiğini söylüyor. Bak: Tecrid-i Sarih Tercemesi, VI, 520. (katledilerek)

49 İbnü Hacer el-Askalânî, İbnü't-Tîn'in bu hadiste İsmail'in kurban edilmek istenmesine temas edilmediğine takılarak bu hadisin İshak'ın kurban edildiğini iş'ar ettirdiğini söylediğini naklediyor. İbnü't-Tîn devamla bu şüpheyi şu şekilde çürütüyor: Hadis, İbrahim'in İsmail'i kurban etmek için yaptığı seferi tamamen nefyetmiyor. Muhtemeldir ki oğlunu kurban emriyle de gelmiştir fakat hadiste bu konu zikredilmemiştir. İbnü Hacer de bu konuda şunları söylüyor: İbrahim'in Kurban emriyle başka bir hadiste zikredilmiştir. Ebu Cehm hadisinde İbrahim(as.)'ın her ay Burak vasıtasıyla Mekke'ye sabah gidip akşama geri döndüğü haberi geçmektedir. Buna göre yukarıdaki hadiste geçen "İbrahim, İsmail evlendikten sonra geldi" hadisi "daha önceki müteaddit gelişlerinden sonra geldi" şeklinde anlamak gerekir, Allahü a'lem. Bak: Fethü'l-Bârî, VI, 404.

de şiddetli bir darlık içinde olduğumuzu söyledim., dedi. Bunun üzerine İsmail:

-Sana bir şey vasiyet etti mi? diye sordu. O da:

-Evet, bana, sana selam söylememi, ve kapının basamağını değiştir! dememi tenbih etti, dedi. Sonra İsmail zevcesine:

-O gelen ihtiyar, babamdır. Baba senden ayrılmamı emretmiş. Artık sen ailenin yanına gidebilirsin! dedi ve ondan ayrılarak Cürhümîlerden başka bir kadınla evlendi.[50]

İbrahim bir müddet sonra tekrar geldi. Yine evde İsmail'i bulamadı, İsmail'in karısının yanına girdi. Ona da İsmail'i sordu. O da maîşetimizi temin etmeye gitti, dedi. İbrahim:

-Nasılsınız, maişetiniz, haliniz vaktiniz nasıl? diye sordu. İsmail'in karısı:

-Biz hayır, saadet ve bolluk içindeyiz! diye Allah'a hamdü sena etti. İbrahim, ne yeyip, ne içiyorsunuz? diye sordu. Kadın et yiyoruz, su içiyoruz, dedi. İbrahim peygamber:

-Yâ Rab! Bunların etlerine ve sularına bereket ihsan eyle! diye dua etti. Rasulullah(s.a.) buyurmuştur ki: İbrahim zamanında Mekke civarında hububat bilinmiyordu. Av etiyle beslenirlerdi. Eğer hububat malum olsaydı, İbrahim hububat hakkında dua ederdi. İbnü Abbas der ki: İbrahim'in bu duası bereketiyledir ki et ile su Mekke'den başka hiç bir yerde Mekke'deki kadar sağlığa faydalı olmamıştır. İbnü Abbas rivayetine devamla der ki: İbrahim peygamber gelinine:

-Kocan geldiğinde ona selam söyle ve ona kapısının eşiğini güzel tutsun! diye emreyle dedi.(Sonra İbrahim Şam'a döndü.) İsmail geldiğinde:

-Evimize gelen oldu mu? diye sordu. Karısı:

-Evet, güzel yyüzlü bir ihtiyar geldi, diye İbrahim'i medhü senâ etti. Sonra kadın: Seni sordu, ben de rızkımızı tedarik etmeye gitti, dedim. Geçimimizin nasıl olduğunu sordu. Ben de hayır ve saadet içindeyiz, diye cevap verdim. Sonra İsmail:

-Sana bir şey tavsiye etti mi? diye sordu. O da:

-Evet,sana selam söyledi ve kapının eşiğini iyi tutmanı emreyledi, dedi, Bunun üzerine İsmail karısına:

---

50 Buradan itibaren İbrahim'in diğer bir Mekke ziyareti anlatılacaktır.

-İşte o babamdır. Sen de evimizin eşiğisin ! Babam bana seni nikahımda tutmamı ve seninle iyi geçinmemi emretmiş dedi.[51]

Sonra İbrahim bir müddet daha onlardan uzakta yaşadı ve Mekke'ye tekrar geldi. O sırada İsmail Zemzem kuyusunun yakınında büyük bir ağacın altında okunu yontup düzeltmekte idi. İsmail babasını görünce kalkıp, hemen onu karşıladı. Baba oğul, sarıldılar, kucaklaştılar. Sonra İbrahim oğluna:

-Ey İsmail, Allah Teala bana muazzam bir iş emretti, dedi. İsmail de:

-Babacığım Allah Teala ne emrettiyse onu yerine getir, dedi. İbrahim:

-Fakat bu işte sen bana yardım edeceksin, dedi. İsmail:

-Ben sana yardım ederim, dedi. İbrahim:

-Allah Teâla burada bir Beyt yapmamı emretti. diye etrafından yüksekçe bir tepeye işaret etti.

İbnü Abbas rivayetine devamla der ki: İbrahim ile İsmail işte orada Kâbe'nin temelini atıp duvarlarını yükselttiler. İsmail taş getirir, İbrahim de bina ederdi. Nihayet Beytin inşaası ilerleyip duvarları yükseldiğinde İsmail(bu gün ziyaret edilen) malum taşı getirdi.[52] İbrahim de onu ayağının altına iskele olarak koydu. Üzerinde inşaata devam etti. İbrahim yapar, İsmail de taş tutardı. İnşaat tamamlandıktan sonra baba oğul şu şekilde dua etmişlerdi:

"Yâ Rabbi bu yaptığımız işi bizden kabul buyur. Şüphesiz sen işitir ve bilirsin."[53]

C-OĞLU İSMAİL VE KURBAN OLAYI

İbrahim(a.s.) kavminin kendisini attığı ateşten Allah tarafından sağ salim kurtarılınca kavminden de ümidini kestiği için hicrete karar vermişti.[54] O esnada henüz çocuğu da olmamıştı. Çile ve meşakkatlerle dolu bir hayatın sonunda kendisine yardımcı ve destek olacak

51 Bundan sonra İbrahim'in 5. ziyareti anlatılacaktır.
52 Yani Makam-ı İbrahim taşını Bak:Fethü'l-Bâri,VI,406.
53 2 Bakara:127. Yukarıdaki İbnü Abbas hadisi benzer ifadelerle Taberî tefsirinde de geçmektedir. Bak:İbnü Cerir et-Taberî,XIII,153.
54 37 Sâffat:99.

bir evladının olmasını çok istiyordu. Onunla kendisini teselli edecekti. Bu sebeple hicrete karar verdiği esnada "YâRabbî bana salihlerden bir oğlan çocuğu ver"[55] diye de dua etti. İbrahim'in duası kabul edildi ve ilâhi hikmetin gerektirdiği bir zamanda kendisine "yumuşak huylu bir çocuk müjdesi"[56] verildi. İbrahim'in duasının hemen gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir. Nitekim "ihtiyarlık çağımda bana İsmail ve İshak'ı lutfeden Allah'a hamdolsun. Şüphesiz Rabbim duayı işitendir"[57] âyetindende anlaşılacağı üzere, Hz.İbrahim'in dua ettiği zaman ile kendisine müjde verildiği zaman arasında yıllarca mesafe vardır. Kitab-ı Mukaddes'te Hz.İsmail doğduğunda Hz.İbrahim'in 86,[58] Hz.İshak doğduğunda da 100 yaşında[59] olduğu yazılıdır.

İbrahim'in dünyaya gelen ilk çocuğunun İsmail olduğu konusunda bütün âlimler hatta ehli kitab ve ehli islam ittifak halindedirler. O yaşına kadar Sâre'den bir çocuğu olmadığını ve kocasının bu konudaki arzu ve iştiyakını çok iyi bilen , onunla beraber aynı arzuyu taşıyan Sâre'nin kocasını belki çocuk sahibi yapar ümidiyle Mısır melikinin kendisine hediye ettiği cariyesi Hâcer'i kocasıyla evlendirdiğini biliyoruz. İşte İsmail bu izdivacın mutlu meyvesidir. Fakat İsmail'in büyüyüp gelişmeye başlamasıyla birlikte malum kıskançlık olayı cereyan eder ve İbrahim Hâcer ile oğlu İsmail'i hadiste de zikredildiği gibi "Allah'ın emriyle"[60] ekinsiz ve kimsesiz Mekke vadisine bırakır. Zaman zaman onları ziyaret ederek kontrol eder.

Nihayet İsmail büluğ çağına geldiğinde babası İbrahim onunla ilgili bir rüya görür. Bundan sonrasını Kur'an-ı Kerim şöyle anlatmaktadır:

"Çocuk kendisinin yanında koşup çalışabilecek çağa erişince İbrahim ona: Oğlum, dedi, gerçekten ben seni rüyamda boğazlıyorken

---

55 37 Sâffat:100
56 37 Sâffat:101
57 14 İbrahim:39
58 Tekvin:16:16
59 Tekvin:21:5
60 Buhâri,Enbiya,9.

görüyorum. Bir bak, sen ne düşünüyorsun?[61] (Oğlu) dedi ki: Babacığım emrolunduğun şeyi yap. İnşaallah beni sabredenlerden bulacaksın. Sonunda ikisi de Allah'ın emrine ve takdirine teslim oldular ve İbrahim oğlunu kurban etmek için onu alnı üzerine yatırdı. Biz ona: Ey İbrahim! diye seslendik, sen rüyana sadakat gösterdin. Hiç şüphesiz biz ihsanda bulunanları böyle mükafaatlandırırız. Gerçekten bu, apaçık bir imtihandı. Ve fidye olarak ona büyük bir kurbanlık verdik. Sonra gelenler arasında ona (hayırlı ve şerefli bir isim) bıraktık. İbrahim'e selam olsun. Biz ihsanda bulunanları böyle mükafaatlandırırız. Şüphesiz o bizim mümin kullarımızdandır. Biz ona salihlerden bir peygamber olarak İshak'ı da müjdeledik."[62]

Yukarıdaki âyetlerden de görüleceği gibi Kur'an-ı Kerim İbrahim (a.s.)'ın kurban etmek istediği oğlunun ismin açıkça zikretmez. Bu sebeple kurban edilenin İsmail mi yoksa İshak mı olduğu âlimler arasında uzun tartışmalara sebep olmuştur. Biz o konuya ileride temas edeceğimizden şimdi yukarıdaki âyetlerle ilgili bazı izahlarda bulunmak istiyoruz.:

İbrahim(a.s.) bu rüyayı gördüğü zaman oğlunun on üç yaşında olduğu söylenir.[63] Bu öyle bir yaşdır ki tam babasına yardımcı olabilecek, ona destek olabilecek, onun emrinden çıkmadığı ve babasına en sevgili olduğu bir çağdır. İbrahim Allah'dan sonra en sevdiği varlığını kaybetme ihtimaliyle karşı karşıyadır. Bu sebeple rüyanın rahmânî mi şeytanî mi olduğuna karar veremez, tereddüt eder.[64] İbrahim bu rüyayı üst üste üç gün görür. Birinci günü düşünür, tereddüt eder. Bu sebeple bu güne "terviye günü" denilmiştir. İkinci günü tekrar görünce bunun Allah'ın bir emri olduğunu anlar. Bu sebeple bu güne "Arafa günü" denilmiştir.

---

61 Hz.İbrahim'in oğluna gördüğü rüya ile ilgili düşüncesini sorması onun iznini almak değil, sadece Allah'ın kendisine daha önce müjdelediği evladın sâlih olup olmadığını öğrenmekti. Çocuk Allah rızası için canını feda etmeye hazır olduğu takdirde tam bir sâlih evlat olduğunu ispatlamış olacaktı. Bak: Tefhimü'l-Kur'an,V,28. İbra-(a.s.)'ın oğlunun fikrini sormasının bir sebebi de Allah'ın emrini oğluna cebren icraya kalkışmayıp onula istişare ederek onun itaat ve bağlılığını ortaya koymasına imkan hazırlamak, böylece sevaba nâiliyetini temin etmektir. Bak:HakDini Kur'an Dili,VI,4062.

62 37 Sâffat:102-112.

63 Kurtubî, XV,99.

64 Ebussuud,VII,200.

Üçüncü gün aynı rüyayı tekrar görünce artık oğlunu kesmeye karar verir ki bu güne de bu sebeple "Nahr günü" denir.[65]

Bir peygamberin rüyası, diğer insanların rüyası gibi değildir. İbnü Abbas peygamberlerin rüyasının da vahiy değerinde olduğunu söylemiştir.[66] Hz.Peygamberden merfû olarak gelen bir hadiste "Biz peygamberlerin gözleri uyur fakat kalblerimiz uyumaz"[67] buyurulmaktadır. İbrahim de gördüğü bu muazzam hadise bir rüya da olsa onun bir vahy-i ilahî olduğunu bilmektedir. Bunu oğlu da bilmektedir ki "babacığım emrolunduğun şeyi yerine getir"[68] demiştir.

Gerçekten çok dehşetli bir imtihan!.. Düşünmeli ki "Ey yavrucuğum" diye hitabeden bir babanın kalbinde ne yüksek bir şefkat hissi çarpıyor ve ona ne kadar büyük bir vazife aşkı, Allah mehabbeti hâkim buluyordu. İşte bunun çok zor bir imtihan olduğunu oğlu da bildiği için "beni inşaallah sabredenlerden bulacaksın" demiştir.

"Burada sadece emre itaat ile teslimiyet birleşiyor.Ayrıca bu emir gönül rızası ve güvenle karşılanıyor.

Babacığım...., birsevgi bir yakınlık ifadesidir. Boğazlanma düşüncesi onu üzmüyor, ürpertmiyor, muvazenesini bozmuyor. Hatta edep ve terbiyesini, hatta sevgi ve mehabbetini dahi eksiltmiyor...

Sonra burada Allah'a karşı edeb vardır. Kendi kudretinin ve tahammül gücünün hududunu bilme ve zaafına karşı Rabbinden yardım dileme, canını feda ve Hâlıkına itaat etmede kendisine yapılan lütuf ve yardımı O'na nisbet etme vardır:

-İnşaallah beni sabredenlerden bulacaksın,

...Bütün fazlu keremi Allah'a izafe ediyor; Eğer o yardım eder de istediği şeyin yerine getirilmesi için sabır gücü ihsan ederse ne iyi:

-Allah dilerse beni sabredenlerden bulacaksın..

Allah'a karşı ne edeb, ne parlak ve ne gür bir iman, bu ne itaat, bu ne muazzam teslimiyet."[69]

65 Kurtubî,XV,102; Ebussuud,VII,200.
66 Kurtubî,XV,102.
67 Buhârî,Menakıb,24; Müslim,Salâtü'l-Müsafirin,125.
68 37 Sâffat:102.
69 FiZılali'l-Kur'an,XII,332,333.

"Beni sabredenlerden bulacaksın, ifadesinde hem tevazu, hem de aynı zamanda babasını sabra teşvik vardır. Çünkü bilmektedir ki, bu büyük bir imtihan olmakla birlikte baba şefkati burada caydırıcı bir rol oynamamalıdır. Bu sebeple babasına Allah'ın sabreden kulları da olduğunu hatırlatmıştır."[70]

Ayet-i kerimelerden de anlaşılacağı gibi baba-oğul arasında geçen konuşma -her ikisi için de hayâtî önemi hâiz olmasına rağmen fazla uzun sürmemiştir. İkisi baş başadırlar. Konuşmalarına şahit olan başka hiç kimse yoktur. Kullandıkları kelimeler ihlasın, samimiyetin ve teslimiyetin ancak peygamberlere yakışan ifadeleridir.

Eğer her hangi bir baba çocuğuna "oğlum gel buraya ben seni kurban olarak keseceğim, çünkü rüyamda böyle gördüm" demiş olsa, oğlu mutlaka "babam delirmiş" der. Babası onun bu sözünden sonra elini uzatsa oğlu belki ondan önce davranır, babasını öldürür. Başkaları da der ki: "İyi etmiş, nefsini müdafaa etmiş!.."

Fakat İsmail... O başka.. Hiçbir oğula benzemiyor. Çünkü o halim: "Babacığım, emrolunduğun şeyi yap"diyor, babasına itiraz etmiyor. Ona yardımcı oluyor.

Tabii şeytan burada da boş durmuyor. Her zaman olduğu gibi bu eşsiz tablo karşısında da kıskançlığını göstermek için harekete geçiyor:

"Ka'b'dan ve daha başkalarından gelen bir haberde şöyle anlatılır : İbrahim(a.s.) oğlunu kurban ettiğini rüyasında görünce şeytan: Vallahi şu İbrahim'in neeslini şimdi fitneye düşüremzsem bir daha ebediyen bu işi başaramam dedi. Ve bir adam kılığına girerek çocuğun annesine geldi ve ona:

-Biliyor musun İbrahim senin oğlunu nereye götürüyor? diye sordu.

-Hayır,dedi. Şeytan:

-Onu kesmeye götürüyor, dedi. Kadın:

-Asla olamaz, çünkü o oğluna bunu yapamıyacak kadar merhametlidir, dedi. Şeytan:

-Ama o bunu Rabbinin emrettiğini iddia ediyor, dedi. Kadın:

-Eğer bunu ona Rabbi emrettiyse Rabbine itaat etmesi daha güzel olur, dedi. Şeytan onunla başedemiyeceğini anlayınca çocuğun yanına

---

70 Alûsî,XXIII,129-130.

geldi ve ona:

-Biliyormusun baban seni nereye götürüyor? diye sordu. Çocuk:

-Hayır, dedi. Şeytan:

-O seni kesmeye götürüyor,dedi. Çocuk:

-Nedenmiş? diye sordu. Şeytan:

-Bunu kendisine Rabbinin emrettiğini iddia ediyor., dedi. O:

-O halde Allah'ın emrini yerinie getirsin. dedi. Şeytan daha sonra İbrahim'e gelerek:

-Vallahi öyle zannediyorum ki şeytan sana uykunda musallat olarak çocuğunu kurban etmeni telkin etti, dedi. İbrahim:

-Defol karşımdan Allah'ın düşmanı! Allah'a yemin ederim ki Rabbimin emrini yerine getereceğim, diyerek onu huzurundan kovdu. Böylece melun şeytan hiçbirisinde emeline nâil olamadı."[71]

Yukarıdaki rivayete göre İsmail(a.s.) kurban edileceğini sanki ilk defa şeytandan öğrenmiş intibaı veriliyor. Halbuki âyet-i kerimeye göre[72] İbrahim(a.s.) oğluna meseleyi hiç gizlemeden açık açık söylemiştir. Dolayısıyla Kâ'b'ın rivayetini bu şekliyle kabul etmek mümkün değildir.

İbnü Abbas(r.a.) de şöyle demiştir: İbrahim'e oğlunu kurban etmesi emredilince şeytan ona üç yerde musallat oldu. Önce cemre-i Akabe'de karşısına çıktı. İbrahim ona yedi tane taş atınca gitti. Sonra Cemre-i Vusta'da karşısına çıkınca İbrahim ona yine yedi taş atarak uzaklaştırdı. Nihayet diğer Cemre'ye varınca yine karşısına çıktı. İbrahim yedi taş da burada atarak onu uzaklaştırdı ve Allah'ın emrini yerine getirdi.[73]

Kurban olayının Mekke'de Mina denilen yerde,.bu gün hacıların kurban kestiği mahalde cereyan ettiği muhtelif rivayetlerde zikredilmektedir.[74]

İbrahim(a.s.) tam oğlunu şakağına yatırdığı esnada "Ey İbrahim sen rüyana sadakat gösterdin" diye nida edilmiştir. Ayet-i kerimede

---

71 Kurtubî,XV,105
72 37 Sâffat:102
73 Kurtubî,XV,106.
74 Kurtubî,XV,106; Hak Dini Kur'an Dili,VI,4062.

bıçağı oğlunun boğazına çalıp çalmadığına dair bir işaret yoktur. Bu sebeple Kurtubî ve Taberî'de geçen ve genellikle Süddî'den nakledilen rivayetleri ihtiyatla karşılamak uygundur.[75] Konuyla ilgili âyet-i kerimede إِنِّي أَذْبَحُكَ :Seni Kesiyorken, keseceğimi, denilmiştir. إِنِّي ذَبَحْتُكَ : Seni kestiğimi denilmemiştir. Yani "biz sana rüyada oğlunu kurban ettiğini "değil, "kurban etmek üzere olduğunu" göstermiştik . Ve sen onu kesmek için hazırlandığında rüyanı doğrulamış oldun. Zaten asıl maksat da buydu. Sonuçta sen sadakatini ispatlamak suretiyle imtihanı başarıyla verdin, manasına gelmektedir.

İşte Allah Teâla hem İbrahim'i hem de oğlunu bu imtihanda başarıya ulaştırarak onlara büyük bir ihsanda bulunmuş, onları tarifi imkansız neşe ve sevinçle bayramlara garketmiştir.

"Ve ona büyük bir kurbanı fidye olarak verdi."

"Büyük bir kurbanlık ifadesi ile Kitab-ı Mukaddes'e göre de İslamî kaynaklara göre de Allah'ın bir melek vasıtasıyla Hz.İbrahim'e oğlunun yerine kurban etmesi için gönderdiği koç kastedilmektedir. Büyük bir kurbanlık denilmesinin sebebi ise onun Hz.İbrahim'in hatırı için gönderilmesi ve sabırlı, fedakar oğlunun canının bedeli için fidye olmasıdır. Bu yüzden Allah Hz.İbrahim'in o emsali düşünülemiyen kurban niyetini, bu koç ile yerine getirmesini istemiştir. Bunun yanısıra büyük bir kurbanlık denilmesinin diğer bir nedeni de Hz.İbrahim'in sünnetinin kıyamete kadar sürmesi ve mü'minlerin tarih boyunca o teslimiyet olayını, hayvanları kurban etmek suretiyle canlı tutmalarının istenmesidir."[76]

KİM KURBAN EDİLDİ? İSHAK MI İSMAİL Mİ?

Yukarıda da belirtildiği gibi Kur'an-ı Kerim İbrahim(a.s.)'ın kurban etmek istediği oğlunun ismini açıkça zikretmez. Bu sebeple İslam âlimleri arasında çok derin tartışmalar çıkmış, Hz.İshak'ın kurban edildiğini iddia edenler olduğu gibi, Hz.İsmailin kurban edildiğini ...

75 İbnü Cerir et-Taberî,XXIII,49; Kurtubî,XV,104.
76 Tefhimü'l-Kur'an,V,29.Ayrıca bak:Hak Dini Kur'an Dili,VI,4064; Fi Zılali'l-Kur'an,XII,335; Kurtubî,XV,107;:Ebussuud,VII,201.

savunanlar da olmuş, hatta bir üçüncü gurup da meselenin kapalı olduğunu, kimin kurban edildiğini Allah'dan başka kimsenin bilemiyeceğini söylemiştir. Pek tabiidir ki ehl-i kitab Hz.İshak'ın kurban edildiğini savunmuştur. Kitab-ı Mukaddes'te de bu ifade edilmektedir. Ancak Kitab-ı Mukaddes'in ifadeleri arasında açık çelişkiler görülmektedir.Tarafların görüşlerine ve delillerine ğgeçmeden önce Kitb-ı Mukaddes'deki bu çelişkileri ortaya koymaya çalışalım:

Kitab-ı Mukaddes'in bir yerinde şöyle denilmektedir: "Ey İbrahim, tek ve yegane sevdiğin oğlun İshak'ı yanına alarak Merish ülkesine git ve orada benim göstereceğim dağlardan birinde onu kurban et."[77]

Bu ifadelerde dikkate değer iki nokta vardır. Birincisi kurban edilecek evladın Hz.İshak' olduğubelirtilmiştir. İkincisi bu çocuğun Hz.İbrahim'in tek evladı olduğu söylenmiştir. Oysa bizzat Kitab-ı Mukaddes'in diğer yerlerinde bu sözlerin tamamıyle yanlış olduğu anlaşılıyor. Mesela Kitab-ı Mukaddes'in şu paragrafındaki ifadelere bir göz atalım:

"Ve İbrahim'ın zevcesi Sâra'nın hiçbir çocuğu yoktu. Onun Mısırlı bir hizmetçisi vardı. Adı Hâcer idi. Sâra İbrahim'e dedi ki: "Bak Allah beni çocuk sahibi etmekten mahrum etmiştir. Onun için sen benim hizmetçinin yanına git. Belki böylece evimiz neşe ile dolar" Ve ibrahim Sâra'nın dediğini yaptı. Ve İbrahim Kenan ülkesinde on seneden beri kalıyordu. İşte o sırada karısı Sâra kendi hizmetçisini ona verdi ki onun karısı olsun ve o Hacer'in yanına gitti ve o hamile kaldı."[78]

"Allah meleği ona dedi ki: Sen hâmilesin ve sen bir erkek çocuğu dünyaya getireceksin.Adını İsmail koy."[79]

"İbrahim ve Hâcer'den İsmail doğduğu zaman İbrahim seksenaltı yaşında idi."[80]

"Ve Allah İbrahim'e dedi ki: Senin karın olacak Sâra'dan da sana bir erkek çocuk bahşedeceğim. Adını İshak koyarsın. O gelecek yıl aynı tarihte Sâra'dan doğacaktır... O zaman İbrahim oğlu İsmail'i ve evin diğer erkeklerini yanına aldı ve aynı gün Allah'ın emriyle onları sünnet etti. İbrahim doksan yaşında sünnet oldu. İsmail ise sünnet

---

77 Tekvin:22:1,2.
78 Tekvin:16:1-3.
79 Tekvin:16:11
80 Tekvin:16:16

olduğu zaman onüç yaşında idi."[81]

"Ve oğlu İshak doğduğu zaman İbrahim yüz yaşında idi."[82]

Bu ifadeler ile Kitab-ı Mukaddes'in içine düştüğü çelişki kendiliğinden ortaya çıkıyor. Şöyle ki: Hz.İsmail on dört yaşına gelinceye kadar, Hz.İbrahim'in tek evladıdır. Bu esnada Hz.İbrahim'den tek evladının kurban edilmesi istenmişse bu evlad Hz.İsmaildir. Yok eğer Allah Hz.İshak'ın kurban edilmesini istemişse o zaman onun Hz.İbrahim'in tek evladı olduğunu söylemek yanlış olur.

İslam âlimlerinin bu konudaki görüşleri ve delilleri şu şekildedir:

I- KURBAN EDİLENİN HZ.İSHAK OLDUĞUNU SÖYLEYENLER VE DELİLLERİ

Bu görüş sahabe ve tâbiinden çok sayıda kişiden rivayet edilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: Hz.Ömer, Hz.Ali, Haz.Abbas, kendisinden rivayet edilen iki ayrı rivayetten birisinde Abdullah b.Abbas, Abdullah b.Mes'ud, Ka'bu'l-Ahbar, Katâde, Said b.Cübeyr, Mesruk, İkrime, Hasan Basri, Ka'b el Kurazî, Şa'bî, Said b. Müseyyeb, Mekhul, Zührî, Ata, Mukatil, Süddî vs.İbnü Cerir et-Taberî de bu görüşü tercih etmiştir.[83]

Bu görüşte olanların delilleri şunlardır:

1-İmam Ahmed b.Hanbel Müsned'inde[84] Yunus, Hammad, Ata b.Sâib, Said b. Cübeyr, İbnü Abbas yoluyle gelen rivayette Rasulullah'dan şu hadisi nakletmiştir:"Cebrail İbrahim'i Cemre-i Akabe'ye götürmüştü. Orada karşısına şeytan çıkınca İbrahim ona yedi tane taş attı. Bunun üzerine şeytan yerin dibine girdi. Cemre-i Vusta'da şeytan tekrar karşısına çıktı.İbrahim orada da yedi taşla onu yerin dibine tekrar geçirdi. Sonra Cemre-i Suğra'nın yanına geldi. Şeytan orada da karşısına çıkınca İbrahim yedi taş daha atarak şeytanı uzaklaştırdı. Nihayet İbrahim oğlu İshak'ı boğazlamak istediği zaman oğlu ona: babacığım! Beni sıkıca bağla ki sana zorluk vermeyeyim ve beni kestiğin zaman üzerine kanımdan sıçramasın! İbrahim oğlunu bağladı. Tam

81 Tekvin:17:15-25
82 Tekvin:21:5
83 İbnü Cerir et-Taberî,XXIII,54; F.er-Râzî,XXVI,153; Zâdü'l-Mesir, VII,72; Alusî,XXII,133.
84 İbnü Hanbel,IV,283,284.

bıçağı eline alıp oğlunu boğazlamaya davrandığı an arkasından, Ey İbrahim rüyanı doğruladın, diye nida edildi."

2-İbnü Cerir et-taberî,Ebu Kureyb, Zeyd b.Habbab,Hasanb.Dînar, Ali b.Zeyd b.Ced'an, Hasen, Ahnef b. Kays ve Abdulmuttalib b.Abbas tarikiyle Rasulullah(s.a.)'den kurban edileninİSHAK olduğunu zikreden bir hadis rivâyet etmiştir.[85]

3-Âyetlerin siyakı kurban edilenin İshak olduğunu iktiza ediyor. Kur'an-ı Kerim, kurban olayına girerken İbrahim'in "Ben Rabbim'e gideceğim, O beni hidayet edecek"[86] dediğini anlatır. Bütün müfessirler burada onun Şam'a gidişinin kastedildiğinde ittifak etmişlerdir.Sonra "Biz ona halim(yumuşak huylu) bir oğlan müjdeledik" buyurulur.Müjdelenen bu çocuğun ancak İshak olması gerekir. Sonra "Çocuk yanında koşup çalışacak çağa gelince"ifadeleri de onun İshak olmasını iktiza eder. Çünkü yanında büyüyen ve Şam'da doğan çocuk İshak'tır. Kurban edilen de odur. Kıssanın devamındaki "Biz ona salihlerden bir peygamber olacak İshak'ı müjdeledik" âyeti de bunu teyid ediyor. Çünkü bunun manası İshak'ın salihlerden bir peygamber olacağını ona müjdeledik" demektir ki kurban olayının hemen akabinde bu müjdenin verilmesi onun kurban imtihanına tahammül etmesi ve bu imtihanı başarıyla tamamlaması sebebiyledir.[87]

4-Yakub(a.s.), oğlu Yusuf(a.s.)'a yazdığı mektupta künyesini şu şekilde yazmıştır: "Yakub İsrail Nebiyyullah ibnü İshak Zebihullah ibnü İbrahim Halilullah.."[88]

Bu görüşte olanlar delil olarak Kitab-ı Mukaddesteki haberleri de zikrederler. Ancak onlardaki çelişkili ifadelere yukarıda dikkat çektiğimizden burada tekrar temas etmeyeceğiz. Diğer delilleri de şu şekilde reddolunmaktadır:

1-İbnü Abbas'tan gelen aşka bir rivayette -ki biz bu rivayeti karşıt görüşün delilleri içinde zikredeceğiz- kurban edilenin İsmail

---

85 İbnü Cerir et-Taberî,XIII,51,
86 37 Sâffat:99
87 F.er-Râzî,XXVI,154.
88 F.er-Râzî,XXVI,154,155.

olduğu söylenilmektedir. İbnü Abbas'ın Ahmed İbnü Hanbel'in Müsnedinde geçen rivayetinin senedinde Ata b.es-Sâib bulunmaktadır. Hafız Heysemî 'nin beyanına göre bu zat rivayet ettiği şeyi karıştırmış ve "oğlu İshak'ı kurban etmek istediği zaman" .bölümünde hata etmiştir. İsmail demesi gerekirken hataen İshak demiştir.[89]

2-İbnü Cerir et-Taberî'nin rivayet ettiği hadisin senedinde de iki tane zayıf râvi mevcuttur.[90] Bunlardan el-Hasen b. Dînar el-Basrî metruktur.[91] Aliyyübnü Zeyd b. Ced'an da münkeru'l-Hadistir.[92]

3-Konu ile ilgili âyetlerin siyakından kurban edilenin İshak olduğu sonucunu çıkarmak doğru değildir. Aksine âyetlerin siyakı kurban edilen evladın İsmail olduğuna delalet etmektedir. "Kurban olayının anlatımından sonraİİshak'ın müjdelenmesi, İbrahim'in kurban ile imtihan edildiği oğlunun İshak olmadığının açık delilidir. وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ ibaresindeki zamirin İshak'a gönderilmesi ise İshak'ın da aynı ibarede açıkça zikredilmesi sebebiyle caiz değildir. Bu da kurban edilen ile İshak'ın ayrı ayrı kişiler olmasını iktiza ettirir."[93] Ayetteki bu ibarenin manasını "hem o halîm oğula hem de İshak'a bereketler verdik, yani ikisinin zürriyetini de bereketlendirdik, çoğalttık" şeklinde anlamak daha uygundur. Çünkü buradaki عليه zamirini İbrahim'e göndermek zürriyet cihetinden İshak'a tekabülünü iktiza edeceğinden yakışmaz. Zaten İshak ve onun zürriyeti de İbrahim'in zürriyetine dahil olduğu için İbrahim'in İshak'a mukabil olarak zürriyeti ve bereketi ancak diğer oğlu itibarıyle olabilir. Onun için عليه zamiri bu itibar ile İbrahim'e gönderilse bile وَمِن ذُرِّيَّتِهِمَا'deki tesniye zamirini herhalde iki oğula göndermek lazım gelir ve iş bu "onların zürriyet"inden muradın İsmail evladı ile İshak olduğunda hiç tereddüt etmemek iktiza eder.[94]

---

89 Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid,III,260.
90 İbnü Kesir,IV,29.
91 Metruk:Muhaddislere göre metruk hadis,yalan söylemekle itham edilen yahut fiilî veya kavlî bakımdan fısk zahir olan veyahut çok gâfil ve vehimli olan bir ravinin rivayet ettiği hadistir. Bak:Suphi es-Salih,Ulumü'l-Hadis ve Mustalahühü,174.
92 Münker hadis:Zayıf bir ravinin sika raviye muhalif olarak rivayet ettiği hadistir.Bak:age.171
93 A.Neccar,Kasasu'l-Enbiya,102; İbnü Teymiye,Fetava,IV331
94 Hak Dini Kur'an Dili,VI,4065.

Fahrüddin er-Râzî, tefsirinde bu konu ile ilgili olarak şunları söyler:

"Allah Teâla İbrahim'in ben'Allah'a gideceğim, Obeni hidayet edecek' sözünü nakletti.İbrahim bu sözden sonra Allah'dan kendisine gurbette yalnızlığını giderecek salih bir çocuk vermesini istedi ve 'Yâ Rabbi bana salihlerden bir çocuk ver' dedi. Onun böyle bir istekte bulunması ancak çocuğu olmadan önce münasip olur. Çünkü eğer çocuğu olmuş olsaydı böyle bir talepte bulunmazdı. 'Bana salihlerden bir çocuk ver' cümlesi'tek bir çocuğu talebi'ifade eder. مِنْ teb'iz içindir. Ba'zıyyetın en az derecesi de tek olmaktır. مِنَ الصَّالِحِينَ sözüyle sanki o bir tek çocuk istediğini ifade etmiştir. Bu talep de ancak hiç çocuğu olmayan tarafından yapılırsa uygun olur. Böylece anlaşılıyor ki: Hz.İbrahim'in bu isteği ilk çocuğuyla ilgilidir.Bütün insanlar da icma etmişlerdir ki İsmail İshak'dan önce dünyaya gelmiştir. Buradan da anlaşılıyor ki Hz.İbrahim'in bu duasıyle taleb edilen evlat İsmail'dir. Sonra bu duanın hemen akabinde kurban olayı anlatılmıştı O halde kurban edilenin İsmail olması gerekmektedir."[95]

4-Yâkub(a.s.)'ın oğluna yazdığı mektuba gelince bunun da muttasıl ve sağlam bir senedi yoktur.Bu sebeple delil olmaya elverişli değildir. Üstelik bu konuda varid olan sahih deliller bunun yanlışlığını ortaya koymaktadır.

İbrahim(a.s.)'ın kurban etttiği oğlunun İshak olduğunu ileri sürenlerin delilleri ve bu delillerin reddi sadedinde söylenenler bunlardır. Şimdi diğer görüşe geçebiliriz:

II-HZ.İSMAİL'İN KURBAN EDİLDİĞİNİ SAVUNANLAR VE DELİLLERİ

Hz.İsmail'in kurban edilen evlat olduğu görüşünü savunan pek çok sayıda sahabe ve tabiin vardır.Bunları şöyle sıralayabiliriz: Ebû Bekir,Ali b.Ebî Tâlib, Muâviye b.Ebi Süfyan, Ebu Hüreyre, Abdullah b.Ömer, Abdullah b.Abbas(kendisinden nakledilen iki rivayetten sahih olanında), Şa'bî, Mücahid,Ata,b.Ebî Rabah, Hasan-ı Basrî,Muhammed b.Ka'b el-Kurazî,Ömer b.Abdilaziz, Ahmed b.Hanbel vs.[96]

---

95 F.er-Râzî,XXVI,154
96 İbnü Cerir et-Taberî,XXIII,83-85; İbnü Kesir,XXVI,153; Kurtubî, XV, 100.

Bu listedeki isimlerle yukarıda Hz.İshak'ın kurban edildiğini söyleyenlerin listesindeki bazı isimlerin aynı olduğu görülür. Demek ki aynı zatın değişik rivayetleri bulunmaktadır. Mesela İkrime'nin Abdullah b.Abbas'dan naklettiği hadise göre kurban edilen Hz.İshak-tır.Fakat Ata b.Ebî Rabah'ın Abdullah b. Abbas'dan naklettiğine göre ise kurban edilen İshak değildir, yahudiler yalan söylemektedirler.

Bu görüşte olanların delilleri de şunlardır:

1-Ahmed b.Hanbel Müsnedinde[97] Ebu't-Tufeyl'den nakletmiştir: Ebu't-Tufeyl anlatır:İbnü Abbas'a dedim ki, senin kavmin Rasulullah (s.a.)'ın Safa ile Merve arasında sa'yettiğini, bunun da sünnet olduğunu söylüyorlar? İbnü Abbas dedi ki: Doğru söylüyorlar.Gerçekten . İbrahim(a.s.) da hac menasiki ile emrolununca, şeytan sa'y mahallinde karşısına çıktı, onunla yarış etti, fakat İbrahim kazandı.Sonra Cebrail İbrahim'i Cemre-i Akabe'nin olduğu yere götürdü, şeytan orada da karşısına çıktı. Buradaona yedi taş attı ve onu uzaklaştırdı. Sonra Cemre-i Vusta'da tekrar karşısına çıktı .İbrahim burada da yedi taş attı. Aynı şey diğer cemre de oldu. Daha sonra İbrahim oğlunu alnı üzerine yatırdı. İsmail'in üzerinde beyaz bir gömlek vardı. Babasına dedi ki: Babacığım, bana kefen olacak üzerimdeki gömleğimden başka bir şeyim yok. Onu benden çıkar ki bana kefen yaparsın. İbrahim onu soymak için davrandı. Arkasından bir ses işitti:"Ey İbrahim rüyanı doğruladın".İbrahim dönüp bakınca beyaz, parlak ve boynuzlu bir koç gördü...

2-Hâkim'in Müstedrek'ine aldığı bir hadiste[98] İbnü Abbas kurban edilen evladın İsmail olduğunu söylemektedir. Bu hadis her ne kadar tahriç etmemişlerse de Buhari ve Müslim'in şartlarına uygundur.

3-Yine Hâkim, Müstedrek'inde Muhammed b.İshak'ın Muhammed b.Ka'b el-Kurazî'den şunları söylerken işittiğini rivayet eder: Şüphesiz Allah Teâla İbrahim'e oğlu İsmail'i kurban etmesini emretmiştir. Biz Allah'ın kitabında İbrahim ve oğlunun kurbanının emredildiği kıssadan da İsmail'in kurban edildiğini anlıyoruz. Ayeti kerimede"salihlerden bir peygamber olarak ona İshak'ı müjdeledik"[99] buyurulurken,

---

97 İbnü Hanbel,I,297.
98 Müstedrek,II,330,331.
99 37 Sâffat;112.

diğer bir âyette:"Biz ona(karısına) İshak'ı,İshak'ın arkasından da Yâkub'u müjdeledik." [100] denilir. Ona oğlunu ve oğlunun oğlunu müjdeledik diyor.İshak'ın kurban edilmesinin emredildiği zikredilmiyor. Kurban edilmesi emredilen İsmail'den başkası değildir.

Şeyhu'l-İslam İbnü Teymiyye bu konuda şunları söyler: [101]

"Yâkub'un müjdelenmesi İshak'ın yaşamasını ve onun Yâkub'a baba olmasını gerektirir. Kurban olayının Yâkub'un doğumundan önce olduğunda insanlar arasında ihtilaf yoktur. Hatta Yâkub'un doğumu İbrahim'in ölümünden sonradır. Kurban olayı ise kesinlikle İbrahim hayatta iken olmuştur."

4-İbnü Cerir et-Taberî [102] ve İbnü Kesir [103] tefsirlerinde bu konu ile ilgili olarak şu olayı zikrederler: "Muhammed b.Ka'b el-Kurazî bu konuyu Şam'da iken halife Ömer b.Abdilaziz'e açar. Ömer b.Abdilaziz ona derki: Bu benim de üzerinde düşündüğüm bir konudur. Ben de senin gibi İsmail'in kurban edildiğine inanıyorum. Daha sonra halife Şam'da bir adama haber gönderir. Bu adam daha önce yahudi olduğu halde sonradan iyi bir müslüman olmuştur. Halife onu yahudilerin âlimlerinden olarak kabul etmektedir. Muhammed b.Ka'b el-Kurazî derki: O esnada ben de Ömer b.Abdilaziz'in huzurunda bulunuyordum.Ömer b.Abdilaziz çağırdığı bu adama sorar:İbrahim'in kurban edilen oğlu hangisidir? Adam şöyle cevap verir:İsmail'dir,Allah'a yemin ederim ki ey mü'minlerin emiri, yahudiler de bunun böyle olduğunu bilirler,fakat sırf siz arabları çekemedikleri için İshak'ın kurban edildiğini iddia ederler. Atanız İsmail'i Allah'ın kurban edilmesini emrettiği ve buna sabırla tahammül ettiğinden dolayı büyük fazilette olduğunu çekememektedirler. Çünkü onların babası İshak'tır. Bu fazileti ancak ona münasip görmek isterler."

İbnü Kesir bu konuda ayrıca şunları söyler: [104] Kurban edilen evladın İshak olduğuna dair bütün haberler ,Allahu a'lem- Ka'bu'l-Ahbar'dan alınmadır. Çünkü o Hz.Ömer'in zamanında müslüman olduğunda Ömer'e elindeki eski kitaplardan anlatırdı. Ömer de zaman zaman on-

---

100 11 Hûd:71
101 Fetâva,IV,335.
102 İbnü Cerir et-Taberî,XXIII,54.
103 İbnü Kesir,IV,18.
104 İbnü Kesir,IV,17.

dan dinlerdi. Diğer insanlar da ondan dinleme ruhsatından istifade ettiler.ve ondan sağlam çürük ne varsa naklettiler."

5-Kurban edilenin İsmail olduğu görüşünde olanların bir diğer delili de şudur: Kurban olayı Mekke'de cereyan etmiştir. Arab rivayetlerine göre arablar yüzyıllar boyu Mekke'de Mina denilen mevkide cereyan etteğine inanagelmişlerdir. Malumdur ki Mekke'ye hicret ede Hz.Hâcer ile oğlu İsmail'dir, İshak değildir. Arablar da yüzyıllar boyu Mina'ya gitmişler ve İbrahim geleneğine göre kurban kesmişlerdir. Daha sonra İslamiyet bu geleneği hac ibadetinin bir parçası haline getirmiştir. İshak'ın Mekke'ye gittiğine dair hiçbir rivayet mevcut değildir. Eğer ehli kitabın iddia ettiği gibi kurban olayı Şam'da cereyan etmiş olsaydı, kurban geleneği ve kurbanla ilgili törenler Mekke'de değil Şam'da meşhur olurdu. Hadisenin cereyan ettiği mahal de aynen Mescid-i Haram ve civarındaki diğer mukaddes meşâir gibi hac menasikinin yerine getirildiği bir mekan haline gelirdi.[105] Olaydan sonra geçen 4500 yıldan beri sadece Hz.İsmail'in soyundan gelenlerin ve onun soyundan gelen peygamberin yolundan gidenlerin bu geleneği yaşatarak Mina'da kurban kesmeleri kurban edilen İbrahim evladının İshak değil, İsmail olduğuna delildir. Çünkü İshak'ın soyundan oldukları bilinen yahudi ve hristiyanlar arasında müslüman ümmeti gibi, bütün milletin yılın belirli günlerinde kurban kesmesi veya Hz.İbrahim'in anısını yaşatan bir gelenek yoktur.

6-Pek çok rivayete ve habere göre Hz.İsmail'in fidyesi olarak kurban edilen koçun boynuzu Abdullah b.Zübeyr'in dönemine kadar Kâbe'de muhafaza edildi. Daha sonra Haccac b. Yusuf Harem'de Abdullah b.Yusuf'u kuşatınca bu kuşatma esnasında Kâbe harap oldu. Daha önce Kâbe'de asılı olduğu Abdullah b.Abbas ve Amir b.Şa'bî tarafından da görülen söz konusu boynuzlar bu esnada kayboldular ve bir daha da onları gören olmadı. Bu da gösteriyor ki kurban olayı Şam'da değil, Mekke'de vukubuldu ve kurban edilen de Hz.İsmail idi. Çünkü böyle olmasaydı Hz.İbrahim ve Hz.İsmail tarafından inşa edilen Kâbe'ye kurban vakasının bir hatırası olarak bu boynuzlar konulmazdı.[106]

---

105 İbnü Teymiyye,Fetâvâ,IV,335; 336; Zâdü'l-Meâd,I,73,74

106 İbnü Hanbel,IV,68,V,38; İbnü Kesir,IV,17. İbnü Cerir et-Taberî söz konusu boynuzların Şam'dan getirilmiş olabileceğini söyleyerek kendi görüşünü desteklemek gayesiyle bir nevi tekellüfe girişiyor. Bak:İbnü Cerir et-Taberî,XXIII,55.

7-Genelde bir insan ilk çocuğu doğduğunda ona karşı çok düşkün olur.Hele hele bu insan uzun seneler çocuğu olmayan birisiyse bu düşkünlük daha da artar. Allah Teâla da halili olan İbrahim'in kendisine olan sevgisini başka sevgilerin ortaklığı şâibesinden arındırmak için onu ilk evladını kurban ettirmek suretiyle imtihan etmiştir. B Bu nokta da İbrahim'in ilk çocuğu olan İsmail üzerinde kurban olayının cereyan ettiğine delildir.[107]

8-Kur'an-ı Kerim'de Hz.İshak'ın doğacağına dair verilen müjdede kendisi için "ilim sahib"[108] denilmektedir. Hıcr suresinde de "Biz seni âlim bir evlad ile müjdeliyoruz"[109] ifadesi geçmektedir. Fakat Sâffat suresinde müjdelenen çocuğun "halim"(uysal,mütevazi) olduğu beyan edilmiştir.[110] Demek ki her iki çocuk da ayrı huy ve karaktere sahiptirler. Hz.İsmail'in karakterinin en belirgin özelliği halim olmasıdır. Öte yandan onun "sabırlı"[111] ve "va'dine sâdık"[112] olması da zikredilen diğer özellikleridir. Bütün bu vasıflar kurban edilen evladın İsmail olduğuna işaret etmektedir. O böyle bir imtihana sabredeceğini babasına söylemiştir. Sabredeceğine dair va'dini de sadakatle yerine getirmiştir.[113]

Her iki tarafın görüşleri ve delilleri bunlardan ibarettir. Bu delilleri gördükten sonra biz de tercihimizi Kurban edilenin İsmail (a.s.) olduğu görüşünden tarafa yapıyoruzb.Çünkü en sağlam delillere bu görüş sahiptir. Diğer görüşün delilleri gerek sened gerekse tarih metodolojisi yönünden her zaman için tenkide açıktır. Öte yandan yahudi ve hristiyanların dini ve ırkî taassublarının izi ve tesirinden sâlim değildir. Her şeyin doğrusunu Allah bilir.

---

107 İbnül-Kayyim el-Cevziyye, Zâdü'l-Meâd,I,74,75.

108 51 Zâriyat:28

109 15 Hıcr:53.

110 37 Sâffat:101

111 21 Enbiya:85; 37 Sâffat:102.

112 19 Meryem:54

113 İbnü Teymiyye, Fetâva,IV,333; F.er-Râzî,XXVI,154.

D-BEYTİN İNŞAASI VE HACCA ÇAĞRI

Kur'an-ı Kerim Beytü'l-Haram'ın İbrahim(as.) tarafından inşa edildiğine şu şekilde işaret eder:

"Bir zamanlar İbrahim'e Beyt'in yerini açıklamış ve ona şöyle emretmiştik: Bana hiç bir şeyi ortak koşma ve tavaf edenler, rükû edenler ve secde edenler için evimi temizle."[114]

Şu âyet-i kerimede de Beytullah'ın Hz.İbrahim ve oğlu İsmail tarafından bina edildiği haber verilmektedir:

"Hani bir zamanlar İbrahim ve İsmail birlikte Beyt'in temellerini yükseltiyorlar ve ey Rabbimiz bizden bunu kabul buyur, şüphesiz sen işitensin, bilensin, diyorlardı."[115]

Hac farizasının sebebi vücudu olan ve her namazda bütün müslümanların yöneldikleri kıblegâh durumunda bulunan Kâbe-i Muazzama'nı Mekke şehrinde olduğunu biliyoruz. Ancak Kâbe'nin tarihi Mekke'nin tarihinden eskidir. Çünkü Kâbe bu şehrin tesisinden önce bina edilmiş, hatta bu mukaddes Beytin mevcudiyeti Mekke şehrinin kuruluş sebebi olmuştur.

Yeryüzünde ilk bina edilen mâbedin Kâbe olduğu Kur'an ve sahih hadislerle sabittir: "Şüphesiz ki insanlar için (mâbed olarak) kurulan ilk ev, Mekke'de bulunan Beyt'tir. Bu Beyt, âlemlere uğur, bereket ve hidayet kaynağı olarak kurulmuştur. Onda açık açık deliller ve İbrahim'in makamı vardır. Ona giren güvene erer. Yoluna gücü yeten herkesin, o eve gidip haccetmesi insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır. Kim inkar ederse şüphesiz Allah âlemlerden müstağnidir."[116]

Kâbe-i Muazzama'nın ilk defa Hz.İbrahim ve Hz.İsmail tarafında inşa edildiği Kur'an âyetleri ile sabittir.İbrahim ve İsmail'den önceleri bina edildiğine dair olan rivayetler zayıftır ve şâyân-ı itibar değildir.[117] İlk defa melekler tarafından, sonra Hz.Adem tarafından inşa edildiğine dair rivayetler de hesaba katılacak olursa Beytullah'ın on defa bina edildiği nakledilmektedir.[118] Melekler

114 22 Hac:26.
115 2 Bakara:127.
116 3 Al-i Imran:96,97.
117 İbnü Kesir,I,383.
118Tecrid-i Sarih Tercemesi,VI,13.

ve Adem tarafından inşa edildiğine dair rivayetleri Beyhakî Delâilü'n-Nübüvve'sinde İbnü Lehîa tarikıyla Abdullah b.Amr b.As'dan nakletmektedir. Ancak İbnü Lehîa'nın zayıf olduğunu İbnü Kesir söylemekte ve "Kâbe'nin ilk bânisi nass-ı Kur'an ile sabit olduğu üzere İbrahim(a.s.)'dır.Bundan evvel bina edildiğine dair hâber-i mâsum yoktur" demektedir.[119]

Kâbe'nin ilk bina edilişine dair en sahih rivayet Buhari'de geçen İbnü Abbas hadisidir.[120] Bu rivayeti bir bütün halinde yukarıda nakletmiştik. Burada bu uzun hadisin sadece ilgili bölümünü zikretmekle iktifa edeceğiz:

"...Sonra İbrahim bir müddet daha İsmail'den ayrı kaldı ve bu ayrı kalıştan bir müddet sonra tekrar Mekke'ye geldi. O sırada İsmail Zemzem kuyusunun yakınında büyükçe bir ağacın altında okunu yontup düzeltmekte idi. İsmail babasını görünce hemen kalkıp onu karşıladı. Baba oğul sarıldılar, kucaklaştılar. Sonra İbrahim oğluna:

-Ey İsmail, Allah Teâla bana muazzam bir iş emretti! dedi.İsmail de:

-Babacığım,Rabbin neyi emrettiyse o emri yerine getir, dedi. İbrahim:

-Fakat bu işte sen bana yardım edeceksin, dedi. İsmail:

-Ben sana yardım ederim, dedi.İbrahim:

-Burada Allah Teâla bir Beyt yapmamı emretti, diye etrafında yüksekçe bir tepeye işaret etti. İbnü Abbas rivâyetine devamla der ki: İbrahim ile İsmail işte orada Kâbe'nin temellerini atıp duvarlarını yükselttiler. İsmail taş getirir, İbrahim de bina ederdi. Nihayet Beyt'in duvarları yükseldiğinde İsmail (bu gün ziyaret edilen) malum taşı getirdi. İbrahim de onu ayağının altına alıp iskele olarak kullandı. Üzerinde inşaata devam etti.İbrahim yapar,İsmail de taş tutardı.İnşaat tamamlandıktan sonra baba oğul şu şekilde dua etmişlerdi: Yâ Rabbi şu yaptığımız işi bizden kabulbuyur, şüphesiz sen işitir ve bilirsin."

Ahmed b.Hanbel'in İbnü Abbas'dan rivayetine göre, İbrahim ve İsmail Beytullah'ı dokuz zira' yüksekliğinde ve kapısını zemin seviyesinde inşa ettiler. Binanın üstünü de açık bıraktılar. Ebû Cehm ha-

---

119 Tecrid-i Sarih Tercemesi,VI,13.
120 Buhârî, Enbiya,9.

disine göre de İsmail'in koyun ağılı olan ve daha sonra Hıcr-i İsmail denilen mahalli Beyt'e idhal ettiler ki, Hatim dahilindeki mevziden ibarettir. Hz.Hâcer ile Hz.İsmail burada medfundur. Etraftan gelecek hediyeleri muhafaza etmek üzere de Beyt'in kapısının önünde ve üç arşın derinliğinde bir oda inşa edildi ki, buna da Ahsef adı verildi.[121]

Hz.İbrahim Beyt-i Şerif'i inşaya başladıktan sonra, bir rivayete göre Cebel-i Ebî Kubey'ten getirdiği Hacer-i Esved'i tavafın başlangıç noktasına işaret olsun diye şu anda bulunduğu yere koyup ördüler. Bir rivayete göre de bu taşı Cebrail gökten getirdi.[122]

Sonra baba oğul şu şekilde dua ettiler: "Ey Rabbimiz! Yaptığımız bu hayırlı işi bizden kabul et. Hiç şüphesiz sen, duamızı işitir, niyetimizi pek iyi bilirsin. İkimizi de sana teslim olanlardan kıl. Soyumuzdan da sana teslim olanlardan bir ümmet vücuda getir. Bize de ibadet edeceğimiz, kurban keseceğimiz mahalleri göster. Tevbemizi kabul et; zira tevbeleri kabul eden, çok merhametli olan ancak sensin. Ey Rabbimiz bizim soyumuzdan vücuda getireceğin müslüman ümmete kendi içlerinden bir peygamber gönder ki, onlara senin âyetlerini okusun, senin kitabını ve hikmeti öğretsin ve onları kötülüklerden temizlesin. Ey Rabbimiz, çünkü sen her zaman izzet sahibisin ve her şeyi yerli yerince yalnız sen yaparsın."[123]

Ayet-i kerime'de Hz.İbrahim tarafından gönderilmesi temenni ve niyaz edilen peygamberin Hz.Muhammed olduğunda şüphe yoktur. Çünkü İsmail(a.s.)'ın zürriyeti içinden Hz.Muhammed'den başka peygamber gelmediğinde ehli ilim arasında ittifak vardır. Rasul-ü Ekrem(s.a.) de bu duada gelmesi istenilen peygamberin kendisi olduğunu şu hadisinde haber vermektedir: "Ben atam İbrahim'im duası, kardeşim İsa'nın müjdesi, vâlidemin de rüyasıyım."[124]

Hz.İbrahim ve İsmail(a.s.) Kâbe'nin inşaasını tamamlayıp, hac menasikinin kendilerine öğretilmesini niyaz ettikten sonra Cenab-ı Allah kendilerine şu şekilde emir buyurmuştur:

---

121 Umdetü'l-Kâri,VII,364.
122 Ebussuud,I,160.
123 2 Bakara:127-129.
124 İbnü Hambel,IV,127,V,262.

"Ey İbrahim, insanlar arasında haccı ilan eyle, yaya olarak, ayrık develer üzerine binerek sana gelsinler. Tâ ki kendilerine ait bir takım menfaatlere şahit olsunlar. Ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine belli günlerde Allah'ın ismini zikrederek kurban kessinler. Artık bu kurbanlardan hem kendiniz yiyin, hem de yoksula fakire yedirin. Sonra bu hacılar kirlerini temizlesinler, nezirlerini ifa etsinler ve Beyt-i Atîk'ı tavaf etsinler."[125]

Bu ilahî emir üzerine Hz.İbrahim Ebu Kubeys dağına çıkarak "Ey insanlar!Rabbiniz bir Beyt bina buyurup üzerinize haccı ve o Beyti ziyaret etmeyi farz kılmıştır. Rabbinizin bu davetine icabet ediniz" diye nida etmiştir ve nida esnasında yüzünü doğuya batıya, kuzeye güneye çevirmiştir. Bu davet üzerine, haccetmesi mukadder olan her fert ana karnından ve baba sulbünden "Lebbeyk,Allahümme Lebbeyk" diye cevap vermiştir.[126]

"Siyer kitaplarında tafsil olunduğuna göre İbrahim(a.s.) bu vazifeyi ilan ve ifa ettikten sonra Cebrail(a.s.) gelip kendisine Safa ile Merve'yi ve Harem-i Şerif'in hududunu göstermiş ve alâmet-i fârika olarak birer taş dikmesini tavsiye etmiştir. Daha sonra hac menasikini tâlim ederek ihram içinde Mina'ya azimet ve yollarda tehlil ve telbiye edilerek Arafat'a varıldı. Vakfeden sonra Müzdelife'ye, oradan da Mina'ya getirdi. Kurban kestirdi ve taş attırdı. Hülasa haccın bütün menasikini öğretti ve tatbikinde rehberlik etti. Haccın bu usül ve erkânı, Hicaz halkına peygamber olarak gönderilen İsmail(a.s.) tarafından da ümmetine tâlim edildi. Bilahare İshak (a.s.) da Mekke'ye gelerek büyük biraderi İsmail ile birlikte hacceyledi."[127]

Bu konuda son olarak şu sorunun cevabını Kur'an âyetlerinden bulmaya çalışalım: Acaba Allah Teâla böyle bir Beytin yapılmasını Hz.İbrahim'e niçin emretmiştir? Bütün insanların ziyaret için çağrıldıkları böyle bir mâbed hangi maksatla inşa ettirilmiştir?

Yukarıda meâlini verdiğimiz âyet-i kerime'de[128] Kâbe'nin inşa edilişinin sebepleri ve hikmetleri şu şekilde sıralanıyor: Şirkin ortadan kaldırılarak tek bir Allah'a kulluğa bu mâbed sayesinde in-

125 22 Hac:27-29
126 Celâleyn,II,39.
127 Tecrid-i Sarih Tercemesi, VI,21.
128 22 Hac:26.

sanları yöneltmek, bu inancın bir ifadesi olarak yapılan Beyt'in etrafını tavaf etmek ve içerisinde Allah'a rukû ve secdede bulunmak.

İşte Hz.İbrahim'in inşa ettiği Beytullahi'l-Haram yeryüzünde tevhid inancının bir sembolüdür. Kur'an-ı Kerim bu sebeple bu mukaddes mâbedin Allah'ın şeâirinden bir şiar olduğunu söylüyor.[129] Semboller birer kudsiyet alametidirler. Allah'ın şeâirinden olan Kâbe de kıyamete kadar kudsiyetini muhafaza edecektir. Bu mâbedle Allah Teâla sanki insanları, putlarda ifadesini bulan beşerî ve bâtıl sembollerden, insanları etrafında birleştirecek ve onları huzur ve emniyete kavuşturacak ilahi ve hakiki sembole yöneltmek istemiştir. Bu temel hedefin gerçekleşmesi için Kâbe'nin içinin her türlü putlardan ve bâtıl sembollerden arındırılması emredilmiştir.[130]

Ayrıca İbrahim(a.s.)'ın hac için insanlığa yapmış olduğu ilan ve çağrı hem dünyevî, hem de dinî faydaları beraberinde getirmiştir.[131] Dünyevî faydalardan ilk akla gelenler şunlardır: Arablar dağınık kabile hayatı sürmelerine rağmen K^abe onları bir tek merkeze bağlamıştır. Hac ibadeti için yapılacak yolculuklar ve hac merasimleri, onların zayıf durumlarını ortaya çıkan ticarî potansiyel sebebiyle kuvvetlendirmiştir. Hacda kesilen kurbanlar da binlerce insanın rızkının sağlanmasını temin etmiştir.

E-FİLİSTİN'DEKİ HAYAT, MİSAFİR MELEKLER VE LUT KAVMİNİN HELAKİ

İbrahim(a.s.) kendi kavminin bulunduğu yerden hicret ederken hanımı Sâre ve amcasının oğlu Lût da onunla beraber gelmişlerdi. Harran ve Mısır'a da beraber gitmişlerdi. Daha sonra İbrahim(a.s.) Filistin'e yerleşmiş, Lût da onun yerleştiği yerin bir kaç mil güney-doğusunda bulunan ve tarihte ahlaksızlık ve rezaletleriyle ün yapmış Sodom ve Amura şehirlerinin bulunduğu yerde irşad ve ikazla görevlendirilmişti. Lût (a.s.) hem İbrahim(a.s.)'ın amcasının oğlu, hem de onun şeriatı üzere gönderilmiş bir peygamberdi.[132]

---

129 5 Mâide:2; 22 Hac:32
130 22 Hac:26.
131 22 Hac:28
132 Kurtubî,IX,62; Hak Dini Kur'an Dili,VI,2800; Neccar,Kasasu'l-Enbiya,112.

İbrahim(a.s.)'ın yaşadığı bölge ile Lût(a.s.)'ın birbirine çok yakındı. Dolayısıyla o bölge ahalisinin ...ık-larından ve rezaletlerinden haberdârdı. Kur'an-ı Kerim onların kötülüklerini ve işledikleri suçlar yüzünden Allah'ın kendilerini nasıl cezalandırdığını muhtelif vesilelerle anlatır. Şu âyetlerden onların durumlarının vehametini açıkça öğreniyoruz:

"Lût'u da peygamber olarak gönderdik. O, kavmine demişti ki: Gerçekten siz, daha önce hiçbir milletin yapmadığı hayasızlığı yapıyorsunuz.Siz (kadınları bırakıp) erkeklere yaklaşıyorsunuz. Yol kesiyor ve toplantılarınızda edebsizce şeyler yapıyorsunuz ha?!.. Kavminin cevabı sadece, doğru söylüyorsan bize Allah'ın azabını getir, demek oldu. Lût: Yâ Rabbi şu bozguncu kavme karşı bana yardım et, dedi."[133]

"Lût kavmi de gönderilen elçileri yalanladı. Kardeşleri Lût onlara demişti ki: Allah'ın azabından korunmaz mısınız? Ben size gönderilen güvenilir bir elçiyim. Artık Allah'dan korkun ve bana itaat edin. Ben sizden buna karşılık bir ücret istemiyorum. Benim ecrim ancak âlemlerin Rabbine aittir. Rabbinizin sizin için yarattığı eşleri bırakıp da, insanlar arasında erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Doğrusu siz azmış bir milletsiniz. 'Ey Lût!Bu sözlerden vazgeçmezsen mutlaka kovulacaksın' dediler. Lût: Doğrusu yaptığınıza çok kızanlardanım. Rabbim,beni ve ailemi bunların yapageldikleri kötülüklerden kurtar, dedi."[134]

Lût(a.s.)'ın kavmine yaptığı bu çağrılar fayda vermeyince onları cezalandırmak için Allah Teâla meleklerni görevlendirdi. Lût kavmini helâk ile görevli melekler önce Hz.İbrahim'e gelirler ve misafir olurlar. Genç delikanlı suretinde oldukları için İbrahim(a.s.) önce onların melek olduklarını bilemez. Kur'an onların bu gelişlerini ve aralarında geçen hadiseleri şu şekilde anlatır:

"Andolsun elçilerimiz müjde ile geldikleri zaman 'selam' dediler. O da: Selam, dedi ve hemen gecikmeden kızartılmış bir buzağı getirdi.Ellerinin ona uzanmadığını görünce, durumlarını beğenmedi ve içine bir korku düştü. Onlar,'korkma, biz Lût milletine gönderildik' dediler. O esnada İbrahim'in karısı da ayakta idi(bu sözleri

---

133 29 Ankebût:28-30.
134 26 Şuarâ:160-169.

duyunca) güldü. Biz de ona İshak'ı müjdeledik, İshak'ın ardın da torunu Yâkub'u. İbrahim'in karısı: 'Vay başıma gelenler! Ben bir koca karı, kocam da bir ihtiyar iken nasıl doğurabilirim?!'dedi. Elçi melekler dediler ki: 'Allah'ın işine mi karışıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketi sizin üzerinizdedir ey ev halkı!. O, övülmeye layıktır, iyiliği boldur. İbrahim'den korku gidip kendisine müjde gelince Lût kavmi hakkında elçilerimizle tartışmaya başladı. Çünkü İbrahim gerçekten halimdir, içlidir. Allah'a yüz tutup yalvarandır. Melekler: 'Ey İbrahim, dediler, bundan vazgeç(boşuna uğraşma). Zira Rabbinin emri gelmiştir. Onlara mutlaka geri çevrilmez azab gelecektir."[135]

İbrahim'e gelen elçiler meleklerdir. Bunların hangi melekler oldukları ve sayıları hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bir rivayete göre bunların Cebrail, İsrafil ve Mikail oldukları söylenmektedir. Sayılarının üç, yedi, hatta dokuz ve oniki olduğunu ifade eden rivayetler de vardır.[136]

Elçilerin getirdikleri müjde Sâre'yedir; Onun İshak'ı doğuracağı ve İshak'dan da Yâkub'un dünyaya geleceği müjdesidir. Müjde kelimesinin sonundaki müennes zamiri de sözkonusu müjdenin Sâre'ye olduğuna delalet etmektedir. Müjdenin İbrahim'e değil de sadece Sâre'ye olmasının sebebi de İbrahim'in daha önce Hâcer'den bir oğlunun bulunmasıdır. Sâre'nin o yaşa gelmiş olmasına rağmen henüz bir çocuğu olmamaştır. Kitab-ı Mukaddes'e göre o sırada İbrahim 100, Sâre ise 90 yaşındadır.[137] Said b.Cübeyr, o esnada İbrahim'in 117 yaşında olduğunu söylemektedir.[138]

Elçilerin getirdikleri müjdenin Lût kavminin helaki haberi olduğu da söylenmektedir.[139] Fakat âyetin devamından da anlaşılacağı gibi Hz.İbrahim'in bu helaki önlemek için onlarla tartışmaya girmesi bu görüşü çürütmektedir.

135 11 Hûd:69-76
136 İbnü Cerir et-Taberî,XII,44; İbnü Kesir,II,452; Ebussuud,IV,224.
137 Tekvin:21:5.
138 İbnü Ceri et-Taberî,XIII,156.
139 Kurtubî, IX,62; Ebussuud,IV,224.

İbrahim(a.s.) kendisine gelen misafirlere ikram etmeyi çok severdi. Bu gelenlere de hemen kızartılmış bir dana eti hazırlayarak önlerine koydu. Bundan da anlaşılıyor ki gelenlerin kimliklerini ilk plan da İbrahim de anlayamamış, onların insan kılığına girmiş melekler olduklarını bilememiştir. Zâriyat sûresinde geçen ve konuyla ilgili âyette de bu nokta şu şekilde ifade edilmektedir: "Onlar İbrahim'in yanına girip:-Selam sana, demişlerdi. İbrahim de:-Size de selam, diyerek selamlarını almıştı(içinden de) tanınmamış bir topluluk, diye geçirmişti)."[140]

İbrahim(a.s.) onlara hemen "açmısınız, susuzmusunuz?" diye sormak gereğini duymadı. Onları oturtarak, misafirlerin "yapma, etme, zahmet etme, eziyete lüzum yok!" gibi ifadelerine fırsat vermeden sessizce yanlarından ayrılarak yemek hazırlamaya gitti. Onun bu davranışında misafirlere karşı takınılacak edebin en güzel bir örneği vardır.[141]

Misafirlerin yemeğe ellerini sunmadıklarını görünce İbrahim (a.s.) durumdan hoşlanmadı ve içine bir korku düştü. Bazı müfessirler,İbrahim'in korkusunun,misafirlerin ikrama el sürmemelerinden onların kötü bir niyetle gelmiş oldukları sonucuna varmasından dolayı olduğunu söylediler.[142] Ancak İbrahim'in, onların yemeği yememe lerinden melek olduklarını anlamış olması daha muhtemeldir. Çünkü misafirlerin "korkma, biz Lût kavmine gönderildik" demeleri de İbrahim'in onların melek olduklarını anladığını gösterir. Onun korkusu, meleklerin insan suretinde gelmelerinin önemli bir hadiseye sebep olacağını bilmesindendir. Çünkü meleklerin insan kılığında gelmeleri çok önemli durumlarda olur. İbrahim(a.s.) da onların ailesinden, veyahut hemşehrilerinden birinin veyahut da bizzat kendisinin bir kusurundan dolayı hesap sorabileceklerinden korkmuştu. İbnü Abbas'tan mervî olduğuna göre de onların melek olduklarını se

140 51 Zâriyât:25. "Tanınmamış bir topluluk" ifadesini İbrahim içinden de geçirmiş olabilir veya onlara ikramını hazırlamaya giderken yolda hâne halkına da söylemiş olabilir. Bu ifade "sizinle daha önce tanışmadık, belki bu bölgeye yeni geliyorsunuz" anlamına da gelebilir.

141 İbrahim'in Örnek Şahsiyeti bölümünde bu konu üzerinde daha genduracaktır. Bak: s.186

142 İbnü Cerir et-Taberî,XII,43; İbnü Kesir,II,449; Kurtubî,IX,65; Ebussuud,IV,224.

di ve azab için gelmiş olmaları ihtimali hatırına gelerek korktu.[143]

Meleklerin "Korkma,biz Lût kavmine gönderildik" demeleri üzerine o esnada ayakta merakla beklemekte olan Sâre güldü. Onun gülmesi misafirlerin kendilerine bir zararlarının dokunmayacağını anlamasının verdiği bir memnuniyetin neticesidir.[144]

Süddî'nin rivayetine göre misafirler İbrahim'e "ücret almadan yemeyiz" dediler. İbrahim"bunun da ücreti vardır" dedi. "Ücreti nedir? diye sorduklarınada İbrahim "başlarken Allah'ı zikredersiniz, sonunda da O'na hamdedersiniz" dedi. Bunun üzerine Cebrail Mikail'e dedi ki,"Bu, Allah'ın dostu olmayı hak etmiş."[145]

Sâre'nin gülüşünü müteakip melekler hemen ona İshak'ı ve Yâkub'u müjdelediler. Sâre bu müjdeyi duyunca "Ay!..." diye bir çığlık attı. "Kısır yaşlı bir kadın mı çocuk yapacakmış?"[146] diyerek hayretini ve şaşkınlığını ifade etti.

İbrahim(a.s.) üzerindeki korkuyu atınca Lût kavmine düzenleyecekleri operasyondan onları vazgeçirmek için meleklerle tartışmaya girişti. Melekler Allah tarafından görevlendirildikleri için âyet-i kerime'de "bizimle tartışmaya koyuldu"[147] ifadesi geçmektedir. Bu ifade İbrahim'in Rabbıyla olan yakın ilişkisini gösterir. Hz.İbrahim Lût kavminin başına bir felaket geleceğini biliyordu ve durmadan bu felaketin onların üzerinden uzaklaşması için yalvarıyordu. Allah Teâla da "Bu kavim içlerinde hiç bir hayır unsuru kalmayacak şekilde ahlâken çöktü, günahları hiç bir merhamet duygusuna layık olmayacak denli tiksindirici bir hal aldı diye cevap veriyordu. Hz.İbrahim de durmada n, belki dönerler de tevbe ederler diye mühlet is-

---

143 İbnü Cerir et-Taberî,XII,44; Ebussuud,VIII,140; Hak Dini Kur'an Dili,VI,4537. Meleklerin insanlar arasına ancak günahkar bir topluma ceza verileceği zaman indiğini Hz.Peygamber(s.a.)'e : "Eğer doğrulardan isen neden bize melekleri getirmiyorsun?"(Hıcr:7) diyen müşriklere Allah'ın "Onlar indikleri zaman hak ile inerler ve o zaman insanlara göz açtırılmaz."(Hıcr:10) âyetlerinden de anlıyoruz. Aynı Sûrede meleklerin Lût kavmine gönderilmesinin anlatılması da müşriklerin aynı konuda dikkatlerini çekmek içindir.
144 İbnü Cerir et-Taberî,XII,44.
145 İbnü Cerir et-Taberî,XII,44; İbnü Kesir,II,452.
146 51 Zâriyât:29.
147 11 Hûd:24.

tiyordu. Kitab-ı Mukaddes'te bu konu daha ayrıntılı olarak anlatılır.[148] Nihayet meleklerin gelişiyle Lût kavminin helâkinin kesinleştiğini anlayınca Hz.İbrahim bu helâkin durdurulması için son olarak onlarla tartışmaya girdi. Rivayete göre İbrahim onlara "eğer içlerinde elli mümin varsa yine onları helâk edecekmisiniz?" diye sordu. Onlar "hayır, eğer içlerinde inanmış on kişi varsa biz helâk etmeyiz" dediler. İbrahim "eğer içlerinde inanmış bir mümin olsada mı helak edeceksiniz?" diye sorunca, "hayır" dediler. Bunun üzerine İbrahim "ama onların içinde Lût da var"[149] deyince, elçiler: "Biz onu ve karısı dışında ailesini kurtaracağız"[150] dediler.[151] Böylece onun endişelerini izale ettiler ve "ey İbrahim, artık ısrarından vazgeç, çünkü gerçekten Rabbi'yin emri gelmiştir ve onlara asla geri çevrilemiyecek bir azab gelmektedir."[152] dediler. Daha sonra elçelir Lût'un yanınaa gittiler.

Bundan sonrası bizim konumuzla ilgili olmadığı için yorum yapmadan doğrudan doğruya Kur'an'daki anlatılış şeklini nakledelim ve bu bölümü bitirelim:

"Elçilerimiz Lût'a gelince onlar yüzünden kaygılandı.(Çünkü elçiler genç delikanlılar şeklinde gelmişlerdi. Lût onları insan sandı ve oğlancı olan kavminin onlara saldıracağından korktu), onlar için göğsü daraldı, içine bir sıkıntı bastı(ne yapacağını şaşırdı): Bu gün çetin bir gündür, dedi, (Delikanlı şeklindeki melekleri gören) kavmi de (onların kim olduklarını bilmedikleri için) koşarak onun yanına geldiler. Onlar daha önceden kötü kötü işler yaparlardı. Lût dedi ki:"Ey kavmim, işte şunlar benim kızlarım, bunlar sizler için daha temizdirler.[153] Artık Allah'tan korkun ve beni misafirler

148 Tekvin:18:23-32.
149 29 Ankebût:32.
150 29 Ankebût:32.
151 İbnü Cerir et-Taberî,XII,48; İbnü Kesir,II,452; Ebussuud,IV,227.
152 11 Hûd:76.
153 "Kızlarım" ifadesiyle Lût(a.s.)iki şeyden birini kastetmiş olabilir:İlkin kendi kavmi içindeki kızları kastetmiş olabilir.Çünkü bir kavim kendisine gönderilen peygamberin evladü ıyâli mesabesindedir.Ancak Lût kavmi kendisine iman etmediği için bu mana reddedilmektedir.Bu ifadesiyle Lût(a.s.)'ın kendi kızlarını kastetmiş olması da muhtemeldir.Ancak herhangi bir şekilde zina teklifinde bulunması muhaldir, zira bunu takibeden "bunlar sizin için daha temizdir" ifadesi böyle bir yanlış anlayışın önünü kapatmaktadır. Hz.Lût'un bu tür ifade tarzıyla onların cinsel arzularını gayri tabii yollar yerine meşru yollardan tatmin etmek üzere kadınlara yönelmeleri gereğine işaret ettiği anlaşılmaktadır.

içinde rüsvay etmeyin. İçinizde(sizi bu kötülükten alıkoyacak) aklı başında bir adam yok mu sizin?" Dediler ki: Senin kızlarında bizim gözümüzün olmadığını sen de bilirsin ve bizim ne istediğimizi sen pek âlâ biliyorsun. Lût dedi ki: Keşke benim size karşı koyacak bir gücüm olsaydı veya sağlam bir yere sırtımı dayasaydım.. Bunun üzerine elçiler dediler ki: Ey Lût, biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla dokunamazlar. Sen gecenin bir bölümünde ailenle birlikte yola çık ve yürü. İçinizden karından başka hiç kimse geride kalmasın. Çünkü ötekilere gelecek olan azab şüphesiz ona da isabet edecektir. Onlara vâdolunan azabın zamanı sabah vaktidir. Sabah da yakın değil mi? Böylece azab emrimiz gelince oranın üstünü altına getirdik. Üzerlerine de pişirilmiş balçıktan, istif edilmiş taşlar yağdırdık. O taşlar Rabbin katında işaretlenerek belli bir şekle sokulmuş ve yağdırılmıştır. Bu azab zalimlerden uzak değildir.(Onlar zulümleri sebebiyle bu azabı hak etmişlerdir. Bu onlara çok değildir.)"[154]

---

154 11 Hûd:76-83.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: İMTİHANI

A-KELİMELERLE İMTİHANI

B-ATEŞLE İMTİHANI

C-DİĞER İMTİHANLARI

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: İMTİHANI

Kur'an-ı Kerim İbrahim(a.s.)'ın bir takım kelimelerle imtihan edildiğini ve onun bu imtihanları başarıyla tamamladığını haber verir.[1]

İnsanoğlunun bu dünyada bir imtihandan geçirilmek üzere yaratılmış olduğunu biliyoruz.[2] Allah Teâla sabreden kullarını ortaya çıkarıp mükafaatlandırmak için onları çeşitli sıkıntılara, musibetlere ve meşekkatlere müptelâ kılar:

"Andolsun, sizi korku, açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltme gibi şeylerle deneriz; sabredenleri müjdele."[3]

"Andolsun ki biz sizi deneyeceğiz ki içinizden cihad edenleri ve sabredenleri bilelim ve haberlerimizi sınayalım."[4]

İmtihan ne kadar zor olursa onu başaranın elde edeceği mükafaatın da o derece büyük olması tabiidir. Bu sebeple Allah Teâla daha büyük ecir ve sevaba nail olsunlar diye sevdiği kullarını hep zor imtihanlardan geçirir. Kulun Allah katındaki derecesi yükseldikçe, imtihanı da zorlaşır. Peygamberler Allah'ın en sevgili kullarıdır. Üstelik onların görev ve sorumlulukları çok daha büyük ve önemlidir. Bu sebeple karşılaştıkları sıkıntı , meşekkat ve musibetler de o nisbette büyük olmuştur. Nitekim şu hadiste de bu gerçek haber verilmektedir:

"Mus'ab b. Sa'd babasının şöyle dediğini nakleder: Hangi insanlar daha şiddetli belaya mâruz kalırlar yâ Rasulallah?diye sorduğumda Rasullullah(s.a.) şöyle cevap verdi: En çok belaya mâruz kalanlar peygamberlerdir, sonra salih insanlardır, sonra da derece derece diğer insanlardır. Kişi dinine göre imtihan edilir: Dini sağlam ise imtihanı da ağırdır. Dinî yönü zayıfsa imtihanı hafifleştirilir. Kul yer yüzünde yürüdüğü müddetçe imtihanı devam eder. Bu onun hatası değildir."[5]

---

1 2 Bakara:124
2 Bak:s.3
3 2 Bakara:155
4 47 Muhammed:31
5 İbnü Hanbel,I,1,172,174,180,185; Tirmizî, Zühd, 57; İbnü Mâce, Fiten,23; Dârimî, Rikak,67.

Bütün peygamberler gibi Hz. İbrahim de çeşitli eziyet ve işkencelere, bela ve musibetlere, zorluk ve sıkıntılara maruz kalmış ve bunlara karşı en güzel bir şekilde sabrederek "haliliyet" mertebesine yükselmiştir.

A-KELİMELERLE İMTİHAN

Allah Teâla İbrahim'in imtihan edildiğini Kur'an'da şu şekilde haber verir:

"Hatırlayın ki bir zamanlar İbrahim'i, Rabbi bir takım kelimelerle mübtelâ kılmış, imtihan etmişti. İbrahim de o kelimeleri tamamen yerine getirmişti. Bunun üzerine Rabbi ona, ben seni insanlara önder yapacağım demişti. İbrahim, soyumdan da önderler yap, yâ Rabbi, dedi. Rabbi: Zâlimler ahdime nâil olamaz, buyurdu"[6].

Ayette geçen ibtila ابتلى kelimesi tecrübe etti ve imtihan etti, tanıdı manalarına gelir.[7] Kelimenin kökü "eskidi" manasına gelen بلى be-li-ye ' dir. Kelime vâvî olursa denemek, tanımak anlamını alır.[8] Gam ve keder verici şeylere, vücudu yıpratıp eskittiği için "belâ" (بلاء) denilmiştir.

Şer'î teklifler de belâ denilmisinin sebebi bunların meşekkat vermesi, Allah'ın kullarını bunlarla deneyip, imtihan etmesi sebebiyledir.[9]

Tecrübe ve imtihan manasına gelen ibtila ve belâ iki durumu ifade eder: Birisi bir şeyin gizli olan halini tanımayı istemek, diğeri de o şeyin iyiliğini ve kötülüğünü, kemalini ve noksanını ortaya çıkarmaktır. Allah Teâla her şeyi önceden bildiği için ibtilanın birinci manası O'nun hakkında tasavvur olunamaz. Allah'ın kullarını imtihanı ikinci manadadır.[10]

"Bir de imtihan, imtihan olunan hakkında hayır veya şer bir mih-

---

6 2 Bakara:124
7 Mu'cemü'l-Vasît,I,71.
8 Râğıb, Müfredât,79
9 Râğıb, Müfredat,80
10 Râğıb Müfredat,80.

neti, bir meşekkati müstelzim olur ki bu münasebetle ibtila genellikle meşekkatli şeyler hakkında kullanılır. Cenab-ı Hakkın emir ve yasakları da kulun nefsî temayülleri ile rızây-ı ilâhî arasında devran ettiği cihetle bir taraftan bir külfet ve zahmeti, diğer taraftan kulda sevap ve ikaba sebep olan fiil ve davranışları meydana çıkaran terbiyevî bir hasleti tazammun ettiğinden tecrübe ve imtihana benzetilmiştir."[11]

Bu izahtan sonra Allah Teâla'nın Hz.İbrahim'i meşekkatli şeylerle imtihan ettiğini, neticede onun bu imtihanları başarıyla tamamlayarak nübüvvete, imamete ve haliliyyete olan liyakatinin ortaya çıkarıldığını anlayabiliriz.

Ayette İbrahim'in bir takım kelimelerle imtihan edildiği zikrediliyor fakat bu kelimelerin neler olduğu belirtilmiyor. "Kelimelerin aslı Allah'ın kelamıdır. Ancak İbrahim'i mükellef kıldığı vazifeler,"kelimeler"lafzıyle tabir olunmuştur. Çünkü bu teklifler kelam-ı ilâhî ile ifade buyurulmuştur. Nitekim Hz.İsa da كُنْ kelimesinden sâdır olduğu için ""kelime" diye tesmiye edilmiştir."[12]

Ayette ve merfû hadislerde Allah Teâla'nın Hz.İbrahim'i imtihan ettiği kelimelerin neler olduğu zikredilmediği için bunlar hakkında alimler arasında çok çeşitli tahmin ve yorumlar yapılmıştır.İbnü Cerir et-Taberî bu görüşleri şu şekilde sıralar:[13]

1-Bu kelimeler otuz haslettir ki bunlardan on tanesi Berâe suresinde,[14] on tanesi Ahzab suresinde,[15] on tanesi de Mü'min suresinde[16] zikredilmiştir. Bunlara on tane de Meâric suresindekiler[17] ilave edilerek kırka çıkartılır.

2-Bu kelimeler on haslettir ki İbrahim'in şeriatında bunlar farzdır, bizim şeriatimizde sünnettir. Bunlardan beş tanesi başta,

---

11 Hak Dini Kur'an Dili, I,491.
12 Kurtubî,II,97.
13 İbnü Cerir et-Taberî, Tarih,I,278-286.
14 9 Tevbe:112
15 33 Ahzab:35
16 40 Mü'min:1-9
17 70 Meâric:34.

beş tanesi de bedendedir. Başta olanlar ağıza su vermek, buruna su vermek, saçları ayırmak, bıyıkları kısaltmak ve misvak kullanmak. Bedende olanlar sünnet olmak, etek tıraşı olmak, koltuk altlarını temizlemek, tırnak kesmek ve su ile taharetlenmektir.

Bir görüşe göre de bu on hasletten altı tanesi insanın vücuduyla, dört tanesi de hac menasikiyle ilgilidir.

3-Bazılarına göre bu kelimelerden murat "Ben seni insanlara önder kılacağım"[18] âyeti ile hac menasikidir. Bazılarına göre de sadece hac menasikidir.

4-Bu kelimeler güneş, ay, yıldızlar, ateşe atılması, evladını kurban etmesi ve hicret etmesidir. Allah bunlarla İbrahim'i imtihan etmiştir.

5-Allah'ın İbrahim'i imtihan ettiği kelimeler onun kavmiyle, babasıyla ve Nemrud ile tevhid konusunda yapmış olduğu tartışmalardır...

İbnü Cerir et-Taberî bütün bu görüşleri senetleriyle birlikte zikrettikten sonra her hangi bir tercihte bulunmaz, bunların hepsinin veya bir kısmının mümkün olabileceğini söyler. Çünkü herhangi birisini tercih etmeyi gerektirecek bir delil ne sünnette ne de icmada mevcut değildir.[19]

Şevkânî ise bütün bu hasletlerin İslam ümmeti için meşru kılındığına dair sahih haberler sabit olmakla beraber, İbrahim'in bunlarla imtihan edildiğini söylemek için elde delil olmadığını, şüphesiz İbrahim'in de bunları ifa ettiğini, ancak onun bunları ifa etmesinin bunlarla imtihan edildiği manasına gelmeyeceğini söyler ve kelimelerin neler olduğunu tayin etmek için âyetin zahirine bakmaktan veya bu konudaki bilgiyi Allah'a havale etmekten başka çare olmadığını ifade eder.[20]

Kur'an âyetlerinin zahiri bu kelimelere delalet eder diyenler bu görüşlerini şöyle savunmuşlardır: Söz konusu âyetlerde imamet, Beyt'in temizlenmesi ve temellerinin yükseltilmesi ve Hz.Muhammed'in gönderilmesi için dua vardır. İbrahim bunlarla imtihan edilmiş-

---

18 2 Bakara:124

19 İbnü Cerir et-Taberî, I,414-417.

20 Şevkânî,Fethu'l-Kadir,I,139

tir. Çünkü bunların hepsi meşekkatli ve zor işlerdir. İmametten murat nübüvvettir. Nübüvvet çok ağır yükleri ve büyük zorlukları ihtiva eder. Kâbe'nin inşa edilmesi ve temiz tutulması da pek o kadar kolay bir iş değildir. Bu iş aynı zamanda hac menasikiyle de ilgilidir. Allah Teâla mesela onun karşısına şeytanı çıkartarak onu imtihan etmiş ve şe ytanı taşlattırmıştır. Ahir zaman peygamberi Hz.Muhammedin gönderilmesi için dua etmesine gelince bu da tam bir ihlası ve kalbten hasedin yok edilmesini gerektirir. Bütün bunların hepsi cidden zor teklifler dir. O halde Allah'ın İbrahim'i imtihan ettiği kelimelerden muradın bunlar olması mümkündür.[21]

Muhammed Abduh, Hz.İbrahim'in mazmaza, istinşah,koltuk ve etek tıraşı gibi şeylerle imtihan edildiği görüşünü savunanları şiddetle tenkit ederek bunun müslümanların diniyle alay etmek için yahudiler tarafından kaynaklara sokuşturulmuş olabileceğini söyler.[22]

Gerçekten de bu gibi şeylerin imtihan konusu olabileceğini kabul etmek mümkün değildir. Çünkü söz konusu işler değil bir peygamberin, sıradan herkesin kolaylıkla yapabileceği ve yaptığı işlerdir. İmtihanın neticesinde bir başarı veya başarısızlık söz konusudur. Bunların yapılmasını bir başarı olarak görmek doğru değildir.

Bu konuda netice olarak, her ne kadar Hz.İbrahim'in imtihan edildiği kelimelerin hangileri olduğu hususunda kesin bir delil yoksa da ibtila kelimesinin mana ve muhtevasına uygun olduğu için Hz.İbrahim'in ateşle,hicretle, oğlunu kurban etmekle ve sünnetle imtihan edildiğini ve bunlara karşı sabrederek muvaffak olduğunu söyleyebiliriz. Sabrının ve başarısının temelinde de âlemlerin Rabbine karşı olan sonsuz teslimiyeti vardır. Nitekim "Rabbi ona islam ol! demişti, o da"âlemlerin Rabbine teslim oldum demişti."[23] Bu emri bir imtihan,ve teslimiyeti de en büyük başarısı olarak görebiliriz. Bu demek değildir ki Hz.İbrahim'in imtihan edildiği kelimeler sadece bunlardan ibarettir. Ancak Kur'an'da ve sünnette bunların zikri geçmiştir ve bunlar herkesin kolaylıkla başarabileceği imtihanlar değildir.

---

21 F.er-Râzî,IV,40 vd.
22 Tefsiru'l-Menar, I,453-455.
23 2 Bakara:131.

Hz.İbrahim'in imtihanının nübüvvetten önce mi yoksa sonra mı olduğu da alimler arasında tartışma konusu olmuştur.[24] Ateşe atılma, kurban ve hicret gibi imtihanların bi'setinden sonra olduğunu söylemek daha doğrudur. Ancak bi'setinden önce de başka imtihanlar geçirmiş olabilir.

B-ATEŞLE İMTİHANI

Daha önceki bölümlerde[25] Hz.İbrahim'in kavmiyle yapmış olduğu tartışmaları, putları kırmasını ve kavmini şirkten vazgeçirmek için ortaya koyduğu reddedilmez delilleri nakletmiştik. Tarihin her devrinde fikre karşı fikirle karşı koyamıyanlar veya hakka karşı kendi bâtıl davalarını savunacak delil bulamıyanlar fikir sahiplerini ve hakikat savunucularını daima kaba kuvvet ve işkence ile susturmaya hatta yok etmiye çalışmışlardır. Nitekim Hz.İbrahim'e de kavmi aynı şeyi yapmaya teşebbüs etti ve onu herkesin huzurunda yakmaya karar verdi.

Böylece hem onu susturmuş olacaklar ve daha sonra onun gibi ortaya çıkacak olanların gözlerini korkutarak davalarından vazgeçireceklerdi.

Kur'an-ı Kerim'de Hz.İbrahim'in ateşe atılması olayına şu şekilde temas edilir:

"...İbrahim:-Peki dedi, siz Allah'ı bırakıp da size hiç bir fayda ve zarar vermeyen şeylere mi tapıyorsunuz? Yazıklar olsun size ve Allah'tan başka taptıklarınıza! Hiç mi aklınız yok sizin? Bunun üzerine:-Yakın şunu ve tanrılarınıza yardım edin, eğer bir iş yapacaksanız.. dediler. Biz de : -Ey ateş, İbrahim'e serin ve esenlik ol! dedik. Ona bir tuzak kurmak istediler. Biz de asıl kendilerini hüsrana uğrattık."[26]

Kur'an'da İbrahim'in ateşe atılması olayı mücmel olarak geçer. Yukarıdaki âyetlerin dışında Ankebut suresinde de[27] kavminin onu yakarak öldürmeye karar verdiği ve Allah'ın onu ateşin içinde yanmaktan kurtardığı anlatılır. Ateşin Allah'ın emriyle serin ve esenlik haline geldiğini de âyetteki ifadelerden anlıyoruz. Bu da kavminin sadece ka-

---

24 Ebussuud,I,155.
25 Bak:Kavmini Daveti bölümü s.73 ve d.
26 21 Enbiya:66-70.
27 29 Ankebut:24.

lar safhasında kalmadığını, bizzat hazırladıklarını ateşe attıklarını gösterir.

Ayetlerde ve sahih hadislerde bunun dışında bir tafsilata girilmez. Bu sebeple olayın ayrıntıları hakkında anlatılan ve nakledilen şeylerin hiç birisine kesin gözüyle bakmak doğru değildir. Özellikle bu gibi olaylarda İsrailiyata dair rivayetlerden ve kıssacıların hayal gücünün imal ettiği şeylerden kurtulmak mümkün değildir.

Tefsir ve tarih kitaplarında olayın ayrıntılarıyla ilgili pek çok rivayet vardır. Biz bunların hiç birinin kesinlik ifade etmediğini söyleyerek özetlemeyi uygun gördük:

Nemrud ve kavmi Hz.İbrahim'i yakmaya karar verdikleri zamanevvela onu bir yere hapsettiler. Sonra koyun ağılı gibi bir bina yaptılar. Bunun içine dört bir taraftan odun toplayarak dağ gibi yığdılar. Rivate göre içlerinden hasta bir kadın dahi iyi olduğunuda odun taşıyacağını nezretmiş. Yine rivayete göre odun toplama ve yığma işi kırk gün sürmüş. Sonra bu odunları tutuşturdular. Ateş öyle şiddetlendi ki alevleri göğe yükseliyordu. Hatta çok üstünden geçen kuşları hararetin şiddeti yakıp öldürüyordu. İbrahim'i aldılar binanın tepesine çıkardılar, elini kolunu bağladılar. İçlerinden bir adamın akıl vermesiyle onu mancınıkla ateşin ortasına attılar. Rivayet olunduğuna göre bu adamı Allah yerin dibine geçirdi, o kıyamete kadar çığlık atarak bağırmaktadır. İbrahim ateşe atılınca yer, gök ve gökteki melekler inlediler ve şöyle dediler: -Ey Rabbimiz, senin arzında İbrahim'den başka sana kulluk eden olmadığı halde osenin yolunda ateşte yakılıyor. İzin ver de biz ona yardım edelim. Allah Teâla onlara şöyle cevap verdi: -Eğer birinizden yardım isterse ona yardım edin. Eğer benden başkasına dua etmezse ben onu bilirim ve be n onun velisiyim. Benimle onun arasına girmeyiniz. İbrahim'i ateşe atmak istedikleri sırada rüzgar meleği onun yanına gelerek,eğer istersen ben ateşin külünü göğe savururum, dedi. İbrahim:-Size ihtiyacım yok, dedi. Sonra başını semaya kaldırarak: -Ey Allah'ım gökte yalnız Sen varsın, yerde de yalnız olan benim. Yeryüzünde benden başka sana ibadet eden yok. Sen bana kâfisin ve sen ne güzel vekilsin, dedi. Ateşe atılırken de Buhari'nin rivayetine göre[28]:Hasbiyallah ve ni'mel-Vekîl(Allah bana yeter

---

28 Buharî, Tefsir, Al-i İmran Suresi'nin Tefsiri, 13.

ve O ne güzel vekil) dedi. Rivayet olunduğuna göre İbrahim ateşe atılmak üzere eli kolu bağlanırken: "Senden başka ilah yoktur, yalnız seni tesbih ederim ey âlemlerin Rabbi, hamd sanadır, mülk senindir ve senin şerikin yoktur." diyordu. Mancınıkla ateşe fırlatıldığında karşısına Cebrail çıkarak: -Bir ihtiyacın var mı ey İbrahim? diye sordu. İbrahim: -Senden ise yoktur, dedi. Cebrail: -Rabbinden iste, dedi, İbrahim: -İstemeye ne hâcet, Rabbim benim halimi bilir,[29] dedi. Nihayet Allah Teâla ateşe: "Ey ateş İbrahim'e serin ve esenlik ol" diye emredince yer yüzünde sönmedik ateş kalmadı. Ateş İbrahim'in sadece bağlarını yakmıştı, başka hiç bir zarar vermedi. İbnü Abbas dedi ki: Eğer Cenab-ı Allah ateşe sadece "serin ol" deseydi de "esenlik ol" demeseydi, İbrahim soğuktan donardı.

Rivayet olunduğuna göre İbrahim ateşte kırk veya elli gün kalmıştır ve hayatımın en güzel günlerini orada yaşadım, demiştir. İbrahim'e Allah, arkadaşlık yapması için gölge meleğini kendi suretinde göndermiştir. Nemrud onu ateşin ortasında sağ salim oturur ve yanında birisiyle görünce ona: -Ey İbrahim oradan çıkabilir misin? diye seslenir. O,evet der ve ayağa kalkar, yürüyerek Nemrud'un yanına gelir. Nemrud, yanındaki kimdi? diye sorar. Gölge meleğiydi, Rabbim bana arkadaşlık yapması için göndermiş, diye cevap verir. Nemrud, ben senin Rabbiyin kudretine şahid olduğumdan dolayı ona dört bin sığır kurban edeceğim der. İbrahim, sen bu sapık dinde olduğun müddetçe Allah senin kurbanını kabul etmez, der. Nemrud, mülk ve saltanatımı terkedemem der. Yine de kurbanları keser. Rivayete göre İbrahim ateşte iken kurt, kuş bütün hayvanat ateşi söndürmeye çalışmış, sadece zehirli keler ateşi körüklemiş. Bu sebeple Buhari'de geçen bir hadiste Hz. Peygamber bu

---

29 Bu ve buna benzer rivayetlerin mâruf bir senedi yoktur ve bu bâtıldır. Aksine Buhari'de İbnü Abbas'dan rivayet edildiğine göre İbrahim "Allah bana yeter, O ne güzel vekildir" demiştir. Kullar Cenab-ı Hakka ibadet edip O'na tevekkülde bulunma, O'ndan talep etmekle emrolunmuşken, nasıl olur da İbrahim(a.s.) "O'nun benim durumumu bilmesi O'ndan bir şey istememe hâcet bırakmaz" der. Allah'ın her şeyi bilmesi, O'nun kullarına ihtiyaçları için kendisine duayı vesile edinmelerini istemesiyle asla çelişmez. Bak: İbnü Teymiye Külliyatı, I,258.

hayvanın öldürülmesini emretmiştir.[30]

Hz.İbrahim'in ateşe atılmasıyla ilgili olarak kaynaklarda rivayet edilen bilgiler bunlardır.[31] Fakat bunları teyid eden herhangi bir âyet ve hadis bulunmamaktadır.

Bu olay Hz.İbrahim'in en büyük imtihanlarından biridir. Allah Teâla İbrahim'i kendi canıyla imtihan etmiştir. Hem de en korkunç bir şekilde ateşte diri diri yakılmak, yanıp kül olmak tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Hatta ateşin ortasına atılmıştır. İbrahim'i bu imtihanda başarıya oulaştıran yegane sır onun ihlası ve samimiyetidir, gerçek inanç sahibi olması ve Allah'a olan teslimeyetidir. Hz. İbrahim'i ateşten koruyan, ateşi etkisiz bırakan, samimiliği ve ihlasıdır. Bu samimilikle Hz.İbrahim Allah dostu olmuştur.

İbrahim ile kavmi arasında geçen bu çatışma bir iman-küfür çatışmasıdır. İman ile küfür arasındaki mücadele -şekli, biçimi zamanla değişse de- tarihin her döneminde kesintisiz devam etmiştir. Küfür tarafı bu mücadelede mağlup olacağını anlayınca daima kaba kuvvete, zulme ve işkenceye baş vurmuş, mümin ise hep Rahman ve Rahim olan Allahâ sığınmış, hiç bir zaman zulme boyun eğmemiştir.

O halde iman davetçilerinin Hz.İbrahim'in başından geçen olaydan alacakları önemli dersler vardır. Mümin herşeyden önce Allah'a olan bağlılığını sağlamlaştırmalıdır. Allah, kendisine güvenen ve samimiyetle bağlananları asla karşılıksız bırakmaz. Nitekim Kur'an'da şöyle buyurulur:

"Onlar ki, halk kendilerine: (Düşmanınız olan) insanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun! deyince (Bu söz) onların imanını artırdı ve : Allah bize yeter, O, ne güzel vekildir, dediler. Bundan dolayı Allah'tan bir nimet ve bollukla geri döndüler, kendilerine hiç bir kötülük dokanmadı. Ve Allah'ın rızasına uydular. Allah büyük kerem sahibidir."[32]

---

30 Buharî, Enbiya,8

31 Bu konuda bak: İbnü Cerir et-Taberi, Tarih,I,231; Sa'lebî,Kasasu'l-Enbiya,61; el,Kâmil fi't-Tarih,I,99;İibnü Kesir,III,181,182; F. er-Râzî,XXII,187,188; Kurtubî,XI,203,204.

32 3 Al-i Imran:173,174.

"Ateşin 'ey ateş İbrahim'e serinlik ve esenlik ol' emrine boyun eğmesi, eşyanın bütün özellikleriyle Allah'ın emrine ve iznine tabi olduğunu gösterir. Normal olarak her ateş yakıcıdır ve her yanıcı şey yanar. Fakat ateşin bu özelliği kendisinden değildir. Bilakis Allah tarafından ona verilmiştir ve bu özellik hiç bir şekilde Allah'ı bağlamaz. Ateşin sahibi Odur. O her an, dilediğinde ateşe yakıcılık özelliğinden vazgeçmesini emredebilir. Yakmasını emreden de O'dur yakmamasını emreden de.. O her an bir ateş ocağını gül bahçesine çevirebilir. Fakat tabiatın akışına aykırı olaylar sadece belirli büyük bir amaç veya sebep uğruna meydana gelirler. Bununla birlikte, bizim günlük hayatımızda alıştığımız doğal görüntüler, hiç bir zaman Allah'ın bunlara bağlı olduğu ve Allah'ın emriyle bile olağanüstü bir olayın meydana gelemiyeceği şeklinde bir delil teşkil etmezler[33]."

İbrahim'in ateşten kurtulması sadece bir misaldir. Ona benzeyen bir çok hadiseler vukubulmuştur ve bulmaktadır. Nice zamanlar çeşitli tehlikelerle karşı karşıya kalırız ve hiç beklemediğimiz bir biçimde bu tehlikelerden kurtuluruz: Bizi o büyük tehlikeden kurtaran da Hz.İbrahim'in içine atıldığı ateşi serin ve selametlik kılan da hep Allah Teâla'dır. Bu gerçekten gâfil olanlar veya unutanlar ateşin yakmayışını anlayamazlar.

C-DİĞER İMTİHANLARI:

Allah Teâla'nın kullarını imtihan etmesinin çok çeşitli sebepleri ve hikmetleri vardır: İmtihan edilen kişinin sabrının, ihlas ve samimiyetinin, tevekkül ve teslimiyetinin ortaya çıkartılarak ecir ve mükafaata nâiliyetine vesile olmak; sıkıntılar, meşekkatler ve çilelerle kulunu yetiştirerek büyük bir davanın savunuculuğuna hazırlamak gibi hikmetleri bu meyanda sayabiliriz. Hz.İbrahim insanlığı putların köleliğinden Allah'a kul olmanın hürriyetine kavuşturmak için yola çıkmış büyük bir dava adamıdır. O bu uğurda imtihanların en çetinleriyle karşı karşıya kalmış ve hepsinde de sabır, ihlas ve teslimiyet göstererek başarıya ulaşmış, neticede insanlığın önderi haline gelmiştir.

---

33 Tefhimü'l-Kur'an,I,216.

Hz.İbrahim ateşe atılmayı göze aldığında nefsiyle ve canıyla , oğlunu kurban etmeyi kabul ettiği ve onu Allah'ın emrini yerine getirmek üzere boğazlamaya teşebbüs ettiğinde evladı ile, hanımı Sâre zalim bir hükümdar tarafından elde edilmek ve gasbedilmek istendiğinde namusu ile, Allah tarafından kendisine bol servet ve zenginlik verildiğinde malı ile imtihan edilmiştir.

Bunların hepsi birbirinden zorlu ve çetin imtihanlardır. Meselaa evlatla imtihanını kısaca bir tahlil edecek olursak şunları görürüz:

Hayatı boyunca İbrahim kavga, hareket, yurtsuzluk, hicret, cihad, kavminin cehaleti, Nemrud'un zulmü ve putperestlerin yobazlığıyle dolu yıllara tanık oldu.

İbrahim bir zulüm düzeninde tevhid peygamberi olmak gibi güç bir görevi üstlendi. Karanlık bir çağda yüz yıl gibi uzun bir süre işkencelere ve çilelere katlandı.

İbrahim yaşlı ve yalnızdı. Kendisine inanan insanlar yok denecek kadar azdı. Böyleyken en azından diğer insanlar gibi bir oğul sahibi olmayı çok arzu ediyordu. Belki onunla kendisini teselli edecekti. Yüz yaşını aşmıştı ve karısı Sâre ona çocuk verememişti. İbrahim istekliydi fakat ümitli değildi. Çünkü karısı Sâre de yaşlanmıştı. İşte böyle bir noktada Allah onu kendi davasını savunurken geçirdiği yıllar ve çektiği işkencelerden dolayı ödüllendirdi ve câriyesi Hâcer'den bir oğulla, İsmail ile sevindirdi.

İsmâil babasının yanında yalnızca bir oğul değildi. Bir ömür boyu bekleyişin sonucu, mücadele dolu bir hayatın ödülüydü. Yaşlı bir babanın tek oğlu olarak bütün zor yıllardan sonra en sevgili varlıktı.

İsmail herhangi bir çocuktan farklıydı. Çünkü babası onu bir yüzyıl beklemişti. Ve o babasının hiç beklemediği bir zamanda doğmuştu.

İsmail babasının hayatına gençlik ve mutluluk getirdi. Babasının ümidi ve sevgisiydi. Nihayet oğul İsmail en sevimli çağında iken İbrahim bir rüya gördü. Rüyasında oğlunu kurban ediyordu. Bu basit bir rüya değildi. İlahî vahyin rüyada tecellisiydi. Kısacası bir emirdi.

Bu rüyanın tesiriyle İbrahim'de meydana gelen korkuyu ve karışık duyguları anlamak ve anlatabilmek kolay değildir.

İbrahim, Allah'ın emriyle İsmail arasında seçim yapmak gibi bir çelişkiyle karşı karşıya geldi. Gerçekten bu büyük bir imtihandır.

İbrahim bu imtihanı da başarmıştır. Nitekim Kur'an' da bu olayı şu şekilde anlatır:

"İkisi de böylece Allah'ın emrine teslim oldular ve İbrahim, kurban etmek için onu alnı üzerine yıktı. Biz ona İbrahim! diye seslendik. Sen rüyayı doğruladın, işte biz güzel davrananları böyle mükafaatlandırırız. Gerçekten de bu apaaçık bir İMTİHAN idi. Ve fidye olarak ona büyük bir kurbanlık verdik..."[34]

İsmail, İbrahim'in hayattaki en değerli varlığı idi. Buna rağmen o bunu Allah yolunda kurban etmeyi göze aldı. Tıpkı ateşe atılırken Allah yolunda canından geçmeyi göze aldığı gibi. Her insanın hayatta önem verdiği ve çok sevdiği şeyler vardır. Şahıstan şahısa değişen şeylerdir bunlar. Kiminin makam ve mevkii, kiminin evi-barkı, kiminin eşi ve çocukları, kiminin gençliği ve güzelliğidir. Kişiyi Allah yolunda sorumluluk almaktan hangi şey alıkoyuyorsa, hangi şey bu yolda sorumlulukları yerine getirmek için bahaneler bulmasına yol açıyorsa ondan vazgeçmediği müddetçe hakiki iman sahibi olamaz. Kısacası Allah yolunda kendi İsmail'inden vazgeçmesi, kendi İsmail'ini kurban etmesi gerekir. İbrahim'in İsmail'ini kurban etmesinden müminin alacağı ders budur. Kur'an-ı Kerim bu gerçeği müminlere şöyle hatırlatır:

"De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabalarınız, kazandığınız mallar, kesadından korktuğunuz ticaretiniz ve hoşlandığınız meskenleriniz size Allah'tan, Rasûl'ünden ve O'nun yolunda cihad etmekten daha sevgili ise o halde Allah emrini getirinceye kadar gözetleyin(başınıza gelecekleri göreceksiniz!) Allah, yoldan çıkmış topluluğa hidayet etmez."[35]

Hz. İbrahim'in hanımı Sâre'nin zalim bir melik tarafından elde edilmek istenmesiyle ilgili rivayetler sahih ise o bununla da büyük bir imtihan vermiştir: Sâre son derece iffetli ve güzel bir kadındır. O derecede de takva sahibidir. Gerek Hz.İbrahim, gerekse muhterem zevcesi bu imtihandan ve musibetten de sadece Allah'a güvenmeleri ve O'ndan yardım dilemeleri sayesinde kurtulmuşlar ve muvaffak olmuşlar-

---

34 37 Sâffat:103-107.
35 9 Tevbe:24.

dır. Hz.İbrahim,,zevcesini koruması için Allah'a dua etti ve namaza durdu. İşi tamamen Allah'a havale etti. Zaten başka bir şey de yapacak imkanı.yoktu. Sâre de aynı şekilde davrandı. O da namaz ve niyazla Allah'a yönelerek zalimi defetmesini diledi. Allah Teâla bu samimi yakarış ve ilticalara anında cevap vererek Sâre'yi o fâcirin elinden korudu ve Sâre hiç bir tecavüze uğramadan İbrahim'e geri döndü.

İbrahim'in bu imtihanından da alınacak önemli dersler vardır. Zalimler ve Allah düşmanları dava adamlarını düşüncelerinden ve inançlarından vazgeçirmek, yollarından alıkoymak için her çareye baş vurabilirler. Hatta işi onun eşine, kızlarına veya kardeşlerine tecavüze kadar götürebilirler. Bununla hem hayvanî arzularını tatmin etmek isterler, hem de onun böyle bir tehlike karşısında davasından vazgeçeceğini zannederler. Bu tehdit ve tecavüzlerin hiç birisi onu yolundan alıkoymamalıdır. Dua ve namazla Allah'a yönelmeli ve hiçbir tereddüde kapılmadan ihlas ve samimiyetle ondan istimdat etmelidir. Nitekim insanlığın önderi Hz. İbrahim öyle yapmıştır. Alemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed de sıkıntılı anında namaz kılmıştır.[36] Kur'an'da da bu yol tavsiye edilmiştir:

"Ey insanlar, sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin. Muhakkak ki Allah sabredenlerle beraberdir."[37]

---

36 İbnü Hanbel, V, 388.
37 2 Bakara:153.

B E Ş İ N C İ B Ö L Ü M

H Z . İ B R A H İ M ' İ N Ö R N E K Ş A H S İ Y E T İ

A-ŞAHSİYETİN OLUŞMASI

B-ŞAHSİYETİN ÖZELLİKLERİ

mesini istemiş ve bu olay meydana gelmiştir.

Bir görüşe göre ise Hz.İbrahim Allah'ın ölüleri diriltme kudretinde şüpheye düştüğü için bu istekte bulunmuştur. Taberî'nin de katıldığı bu görüş sahipleri delil olarak İbnü Abbas'ın "Kur'an'da bu âyetten daha ümit verici bir âyet bilmiyorum, şeytan onun kalbine vesvese sokmuştu da Allah'tan ölüleri diriltmesini istemişti..." sözünü[15] ve Ebû Hureyre'den gelen şu hadisi gösterirler: Rasulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Biz şüphe etmeye İbrahim'den daha layık ve müstehakız. O, Yâ Rabbi ölüleri nasıl dirilttiğini göster demiş, Allah, inanmıyor musun? deyince, o "hayır inanıyorum, fakat kalbimin mutmain olması için" demişti."[16]

Hz.İbrahim'in ölüleri nasıl dirilteceğini göstermesini Allah'dan istemesi Nemrud'la münazarası neticesinide mi, yoksa bir hayvan ölüsünün yırtıcı hayvanlar ve kuşlar tarafından parçalanıp yendiğini görünce mi yoksa Allah'ın halili olduğu müjdesinin bir mucize ile teyid edilmesi ihtiyacından dolayı mı olduğunu kesin olarak tesbit etmek mümkün değildir. Çünkü Rasûlullah'dan konuyu açıklayıcı sağlam bir rivayet mevcud değildir. Bu sebeple böyle tarihî bir olay hakkında rey ile hüküm vermek doğru değildir.

Buharî'de geçen söz konusu hadise dayanarak Hz.İbrahim'in Allah'ın ölüleri diriltme kudretinde şüpheye düştüğünü söylemek de, bu hadisin böyle bir manaya delaletinde katiyet bulunmadığı için mümkün değildir. Ünlü Buhârî şârihi İbnü Hacer el-Askalânî söz konusu hadisi şu şekilde izah etmiştir:

"Bunun manası:Biz şüpheye düşmemiş isek İbrahim de şüpheye düşmemeye daha layıktır.Yani şayet peygamberlere şüphe ârız olmuş olsaydı ben buna onlardan daha müstehak olurdum. Biliyorsunuz ki ben şüpheye düşmedim, İbrahim'in de şüpheye düşmediğini bilirsiniz. Rasulullah tevazuundan dolayı böyle konuşmuştur.

Bazı arab dilcileri (أفعل) kalıbının bazan iki şeyden de mananın

---

15 Hâkim, Müstedrek,I,60; Fethu'l-Bârî,VI,411.
16 Buhârî, Enbiya,

nefyine delalet etmek üzere kullanıldığını hikaye etmişlerdir. Mesela: أهم خير أم قوم تبع "Onlar mı daha hayırlı yoksa Tübba' kavmi mi"[17] âyetinde mana, her ikisinde de hayır yok, demektir. (Şeytan filan kimseden daha hayırlıdır) sözünün manası, her ikisinde de hayır yok, demektir. Buna göre Rasulullah(s.a.)'in "biz şüphe etmeye İbrahim'den daha lâyıkız' sözü de "İbrahim de biz de şüpheye düşmeyiz" manasına gelir."[18]

Buhârî hadisi bu manaya gelebileceğine göre "İbnü Abbas'a isnad edilen söz -eğer sahih ise- onun âyeti anlamasındaki kendi ictihadından başka bir şey değildir. Çünkü Hz.İbrahim'in Allah'ın diriltme kudretinde şüpheye düştüğü şeklindeki bir te'vil onun ismetine münâfi olduğu gibi Allah'ın dostu makamında bulunan ve Ebu'l-Enbiya olan bir peygamberde de böyle bir durum tasavvur edilemez."[19]

İbnü Hacer'in naklettiğine göre[20] müfessir İbnü Atiyye bu konuya daha değişik bir açıdan yaklaşıyor ve şunları söylüyor:

"Hadisteki şekden murad zihne bir anda geliveren fakat yerleşik olmayan gelip geçici şüphedir. Yoksa sahibini hangi cihete meyledeceğini bilemez hale getiren ve hükümde tevakkuf ettiren şüphe değildir. Bu vasıftaki bir şüphenin ilimde rüsûh sahibi olanlarda vâki olması son derece uzak bir ihtimaldir. O halde nasıl olur da nübüvvet ve haliliyet rütbesine ulaşmış bir kimsede düşünülebilir?!.. Öte yandan bir sual كيف "nasıl" diye sorulduğu zaman bu sual soranın da sual kendisine sorulanın da nezdinde mevcut olan bir hâle delalet eder. Mesela filan şahsın ilmi nasıldır? sualinde, o kişinin ilminin mevcud olup olmadığı değil, ilminin keyfiyeti ve derecesi sual edilmektedir. Burada da Hz.İbrahim Allah Teâla'nın ölüleri diriltip diriltemiyeceğini değil, nasıl dirilteceğini ve diriltme keyfiyetini öğrenmek istiyor. Çünkü bizzat dirltme işi onun nezdinde sabit olan bir husustur."

---

17 44 Duhan:37
18 Fethu'l-Bârî,VI,412.
19 Ahmet el-Berâ el-Emirî, İbrahim(a.s.) ve Da'vetühü,199.
20 Fethu'L-Bârî,VI,412.

Hz.İbrahim'in "yoksa inanmıyor musun?" sualine "hayır, inanıyorum, fakat kalbimini mutmain olması için." diye cevap vermesi onun imanının kalbinde mevcudiyetini teyid eder. Ölülerin diriliş keyfiyetini öğrenmek isteyişi de müşahede suretiyle imanını artırmak içindir "Kalbimin mutmain olması için" ifadesi daha fazla yakîn isteyen ârif kişinin sözüdür."[21]

O halde Hz.İbrahim'in Allah'ın kudretinden şüphe etmesi söz konusu değildir. Onun itmi'nan istemesi kalbine şüphe ârız olduğunu göstermez. Kişi bir cihetten bildiği bir konuyu başka bir cihetten de öğrenmek isteyebilir. Hz.İbrahim Allah'ın ölüleri diriltme gücüne sahip olduğunu herşeyden önce kendisine bahşedilen nübüvvet nimeti sayesinde bilmektedir. Bundan şüphe etmesi demek kendi nübüvvetinden şüphe etmesi demektir."[22] İbrahim bu bilgisini müşahede suretiyle de kuvvetlendirmek istemektedir.

"Bunun yanısıra, Allah 'ın peygamberiyle olan ilişkisi çok olağanüstü bir düzeydedir. Sıradan bir mümin görevlerini yapmak için gerçekliği(realiteyi) kendi gözleriyle görmeye ihtiyaç duymayabilir. Fakat bir peygamber insanları çağıracağı gerçeklikleri kendi gözleri ile görmelidir ki görevini yapabilsin. Peygamberler tam bir gönül rahatlığı ile ve kendilerinden emin bir şekilde: "Sizin sadece tahmin yürütebildiğiniz gerçekleri, biz gözlerimizle gördük. Siz cahilsiniz, fakat biz biliyoruz; Siz körsünüz, biz görüyoruz." diyebilmelidirler. Onlara meleklerin insan şeklinde gelip görünmesinin nedeni de budur. Onlara göklerin ve yerin işleyiş sistemi, cennet,cehennem ve öldükten sonra dirilme apaçık gösterilmiştir. Her ne kadar peygamberler, peygamber olmadan önce de bunların tümüne inanıyorlarsa da peygamberliğin özelliği ve özel bir göreve tayin edilmeleri sebebiyle bu gerçeklikleri gözleriyle müşahede etmeleri gerekiyordu."[23]

Gelelim bu harikulade tecrübenin Hz.İbrahim'in şahsiyetindeki izlerine...

Hz.İbrahim bu tecrübeden çok şeyler kazanmıştır: Kesin olarak inanmıştır ki Allah Teâla onun duasına ve isteğine mutlaka cevap vermektedir.

---

21 F. er-Râzî,VIII,40.
22 F.er-Râzî,VIII,40.
23 Mevdûdî, Tefhimü'l-Kur'an,I,170.

Bu hadiseden sonra kalbine sekinet gelmiş ve itmi'nan ile dolmuştur. İbrahim'in hayatındaki bu hadise büyük ölçüde Hz.Muhammed'in hayatındaki mîraç mûcizesine benzemektedir. İsra ve miraç hadisesinde de Hz.Muhammed'in kalbine sekinet gelmişti. Gördüğü şeyleri insanlara anlatıyordu. İnsanların kimisi tasdik ediyor, kimisi inkar ediyordu.Semâvat ve arzın melekûtünün İbrahim'e gösterilmesiyle Hz.Muhammed'in mîraca çıkması arasında da benzerlik vardır. Belki de İbrahim'in mîracı da ona melekût âleminin sırlarının gösterilmesidir.

Bu tecrübe İbrahim'e Allah katında büyük bir mevkiinin olduğunu da göstermiştir. Sonra âyet-i kerimede "bil ki ey İbrahim,Allah azizdir, hakîmdir" buyurulmaktadır. Bu demektir ki "ey İbrahim, senin elinde cereyan eden bu tecrübe sayesinde benim aziz ve hakim olduğumu bileceksin." Gerçekten de İbrahim Allah'ın bu iki sıfatının kendi önünde tecelli ettiğini müşahede etmiştir.

Hz.İbrahim'in örnek şahsiyetinin oluşmasıyla ilgili bu tesbitlerimizden sonra onun Kur'an'daki vasıflarına geçebiliriz...

B-ŞAHSİYETİN ÖZELLİKLERİ(İBRAHİM'İN ÜSTÜN VASIFLARI)

1-HALİL

Kur'an-ı Kerim,Allah Teâla'nın Hz. İbrahim'i halili kıldığını haber verir:

"Kim kendisini Allah'a teslim edip iyi amel işleyen ve tüm kalbiyle Allah'ın halili(dostu) olarak seçtiği İbrahim'in yoluna tabi olan kimseden daha iyi bir dine sahip olabilir?"[24]

Halil hulletten türeyen bir kelimedir. Hullet(الخُلّة)kalbe tamamen nüfuz eden, yerleşen, sevgi ve dostluk manasına gelir. (تخلّل):Bir şeye nüfuz etmek, içine işlemek, boşluk bırakmadan doldurmak gibi manaları ihtiva eder.[25]

Hullet (خلّة)masdarından ism-i fail görevini yüklenen halil kelimesi de bir kimsenin sırrına vâkıf olacak kadar yakını sevgisini kalbinin derinliklerinde taşıyan, onun mahremi haline gelen dostu demektir.[26] Hz.İbrahim de kalbini tamamen Allah sevgisiyle doldurduğu için

---

24 4 Nisa:125.
25 Mu'cemü'l-Vasît,I,253; Tâcü'l-Arus,VII,308.
26 Hak Dini Kur'an Dili,III,1476.

bu vasfa layık görülmüştür.[27]

Dostluklar iki taraflı olduğu takdirde bir mana ifade eder. Tek taraflı bir dostluk düşünülemez. O halde İbrahim Allah'ın dostu olduğu gibi Allah da İbrahim'in dostudur. Halil vasfı, İbrahim'in kalbinde yerleşen Allah sevgisi sebebiyle ve bu sevgiye nesbetledir. Allah Teâlâ'nın İbrahim'in halili olması da bu sevgiye mukabele etmesi, karşılıksız bırakmaması sebebiyledir.[28]

"İbrahim'in Allah dostu olması, onun Allah için sevmesi, Allah için buğzetmesi, Allah için dost olması ve Allah için düşman olmasıdır. Allah'ın İbrâhim'e dostluğu ise İbrahim'e kötülük yapacaklara karşı Allah'ın ona yardım etmesi, arzularına ulaştırması ve kendisinden sonra gelenlere önder kılmasıdır."[29]

Halil kelimesinin ihtiyaç manasına gelen hallet' اَلْخَلَّةُ 'den geldiğini söyleyenler de vardır ki İbrahim(a.s.) Rabbine muhtaç olduğu ve ihtiyacını sadece O'na arzettiği için bu vasfa layık görülmüştür.[30] Nitekim rivayete göre mancınıkla ateşe atılırken Cebrail(a.s.) kendisine gelerek bir ihtiyacının olup olmadığını sormuş, o da "senden ise hayır! " cevabını vermiştir.[31]

Bir rivayete göre de onun Allah tarafından halil diye vasıflandırılmasının sebebi şudur: Bulundukları beldede kıtlık zuhur edince İbrahim (a.s.) çoluğu çocuğu için yiyecek temin etmek üzere Musul'da (veya Mısır'da) bir dostunun yanına gider. Fakat onun yanında da arzu ettiği şeyleribulamaz, geri döner. Yolda giderken bir sahraya uğrar ve eve boş dönmemek için çuvalına kum doldurur. Maksadı çoluğunu çocuğunu bir müddet avutmaktır. Evine ulaşınca yorgunluktan uyuyakalır. Ancak bu esnada çuvaldaki kumlar Allah tarafından un olmuştur. O uyurken hanımı çuvalı açar, undan alır, hamur yoğurur ve ekmek yapar. İbrahim uyanınca ekmeği hazır bulur ve nereden geldiğini sorar. Dostundan getirdiğin undan yaptık, derler. Evet, dostum Allah'dan geldi, der. Bunun üzerine Allah Teâla da İbrahim'e halil ismini verir.[32]

---

27 Kurtubî, V,400.
28 Fethu'l-Bâri, VI,389
29 İbnü Cerir et-Taberî,V,191.
30 Râğıb,Müfredat,220
31 Kurtubî,V,400.
32 İbnü Cerir et-Taberi, V, 191.

Bir başka rivayete göre de[33] Hz.İbrahim bir keresinde ölüm meleğiyle karşılaşmış ve : Rabbim beni niçin halil ve dost edindi? diye sormuş, ölüm meleği de: Sen insanlara ihsan edersin de onlardan bir şey istemezsin! diye cevap vermiştir. Hasan-ı Basrî'ye de: Basralılar niçin seni bu kadar çok seviyorlar? diye sorulduğunda: Onlar benim ilmimden istifade ettikleri halde benim onlardan bir şey taleb etmediğimden! diye cevap vermiştir.

Allah Teâla'nın İbrahim'i niçin dost ve halil edindiğine dair bunlara benzer pek çok rivayet nakledilir, ancak hepsinde İsrailiyat kokusu vardır. Ve itimada şayan değildir. Şu kadarını söyleyelim ki onun haliliyet mertebesine yükselmesi bir tek veya bir kaç hadisenin bir neticesi değildir. Allah yolunda bir ömür boyu yapılan bir mücadelenin ve bu uğurda yapılan fedakarlıkların bir neticesidir. Allah Teâla İbrahim(a.s.)'ı çeşitli şekillerde imtihan etmiş, o da bunları başarıyla tamamlamış, dirilişin sırrına vâkıf olmuş, semâvât ve arzın melekûtuna muttali kılınmış, kavmini durmadan tevhide davet etmiş, putlara, yıldızlara, aya ve güneşe ibadetten men eylemiş, tâğuta karşı gelmiş, Allah uğrunda ateşlere atılmaktan, oğlunu kurban etmekten, malını misafire ikram etmekten çekinmemiş, yurdunu yuvasını terketmiş, ilâhî ahlak ile ahlaklanmış ve neticede Allah'ın halili ve dostu olmuştur. Allah Teâla'nın Hz.İbrahim'i niçin halil ve dost edindiğini yukarıda mealini verdiğimiz âyetten de anlarız: İbrahim tam bir teslimiyetle Allah'a teslim olmuştur."Rabbi ona teslim ol dediği zaman o hemen âlemlerin Rabbine teslim oldum" demiştir.[34] Ayetin "kim kendini Allah'a teslim eden kimseden daha güzel bir dine sahiptir?"[35] bölümünde de İbrahim'in teslimiyeti ifade edilir.

Söz konusu âyette "güzel amel işleyen" ifadesinden de İbrahim'in bu teslimiyetiyle birlikte salih ameller işlediği, "hanîfen" ifadesiyle de her türlü vasıtayı ortadan kaldırarak doğrudan Allah'a yöneldiğini anlıyoruz. O halde onun haliliyet mertebesine yükselmesi şu üç merhaleden sonradır: Tam bir teslimiyetle Allah'a teslim olmak, sâlih ameller işlemek ve doğrudan Allah'a yönelmek...

---

33 Tecrid-i Sarih Tercemesi,IX,107.
34 2 Bakara:131.
35 4 Nisa:125.

2-İMAM

Hz.İbrahim'i bütün bir insanlık âleminin imamı[36] ve önderi olduğunu şu âyet bize haber veriyor:

"Bir zamanlar Rabbi, İbrahim'i bir takım kelimelerle sınamış, o da onları tamamlayınca, 'ben seni insanlara önder(imam) yapacağım' demişti. İbrahim: Soyumdan da önderler yap ya Rabbi, dedi. Rabbi: Zalimlere benim ahdim erişmez(onlar için söz vermedim) buyurdu."[37]

Bütün peygamberlerin kendi ümmetlerinin imamı ve önderi olduğunu biliyoruz. Çünkü hem dünya, hem ahiret işlerinde insanlara yol göstermişler ve onları iyiye, doğruya, güzele ve saadete sevketmişlerdir. Hz.İbrahim'in önderliği kıyamete kadar devam edecektir. O hem, getirdiği evrensel prensipler ve insanlığı davet ettiği ebedî hakikatler, hem de davet ve mücadelesinde takibettiği metodlar açısından kendi zamanındaki ve daha sonraki bütün müminlerin imamı olduğu gibi, kendinden sonra gelen bütün peygamberlerin onun soyundan gelmesi de onu daha sonraki peygamberlerin atası ve önderi haline getirmiştir. Onu kendi peygamberlerinin atası olarak gören bütün semâvî din mensupları ona sevgide ve saygıda birleşmişler, hatta onun kendi dinlerinin bir müntesibi olduğunu iddia etmeye bile kalkışmışlardır. Kur'an-ı Kerim onların bu iddialarını şu şekilde çürütür:

"Ey kitap ehli, neden İbrahim hakkında tartışıyorsunuz? Oysa Tevrat da,İncil de ondan sonra indirilmiştir. Düşünüyor musunuz?"[38]

Hz.İbrahim bir lider ve imamda bulunması gereken cesaret, firaset, fedakarlık, şefkat ve merhamet gibi vasıfların hepsine sahiptir. Hak bildiği yoldan ateşe atılmak pahasına vazgeçmemiştir. Müşriklere karşı engüzel metodlarla ve akıllıca mücadele etmiştir. Allah yolunda

---

36 İmam ismi fâil manasını taşıyan bir masdardır. Kendisine uyulan, tâbî olunan önder demektir. Kur'an-ı Kerim günahkar mücrimlerin dünyada peşinden gittikleri önderlerine de imam tabirini kullanmıştır (Bak: 17 İsra:71). Müslümanların halifesine ve ordu komutanına imam denildiği gibi yolcuların rehberine de imam denilir(Bak:Râğıb,Müfredat,28; Mü'cemü'l-Vasît,I,27; Hazin,Lübabu'T-Te'vil,I,89.
37 2 Bakara : 124.
38 3 Al-i Imran:65.

oğlunu dahi feda edebilecek feragat ve fedakarlığı göstermiştir. Allah'a ulaşmak, onun rızasını kazanmak isteyenler Hz. İbrahim'i kendilerine örnek almalıdırlar.

3-HALİM

Kur'an-ı Kerim Hz. İbrahim'in ahlak ve karakterini vasfeden halim, evvah ve münîb kelimelerini, onun Lût kavmini helakle görevli melekleri bundan vazgeçirmeye çalışmasını anlattıktan sonra zikreder.[39]

Babasına istiğfar etmesi de onun ahlakını süsleyen hâlim ve evvah sıfatlarının bir neticesidir.[40]

Hz. İbrahim şirke ve küfre karşı son derece mücadeleci ve kavgacı bir yapıya sahip olmasına rağmen insanların kurtulması ve iyiliği için de o derece şefkat ve merhamet sahibidir:

"Gerçekten İbrahim, çok içli(evvah) ve yumuşak huylu(halim) idi.[41]"

Halim, öfkenin heyecanı karşısında nefse hakim olmaktır. Çeşitli şartlarda kendisine hâkim olan, hiddetli ve düşmanlık anında bile kendini kaybetmeyip, itidal ve sükûneti muhafaza eden, toleranslı ve akıllı kişilere halim denir.[42]

Halim, sahibini Allah'ın sevdiği kullar arasına sevkeden güzel bir sıfattır:

"O takva sahibi olanlar, bollukta ve darlıkta Allah için infak ederler, öfkelerini yutkunurlar ve insanları affederler. Allah da güzel davrananları sever."[43]

Hilim sıfatına nail olmak kolay bir iş değildir. Bela ve musibetlere karşı nefsini sabra alıştıranlar ve bir de Allah'ın lütfuna mazhar olanlar halim olabilirler:

"İyilikle kötülük bir olmaz. Sen kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Ozaman bakarsın ki seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sâkin, sıcak bir dost oluvermiştir."[44]

---

39 11 Hûd:74,75.
40 9 Tevbe:114.
41 9 Tevbe:114.
42 Tâcü'l-Arus,VIII,256; Râğıb,Müfredat,129;Mu'cemü'l-Vasît,I,193; Zemahşerî,Esasü'l-Belâğa,I,195.
43 3 Al-i Imran:134.
44 41 Fussilet:34.

Hz.Peygamber(s.a.): "Gerçek pehlivan güreşte galip gelen değil, öfkeli anında nefsine hâkim olmasını bilendir." buyurmak suretiyle hilmin önemine işaret etmiştir.[45]

Hilim, Allah Teâlanın sıfatlarından bir sıfattır.[46] Allah'ın halili olan Hz.İbrahim'in şahsiyetinde gördüğümüz hilim vasfı tesadüfî değildir. O her türlü musibete sabırla karşı koymuş, Allah'ın halili olmakla da O'nun lütfuna mazhar olmuştur.

4-EVVAH

Evvah da Hz.İbrahim'in Kur'an'da zikredilen vasıflarındandır. Bu kelimenin manası hakkında birbiriyle alakalı çeşitli görüşler nakledilmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir:

Evvah, dua eden, tazarru ve niyazda bulunan kimsedir.

Evvah, merhametli demektir.

Evvah, yakîn sahibi kimsedir.

Evvah,mümindir.

Evvah, çok tesbih edendir.

Evvah Allah'ın azabını hatırladıkça âh edip inleyen kimsedir.[47]

Bir hüzne delalet eden, üzüntülü bir hali ifade eden söze "teevvüh" denilir.[48]

Hz.İbrahim, babasına ve diğer insanlara karşı çok merhametlidir. Nitekim Lût kavmi helak edileceğinde belki düzelirler diye onların helâkini önlemek için Allah Teâla'ya tazarru ve niyazda bulunmuş, muvaffak olamayınca da çok üzülmüştür. Kendisine isyan edenler için da Allah'ın mağfiret ve rahmetini dilemiştir:

"Kim bana uyarsa o bendendir, kim bana karşı gelirse (o da Senin) merhametine kalmıştır). Şüphesiz Sen bağışlayansın, esirgeyensin"[49]

5-MÜNİB

Allah'a inabe etmek, tevbe ve ihlas ile Allah'a rücu etmek demektir.[50]

...uharî,Edeb,102;İbnü Hanbel,I,382.
...ak: 2 Bakara:225,235,263; 3 Al-i Imran;155.
...bnü Cerir et-Taberî,XI,38; Zâdü'l-Mesir,III,509,510.
...ağıb,Müfredat,32; Lisanü'l-Arab,XVII,366.
... İbrahim;36.
...ağıb,Müfredat,507.

İnabeyi tanımak için bu kelimenin geçtiği iki âyetin mealine göz atalım:

"Allah dilediğini kendine seçer, kendisine yöneleni de kendisine iletir."[51]

Tevbe , ihlas ve taatle Allah'ı gaye edinen ve O'na yönelene mü-nîb denildiğini görüyoruz. Hz.İbrahim'in hayatı bu vasfa layık bir hayattır. Allah Teâla da ona münîb vasfını layık görmüştür.

Hz.İbrahim ve ona tâbi olanların inabe ve tevekkülleriyle teves-sülde bulunarak şöyle dua ettiklerini bize örnek olsun diye Kur'an şöyle arzediyor:

"...Onlar demişlerdi ki ey Rabbimiz sana dayandık, sana yöneldik, dönüşümüz sanadır. Rabbimiz, inkar edenler için bizi bir fitne(imti-han) yapma, bizi bağışla. Rabbimiz, yegane gaalib ve hikmet sahibi sensin, sen."[53]

6-HZ.MUHAMMED'E BENZEMESİ

Rasulullah(s.a.)'den sahih olarak gelen bir hadiste şöyle buyu-rulur: "(Mîrac'da) İbrahim(a.s.)'ı gördüm. Ben onun kendisine en çok benzeyen evladıyım."[54] Başka bir hadiste de: "...İbrahim'e gelince, onu tanımak istiyorsanız arkadaşınıza(bana) bakın, yeter."[55]

Hz.İbrahim ve Hz.Muhammed her ikisi de bir peygamberdir. Her iki-sinin huyları birbirine benzediği, fizikî yapılarının da benzediğini bu hadislerden öğreniyoruz.

7-ÜMMET-KÂNİT

Nahl suresinin 120-123. ayetlerinde Hz.İbrahim'in şahsiyet özel-likleri peş peşe sıralanır:

"Şüphesiz İbrahim Allah'a itaat eden, O'nu birleyen bir ümmet

51 42 Şûra:13.
52 13 Ra'd:27.
53 60 Mümtehine:4,5.
54 İbnü Hanbel,II,282.
55 Buhârî,Enbiya,8; Müslim,İman,74; Nevevî,Şerhu'n-Nevevî,II,230.

idi. Allah onu seçmiş ve doğru yola iletmişti. Ona dünyada güzellik (iyilik) vermiştik. O ahirette de iyilerdendir. Sonra sana: Hakka tapar olarak İbrahim'in yoluna uy; o ortak koşanlardan değildi diye vahyettik."

Bu âyetlerde zikredilen İbrahimî vasıflar: Ümmet,kânit, hanif, müvahhid, müctebâ,mühtedâ, dünyada ihsan edilen, âhirette salihlerden olan..

Bir cemaati ifade eden ümmet kelimesinin Hz.İbrahim'i vasfeden bir sıfat olarak zikredilmesi oldukça anlamlıdır. Hz.İbrahim'in Allah'a itaat ve ibadette bir cemaat ve büyük bir topluluk mesabesinde olduğuna işaret eder. Türkçemizde de buna benzer bir ifade tarzı vardır. Mesela "filan şahıs bir âlem!" denildiği zaman söz konusu kişinin önemine ve büyüklüğüne işaret edilmiş olunur.

Ümmet kelimesinin çeşitli manalara geldiği nakledilmiştir:

a)Ümmet, cemaat demektir.[56]

b)Ümmet, bir peygambere tâbi olan kişiler topluluğudur.

c)Bütün iyilikleri ve hayırları kendisinde toplayan örnek insan için de ümmet tabir olunur.

ç)Ümmetin bir manası da din demektir.[57]

d)Ümmet, müddet manasına da gelir.[58]

e)Ümmet, müstakil ve münferit bir dine sahip olan manasına da gelir.[59]

"Hz.İbrahim'e Allah Teâla tarafından ümmet diye isim verilmesi onun sıradan bir insan olmadığını, sahip olduğu üstün meziyetler ve faziletler sebebiyle bir ümmete bedel olduğunu gösterir."[60]

Rivayete göre İbnü Mes'ud(r.a.) şöyle dedi: Allah Muaz'a rahmet etsin, o bir ümmet ve kânit idi. Kendisine denildi ki "Yâ ebâ Abderrahman, bu vasıfları Allah Teâla Hz.İbrahim için zikretmemişmiydi? İbnü Mes'ud şöyle cevap verdi: Ümmet, insanlara hayrı ve dini öğre-

---

56 28 Kasas:23.
57 10 Nahl:120
58 11 Hûd:8.
59 İhyau Ulûmiddin Tercemesi,I,835.
60 İbnü Cerir et-Taberî,XIV,128.

tendir. Kânit de itaat eden demektir.[61] Bir başka görüşe göre de Hz. İbrahim'in peygamberliğinin başlangıcında bütün insanlar kafirdi. kendisinden başka mümin yoktu. Bu sebeple İbrahim hakkında Cenab-ı Hak "O başlı başına bir ümmetti" diyerek onun şanının yüceliğine işaret etti.

8-HANİF- MÜSLİM

Hz.İbrahim'in kendi dinlerinden olduğunu iddia eden ehl-i kitaba cevap olarak Kur'an-ı Kerim,"İbrahim, yahudi de değildi, hristiyan da değildi. Fakat o hanifdi ve müslümandı, müşriklerden değildi."[62] demiştir.

İslam uleması hanif kelimesinin H-N-F kökünden türediği ve onun da yönelmek ve meyletmek mana sına geldiği hususunda müttefiktirler.[63] Râğıb el-İsfehanî "hanef" kelimesinin dalaletten hidayete, doğru yola meyletmek; "cenef" kelimesinin ise doğru yoldan hidayete sapmak manasına geldiğini söylemektedir. Ona göre hanif,dalaletten, ba tıldan hak yola meyleden demektir.[64]

Müfessirler,,kelimenin lügat manasına dayanarak Kur'an-ı Kerim'de hanif kelimesinin geçtiği âyetleri tefsir ederlerken bu kelimenin bâtıl dinlerden, puta tapıcılıktan tevhid akidesine yönelmek, hakka dönmek manasına geldiğini beyan etmektedirler. Kelimenin ملة ابراهيم حنيفا[65] şeklinde geçmesi de bu kelimenin Hz.İbrahim'in ismi olduğunun ifade edilmesine sebeppolmuştur.[66]

"Haniflik, bir yandan İbrahim'in tebliğ ettiği dinin özel adı olmakla beraber, öbür taraftan da Allah'ın insanları o fıtrat ve istidat üzere yarattığı dindir. İnsan, yaratılışında o dini bulmaya istidatlı olarak yaratılmıştır. Bu din akıl yolu ile Allah'ın varlığını bulma ve O'na inanmadır.[67] Kelime aynen müslim kelimesi gibi

---

61 Kurtubî,X,197,198.
62 3 Al-i Imran:67.
63 Lisanü'l-Arab,IX,56; Tâcü'l-Arus,VI,77.
64 Râğıb, Müfradat,133,134.
65 2 Bakara:136
66 Ebu Hayyan,Bahrü'l-Muhit,I,406; F.er-Râzî,V,173; Kurtubî,II,139
67 Nitekim İbrahim(a.s.)'ın kavmini davet ederken yıldızlara, aya, güneşe bakması, onları aklî ve mantıkî izahlarla ikna etmeye çalışması onun fıtratında mevcut bir istidadın sonucudur.

kullanılmıştır, Müslim kelimesi bir yandan, Hz.Muhammedin tebliğ ettiği dinin özel adı olarak kullanılırken, öbür yandan diğer peygamberlerin tebliğ ettikleri inanca da aynı isim verilmekte, hatta Benî İsrail ve onların babası Yâkub için Kur'an'da müslim ifadesi kullanılmaktadır... Hanifen-müslimen ifadesinden bu iki kelime arasında bir irtibat olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak şu hususu belirtmek gerekir ki ilk peygamberden son peygambere kadar bütün peygamberler tevhid inancını tebliğ etmişlerdir. İşte bu tevhid inancına hem hanif, hem de islam ismi verilebilir. Hanif ve müslim kelimeleri bu noktada aynı manaya gelmektedir. Ancak özel olarak Haniflik İbrahim'in tebliğ ettiği dinin adı, İslam ise Hz.Muhammedin tebliğ ettiği dinin adıdır.[68]

İlk peygamberden son peygambere kadar bütün peygamberlerin tevhid inancını tebliğ etmelerine rağmen hanif kelimesinin hepsine değil de sadece İbrahim için meşhur olmasına gelince bunun sebebi şudur: Evet, bütün peygamberler, hanifti, fakat ondan önce hiç kimseyi Allah Teala kıyamete kadar gelecek bütün insanlara önder yapmadı.Allah Teâla onu hac ile ilgili konularda insanların sünnet olmaları hususunda ve İslam şeriatının diğer ibadet konularında kıyamete kadar önder yaptı. Bunlardan yol ve âdet edinilen her şeyi Allah Teâla mümin kulları ile kâfir kullarını, itaatkar kullarıyla isyankar kullarını ayırdedici bir alem kıldı. İnsanlardan onun yolundan gidenlere ve onun yolunda sebatla devam edenlere, onun metodunu benimseyenlere hanif ismini verdi. Bu yoldan ayrılanlar ise yahudî, hristiyan ve mecusî gibi kelimelerle isimlendirildi.[69]

9-DUA EDEN

Kur'an-ı Kerim Hz.İbrahim'i çok dua eden bir peygamber olarak tanıtır ve onun dualarından örnekler verir.

"Dua ibadet ve kulluğun özüdür."[70] ve kulu Allah'a ulaştıran en

---

68 Ş.Kuzgun, Hz.İbrahim ve Haniflik,130. Haniflik ve Hanifler hakkında daha geniş bilgi için mezkur esere bakılabilir.
69 İbnü Cerir et-Taberî,I,441.
70 İbnü Hanbel,IV,267.; Tirmizî,Dua,1.

önemli vasıtadır. Kişinin dünya ve dünyalıklara mı önem verdiği, yoksa ebedî kurtuluşun peşinde mi olduğu yaptığı dualardan belli olur.

İbrahim'in duaları onun üstün bir şahsiyet olduğunun delilidir. Allah'ın rızasını kazanmak ve O'nun nimetleriyle kurtuluşa ermek için ne kadar hırslı olduğunu gösterir. O Rabbinden daima dünya ve âhirette iyilik istemiştir, hikmet istemiştir, sâlihlerden olmayı, kalb-i selim ile Allah'a varmayı, hayırla yâdedilmeyi niyaz etmiştir.

Onun dualarından bazı örnekler şunlardır:

"Rabbim, bana hikmet ver ve beni sâlihler zümresine kat, benden sonra gelenler arasında bana doğruluk dili(hayırla yadedilmek) nasibeyle. Beni nimeti bol cennetinin vârislerinden kıl, babamı da bağışlayıp doğru yola ilet . Çünkü o sapıklardandır. Kulların diriltilecekleri gün beni utandırma."[71]

Hz.İbrahim'in bu duası Allah tarafından kabul edilmiş ve kıyamete kadar bütün din mensupları tarafından hayırla yadedilen bir peygamber olmuştur.

İbrahim'in dualarından bir demet daha sunalım:

"...Yâ Rabbi bu şehri güvenli kıl. Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut... Yâ Rabbena, ben çocuklarımdan bazısını senin Beyt-i Haram'ıyın yanında ekinsiz bir vâdiye yerleştirdim,Rabbimiz, namazı kılsınlar diye(böyle yaptım).Artık sen de insanlardan bir takım gönülleri onları sever(onlara koşar) yap ve onları çeşitli meyvelerle besle ki(sana)şükretsinler. Rabbimiz sen bizim içimizde gizlediğimizi ve açığa vurduğumuzu hep bilirsin. Ne yerde, ne gökte hiç bir şey Allah'a gizli kalmaz. İhtiyarlık çağımızda bana İsmail'i ve İshak'ı lutfeden Allah'a hamdolsun. Şüphesiz ki Rabbim duayı işiten ve duyandır. Rabbimiz, beni ve zürriyetimden bir kısmını namazı kılan yap; Rabbimiz, duamı kabul buyur. Rabbimiz, hesabın görüleceği gün beni, anamı, babamı ve bütün müminleri bağışla!"[72]

İbrahim'in bu duasında dikkatimizi çeken bir kaç noktaya işaret edelim:

Mekke şehri ve Beyt-i Haram ile ilgili yapmış olduğu dualar tamamen gerçekleşmiş, buralar her yönden emniyetli bir belde haline gel-

71 26 Şuarâ:83-89.

72 14 İbrahim:35-41.

miş; dünyanın dört bir tarafından insanlar akın akın buraya ziyarete gelmişler, çorak bir arazi olmasına rağmen türlü türlü meyvelerle Allah bu belde ahalisini rızıklandırmıştır. Kureyş sûresinde de buna temas edilir.

İkincisi Hz.İbrahim dua ederken Allah'a olan samimi ve berrak inancını da ortaya koyarak onunla Allah'a tevessül etmiştir.

Üçüncüsü İbrahim bu önemli duasını anasına, babasına ve diğer müminlere istiğfar ederek bitirmiştir. Her mühim işten sonra istiğfar etmek bütün peygamberlerin sünnetidir. İbrahim de böyle yapmıştır.

Bu konuda son olarak Hz.İbrahim'in Kâbe'yi inşa ettikten sonra yaptığı duayı nakledelim:

"İbrahim, İsmail ile beraber Beyt'in temelini yükseltiyor ve (şöyle dua ediyordu): Rabbimiz, bunu bizden kabul buyur, şüphesiz sen işitensin, bilensin. Rabbimiz, bizi sana teslim olanlar yap, neslimizden de sana teslim olan bir ümmet çıkar; bize ibadet yerlerimizi göster, tevbemizi kabul et, zira tevbeleri kabul eden, çok merhametli olan ancak sensin, Sen!.Rabbimiz, onlara kendi içlerinden, senin âyetlerini kendilerine okuyarak onlara kitab ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir elçi gönder. [73] Her zaman üstün gelen ve her şeyi yerli yerince yapan yalnız sensin, sen!"[74]

10-MİSAFİRPERVER

Kaynaklar İbrahim(a.s.)'ın misafirperverliğiyle de meşhur olduğunu zikrederler. Bu özelliğinden dolayı Ebu'd-Dayfan(misafir babası) da denilmiştir.[75] Esasında misafire ikram etmek ve onu ağırlamak İslamın da teşvik ettiği bir haslettir. Nitekim Rasulullah(s.a.) "Kim Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsa misafirine ikram etsin."[76] buyurarak misafirperverliğin imanın bir gereği olduğunu hatırlatmıştır.

---

73 Bu elçinin Hz.İsmail'in soyundan gelen Hz.Muhammed'in olduğunda bütün müfessirler ittifak halindedirler.
74 2 Bakara:127-129.
75 İbnü Sa'd,Tabakat,I,47; Muvatta',1667.
76 Buharî,Edeb,31, 8,Rikak,23.

Kur'an-ı Kerim Hz.İbrahim'in bu özelliğine Lût kavmini helakle görevli meleklerin ilk önce İbrahim'e mısafir olmaları münasebetiyle temas eder:

"İbrahim'in ağırlanan konuklarının haberi sana geldi mi? Bir zamanlar onun yanına girmişler, selam, demişlerdi. Selam, dedi. Siz tanınmamış bir topluluksunuz.(Konuklarına yemek hazırlamak için) gizlice ailesinin yanına gitti, semiz bir buzağı getirdi. Onu önlerine yaklaştırdı, yemez misiniz? dedi."[77]

Bu âyetlerde Hz.İbrahim'in misafirperverliği öğüldüğü gibi onun misafiri ağırlama adabından alınacak dersleri de görebiliriz:

Ayette gelen misafirlerin İbrahim'in evinde konaklamak için izin istemelerinden söz edilmiyor. Bu, İbrahim'in kapısının her zaman için misafirlere açık olduğunu gösterir. Misafirler onun bu hasletini bildikleri için belki izin istemeye dahi ihtiyaç duymamışlardır.

Hz.İbrahim tanımadığı bu Tanrı misafirlerinin yüzlerine karşı tanımamışlığını belli etmiyor. Bunu âyetteki (قَوْمٌ مُنكَرُونَ) ifadesinden anlıyoruz. İbrahim'in bu sözünün başında انتم (siz) zamirininin olmaması onun bu örnek tavrına işarettir.

Hz.İbrahim'in misafirlere hissettirmeden usulca yemek hazırlamaya gitmesi de örnek alınacak bir davranıştır. Misafirlere yemek isteyip istemediklerini sormuş olsaydı belki çekinip cevap vermekte güçlük çekebilirlerdi.

Misafirlere evinde bulunanların en iyisini ikram etmesi, yemeği ev sahibi olarak bizzat kendisinin getirmesi, misafirlere hizmetçinin değil, bizzat kendisinin hizmet etmesi, misafirleri yerlerinden kalkma zahmetine dahi koşmadan ikramını onların önüne kadar getirmesi, onun misafir ağırlamadaki güzel üslubunun birer tezahürüdür.[78]

İslami davette misafiir ağırlamak ve bu münasebe tle gelen misafirlerin gönlünü kazana rak onları celbetmenin önemi büyüktür. Kaynaklarda İbrahim'in devamlı surette misafirlere ikram ettiğine ve bu vesileyle onlara tevhidi anlattığı ve hidayete gelmelerine çaba sarfettiğine dair rivayetler vardır.

---

77 51 Zâriyat,24-27. Bu konuya ayrıca Hûd sûresi 69. ayettedde temas edilmiştir.
78 İbnü Cerir,Tarih,I,248 vd.

11-DİĞER ÖZELLİKLERİ

Kur'anı Kerim ve hadis-i şeriflerde Hz.İbrahin pek çok özelliğinden daha bahsedilir. Bunlardan bazılarına da kısa kısa temas ederek bu bölümü bitirmek istiyoruz:

HAYRU'L-BERİYYE

Enes b.Mâlik'in rivayetine göre bir adam Rasulullah'a gelerek "Ey Hayru'l-Beriyye(ey yaratıkların en hayırlısı)" diye hitabedince Rasulullah: "Hayru'l-Beriyye olan İbrahim(a.s.)'dır" demiştir.[79]

"Şüphesiz Rasulullah(s.a) bunu tevazuundan ve Hz.İbrahim'e saygısından dolayı söylemiştir. Yoksa bütün yaratıkların en hayırlısı ve faziletlisi Hz.Muhammed'dir. Nitekim bir başka hadiste "Ben Adem oğlunun efendisiyim" buyururlar"[80]

Hz.İbrahim'in kendi zamanındaki bütün insanların en üstünü olduğunda ve bütün zamanlarda Hz.Muhammed'den sonra en üstün insan olduğunda İslam âlimleri ittifak halindedirler.

PEYGAMBERLER ATASI

Hz.İbrahim'den sonra gönderilen bütün peygamberler onun soyundan gelmiştir. Bu Allah Teâla'nın kendisine nasibettiği büyük bir şereftir. Nitekim Kur'an'da şöyle buyurulur: "Biz ona Y^akub'u ve İshak'ı verdik. Kitabı ve peygamberliği de onun zürriyetine bahşettik. Ona dünyadaki mükafaatını verdiğimiz gibi âhirette de onu salihlerden kıldık."[81]

Hz.İsa'ya gelinceye kadar bütün Beni İsrail peygamberleri Hz.Yâkub'un soyundandır. Hz.Yâkub da Hz.İbrahim'in İshak'dan torunudur. Hz.İsa tarafından geleceği müjdelenen Hz.Muhammed ise oğlu İsmail'in soyundan gelmiştir. Hz.İsmail'in soyundan Hz.Muhammed'den başka peygamber gönderilmemiştir.[82]

SIDDÎK

Bütün peygamberler sıdk(doğruluk sıfatına sahip olmalarına rağmen

---

79 Müslim,Fedail,150;İbnü Hanbel,III,178,184; Tirmizî,Tefsirü'l-Kur'an,Şûratü'l-Beyyine.
80 Nevevî,Şerhu Sahihi'l-Müslim,XV,121.
81 29 Ankebut:27.
82 Bak:İbnü Kesir,III,411; İbnü Cerir et-Taberî,XX,92.

Hz.İbrahim için bu sıfatı ayrıca zikretmiş ve "O sıddîk bir peygamberdi"[83] demiştir.

KALB-İ SELİM SAHİBİ

"O(İbrahim) Rabbine selim bir kalb ile yöneldi."[84] âyeti onun her türlü şek ve şüpheden temizlenmiş, yaratılışındaki sâfiyetle Allah'a yönelmiş olduğunu haber vermektedir.

SÜNNETLİ

Hz.İbrahim 80 yaşında iken Allah'ın emri ile sünnet olmuş ve kendi kendini sünnet etmiştir.[85]

Şüphesiz bir insanın kendi kendini sünnet etmesi ve vücudundan bir parçayı kendi elleriyle kesip atması kolay bir iş değildir. Bu onun cesaret ve yiğitliğini gösterir.

VEFALI

Allah Teâla Hz.İbrahim'i "çok vefalı" diye övmüştür.[86]

وفى :Kendisine emredilen her şeyi yerine getirdi, anlamına gelir.[87]

İbnü Cerir et-Taberî,İbnü Abbas'a ulaşan bir rivayette şunları nakleder: İbnü Abbas şöyle demiştir: İslam otuz bölümdür.İbrahim'den başka bunların tamamıyla imtihan olunduğu halde hepsini yerine getiren yoktur. Allah onun için "vefalı İbrahim" demiş ve onu ateşten kurtarmıştır.[88]

---

83 19 Meryem:41.
84 37 Sâffat:84
85 Buhârî,İsti'zan,51; Müslim,Fedail,151; İbnü Hanbel,II,322,417,435 İbnü Sa'd,Tabakat,I,47.
86 53 Necm:37.
87 Kurtubî,XVII,113.
88 İbnü Cerir et-Taberî, XXVII,43.

SONUÇ

Hz.İbrahim, tarih boyunca devam eden ve kıyamete kadar da devam edece kolan tevhid-şirk ve hak-bâtıl mücadelesinde tevhidin bayraktarlığını ve savunuculuğunu yapan örnek şahsiyet, önder peyğamberdir. Kur'an-ı Kerim, onun soyundan gelmekle övünen, fakat onun davası ve inancıyla hiç bir alakası kalmayan Kureyş müşriklerinin hak yola gelmeleri için İbrahim peygamberin hayatından ve mücadelesinden sık sık söz eder ve onun örnek şahsiyetini gözler önüne serer. Kendi içlerinden çıkan ve peygamber olarak görevlendirilen Hz.Muhammed'e reva gördükleri zulüm ve işkencelerin aynısını ataları İbrahim'e de kendi kavmi ve yakınlarıyapmışlardı. Şüphesiz İbrahim'in kavminin başına gelenler onların da başına gelecekti.

Kureyş müşrikleri Kur'an-ı kerim'in tek muhatabı ve hedefi değildir. Yahudiler ve hristiyanlar da Hz.İbrahim'in kendilerinden olduğunu iddia ediyorlar ve ona sahipleniyorlardı. Halbuki onlar Allah'a ortak koşmak suretiyle İbrahim'in yolundan tamamen uzaklaşmışlardı. Kur'an-ı Kerim sık sık İbrahim'den söz ederek onlara da tuttukları yolun yanlışlığını hatırlatıyordu.

Ayrıca İbrahim'in hayatında tevhid e inananlar ve Allah'ın davasını savunanlar için çok önemli ibretler vardır. Kur'an, İbrahim'i Allah'a ve âhiret gününe inananlar için bir örnek şahsiyet olarak tanıtır. "Üsve-i hasene" tabiri Kur'an'da Hz.Muhammed'den başka sadece Hz.İbrahim hakkında kullanılır.

Hz.İbrahim'in daha yakından tanıtılmasını amaçlayan bu araştırmamız esnasında ulaştığımız sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz:

a)Kur'an'ın ve İslamî kaynakların önemle üzerinde durduğu; Tevrat ve İncil'in sık sık kendisinden bahsettiği Hz.İbrahim, bazılarının iddia ettiği gibi hayalî bir şahsiyet değil, tarihte yaşamış gerçek bir şahsiyettir. Tarihte İbrahim isimli bir peygamber yaşadığına bütün semavî kitaplar şehadet ettiği gibi bu husus tevatüren de sâbittir.

b)Hz.İbrahim'in yaşadığı asrı kesin olarak tesbit etmek mümkün

değildir. Çünkü Kur'an-ı Kerim olayların kronolojik yönüyle ilgilenmediği için bize bu konuda herhangi bir ipucu vermez. Tarihi kaynaklarda verilen bilgiler de farklılıklar arzeder. Ancak arkeolojik araştırmalar ve tarih kaynaklarının verilerine dayanarak onun milattan önce ikibinli yıllarda yaşamış olabileceğini söylemek mümkündür.

c)Kur'an'ın verdiği bilgiye göre Hz.İbrahim'in babasının ismi Âzer'dir. Kur'an'ın dışındaki kaynakların hiçbirisinin Allah tarafından korunmaları garanti edilmediğine göre başka kaynakların bu konuda Kur'an'la çelişen bilgilerini kabul etmek mümkün değildir.

ç)Hz.İbrahim Nemrud'un ülkesinde dünyaya gelmiştir. Onun yaşadığı çağda koyu bir putperestlik mevcuttur. Hz.İbrahim bu putperestlikle mücadele etmiş, başta kendi babası Âzer, ve ülkesinin kıralı Nemrud olmak üzere putperestleri Allah'ın birliğine inanmaya davet etmiştir. Bu mücadele neticesinde Nemrud onu ateşe atmıştır..Allah'ın lütfuyla bu ateşten kurtulan İbrahim önce Harran'a , oradan da Ken'an diyarına hicret etmiştir. Uzun süre evlat sahibi olamıyan Hz.İbrahim Allah'dan bir çocuk istemiş, Allah da ona önce İsmail'i, sonra İshakı vermiştir. Allah onu imtihan etmek için ilk çocuğunu kurban etmesini istemiş, İbrahim de biricik oğlunu kurban etmeye teşebbüs ederek imtihanı kazanmıştır.

İbrahim, zevceleri arasında çıkan geçimsizlik yüzünden Sâre'nin isteği üzerine hanımı Hacer'i ve oğlu İsmail'i Mekke'ye götürüp Kâbe civarında yerleştirmiştir. Daha sonra oğlu İsmail ile birlikte Kâbe'yi inşa ederek insanları hacca çağırmıştır.

d)Hz.İbrahim hayatı boyunca tevhid inancını yaymaya çalışmış ve hiçbir zaman putlara tapmamıştır. Onun ömrü müşriklerle mücadele ile geçmiştir.

İbrahim'in hayatından ve davetinden alınacak dersler de şunlardır:

1-İnsanlık kurtuluşu ve hidayeti İbrahim'in yolunda aramalıdır. O, câhilî ve putperest bir toplumda yaşamış olmasına rağmen fıtratının sesine kulak vererek tevhidî inancı tercih etmiştir. Babasının bir putperest olduğunu, hatta bunu bir geçim vasıtası ve hayat tarzı

haline getirdiğini düşünecek olursak, onun aklının ve kalbinin sesine kulak vererek hakikate ulaşmasının değerini daha iyi anlarız.

İnsan içerisinde yaşadığı toplumun ve yakın çevresinin inancını anlayışını ve değer yargılarını körü körüne taklid etmemelidir. Bunlar doğru mudur, yanlış mıdır, diye iyice düşünüp ona göre tavır almalıdır. Çünkü doğru ile yanlış arasında yapacağı tercih onun istikbali- ve istikbaldeki mutluluğunu etkileyecektir. Hz.İbrahim insanlığa taklidin değil, tahkikin yolunu göstermiştir.

2-Hz.İbrahim Allah'a vâsıl olmanın ve O'na yönelmenin en sıhhatli yolunu da göstermiştir. Bu yolun özeti şudur:Araya hiçbir vasıta koymadan doğrudan Allah'a yönelmek... Meşhur geometrik tabirle "iki nokta arasındaki en yakın mesafe doğru bir çizgidir". Tıpkı bunun gibi Allah ile kul arasındaki en yakın ve salim yol da O'na vasıtasız kulluktur. Bu yolun adı "sırat-ı Müstekîm"dir. Hz.Hûd da kavmini Rabbine çağırırken: "Gerçekten benim Rabbim sırat-ı müstekîm üzerindedir."[1] demiştir. Kur'an'da Allah "İşte benim doğru yolum(sırat-ı müstekimim), ona tâbi olun,.Başka yollardan gitmeyin ki O'nun yolundan ayırmasın."[2] buyurmuştur. "Ben yüzümü tamamen gökleri ve yeri yoktan varedene çevirdim ve ben O'na ortak koşanlardan değilim"[3] diyen İbrahim, Allah'a doğrudan yöneldiğini ifade etmektedir.

3-İslam davetçileri işe önce kendi yakınlarından başlamalıdırlar. Onların kazanılması davet yolunda davetçiye önemli bir güç kazandıracaktır. Nitekim İbrahim de önce babasını tevhide çağırmıştır.

Ancak davetçinin yakınlarının kendisine icabet etmemesi onu yolundan vazgeçirmemeli ve başkalarına yönelmekten alıkoymamalıdır. Çünkü hidayet Allah'ın dilediği kullarına nasibettiği bir lütuftur. "Sen sevdiğini doğru yola iletemezsin; fakat Allah dilediğini doğru yola iletir."[4] Nitekim Hz.İbrahim'in babası, Hz.Nuh'un oğlu ve zevcesi, Hz. Lût'un zevcesi, Hz.Muhammed'in amcası onların bütün arzu ve çabalarına rağmen kendilerine tabi olmamışlar ve hidayete nail olamamışlardır.

---

1 11 Hûd:56.
2 6 En'am:153.
3 6 En'am:79
4 28 Kasas:56.

4-İnsanları birbirine bağlayan en önemli bağ inanç bağıdır.Hz. İbrahim de öz babasının bir Allah düşmanı olduğunu kesin olarak anlayınca ondan teberri etmiş ve onun hakkında istiğfar etmekten vazgeçmiştir.

5-İbrahim'in davet metodunu dikkatlice incelediğimizde onun, daima hikmet, güzel öğüt ve en güzel bir şekilde tartışma diye özetliyebileceğimiz yolu takibettiğini görürüz. Gerek babasına, gerek Nemrud'a ve kavmine karşı aynı metodu uygulamıştır. Önce yumuşaklıkla, ikna edici sözlerle ve nasihatlarla onları tevhide çağırmış, bunlarla netice alamayacağını kesin olarak anladıktan sonra muhataplarını izlam edici fiillere tevessül etmiştir.

6-Kuvvet ve otoriteyi ellerinde bulunduran zâlimler, düşünce ve aklın ortaya koyduğu deliller karşısında aciz kaldıkları ve zor duruma düştükleri vakit kendilerini kurtarmak ve zulümlerini devam ettirmek için kaba kuvvete başvururlar. İbrahim(a.s.) Allah'ın kendisine bildirdiği hüccetleri ve burhanları muhataplarına karşı kullandı. Artık Allah'ın bildirdiği hüccetten daha üstün bir hüccet olamazdı. VE İbrahim'in hüccetlerine karşı başka bir hüccet getirmeleri mümkün değildi. İbrahim'in hüccetlerine karşı zalimlerin cevabı "Onu öldürün veya yakın"[5] demekten başka bir şey olmadı.

7-Gerek İbrahim(a.s.)'ın gerekse bütün peygamberlerin hayatları ve mücadeleleri açıkça şehadet etmektedir ki hak ve hakikat savunucuları daima zulme uğramışlar, işkence görmüşler ve insanların çoğunluğu tarafından reddedilmişlerdir. Bu , Allah'ın bir hikmetidir. İbrahim ülkesini terketmek mecburiyetinde kaldığında yanında zevcesi Sâre ve yeğeni Lût'dan başka inanan olmamıştı. Nuh(a.s) kavmi içinde dokuzyüz elli sene kalmış[6] ancak çok az kişi kendisine inanmıştı.[7]

Allah yolunun davetçileri bu gerçeği hatırdan çıkarmamalı ve hidayette olanlar çoğalmıyor, insanlar düzelmiyor diye asla ümitsizliğe düşmemelidir.

Ancak belirli bir zaman üstün sağlasa bile bâtılın hâkimiyeti de devamlı daeğildir: "O (gâlibiyet ve mağlubiyet) günlerini biz insanlar arasında çevirip dururuz.(Bazan hakkı gâlip getiririz, bazan

---

5 29 Ankebut:24
6 29 Ankebut:14
7 11 Hûd:40.

bâtılı gâlip getiririz.) Bunun sebebi Allah'ın inananları ve sizden şehitleri ortaya çıkarması içindir."[8]

Yine de nihâî planda hâkimiyet hakkın olacaktır. "Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Halbuki kafirler hoşlanmasalar da Allah mutlaka nurunu tamamlamak ister".[9]

8-Allah Teâla İbrahim'i ateşe atılmak, memleketinden hicrete zorlanmak, oğlunu kurban etmek gibi pek çok şekilde imtihan etmiş ve İbrahim de bu imtihanları başarıyla tamamlamıştır. Allah Teâla peygamberlerini ve sevdiği kullarını böyle çeşitli bela ve musibetlerle imtihan eder ve onların sabırlarına ve vefakarlıklarına karşı sayısız mükafaatlar verir.

9-İbrahim(a.s.)'ın kendi kavmi ve yakınlarını doğru yola getirmek için yapmış olduğu çalışmalar bir noktada netice vermediği, hatta ateşe atılarak mücadelesi engellenmek istenildiğinde onun hicret etmek mecburiyetinde kaldığını görürüz. Bir müslüman da dini vecibelerini yerine getirmek imkanından mahrum kaldığı takdirde tıpkı İbrahim (a.s.) gibi hicret etmelidir. Çünkü müslüman toprağa bağlı değildir. Dinini en güzel şekilde yaşadığı yer onun vatanıdır. Yeryüzünün tamamı Allah'ın mülküdür. Müslüman Allah'ın mülkünde Allah'ın istediği hayat tarzını sürebileceği bir yeri tercih etmelidir.

"Ey inanan kullarım, benim arzım geniştir. Bana kulluk edin."[10]

"Kendilerine zulmedildikten sonra Allah uğrunda göç edenleri, dünyada güzelce yerleştireceğiz. Onlara vereceğimiz ahiret mükafaatı ise daha büyüktür. Keşke bilseler!"[11]

10-Hz.İbrahim'in ateşten yanmadan kurtulması eşyanın bütün özelliklerinin Allah'ın emrine bağlı olduğunu, O'nun dilediği herhangi bir şeyin özelliğini değiştirebileceğini isbatlar. Normal olarak ateş yakma özelliğine sahiptir. Fakat onun bu özelliği kendisinden değildir. Bilakis Allah tarafından ona verilmiştir. Ateşin sahibi Allah olduğu için O, her an yakıcılık özelliğinden vazgeçmesini emredebilir.

Tabiatın akışına aykırı olarak meydana gelen bu tür olayların

---

8 3 Al-i Imran:140
9 9 Tevbe:32.
10 29 Ankebut:56.
11 16 Nahl:41.

olabilirliğini artık günümüz bilim adamları ve fizikçileri de kabul etmektedir. "Hiç bir şey sebepsiz meydana gelmez, aynı sebepler her zaman aynı sonuçları doğurur" şeklinde özetliyebileceğimiz determinizm, tabiat kanunlarının zorunluluğu prensibine dayanıyordu. Newton'dan itibaren ondokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar fizikte saltanatını devam ettiren determinizmin bu saltanatı ondokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren, özellikle de çağımızda oldukça sarsılmış görülmektedir. Çünkü nükleer fizikte atom çekirdeğinin yapısı incelenirken determinizm geçersizleşiyordu. Çağımızda tabiat kanunlarının zorunsuzluğunu savunan pek çok bilim adamı ve filozof bulunmaktadır. Filozof Emile Boutroux'a ait olup Hilmi Ziya Ülken tarafından "Tabiat Kanunlarının Zorunsuzluğu" adıyla dilimize çevrilen eserde bu konu ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Yeni fizikte tabiat kanunu "kesin değil ama, kesine yakın yüksek ihtimaliyetler"i temsil ediyor. Bunun milyarda bir istisnaları olabilir ki, zaten mucize de tabiat kanunu değil, bu kanunların milyarda bir istisnalarıdır.

Fakat tabiatın akışına aykırı olaylar, çok seyrek olarak, sadece belirli büyük bir amaç uğruna meydana gelirler. Peygamberler büyük amaçları gerçekleştirmekle görevli oldukları için olağanüstü olaylar da Allah'ın izniyle onların eliyle meydana gelirler. Bununla birlikte bizim günlük hayatımızda alışageldiğimiz olağan görüntüler hiç bir zaman Allah'ın bunlara bağlı olduğuna ve Allah'ın emriyle bile olağanüstü bir olay meydana gelmeyeceğine delil teşkil etmez. Hal böyle olunca insan bir hedefe ulaşmak için elinden gelen bütün sebeplere tevessül etmeli, ancak her şeyi yaratanın Allah olduğunu ve neticede O'nun dilediği şeyin gerçekleşeceğini unutmamalıdır.

- B İ B L İ Y O Ğ R A F Y A -

el-AHFEŞİ'L-EVSAT,Ebu'l-Hasen Said b.Mes'ade el-Mucâşiî el-Belhî el-Basrî(215/830),Meâni'l-Kur'an,2.bsm.Kuveyt,1981.

AHMED b.Hanbel(241/855),Müsned,6C.İstanbul,Çağrı yy.1981(ofset baskı).

AKINCI,Ahmet Cemil,Hz.İbrahim,Toker yy.

el-ÂLÛSÎ,Mahmud b.Abdillah el-Huseynî(1270/1854),Rûhu'l-Meânî fi Tefsiri'il-Kur'ani'l-Azim ve's-Seb'ıl-Mesânî,30 Cz.Beyrut,Dâru't-Türâsi'l-Arabî,1353 H.

ASIM Efendi,Ebu'l-Kemal es-Seyyid Ahmed,(1235/1820),el-Okyanus'ul-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsu'l-Muhît,4 C. İstanbul,Cemal Efendi Matbaası,1305 H.

ATAY,Dr.Hüseyin ve Yaşar Kutluay,Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı,Ankara,Diyanet İşleri Başkanlığı yy.1973.

ATEŞ,Prof.Dr.Süleyman,Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli,Ankara,Kılıç Kitabevi,1980.

el-AYNİ,Bedrüddin ebû Muhammed Mahmud b.Ahmed(855/1451),Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahihi'l-Buhari,27 Cz.,Beyrut,Muhammed Emin Demec,(1348 tab'ından Ofset).

el-BEYDÂVÎ, el-Kâdî Nâsıruddin Ebu'l-Hayr Abdullah b.Ömer b.Muhammed eş-Şîrâzî(791/1389),Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl,İstanbul, Şirkatü's-Sahafiyyei Hayriyye.

BİLMEN,Ömer Nasuhi,Muvazzah İlmi Kelam Dersleri,İstanbul,Evkâfı İslamiyye Matbaası,1342 H.

e-BUHARİ,Ebû Abdillah Muhammed b.İsmail(256/870),8 Cz.,İstanbul Çağrı Yy.1981.

el-BURSEVİ,İsmail Hakkı(1137/1725),Rûhu'l-Beyan,10 C.,Eser Kitabevi,1970.

CÂDÜ'L-MEVLA,Muhammed ve Diğerleri,Kasasu'l-Kur'an,9.bsm.,Mısır,Mektebetü't-Ticariyyeti'l-Kübra.

el-CÜRCÂNÎ,Seyid Şerif(816/1413)Şerhu'l-Mevâkıf,İstanbul,1238 H.

ed-DÂRİMÎ,Ebu Muhammed Abdullah b.Abdirrahman(255/869),Sünenü'd-Dârimî,2 C.,İstanbul,Çağrı yy.1981.

EBÛ DAVUD,Süleyman b.el-Eş'as es-Sicistânî(275/888),es-Sünen,4 Cz. İstanbul,Çağrı yy.1981(Ofset baskı)

EBU HAYYAN el-ENDELÜSÎ,Muhammed b.Yusuf(745/1344),el-Bahru'l-Muhit, er-Riyad,Mektebetü ve Metâbiu'n-Nasri'l-Hadise.

EBUSSUUD,Muhammed b.Muhammed el-Imâdî(951/1544),İrşâdü'l-Akli's-Selim ila Mezâya el-Kur'ani'l-Kerim,10 Cz.,Beyrut,Dâru't-Türasi'l-Arabî.

ELMALILI,Hamdi Yazır(1942),Hak Dini Kur'an Dili,9 C.,İstanbul,Eser Kitabevi,1971.

el-EMÎRİ,Ahmed el-Berâ,İbrahimAlayhisselam ve Da'vetühû fi'l-Kur'an, 1.bsm.,Cidde,Dâru'l-Menâra,1986.

el-EZHERİ,Ebu Mansur Muhammed b.Ahmed(370/980),Tehzibü'l-Lüğa,Kâhire, ed-Dâru'l-Mısrıyye li't-Tıbâatı ve't-Terceme.

el-FERRA,Yahya b.Ziyad(207/822),Meâni'l-Kur'an,3 C.,Beyrut,Alemü'l-Kütüb,1980.

GAZZÂLÎ,Ebû Hâmid Muhammed(505/111),İhyaü Ulûmüddîn,4 C.,Çev:Ahmed Serdaroğlu,İstanbul,Bedir yy.1975.

GÖLCÜK,Prof.Dr.Şerafettin-Doç.Dr.Süleyman Toprak,Kelam,Konya,S.Ü. İlahiyat Fakültesi yy.1988.

HABENNEKE,Abdurrahman,el-Akîdetü'l-İslamiyye ve Üsüsühâ,2 Cz.1.bsm. 1966.

el-HÂKİM en-Neysâbûrî,Ebû Abdillah(405/1015),el-Müstedrak ale's-Sahihayn,4 Ç.,Haleb,Mektebetü'l-Matbaati'l-İslâmiyye.

el-HAMEVİ,Yâkub b.Abdillah Şihabüddin(626/1229),Beyrut,Dâru's-Sâdır, 1955-1957.

el-HÂZİN,Alâüddin Ali b.Muhammed b.İbrahim el-Bağdâdî(741/1340),Lübâbü't-Te'vil fi Meâni't-Tenzil,4 C.,Beyrut,Dâru'l-Fikr.

el-HEYSEMÎ,Nûruddin Ali b.Ebî Bekr(807/1404),Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevaid,5 C.,2.bsm.Beyrut,Dâru'l-Kitab,1967.

İBRAHİM MUSTAFA ve diğerleri,Mu'cemü'l-Vasît, 2 Cz.İstanbul,Mektebetü'l-İslamiyye.

İBNÜ CERİR ET-TABERİ,Ebu Ca'fer Muhammed(310/922),Câmiu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an(Tefsiru't-Taberi),30 Cz.,4.bsm.Beyrut,Dâru'l-Ma'rife,1970.(1323 H.tarihli Bolak baskısından Ofset)

İBNÜ CERİR ET-TABERİ,Ebu Ca'fer Muhammed(310/922),Târihu'r-Rusül ve'l-Mülûk(Târihu't-Taberî),11 C.,Beyrut,1967.

İBNÜ EBİ'L-İZZ el-Hanefî(792/1390),Şerhu Akidetü't-Tahaviyye,Tahk: Ahmed Muhammed Şâkir,Riyad,el-Metâbiu'l-Ehliyye,1396 H.

İBNÜ HACER,Ahmed b.Ali el-Askalânî(852/1448),Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahihi'l-Buhârî,23 Cz. Tahk:Abdülaziz b.Bâz-Muhammed Fuad Abdülbâkî-Muhibüddin el-Hatîb,el-Mektebetü's-Selefiyye.

İBNÜ HALDUN,Abdurrahman b.Muhammed(808-1405),Kitabü'l-İber ve Divâni'l-Mübtedei ve'l-Haber fi Eyyami'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men Aserahüm min Zevi's-Sultani'l-Ekber(Târihubn-i Haldun,7 C.,Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnânî,1966.

İBNÜ HAZM,Ebû Muhammed Ali b.Ahmed b.Said(456/1064),el-Fasl fi'l-Milel ve'n-Nihal,Bağdat,Mektebetü'l-Müsenna.

İBNÜ İSHAK İbnü Yesar,Muhammed(151/768),Sîratü'bni İshak,Tahk:Muhammed Hamidullah,Konya,Hayra Hizmet Vakfı yy.1981.

İBNÜ KAYYİM EL-CEVZİYYE,Şemsüddin Ebû Abdillah Muhammed ez-Zerî ed-D Dımeşkî(751/1350),Zâdü'l-Meâd fi Hedy-i Hayri'l-Ibâd,Tahk: Şuayb el-Arnavud-Abdülkâdir el-Arnavud,Beyrut,Müessesetü'r-Risale ve Mektebetü'l-Menar el-İslamiyye,1979.

İBNÜ KESİR,Imâdüddin Ebu'l-Fida İsmail(774/1372),Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azim,4 C.,el-Mektebetü't-Ticariyyetü'l-Kübra.

" " ,el-Bidâye ve'n-Nihaye,14 Cz.,Mısır,Matbaatü'sSaâde,1932

" " ,Kasasu'l-Enbiya,Tahk:Mustafa Abdülvâhid,Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse.

İBNÜ'L-ARABİ, Ebû Bekir Muhammed b.Abdillah el-Mâlikî(543/1148), Ahkamü'l-Kur'an,Tahk:Muhammed Ali el-Becâvî,2.Bsm.,Kâhire, İsa el-Bâbi'l-Halebî,1968.

İBNÜ'L-CEVZİ,Ebu'l-Ferec Cemâlüddin(597/1201),Zâdü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir,9 C.,el-Mektebetü'l-İslâmiyye,1385 H.

İBNÜ'L-CEZERİ,Muhammed b.Muhammed(833/1429),en-Neşr fi'l-Kıraâti'l-Aşr,Dımeşk,1345 H.

İBNÜ'L-ESİR,İzzüddin Ebu'l-Hasen Ali b.Ebi'l-Keram(630/1233),el-Kâmil fi't-Tarih,13 C.,Beyrut,Dâru's-Sâdır,1965-1966.

İBNÜ'L-HÜMAM,Kemalüddin Muhammed b.Abdi'l-Vâhid b.Abdi'l-Hamid(861/1457),Kitâbü'l-Müsamera,Ofset bsm.İstanbul Çağrı yy.1979.
İBNÜ MÂCE,Ebû Abdillah Muhammed b.Yezid el-Kazvinî(275/888),Sünenü'bn-i Mâce,İstanbul,Çağrı yy.,2 C.,1981.
İBNÜ MANZUR,Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Ebi'l-Azm b.Necibiddin el-Efrikî (711/1311),Lisanü'l-Arab,20 Cz.,1.bsm.Beyrut,Dâru's-Sâdır (1307 H.tarihli Bolak tab'ından ofset)
İBNÜ MEYMUN,el-Kurtubî,Musa(601/1205),Delâletü'l-Hâirîn,Tahk:Prof.Dr.Hüseyin Atay,Ankara,A.Ü.İlahiyat Fakültesi yy..1974.
İBNÜ SA'D,Muhamme d(230/845),Tabakâtü'l-Kübra,9 C.,Beyrut,Dâru Sâdır,1968.
İBNÜ TEYMİYYE,Takıyüddin Ahmed b.Abdilhalim b.Abdisselam(728/1328), el-Fetâvâ el-Kübrâ,Metâbiu'r-Riyad,1381 H.
" " Külliyat,Çev:Bir heyet,İstanbul,Tevhid yy.1987.
" " el-Cevâbü's-Sahih limen Beddele Dine'l-Mesih,Kâhire,Matbaatü'l-Medenî.
İSLAM ANSİKLOPEDİSİ,Milli Eğitim Bakanlığı yy.
KARAALİOĞLU,Seyid Kemal,Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü,3.bsm.,İnkılap ve Aka Kitabevleri,1983.
el-KARDAVİ,Yusuf,İslamda İbadet,Çev:Hüsamettin Cemal,İstanbul,Çığrr yy.1974.
el-KÂSIMİ,Muhammed Cemalüddin(1914),Mehâsinü't-Te'vil,17 Cz.Tahk:Muhammed Fuad Abdülbâkî,Mısır,Dâru't-Türasi'l-Arabiyye,1957.
KİTAB-I MUKADDES,Eski ve Yeni Ahit(Tevrat ve İncil),İstanbul, Kitabı Mukaddes Şirketi,1958.
KILIÇ,Dr.Sadık,Kur'an'da Günah Kavramı,Konya,Hibaş yy.1984.
el-KURTUBİ,Ebû Abdillah Muhammed b.Ahmed el-Ensârî(671/1272),el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an,20 C.,2.bsm.,Beyrut,Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî,1985.
KUZGUN,Dr.Şaban,İslam Kaynaklarına Göre Hz.İbrahim ve Haniflik,1.bsm.Kayseri,Se-Da yy.1985.
el-MAHALLİ,Celalüddin Muhammed b.Ahmed(864/1460)-Celâlüddin Abdirrahman b.Ebibekir es-Süyûtî,Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim(Celâleyn),2 Cz.,Kâhire,el-Mektebetü't-Ticariyyetü'l-Kübrâ.

MAHMUD HAKKI,Hz.İbrahim,İstanbul,Bahar yy.1973.
MALİK B.ENES(179/795),el-Muvatta',2 Cz.İstanbul,Çağrı yy.1981.
el-MES'ÛDÎ,Ebu'l-Hasen Ali b.Hüseyn el-Hüseyn b.Ali(346/957) Mürûcü'-z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher,4 C.,5.Bsm. Dâru'l-Fikr,1393.
MEVDÛDÎ,Ebu'l-A'lâ(1979),Tefhimü'l-Kur'an,Çev:Bir Heyet,7 C.İstanbul,İnsan yy. 1986.
" " Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi,2 C,Çev:Dr.M.Ahmed Asrar, İstanbul,Pınar yy.1983.
MUHAMMED FUAD Abdülbâki,el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzı'l-Kur'ani'l-Kerim,İstanbul,Mektebetü'l-İslamiyye,1982.
MÜSLİM B.el-Haccac,Ebu'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî(261/874), Sahihu Müslim,5 Ç.İstanbul Çağrı yy.1981.
NA'NAA,Dr.Remzi,el-İsrailiyyat ve Eseruha fi Kütübi't-Tefsir,1.bsm. Dimeşk,Dâru'l-Meârifi't-Tıbaa,1970.
NECCAR,Abdülvehhab,Kasasu'l-Enbiya,3.bsm.Beyrut,Dârü't-Türasi'l-Arabî.
en-NEDVİ,Ebu'l-Hasen Ali el-Hasenî ,en-Nübüvvetü ve'l-Enbiya fi Dav'ıl-Kur'an,2.bsm. Kahire,Mektebetü Vehbe,1965.
en-NESÂÎ,EbûAbdirrahman Ahmed b.Şuayb(303/915),es-Sünen,7 Cz.İstanbul,Çağrı yy.1981.
en-NESEFİ,A.b.Mahmud(701/1302),Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil, 5 C.Beyrut,Mektebetü'l-Emeviyye.
NEVEVÎ,Muhyiddin Ebu Zekeriyya Yahya b.Şeref(676/1277) Sahihu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî,16 Cz.2.bsm. Beyrut,Dâru İhyai Türâsi'l-Arabî1972.
en-NEYSÂBÛRÎ,Nizamüddin el-Hasen b.Muhammed(850/1446),Ğarâibü'l-Kur'an ve Rağâibü'l-Furkân,Kahire,Mustafa el-Bâbi'l-Halebî, 1962.
OSMANLI TARİH Ve Deyimleri Sözlüğü, Millî Eğitim Bakanlığı yy.
ÖNER,Dr.Necati,Kur'an'a Göre Hz.Musa Firavun ve Yahûdiler,İstanbul, Seha Neşriyat,1989.
ÖNKAL,Ahmet,Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu,Konya Hayra Hizmet Vakfı yy.1981.
PEYGAMBERLER TARİHİ Ansiklopedisi,3 C.Türkiye Gazetesi yy.

er-RÂĞIB el-ESBEHANÎ,el-Hüseyn b.Muhammed(565 veya 502/1170 veya 1109) el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an,İstanbul,Kahraman yy. 1986.

er-RÂZÎ,Fahrüddin(606/1209),Tefsiru'l-Kebir(Mefâtihu'l-Ğayb),32 Cz. 2.bsm.Tahra n, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

" " Peygamberlerin Mâsûmiyeti,Çev:Hasan Fehmi Ulus, İstanbul, İlim yy.1986.

REŞİD RIZA,Muhammed(1935),Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakîm(Tefsiru'l-Menar), 12 C.2.bsm.Beyrut,Dâru'l-Ma'rife.

es-SÂBÛNÎ,Muhammed Ali, Safvetü't-Tefâsir,20 Cz.1.bsm.Beyrut,Dâru'l-Kur'ani'l-Kerim,1981.

" " en-Nübüvvetü ve'l-Enbiyâ,Beyrut,Dâru'l-İrşad,1970.

es-SA'LEBÎ, Ahmed b.Muhammedd b.İbrahim(427/1036),Kasasu'l-Enbiya (el-Arâis),Bolak,1286.

SUBHİ ES-SALİH(1989),Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları(Ulûmü'l-Hadis ve Mustalahuhû),Çev:M.Yaşar Kandemir,2.Bsm.Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı yy.1973.

es-SÜYÛTÎ,Celâlüddin Abdirrahman b.Ebibekir(911/1505),ed-Dürru'l-Mensur fi't-Tefsiri bi'l-Me'sur,Beyrut.

ŞEHRİSTÂNÎ,Ebu'l-Feth Muhammed b.Abdilkerim(548/1153),el-Milel ve'n-Nihal,Tahk:Abdülaziz Muhammed el-Vekil,Kahire,Müessesetü'l-Halebî,1968.

eş-ŞEVKÂNÎ,Muhamme d b.Ali(1250/1834),Fethu'l-Kadir,5 C. Mısır,1961.

eş-ŞİRBÎNÎ,el-Hatîb(977/1569) es-Sirâcü'l-Münir,2.bsm.Beyrut,Dâru'l-Ma'rife.

TABBARA,Afif Abdülfettah,Mea'l-Enbiya fi'l-Kur'âni'l-Kerim,5.Bsm. Beyrut,Dâru'l-İlim li'l-Melâyin.

et-TEHÂNEVÎ,Muhammed Ali b.Ali (1158/1745),Kitâbü Keşşafi Istılâhâti'l-Fünûn,2 C.İstanbul,Dâru Kahraman li't-Tıbâati ve'n-Neşr, 1984(1762 Kalküta baskısından ofset).

et-TİRMİZÎ,Ebû İsa Muhammed b.İsa Sevra(279/893),es-Sünen,5 Cz. İstanbul,Çağrı yy.1981.

ÜNAL,Ali,Kur'an-ı Kerim Kavramları,İstanbul,Beyan yy.1986.

WENSINCK,A.J.,el-Mu'cemü'l-Müfehras li Elfâzı'l-Hadisi'n-Nebevî,
7 C. Leidin,E.J.Brill,1936-1969.

YILDIRIM,Celal,İlmin Işığında Asrın Tefsiri,İzmir Anadolu yy.1986.

ez-ZÂVÎ,Tahir Ahmed,Tertibü'l-Kâmûsu'l-Muhit alâ Tarikati'l-Misbah ve Esâsü'l-Belâğa,4 C. Kahire,Matbaatü'l-İstikâme,1959.

ez-ZEBÎDÎ,Zeynüddin Ahmed b.Ahmed b.Abdillatif(893/1488) Sahihi Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi,12 C.Çev. ve Şerheden:Ahmed Nâim-Kâmil Miras,Ankara,Diyanet İşleri Başkanlığı yy.1981.

ez-ZEBİDİ,es-Seyyid Muhammed Murtezâ(1205/1791),Tâcü'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kâmus,Beyrut,Dâru's-Sâdır.

ez-ZEHEBİ, Dr.Muhammed Huseyn,el-İsrâiliyat fi't-Tefsir ve'l-Hadis, 3.bsm. Kahire Mektebetü Vehbe,1986.

ez-ZERKEŞİ,Bedruddin Muhammed(794/1392) el-Burhan fi Ulûmi'l-Kur'an,4 C. 1.bsm. Dâru İhyâi Kütübi'l-Arabiyye,1957-1958.

ez-ZEMAHŞERİ,Mahmud b.Ömer(538/1143),el-Keşşaf an Hakâikı't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvıl fi Vücûhi't-Te'vil,4 C. Mısır,Mustafa el-Bâbi'l-Halebî,1966.

" " Esâsü'l-Belâğa,Beyrut,Dâru Sâdır,1965.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.

Dear Sir/Madam,

We are writing to draw your attention to the following issue which you should pay attention for speedy transactions and easier transfer of money for our orders. I regret to inform you that our institution can not make any payments on performa bills any more due to changes in commercial laws in Turkey. We need to have an invoice or receipt to replace the performa bill to make a payment.
We would be very pleased if you send us an invoice or receipt instead of a performa bill for our orders so that we can send you a check as soon as we receive it.
We look forward to hearing from you.